

Тем, что эта книга дошла до Вас, мы обязаны в первую очередь библиотекарям, которые долгие годы бережно хранили её. Сотрудники Google оцифровали её в рамках проекта, цель которого – сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Эта книга находится в общественном достоянии. В общих чертах, юридически, книга передаётся в общественное достояние, когда истекает срок действия имущественных авторских прав на неё, а также если правообладатель сам передал её в общественное достояние или не заявил на неё авторских прав. Такие книги – это ключ к прошлому, к сокровищам нашей истории и культуры, и к знаниям, которые зачастую нигде больше не найдёшь.

В этой цифровой копии мы оставили без изменений все рукописные пометки, которые были в оригинальном издании. Пускай они будут напоминанием о всех тех руках, через которые прошла эта книга – автора, издателя, библиотекаря и предыдущих читателей – чтобы наконец попасть в Ваши.

Правила пользования

Мы гордимся нашим сотрудничеством с библиотеками, в рамках которого мы оцифровываем книги в общественном достоянии и делаем их доступными для всех. Эти книги принадлежат всему человечеству, а мы – лишь их хранители. Тем не менее, оцифровка книг и поддержка этого проекта стоят немало, и поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые меры, чтобы предотвратить коммерческое использование этих книг. Одна из них – это технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас:

- **Не использовать файлы в коммерческих целях.** Мы разработали программу Поиска по книгам Google для всех пользователей, поэтому, пожалуйста, используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- **Не отправлять автоматические запросы.** Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого рода. Если Вам требуется доступ к большим объёмам текстов для исследований в области машинного перевода, оптического распознавания текста, или в других похожих целях, свяжитесь с нами. Для этих целей мы настоятельно рекомендуем использовать исключительно материалы в общественном достоянии.
- **Не удалять логотипы и другие атрибуты Google из файлов.** Изображения в каждом файле помечены логотипами Google для того, чтобы рассказать читателям о нашем проекте и помочь им найти дополнительные материалы. Не удаляйте их.
- **Соблюдать законы Вашей и других стран.** В конечном итоге, именно Вы несёте полную ответственность за Ваши действия – поэтому, пожалуйста, убедитесь, что Вы не нарушаете соответствующие законы Вашей или других стран. Имейте в виду, что даже если книга более не находится под защитой авторских прав в США, то это ещё совсем не значит, что её можно распространять в других странах. К сожалению, законодательство в сфере интеллектуальной собственности очень разнообразно, и не существует универсального способа определить, как разрешено использовать книгу в конкретной стране. Не рассчитывайте на то, что если книга появилась в поиске по книгам Google, то её можно использовать где и как угодно. Наказание за нарушение авторских прав может оказаться очень серьёзным.

О программе

Наша миссия – организовать информацию во всём мире и сделать её доступной и полезной для всех. Поиск по книгам Google помогает пользователям найти книги со всего света, а авторам и издателям – новых читателей. Чтобы произвести поиск по этой книге в полнотекстовом режиме, откройте страницу <http://books.google.com>.

A

992,913

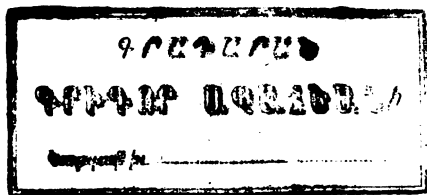

ԸՆՏԻՐ
ՄԱՏԵՆԱԳԻՐԻՔ

ԵՂԻՇԷ

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIB

Հրկիսի Տօնի Կարգը
ԵՂԻՇԷԻ ՎԱՐԴԱՆՏԻ

ՎԱՍԸ

ՎԱՐԴԱՆԱՅ 191

ԵՒ

ՀԵՅՈՑ ՊԵՏԵՐԸՕՄԻՆ

Ի Պատրիարքութեան Ս. Աթոռոյն Երուսաղեմի
Տ. Տ. Եսայեայ Սրբազան Արքեպիսկոպոսի
Եւ-

Ի Պատրիարքութեան Կոստանդնուպօլսոյ
Տ. Տ. Պօղոսի Սրբազան Արքեպիսկոպոսի

431 P.

ՅԵՐՈՒՍԱԿԷՄ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԱԲԵԱՆՑ

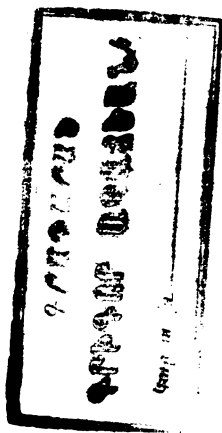
1865

GRAD

E RENT

261

Baker

Grad
EREN
241

1.11.99

Քերամեծար Մահտեսի Յակոբ Աղա
Աշխեան կեսարացի .

ՍԱՆԿԻՄԱՆԴՐԻՄ :

Ազգասէր Տէր .

Ձեր ազգասիրական արգասիքներէն մին
կը համարի անշուշտ , Սուրբ Վարդապետին
մերոյ Եղիշէայ ազգային պատմութեանս ա-
ռաջին անգամ ի լոյս ընծայուիլը Սուրբ Ա-
թոռոյս տպարանէն : Եւ այս Ձեր ազգասի-
րութեան գործը ուզելով կրկին նպատակաւ
արգիւնաւոր կացուցանել , սահմանեցիք՝ հա-
մեմատ մեր կամացը , սոյն գրքէս գոյացած
շահը Ճառանգաւորաց դպրոցիս յատկացը-
նել , ի մշտնջենաւորութիւն թէ՛ Ձեր բարե-
պաշտական նսւէրին և թէ՛ առաւելապէս ի
յարատեւ պայծառութիւն յիշեալ Հաստա-
տութեան և յօգուտ ընդհանուր Ազգիս :
Ընդունեց Սուրբ Աթոռս Ձեր ազգասիրու-
թեան կրկին բաղձանքը , և ահա այս ան-
գամ ի լոյս ընծայելով յանուն մեծարոյ

Յարգութեանդ՝ Ձեր խնդրած ցանկալի երկաթիրութիւնը Սուրբ Վարդապետիս, կը խնդրեմք որ ընդունիք մեր երախտագիտութեան այն քաղցր զգացմունքները, զոր կը փափագիմք ուրիշ շատերուն եւս ցուցանել, որոնք ընդունելով Ձեր շնորհաց սոյն նախ ընծայ արդիւնքը, թէ՛ գովող և թէ՛ հետեւող հանդիսանան այս օրինակ ազգասիրութեանց :

Ս. ԱՌՈՒՈՅՆ ԵՐՈՍՍԱՂԵՖԻ ՊԱՐԻՒՐԻ
ԵՍԱՅԻ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԵՂԻՇԷԻ ԿԼԵՐԻԵՊԵՏԻ

ԿԱՍՆ

ԿԱՐԴԱՆԱՅ

ԵՒ

ՀԱՅՈՑ ՊԵՏԵՐԸՍԻՆ

ԴԱԻԹԻ ԵՐԻՑՈՒ ՄԱՄԻԿՈՆԻ

ՀԱՅՑԵԱԼ

ԲԱՆՆ վասն որոյ պատուիրեցեր՝
արարի, ս՛վ քաջ. վասն Հայոց պա-
տերազմին հրամայեցեր, յորում
բազումք առաքինացան քան զա-
կաւս : Ահա նշանագրեցի յայսմ
ԵԼԹՆ յեղանակիս. առաջին զժա-
մանական, երկրորդ զերացն պատա-
հումն յիշխանէն արեւելից, երրորդ

զմիաբանութիւն ուխտին թկեղեցւոյ, չորրորդ ղերկպառակութիւն ոմանց բաժանելոց 'ի նմին ուխտէ, հինգերորդ զյարձակումն արեւելեայց, վեցերորդ զընդդիմանալն Հայոց պատերազմաւ, եւ թներորդ զյերկարումն իրացն խռովութեան :

Հայսմ յեւթն գլուխս կարգադրեալ և եդեալ ծայրալիր պարապմամբ զսկիզբն և զմիջոցն և զկատարածն. զի հանապազորդ ընթեռնուցուս, լսելով զառաքինեացն զքաջութիւն և զյետս կացելոցն զվատութարութիւն, ոչ յանձին կարօտութիւն երկրաւոր առատ գիտութեան լրման, այլ այցելութիւն երկնաւոր տնտեսութեանն՝ որ մատակարարէ յառաջգիտութեամբ զհատուցումն երկոցունց կողմանցն, որ երեւելեօքն զաներեւոյթն գուշակէ :

ՄԵՆ ԴՈՒ, ակ մեծ 'ի գիտութեանն Աստուծոյ, առ ինչ արդեւք

հրամայեսցես, քան եթէ հրամայիցիս լաւագունացն : Որպէս երեւիինձ և քեզ և այնոցիկ որ գեգերեցին յիմաստութիւն՝ երկնաւոր սիրոյ է նշանակիս այս, և ոչ երկրաւոր փառասիրութեանն. որպէս և ասացին տմանք ՚ի քաջ պատմագրացն. Զուգութիւն է մայր բարեաց, անզուգութիւն ճնող չարեաց : Որպէս և մեր իսկ հայեցեալ ՚ի սուրբ սէր քոյոյ հրամանիդ, ոչ ինչ դանդաղեալ վեհերեցաք հայեցեալ ՚ի մեր տգիտութիւնս : Քանզի քաջում ՚ինչ է սրբութիւն՝ սատար լինել անօրութեան, որպէս աղօթք՝ գիտութեան, և սէր սուրբ՝ միաբան օգտից :

Օ, որ և մեր ընդ հրամանին քում ընկալեալ, յաժարութեամբ ձեռնարկեցաք զայս ինչ, որ է մխիթարութիւն սիրելեաց և յոյս յուսացելոց, քաջալերութիւն քաջաց, կա՛մակարութեամբ յարձակեալ ՚ի վե-

րայ մահուան , առաջի տեսանելով
 զզօրագլուխն յաղթութեան , որ
 սչ ումեք ոտնհար լինի թշնամու-
 թեամբ , այլ անդ սուտեցանէ զիւր
 անպարտելի զօրութիւնն : Եւ ահա
 ո՞ որ կամեցի՝ ընդունի իբրեւ զնա-
 հատակ առաքինի : Եւ քանզի բազ-
 մադիմի է նահատակութեանդ ա-
 նուն , և նա բազմադիմի շնորհս
 բաշխեաց ամենեցուն . զոր և մեծ
 իսկ քան զամենայն՝ զսէր սուրբ
 յաննենգ մտաց գիտեմք :

Այս պարզութիւն զվերնոյն բե-
 րէ զնմանութիւն . զոր և մեր 'ի
 քեզ տեսեալ , մոռացաք զմեր բնու-
 թիւնս : Եւ ահա վերաբերիմք ընդ
 քեզ ճախրելով , և իբրեւ բարձրա-
 թռիչս եզեալ՝ զամենայն վնասակար
 մրրկածին օդովքս անցանիցեմք . և
 փոքր 'ի շատէ ծծելով յանապական
 վերին օդոցն՝ առնուցումք զգիտու-
 թիւն 'ի փրկութիւն անձանց և
 'ի փառս ամենայաղթ եկեղեցւոց :

Ուստի և բազում սուրբ պաշտօնեայքն զուարթութեամբ կատարեսցեն զսպաս վիճակին իւրեանց, 'ի փառս Հօրն բոլորեցուն. ուր ընդ նմին սուրբ Երրորդութիւնն ցընծացեալ բերկրիցի յանտրամական յիւրում էութեանն:

Արդ, որովհետեւ ընկալաք ըզհրաման պատուիրանի յաննախանձ քոյոց բարուց բնութեանդ, սկըսցուք ուստի արժան է սկսանել. թէպէտ և ոչ յօժարիցեմք զթըշուառութիւն մերոյ ազգիս ողբալ: Ահա ոչ ըստ կամաց արտօսըալիր ողբովք ճառագրեմք զբազում հարուածսն, յորում պատահեցաք և մեք իսկ ականատեսք լինելով:

ԱՌԱՋԻՆ ՅԵՂԱՆԱԿ

Վասնակին :

ՔԱՆՁԻ 'ի բառնալ ազգին Արշակունեաց , սիրեցին աշխարհիս Հայոց ազգն Սասանայ պարսկի , որ վարէր զիւր իշխանութիւնն օրինօք մոգուցն . և բազում անգամ մարտնչէր ընդ այնոսիկ , որ ոչ ընդ նովին օրինօքն մտանէին , սկիզբն արարեալ յամացն Արշակայ արքայի որդւոյն Տիրանայ , և կռուէր մինչեւ ցամն վեցերորդ Արտաշիսի արքայի Հայոց , որդւոյն Վրամշապհոյ . Եւ իբրեւ զնա եւս մերժեաց 'ի թագաւորութենէն , 'ի նախարարսն Հայոց անկանէր թագաւորութիւնն .

զի թէպէտ և գանձն յարքունիս
 պարսկաց երթայր, սակայն այրու-
 ձին Հայոց բռնանդակ՝ ի ձեռնն նա-
 խարարացն առաջնորդէր ՚ի պատե-
 րազմի: Վասն որոյ և աստուածպաշ-
 տու թիւնն բարձրագլուխ կամակա-
 րու թեամբ երեւելի լինէր յաշխար-
 հին Հայոց՝ ՚ի սկզբան տէրութեանն
 Շապհոյ արքայից արքայի մինչեւ
 քսեմ յերկրորդ Յազկերտի արքայ-
 ից արքայի՝ որդւոյ Վռամից: զոր
 եղիտ սատանայ իւր գործակից, և
 զտոնենայն մթերեալ թոյնն թա-
 փեաց ՚ի բաց, և ելց զնա իբրեւ
 զպատկան գարուն գեղովք: Եւ
 սկսաւ եղջէւք անել անգրենու-
 թեամբ, և դռաւով հող հանէր
 ընդ չորս կողմանս երկրի: և թրչ-
 նամբ և հախաւակորդ երեւեցու-
 ցանէր իւր զհաւատացեալքս ՚ի
 քրիստոս, և նեղեալ տաղննայէր
 անխաղաղասէք կենօք:

Վանգի յոյժ սիրելի էր նմա խառ

վութիւն, արիւնհեղութիւն, վասն
այնորիկ յանձն իւր տարաբերէր,
եթէ յո՛ թափեցից զգառնութիւն
թիւնից, կամ ուր քացատրեցից
զբազմութիւն նետիցն: Եւ առ յայժ
յիմարութեան իբրեւ զգազան մի
կատաղի յարձակեցաւ 'ի վերոյ
աշխարհին Յունաց, եհար մինչ
'ի քաղաքն Մծրին, և զբազում
գաւառս Հոռոմաց աւերեաց աւ
սրատակաւ, և զամենայն եկեղեցիս
հրձիգ արար. կուտեաց զաւար և
զգերի, և ահաբեկ արար զամենայն
զօրս աշխարհին:

Իսկ երանելին Թէոդոս կայսր,
քանզի իազաղատէր էր 'ի Քրիս-
տոս, ոչ կամեցաւ ելանել ընդ աւ
ռաջ պատերազմաւ. այլ այր մի
Անատոլ անուն, որ էր նորա օղա-
րապետ արեւելից, առաքեաց առ
նա քաղում գանձիւք: Եւ արք պար-
սիկք, որք վախուցեալ էին վասն
քրիստանէութեան և էին 'ի քաղա-

քին կայսեր, կալաւ և ետ ՚ի ձեռս նորա : Եւ զամենայն զոր ինչ ասաց ՚ի ժամանակին՝ կատարեաց ըստ կամաց նորա, և արդել զնա ՚ի բազում բարկութենէն . և դարձաւ անդրէն յիւր քաղաքն Տիղբոն :

Եւ իբրեւ ետես անօրէն իշխանն, եթէ յաջողեցաւ չարութիւնն նորա, սկսաւ այլ եւս խորհուրդ յաւելլուլ, իբր ոք զի ՚ի հուր բորբոքեալ յաւելլով բազում նիւթս փայտից : Քանզի ուստի սակաւ մի կասկածոտն էր, անտի աներկիւղ հաստատեցաւ . վասն այնորիկ զըրդուեցոյց զբազումս ՚ի սուրբ ուխտէն քրիստոնէից, էր՝ զոր բանիւք սպառնալեօք, էր՝ զոր կապանօք և տանջանօք : Էր՝ զոր չարաչար մահուամբ վախճանէր, յափշտակութիւն առնէր ընչից և արարոց, և մեծաւ անարգանօք տանջէր զամենեւեան : Եւ իբրեւ ետես՝ եթէ վարատեալ ցրուեցան ՚ի բազում կող-

մանս, 'ի խորհուրդ կոչէր զպաշտօնեայս ձախակողմանն, որք կապեալ էին 'ի կռապաշտութեանն անլուծանելի հանգուցիւք, վառեալք և ջեռեալք իբրեւ զհնոց առ այրել զուխտ սուրբ եկեղեցւոյ :

Քանզի էին իսկ այնպիսիքն բնակեալ 'ի կեանս իւրեանց իբրեւ 'ի Թանձրամած խաւարի, և ոգիքն արգելեալք 'ի մարմնի իբրեւ զկենդանի 'ի գերեզմանի, յորս ամենելին չճաղէ նշոյլ սուրբ լուսոյն Քրիստոսի : Նա և արջք օրհասականք ընդ վախճանել շնչոյն հզօրագոյնք կռուին, յորոց և իմաստունքն տեղի տուեալ փախչին 'ի նոցանէն : Այսպիսի իմն եկեալ հասեալ է վախճան տէրութեանն, եթէ հարկանին՝ չզգան, և եթէ հարկանեն՝ չիմանան, և իբրեւ ոչ գտանի արտաքին թշնամի, ընդ անձինս իւրեանց մարտեղեալ կռուին : Ի դէպ իսկ ելանէ բան մարգարէին 'ի վերայ

նոցա . Այր , ասէ , առ քաղցի իւրում շրջեսցի և կերիցէ զկէս անձին իւրոյ : Նման սմին և Տէրն ինքնին ասէ . Ամենայն տուն և թագաւորութիւն՝ որ յանձն իւր բաժանի , ոչ կարէ կալ հաստատուն :

Արդ զի՞ կոծիս , զի՞ մրցիս , զի՞ այրիս , զի՞ բորբոքիս , զի՞ չչիջանիս . զի՞ կոչես 'ի խորհուրդ զայնոսիկ , որոց զողիսն ձեր 'ի ձէնջ քաղեալ հանեալ է զանապականդ յապականութիւն , և զապականելի մարմինդ գեշաքարչ արարեալ՝ իբրեւ զազիր մեռելոսի 'ի բաց ընկեցեալ : Աստքէն զայդ կամիս , զի ծածկեսցի խորհուրդ ամբարշտութեանդ . տեսջիր յորժամ յայտնեսցի , ապա գիտասցես զելլս կատարածի դորա :

Ասեն մոգքն . Արքայ քաջ , ասառուածքն ետուն քեզ զաէրութիւնդ և զյաղթութիւն , և ոչ ինչ կարօտեն նորա մարմնաւոր մեծութեան , բայց եթէ 'ի մի օրէնս դարձուցա

Նես զամենայն ազգս և ազինս, որ
 են ՚ի տէրութեան քում. յայնժամ
 և աշխարհն Յունաց հնազանգեալ
 մացէ ընդ օրինօք քովք: Արդ, ըն-
 քանս զայստօրիկ վաղվաղակի կաաա-
 րեա դու, արքայ. զօր գումարեա
 և գունդ կազմեա, խաղա գնա դու
 յաշխարհն քուչանաց, և զամե-
 նայն ազգս ժողովեա և անցո ըստ
 սրահ գումուն ՚ի ներքս. և գու ան-
 գէն արա քեզ բնակութիւն: Յօր
 ժամ արգելուս և փակեա զամենե-
 սեան ՚ի հեռաւոր օտարութեան,
 կատարին խորհուրդք կամաց քոյ.
 և որպէս երեւիս մեզ ՚ի դենիս մե-
 րում, տիրես դու և երկրին քուչա-
 նաց, և Յոյնք իսկ ոչ ելանեն ընդ քոյ
 իշխանութիւնդ: Բայց միայն զա-
 զանդ քրիստոնէից բարձ ՚ի միջոյ:

Հաճոյ թուեցաւ խորհուրդն թագ-
 դաւորին և մեծամեծացն, որ էին
 ՚ի նմին բանի. հրովարտակս գրէք,
 պնդադեատրանս առաքէր յամենայն

ունդիս տէրութեան իւրոյ : Եւ այս է պատճէն հրովարտակին :

Առ ամենայն ազգս տէրութեան իմոյ՝ Արեաց և Անարեաց, բազմասցի ՚ի ձեզ ողջոյն մարդասիրութեան մերոյ . դուք ողջ լերուք, և մեք մեզէն ողջ եմք դիցն օգնականութեամբ :

Առանց զձեզ ինչ աշխատ առնելոյ խաղացաք գնացաք յերկիրն Յունաց, և առանց գործոյ պատերազմի՝ սիրով մարդասիրութեամբ նուաճեցաք զամենայն երկիրն մեզ ՚ի ծառայութիւն . դուք ղբարի ղմշտաւ ածէք, և անսպառ լերուք յուրախութեան . բայց բան զայսկատարեցէք վաղվաղակի, զոր աւսեմքս : Մեք ՚ի մտի եդաք անվրէպ խորհրդովք խաղալ գնալ յաշխարհն արեւելից, աստուածոցն օգնականութեամբ դարձուցանել ՚ի մեզ զտէրութիւնն Քուչանաց . դուք իբրեւ զհրովարտակս զոյս-

տեսանէք, անխափան վաղվազակի
այրեւծի գումարեցէք առաջի քան
զիս, յանդիման լերուք ինձ Ապար
աշխարհին :

Ըստ այսմ պատճենի հրովարտակ
եհաս յաշխարհն Հայոց, 'ի Վրաց
և Աղուանից և 'ի Լինաց, 'ի Ճաւ
դէից և 'ի Կորգուաց, յԱղձնեաց
և քաղում այլ տեղեաց հեռաւո
րաց, որոց ոչ էին օրէնք երթալ
զայն ճանապարհ յառաջ ժամանա
կաւ : Գունդ կաղմէր 'ի Հայոց մե
ծաց զազատ և զազատորդի, և յար
քունի տանէ զոստանիկ մարդիկ
ըստ նմին օրինակի 'ի Վրաց և Ա
ղուանից և յաշխարհէն Լինաց, և
որ այլեւս 'ի կողմանց կողմանց հա
րաւոյ, մերձ 'ի սահմանս Տաճկաւ
տանի և 'ի Հոռոմոց աշխարհն և 'ի
Կորգուաց և 'ի Գթացն և 'ի Ճաւ
դէիցն և Արճնարզիւն, որք էին
ամենեքեան հաւատացեալք 'ի մի
կաթողիկէ առաքելական եկեղեցի :

Եւ անմեղութեամբ ոչ գիտացեալ զերկդիմի միտս թագաւորին, խաղացին գնացին յիւրաքանչիւր աշխարհաց լրջմտութեամբ և անտրտում խնդութեամբ և տիրասէր խորհրդովք, կատարեալք զպատգնութեան աներկբայ վաստակովք: Քարձին եւս ընդ իւրեանս սուրբ կտակարանս բազում պաշտօնէիք և բազմագոյն քահանայիք: Բայց հրաման տուեալ աշխարհի՝ ոչ իբրեւ յակնկալութիւն կենաց, ալ իբրեւ ՚ի վճարումն վախճանի. յանձն առնելով միմեանց զոգիս և զմարմինս: Ձի թէպէտ և խորհուրդ թագաւորին չէր յայտնեալ նոցա, սակայն կարծիք ՚ի մտի էին ամենեցուն. մանաւանդ իբրեւ բեկեալ տեսին զգորութիւնն Յունաց առաջի նորա, յոյժ հարեալ խոցեցան ՚ի խորհուրդս իւրեանց:

Բայց քանզի պատուիրանապահք էին սուրբ կտակարանացն Աստու-

ճոյ, հանապաղ յիջէին զգաւորի
 թեւորն 'ի Պաւղոսե, եթէ ճառայք
 հնադանդ լերուք տերանց ձերոյ
 մարմնաւորաց, մի սուտակաստայք
 և առ աչս աչսուելով, այլ սրափ մտօք
 ճառայել իբրեւ Աստուծոյ, և մի
 իբրեւ մարդկան, քանզի 'ի Տեառնէ
 է հատուցումն արգար վաստակոց
 ձերոց: Եւ ամենայնիւ այսաւ բա
 թեմաւ թեամբ յազարկեալք յաշ
 խարհէ և յանձն եղեալք սուրբ
 Հոգւոյն, յանդիման լինէին, փու
 թով կատարեալ զհրամանն, և զա
 մենայն արարեալ ըստ կամաց նորա:
 Յոյժ ուրախ լինէր թագաւորն,
 իբր այն եթէ կատարեցան կամք
 կարծեաց նորա, և ահա առնէր
 ընդ նոսա զայն ինչ, զոր պաշտօ
 նեացքն ամբարշտութեան նորա
 խրատեցին:

Արդ, իբրեւ ետես թագաւորն
 զամենայն կազմութիւն և զբազ
 մնութիւն գնդին բարբարոտաց, որք

սրտի մտքը եկեալ էին 'ի վաստակ արքունի, առաւելապէս ուրախ եղել առաջի մեծամեծացն և ամենայն բազմութեան զօրաց իւրոց: Ի վերին երեսս թաքուցանէր զկամս մտացն իւրոց, և ահամայ առատապէս պարգեւէր զնոսա: Խաղաց գնաց միանգամայն 'ի վերայ տէրութեան Հոնաց աշխարհին, զոր Քուչանս անուանեն. և զերկեամ մի կռուեալ, ոչ ինչ կարաց ազդել նոցա: Ապա արձակեաց զմարզիկան յիւրաքանչիւր տեղիս, և զայլսն 'ի նոցա տեղիս փոխանակ առ իւր կոչեաց նովին պատրաստութեամբ: Եւ այսպէս ամ յամէ սովորութիւն կարգեաց, և իւր անդէն քաղաք բնակութեան շինեաց. սկսեալ 'ի չորրորդ ամէ տէրութեանն իւրոյ մինչեւ յամն մետասաներորդ թագաւորութեանն:

Եւ իբրեւ ետես՝ եթէ հաստատուն կացին Հոռոմք յաւիտին իս-

րեանց՝ զոր եդին ընդ նմա, և դա-
դարեցին խայլընդուրք ելանել ընդ
պահակն ճորայ, և յամենայն կող-
մանց խաղաղութեամբ բնակեաց
աշխարհ նորա, և ՚ի նեղեւտ էարկ
զթագաւորն Հոնաց, քանզի աւե-
բեաց զբազում գաւառս նորա, և
յաջողեցաւ տէրութիւն նորա, ա-
ւետաւորս առաքեաց ընդ ամենայն
ատրուշանս աշխարհին իւրոյ. ցլուք
սպիտակօք և գիսաւոր նոխազօք ա-
ռատացոյց զղթնս կրակի, և խիտ
առ խիտ թանձրացոյց անդադարու-
թեամբ զպաշտօն պղծութեանն իւ-
րոյ. պսակօք և պատուովք մեծա-
րեաց զբազումս ՚ի մոգաց և զբազ-
մագոյնս ՚ի մոգպետաց: Ետ եւս
հրաման յափշտակել զքրիստոնէից
զինչս և զստացուածս, որք էին ՚ի
մէջ Պարսկաց աշխարհին:

Եւ այսպէս հպարտացաւ բարձ-
րացաւ ՚ի միտս իւր, ՚ի վեր քան
զմարդկային բնութիւն ընդ վզեալ

ապարթանէր, ոչ միայն յիրս մարտնական պատերազմացն, այլ մեծ ոմն զինքն կարծէր քան զբնութիւն հայրենի կարգին. վասն այնորիկ կեղծաւորութեամբ թագուցանէր զինքն ըստ կարծեացն, և որպէս երեւէր իմաստնոցն՝ յանմահից իմն կարգի դնէր զինքն: Եւ յոյժ էր ցաաւցեալ ընդ անունն Քրիստոսի, յորժամ լսէր՝ թէ տանջեցաւ, խաչեցաւ, մեռաւ և թաղեցաւ:

Եւ իբրեւ այսպէս օր ըստ օրե՛ի սոյն միտս ցնորեալ դանդաչէր, մի ոմն մանկագոյն՝ ի նախարարացն Հայոց ընգզէմ քանս եղ և ասէ. Արքայ քաջ, դու ուստի՞ գիտես զայդպիսի քանս խօսել զՏեառնէ: Եւ պատասխանի թագաւորն և ասէ. Իմ իսկ առաջի ընթերցան զգիրս մոլորութեանն ձերոյ: Եւ պատառ խանի անդրէն պատանեակն և ասէ. Ընդէր, արքայ, ցայդ վայր միայն ետուր ընթեանուլ. այլ յառաջ եւս

մոտոս զկարգացումն , և լսեա անդ
 զյարու թիւնն , զյայտնու թիւնն առ
 բազումս , զվերացումն յերկինս ,
 զնստեքն ընդ աջմէ հօր , զխոստումն
 երկրորդ գալստեանն՝ զհրաշակերտ
 յարու թիւնն առնելով բոլորե-
 ցունց , զհամառօտ հատուցմունսն
 արդարդատաստանին : Իբրեւ լուաւ
 զայս թագաւորն , 'ի խոր խոցեալ՝
 վեր 'ի վերոյ ծիծաղեցաւ և ասէ .
 Ամենայն այդ խաբէութիւն է : Ետ
 պատասխանի զինուորն Քրիստոսի
 և ասէ . Եթէ հաւատարիմ են քեզ
 մարմնաւոր չարչարանք նորա , հա-
 լատարմագոյն եւս լեցի քեզ երկ-
 րորդ ահաւոր գալուստն նորա :

Եւ զայս լսելով թագաւորին բոր
 բոքեցաւ իբրեւ զհուր հնոցին 'ի
 Բաբելոնի , մինչեւ իւրքն իսկ անդէն
 դեռ եւս իբրեւ զՔաղդէացիան աչ-
 րեցեալ լինէին : Յայնժամ զբոլոր
 բարկութիւն սրտմտութեանն ե-
 հեղ յայրն երանելի , որում անուն

էր Գարեգին : Կապեալ ոտիւք և
կապեալ ձեռօք զերկեամբ մի տուաւ
'ի չարչարանս , և հանեալ 'ի բաց
գտերու թիւնն 'ի նմանէ , ընկալաւ
գլխիւ մահու :

ԵՐԿՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ:

Իբրայն պարսկոման յիշխանէն արեւելից:

ԱՐՈՅ ոգիքն թու լացեալ են յերկնաւոր առաքինու թենէն, յոյժ ընդ ահիւ անկեալ է բնութիւն մարմնոյ. յամենայն հողմոյ շարժի և յամենայն բանէ խռովի, յամենայն իրաց դողայ. երազագէտ է այնպիսին 'ի կեանս իւրում, և յանգիւտ կորուստն յուղարկի 'ի մահուանս իւրում: Արպէս և ասաց ոմն 'ի հնոցն. Մահ ոչ իմացեալ մահ է, մահ իմացեալ անմահութիւն է: Ար զմահ ոչ գիտէ, երկնչի 'ի մահուանէ. իսկ որ գիտէ զմահ, ոչ երկնչէ 'ի նմանէ.:

Եւ այս ամենայն չարիք մտանեն 'ի միտս մարդոյ յանուամնութենէ : Կոյր զքկի 'ի ճառագայթից արեգական , և տգիտութիւն զքկի 'ի կատարեալ կենաց . լաւ է կոյր աչքք քան կոյր մտքք : Որպէս մեծ է հոգի քան զմարմին , այսպէս մեծ է տեսաւորութիւն մտաց քան ըզմարմնոց : Եթէ կարի ոք առաւելեալ իցէ աշխարհական մեծութեամբ , և մտքն ազքատապոյն , պնայիսին ողորմելի է քան զբազումս . որպէս և տեսանեմք իսկ , ոչ միայն 'ի չափաւոր մարդիկ , այլ և որ մեծն է քան զամենայն : Թագաւոր՝ եթէ ոչ ունի զիմաստութիւն ակտուակից իւր , ոչ կարէ 'ի վեճակին իւրում վայելուչ գոլ : Իսկ եթէ առ մարմնուորս այսպէս , ոչ չափ եւս առաւել առ հոգեւորան : Բոլոր մարմնոյս հոգի է կենդանութիւն , իսկ մարմնոյ և հոգւոյ միտք են կառավար . և որպէս առ մի մարդ՝

այսպէս առ բոլոր աշխարհս : Թա-
գաւոր ոչ զիւր միայն տուցէ պար-
տիս , այլ և որոց եղեւ պատճառք
'ի կորուստ :

Բայց մեք թէպէտ և չունիմք
հրաման բամբասել զիշխանս , և ոչ
գովողք կարեմք լինել այնմիկ՝ որ
աստուածամարտն լինին : Այլ զանցս
իրացն սլատմեմ , որ 'ի նմանէ ընդ
սուրբ եկեղեցիսն էանց , և ոչ դանա
դազիմ . ոչ բամբասասէր մտօք ,
այլ ճշմարտութեամբ զելս իրացն
ասելով ոչ լռեցից . ոչ 'ի կարծ ընդ-
ոտուցեալ , և ոչ 'ի լուր զարթու-
ցեալ . այլ ես ինքնին անձամբ անդէն
'ի տեղ ողն սլատահեցի և տեսի , և
լուայ զձայն բարբառոյ յանդգնա-
բար խօսելով . իբրեւ զհողմ սաս-
տիկ՝ զի բախիցէ զձով մեծ , այնպէս
չարժէր և տատանէր զամենայն բազ-
մութիւն զօրացն իւրոց : Եւ հանդէս
առնէր ամենայն ուսմանց , և ընդ-
աճէր զմոզութիւն և զբաւ զէութե-
2

Թիւն և զամենայն ուսմունս աշխարհին իւրոյ : Արկանէր 'ի ներքս և զքրիստոնէու թիւն կեղծաւորութեամբ , և ասէր զայրացեալ մտօք . Հարցէք , քննեցէք , տեսէք . Թող որ լաւն է՝ ընտրեալ կալցուք : Եւ փութայր որ ինչ 'ի մտին էր , զի վաղվաղակի կատարեսցի :

Իսկ 'ի կողմանց կողմանց քրիստոնեայքն որ 'ի զօրուն էին , իմացան զհուրն որ 'ի ծածուկ վառեալ բորբոքէր , և կամէր հրդեհել զլէրինս և զդաշտս առ հասարակ : Զեռան և նոքա անծախսական հրովն , և սասակապէս պատրաստեցան առ փորձութիւն գաղտնի մեքենայիցն : Մկան այնուհետեւ բարձր բարբառով , սաղմոսիւք և երգովք հոգեւորօք և մեծապայծառ վարդապետութեամբ յայս յանդիման մեծի բանակին զպսաւտոնն ցուցանէին . և աներկիւզ առանց զանգիտելոյ՝ ո ոք և եր-

Թայր տառ նուսա՝ ուսուցանէին կա-
մակար : Եւ Տէր յաջողէր նոցա
նշանօք և արուեստիւք . քանզի բա-
զում հիւանդք ընդունէին զբժը-
կութիւն 'ի հեթանոսական զօրուն :

Իսկ անօրէն իշխանն իբրեւ գի-
տաց , եթէ յայտնեցաւ խորաման-
կութիւն խորհրդոյն , և պատրաս-
տեալ հուրն՝ մինչ շեւ ուրուք 'ի նա
փչեալ , վառու մն նորա յայտնի ի-
մացաւ երկիւղածացն Աստուծոյ ,
սկսաւ ծածուկ նետիւք խոցստել
զմիտս իւրոյ չարութեանն . և ան-
բժշկական վէրս յողիս և 'ի մար-
մինս տեսանէր : Մերթ շանթէր
գալարէր իբրեւ զօձ թունաւոր ,
մերթ պարզէր գոչէր իբրեւ զա-
ռիւծ զայրացեալ . գելոյր և տապա-
լէր երկդիմի մտօք , զխորհուրդս կա-
մացն կամէր կատարել : Քանզի ձեռն
արկանել և ունել ոչ կարէր , վասն
զի ոչ էին համագունդ 'ի միում վայ-
րի տառ նմա , սկսաւ այնուհետեւ

յառաջ կոչել զկրսերս յաւտգաց և զանարգս 'ի պատուականաց և ըզտոգէտս 'ի գիտնոց և զանարիս 'ի քաջ արանց . և զի մի մի թու իցեմ . այլ զամենայն անարժանսն յառաջ մատուցանէր , և զամենայն արժանաւորսն յետս տանէր . մինչեւ զհայր և զորդի քակէր 'ի միմեանց :

Թէպէտ և ընդ ամենայն ազգս առնէր զանկարգու թիւնս զայս . առաւել ընդ Հայոց աշխարհին մարտընչէր . քանզի տեսանէր զնոսա ջերմագոյնս յաստուածպաշտու թեանն . մանաւանդ որք էին յազգէ նախարացն Հայոց , և անմեղու թեամբ ունէին զսուրբ քարոզու թիւն առաքելոցն և զմարգարէից : Պատրէր զոմանս 'ի նոցանէ սսկևով և արծաթով , և զբազումս սյլով եւս առատ պարգեւօք . իսկ զոմանս ագարակօք և մեծամեծ գեղօք , և զոմանս սպատուովք և իշխանու թեամբք մեծամեծօք . և սյլ եւս

անտախ յոյս ոգւոց առաջի դնէր :
 Եւ այսպէս հրապուրէր և յորդո-
 րէր հանապազ . Եթէ միայն , ասէ ,
 զօրէնս մագու թեան յանձին կալ-
 ջիք , և զձեր մոլորութիւնդ սրտի
 մտօք դարձուցանիցէք 'ի ճշմարտու-
 թիւն երեւելի մերոց դիւցազնա-
 կան օրինացս , 'ի մեծութիւնս և յա-
 լագութիւնս հասուցից հաւասար
 իմոյ սիրելի նախարարացս , առաւել
 եւս զանցուցից : Եւ այսպէս կեղ-
 ծաւորութեամբ խոնարհեցուցա-
 նէր զինքն առ ամենեւեան , խօսելով
 ընդ նոսա 'ի պատճառս սիրոյ . զի
 իտրամանկութեամբ որսալ մար-
 թասցէ զնոսս ըստ առաջին իտր-
 հրդական խրատտուացն : Եւ զայս
 առնէր սկսեալ 'ի չորրորդ ամէն
 մինչեւ 'ի մետասաներորդ ամն իւ-
 րոյ տէրութեանն :

Այլ իբրեւ ետես , եթէ ոչ ինչ
 յարգեցաւ ծածուկ հնարադիտու-
 թիւնն , այլ ընդդէմքն յօլովագոյն

գործէին, քանզի տեսանէր զքրիստոնէսութիւնն՝ որ օր քան զօր յորդեալ տարածանէր ընդ ամենայն կողմանս հեռաւոր ճանապարհին ընդ որ ինքն անցանէր, սկսաւ հաշել և մաշել և հառաչելով յողոց հանել: Յայտնեաց ակամայ զծածուկ խորհուրդսն, ետ հրաման բարձր բարբառով և ասէ. Ամենայն ազգ և լեզուք՝ որ են ընդ իմով իշխանութեամբ՝ դադարեացեն յիւրաքանչիւր մոլոր օրինայն, և միայնոյ եկեացեն յերկրպագութիւն արեգական, զոհս մատուցանելով և աստուած անուանելով, և սպասուներով կրակի. և ՚ի վերայ այսր ամենայնի և զմոգութեան եւս օրէնս կատարեացեն. զի մի ինչ ամենեւին պակաս առնիցեն: Զայս ասելով քարոզ կարդայր ՚ի մեծի կարաւանին, և պատուէր սաստիւ ՚ի վերայ դնէր ամենեցուն. և դեսպանս ստիպաւ արձակէր յամենայն ազգս հե-

աւարս . զգոյն պատուէր հրամանի
առ ամենեան արկանէր :

Արդ , 'ի սկզբան երկոտասանե-
րորդ ամի Թագաւորութեանն իւ-
րոյ գունդ գումարէր անհամար
բազմութեամբ , յարձակեալ հա-
սանէր յերկիրն իտաղական : Ջայս
տեսեալ Թագաւորին Քուշանաց ,
ոչ հանդուրժէր ընդ առաջ ելա-
նել նորա պատերազմաւ . այլ խոյս
տուեալ 'ի կողմանս ամուր անա-
պատին , Թաքստեամբ ապրէր հան-
դերձ ամենայն զօրօքն իւրովք : Իսկ
սա ասպատակ արձակէր գաւառաց ,
տեղեաց , վայրաց . առնոյր զքսիզում
բերդս և զքաղսքս , և կուտէր զգե-
րին , զսու և զապուռ և զաւար , ա-
ծէր հասուցանէր յերկիր իւրոյ տէ-
րութեանն : Եւ անդ այնուհետեւ
յընդունայն եղեալ 'ի նոյն խոր-
հուրդս , հաստատէր 'ի կարծիս
մոլորութեանն , ասելով ցպաշտօ-
նեայս ամբարշտութեանն . Զք'նչ

հատուցութեք մեք պատուածոցն փոխարէնս այս մեծի յաղթութեանս, որ ոչ որ կարաց ելանել ընդդէմ մեր պատերազմաւ :

Յայնմ ժամանակի առ հասարակ միաբան մողք և քաղեայք բարձին զձայնս իւրեանց և ասեն . Աստուածքն՝ որ ետուն քեզ զտէրութիւն և զյաղթութիւն ՚ի վերայ թշնամեաց քոց, ոչ ինչ են կարօտ խնդրել ՚ի քէն յերեւելի պատուականացս, սլլ զի բարձցես զամենայն ուսմունս մօլորութեան մարդկան, և ՚ի միդարձուցես օրէնս զբաղեշտական պատուիրանին : Հաճայ թուէր բանն առաջի թագաւորին և ամենայն մեծամեծացն, մանաւանդ որ էին առաջիկայք օրինացն : Խորհուրդ ՚ի մէջ առեալ, յաղթէր խրատն : Անդէն ՚ի ներքոյ պահ գրանն արդելոյր զբազմութիւն սյրուծիոյն Հայոց և զՎրաց և զԱղուանից, և զամենեցուն՝ որ էին

հաւանոացեալ ՚ի սուրբ աւետարանն
Քրիստոսի : Եւ հրաման սասափե-
լունապանացն առնէին, եթէ որ
յարեւելս առ մեզ դուրսէ՝ թող-
ցեն, իսկ յարեւելից յարեւմուտ
անանց լիցի ճանապարհ :

Եւ իբրեւ տրգել և փակեաց ըզ-
նոսա յամուր և յանել գառադիոյն,
և յիրաւի ասացի ամուր և անել,
քանզի չիք անդ անդի փոխստի և
թաքստի, վասն զի շուրջանակի
թշնամիք են բանակեալ. յայնմ
ժամանակի ձեռն արկանէր ՚ի նո-
սա, մեծաւ շարչարանօք և պէսպէս
տանջանօք վատթարէր զքաղուճս ՚ի
նոցանէ, և ստիպէր ուրանալ ըզ-
ճշմարիտն Աստուած և խոստովա-
նել զերեւելի տարերս : Իսկ զօ-
րականքն առ հասարակ գեղեցիկ
խորհրդով քաջապէս զօրու թեամբ
միաբան աղաղակէին և ասէին .
Վհայ են մեզ երկինք և երկիր, ոչ
երբէք հեղգացեալ եմք յարբունի

վատակս , և ոչ խառնեալ վատու-
թիւն ընդ արու թիւն քաջու թեան .
'ի զուր անողորմ են հարուածքս 'ի
վերայ մեր : Եւ բազմանայր գոչումն
աղաղակի նոցա , մինչեւ ինքնին
թագաւորն ականատես լինէր ի-
րացն յանդիմանութեան , և ան-
դէն վաղվաղակի նորդամաք հաստա-
տէր և ասէր . Ոչ թողացուցից ձեզ ,
մինչեւ կատարեւջիք զամենայն կամս
հրամանաց իմոց :

Եւ ահա իշխանութիւն առեալ
Յարաչար սպասաւորացն , զչորս զի-
նուորսն 'ի բուն աւագացն մա-
տուցին 'ի փորձութիւնս տանջա-
նաց : Եւ զառաջեաւ գատեալ բա-
զում հարուածսվք , նովին կապա-
նօք անցուցին 'ի տեղիս արգելանին :
Քսկ այլոցն խաբէութեամբ առ ժա-
մանակ մի թողութիւն արարեալ , և
զամենայն մնասուն պատճառս ար-
կանէր զկապելովքն . և զայս առ-
նէր սատանայական խրատուն :

Եւ յետ երկուտասան աւուր հրաման տայր ընթրիս գործել առատութեամբ և աւելի քան զաւուրց սովորութիւն . և կոչէր զբազումս 'ի զինուորական քրիստոնէիցն : Եւ 'ի ժամ գահու սլաութաստութեան զլուրաքանչիւր տեղի շնորհէր նոցա զբազմականին : Եւ սիրով խոնարհութեամբ խօսէր ընդ նոսա ըստ առաջնում կարգին . զի թերեւս հաւանեացին ուտել զվիս զոհեալ , զոր ոչ էր երբէք օրէն ուտել քրիստոնէից : Իբրեւ ոչ կալան յանձին ամենեքին , ոչ ինչ կարի ստիպեաց . այլ հրամայեաց՝ նոցամատուցանել զսովորական կերակուրն , այլ սուաւել գինեօքն յաւելոյր 'ի տաճարին խրախութիւն : Եւ անտի 'ի դուրս ելեալ 'ի սբահնարքունի , արգելին զամանս 'ի նոցանէ ձեռս յետս կայելով , և զխոնջանսն կնքէին , և զգուշութեամբ պահեւով , էր որ զերկուս աւուրս ,

և էր որ զերիս : Բաշում և այլ
 եւս յանտրժան հարուածս չարչա-
 րէին, զոր և ոչ ընդ գրով իսկ տը-
 ժանի համարեցոք արկանել : Եւ
 զոմանս 'ի նոցանէ հեռացուցանէ-
 ին, և դարչեցուցանէին յազնու ա-
 կան սլատուոյն անտրգեալ :

Եւ գունգս գունգս դարձեալ
 գումարէին 'ի նոցանէ յերկիր հե-
 ոաւոր, յամուրս անսպասին 'ի
 մարտ պատերազմի Թշնամեացն սր-
 քայի : և բազմոց իսկ անդէն հա-
 սանէր վախճան մահու սրով : Եւ
 զամենեցունց զկարգեալ Թոշակսն
 նուստեցուցանէին, և քաղցիւ և
 ծարուով աստապեցուցանէին ըդ
 նոսա, և զձմեռոցի տեղիս՝ զդժնեայ
 զվայրսն հրամայէին նոցա, և ա-
 նարգս, և վատմարս յաչս ամենե-
 ցուն զնստացուցանէին : Իսկ նոքա
 քոռայէին Քրիստոսի յոյժ խնդոս-
 քեալսն ընդդէն զամենայն չարս
 չարսանս վախճանի յիւսն որ յի

Քրիստոս , և որ առաջայ պատրաստեալն կայ պատուիրանապահ համբերեողացն : Որչափ չարութեամբ զանարգութիւնն բազմացուցանէր, նորա եւս քան զիւս զօրանային ՚ի սէրն Քրիստոսի . մանաւանդ զի բազումք ՚ի նոցանէ զգիրս սուրբս աւսեալ էին ՚ի մանկութենէ , այնու զանձինս միմիթարէին և զընկերան քաջալերէին . և աշկարայ ըզպաշտօնն բազմացուցանէին : Վասն որոյ և բազումք ՚ի հեթանոսաց որոց հեշտ և ցոնկալի ձայնքն թուէին , քաջալերէին զնոսս , և աւսէին քանս միմիթարու թեան , իբրեւ թէ լուսիցէ մարդոյ մահու չափ ճգնել , քան յայդ պիսի օրինաց ուրանալ :

Բայց սակայն թէպէտ և նորա առսէրն Քրիստոսի յոյժ զբարթութեամբ խնդային ըստ նկքին մարդուն , արատքին տեսիլն կարի ողորմէր յօտարութեանն : Այնպիսի պատ-

տուական զինուորու թիւն հասեալ էր 'ի չարաշուք անարգութիւն, և հայրենի ազատութիւնն չարաչար կայր 'ի ծառայութեան մարդսխաշոշ բռնաւորին, որ և ըստ հեթանոսաց օրէնս անցանէր արիւնհեղութեամբ, և ամենեւին չկարծէր, թէ գուցէ այսր ամենայնի վրէժխնդիր յերկնից : Նա և ոչ ղերկրաւոր վաստակս ուրուք յիշէր. և որ մեծն քան զամենայն է ըստ մարմնաւոր կարգի, քանզի գոյին ոմանք 'ի նախարարացն Հայոց, որոց զեղբարս նորա սնուցեալ էր մայրենի կաթամբն իւրեանց, առաւել քան զամենեսեան՝ զնոսա դատէր :

Եւ յայսր ամենայնի վերայ այլ եւս չտրութիւն իտրամանկեաց . Զմի ոմն 'ի հաւատարիմ ծառայիցն իւրոց 'ի գործ առաքէր յերկիրն Հայոց, օրում անուն էր Դենչապուհ . որ եկեալ հասեալ հրամաւնաւ արքունի, զողջոյն բերեալ ըզ-

մեծ թագաւորին , և խաղաղասէր
կեղծաւորութեամբ աշխարհագիր
առնելով ամենայն երկրին Հայոց 'ի
խաղաղութիւն հարկաց և 'ի թե-
թեւութիւն ծանրութեան այրեւ-
ձիոյն :

Թէպէտ և 'ի վերին երեսս կեղ-
ծաւորէր , այլ 'ի ներքոյ խորհուրդք
չարագոյնք ցուցանէին : Առաջին ,
զազատութիւն եկեղեցւոյն արկա-
նէր 'ի ծառայութիւն . երկրորդ ,
միայնակեաց քրիստոնէսոյք որ բնա-
կեալ էին 'ի վանորայս , ընդ նովին
աշխարհագրով էարկ . երրորդ ,
զհարկ աշխարհին առաւել ծան-
րացոյց . չորրորդ , զնախարարեանն
բանսարկութեամբ արկ ընդ մի-
մեանս , և յամենայն տան արար խռ-
վութիւն : Եւ զայս ամենայն առ-
նէր , զի թերեւս զմիաբանութիւնն
քակտեսցէ , և զուխտն եկեղեցւոյն
ցրուեսցէ , և զմիայնակեացսն փա-
խուսցէ , և զչինականսն վատնեւ-

ցէ . և առ յոյժ աղքատութեանն՝
 ակամայ դիմեցեն յօրէնս մոգաց :
 Եւ եւս չարագոյն հինգերորդն .
 քանզի որ հազորարպետն էր աշխարհին՝
 իբրեւ զհայր վերակացու համարեալ էր
 աշխարհականաց քրիստոնէից . գրգռեաց յարոյց
 զամբաստանութիւն ի վերայ նորա .
 և հանեալ զնա ՚ի գործոյն՝ փոխանակ
 նորա պարսիկ ամ յաշխարհն ,
 և մեւս եւս մոգպետ դատաւոր
 աշխարհին , զի զեկեղեցւոյ փառս
 ազաւաղեցեն :

Ի այց սակայն թէպէտ և ամենայն
 գործքս այս դժնեայ էին , շեւ էր
 որուք ձեռնարկեալ յայտնի յեկեղեցին .
 վասն այնորիկ և ոչ որ ընդդիմացաւ
 նմա , թէպէտ և էր ծանրութիւն
 հարկացն : Քանզի ուստի արժան էր
 առնուլ հարեւր դահեկան , նոյնչափ
 կրկնէին և առնուին . սոյնպէս
 և եպիսկոպոսաց և երիցանց
 դնէին , ոչ միայն շինաց ,

այլ և աւերակաց : Կա բնաւ ճգնիկ
կարէ պատմել վասն ծանրու թեւեւ
մտից և սակից , բաժից և հասից ,
լերանց և դաշտաց և մայրեաց :
Ոչ ըստ արքայնի արժանաւորու
թեանն առնուին , այլ հինաքար
յափշտակելով . մինչեւ ինքեանք իսկ
մեծապէս զարմանային , թէ ուրտի
այս ամենայն գանձ ելանէ , զիտորդ
չէն կայցէ աշխարհն :

Եւ իբրեւ տեսին , թէ այսու ա
մենայնիւ չկարացար ձանձրացու
ցանել , յայնժամ յայտնապէս հրա
ման ետուն մտաց և մոգպետաց
նամակ մի գրել ըստ ձախողակի
դենին իւրեանց : Եւ էր պատճէն
նամակիս այս :

Մ. Է. Զ. Բ. Ն. Ե. Ս. Ե. Կ. Ե. Կ. Ե. Կ. Ե. Կ.
նատար Երան և Տաներան , Հայոց
մեծաց ողջոյն շատ :

Ի ուր գիտաջիք , ամենայն մարդ
որ բնակեալ է ի ներքոյ Երկնից , և

ոչ ունի զօրէնս դենի մազդեզանց,
 նա խուլ է և կոյր, և դիւայ խարաւ
 մանւոյ խաբեալ: Քանզի մինչ շեւ
 էին երկինք և երկիր, Ջրուան մեծն
 աստուած յաշտ առնէր զհազարամ,
 և ասէր. Թեբեւս լիցի իմ որդի մի
 Որմիզդ անուն, որ արասցէ զերկին
 և զերկիր: Եւ յլուցաւ երկուս
 յորովայնի, զմին վասն յաշտ
 առնելոյ, և զմեւսն եւս 'ի Թեբեւսն
 ասելոյ: Իբրեւ գիտաց, եթէ երկու
 են յորովայնի, Որ վաղ եկեսցէ, առ
 ոէ, նմա տաց զթագաւորուն Թիւնս:
 Իսկ որ էր 'ի Թեբահաւատու Թենէն
 յղացեալ, պատառեաց զորովայնն
 և ել 'ի դուրս: Ասէ ցնա Ջրուանն.
 Ո՞վ ես դու: Ասէ. Որդին քոյ Որմիզդ:
 Ասէ ցնա Ջրուանն. Իմ որդին
 լուսաւոր է և անուշահոտ, դու
 խաւարային ես և չարասէր: Եւ իբրեւ
 կարի դառնապէս ելաց, ետ ցնա
 զթագաւորուն Թիւնն զհազարամ:
 Իբրեւ ծնաւ զմեւս եւս որդին,

անուանեաց զնա Որմիզդ . եհան ըզ-
 թագաւորու թիւնն Սրհմնէ , և ետ
 ցՈրմիզդն . և ասէ ցնա . Տայժժ
 ետ քեզ յաշտ արարի , արդ դու
 ինձ արա : Եւ Որմիզդ արար զեր-
 կին և զերկիր . իսկ Արհմն ընդդէմ
 զչարն գործեաց : Եւ այսպէս բար-
 ժանին արարածքս . հրեշտակքն
 Որմիզդի են , իսկ դեւքն Արհմնոյն .
 և ամենայն բարիք որ յերկնից և
 այսր լինին՝ Որմիզդի են . և ամենայն
 վնասք որ անտի և այսր գործին՝
 զայն Արհմն արար : Սոյնպէս և
 յերկրիս որ ինչ բարի է՝ զայն Որ-
 միզդն արար , և որ ոչն է բարի՝
 զայն Արհմն արար . որպէս զմարդ
 Որմիզդ արար , և զախոս և զհի-
 ւանդու թիւնս և զմահ Արհմն ա-
 րար : Եւ ամենայն թշուառու թիւնք
 և պատահարք՝ որ լինին , և պատե-
 րազմունք դառնու թեան՝ չարի մա-
 սինն արարածք են : իսկ յաջողու-
 թիւնք և տէրու թիւնք և փառք և

պատիւ ք. և պռոզքութիւնք մարմնայ,
 գեղեցիօւ թիւնք դիմաց, և ճարտա-
 ըսութիւնք բանից և երկայնակե-
 ցութիւնք ամաց, այդ 'ի բարւոյն
 ամենուն զգոյացօւթիւն. և ամե-
 նայն որ ոչ այդպէս է, 'ի նա չարին
 արարած խառնեալ է :

Եւ ամենայն մարդիկ մուրեայք
 են, որ ասեն՝ եթէ զմահ Աստուած
 արար, և չար և բարի 'ի նմանե-
 լինին. մանաւանդ որպէս քրիս-
 տոնեայքդ ասեն, թէ Աստուած
 նախանձոտ է. վասն թզի միոյ ու-
 տելոյ 'ի ծառոյն Աստուած զմահ
 արար, և զմարդն արկ ընդ այնու
 պատուհասիւ : Զայդպիսի նախանձ
 և ոչ մարդ առ մարդ ունի, թող թէ
 Աստուած առ մարդիկ. զի որ զոչս
 ասէ՝ նա խուլ է և կոյր և 'ի դիւայ
 խարամանւոյ խարեալ :

'Ի արձեալ մեւս եւս այլ մուրթու-
 թիւն ասեն. Աստուած, ասեն, որ
 զերկինս և զերկիր արար, եկն և

'ի կնոջէ ու մեմնէ ծնաւ, որու մանուկն էր Մարիամ, և առն նորա Յովսէփ: Եւ զհետ այսպիսի մտրդոյ մոլորեալ են բազումք: Եթէ աշխարհն Հոռոմոց առ յոյժ յիմարու թեան տգիտաբար մոլորեալ են, և զրկեալ են 'ի կատարեալ դենէս մերմէ, յանձանց պարմայեն զվնասն իւրեանց. դուք եւս ընդէր զհետ նոցա մոլորու թեանն ցնորիք: Այլ զոր օրէնս տէրս ձեր ունի, զնոյն և դուք կալարուք. մանաւանդ զի և առաջի աստուծոյ վասն ձեր համարս ունիմք տալ:

Մի հաւատոյք առաջնորդացն ձերոց, զոր նաժրացիսդ անուանէք, քանզի յոյժ են խորքերայք. զոր բանիւքն ուսուցանեն, գործովք ոչ կամին յանձն առնուլ: Միս ուտել ասեն ոչ են մեղք, և ինքեանք ուտել ոչ կամին. կին առնել ասեն սրժան է, քսոյց ինքեանք և հայել 'ի նա ոչ կամին. կարասի որ ժողովէ, ասեն,

յոյժ մեզք են, բայց զաղքատու,
 թիւն առաւել քան զյոյժ գովեն.
 յարգեն զթշուառութիւն, և պարս
 աւեն զյաջողուածս. ծաղր առ
 նեն զանուն բախոի, և զփառաւո
 բաւն յոյժ այսպանեն. սիրեն զան
 շքութիւն հանդերձից, և յարգեն
 զանարգս քան զպատուականս. գո
 վեն զմահ, և պարսաւեն զկեանս.
 անարգեն զճնունդս մարդոյ, և յար
 գեն զանորդութիւն: Եւ եթէ ըս
 տք դոցա և ՚ի կանայս ոչ մերձենայ,
 աշխարհի վախճան վողվողակի հա
 սանէ:

Եւ ես ոչ կամեցայ զամենայն
 ըստմասանց ընդ գրով արկանել առ
 ձեզ. զի բազում այն ինչ է, զոր
 խօսին դոքս: Որ շարագոյն եւս է
 քան զոր գրեցաքդ, զԱտուած խա
 չեալ ՚ի մարդկանէ քարոզեն, և
 զնոյն մեռեալ և թաղեալ, և ապա
 յարուցեալ և վերացեալ յերկինս:
 Աջ ահա ձեզէն իսկ արժան էք

անդրէն դատաստան առնել վասն այդպիսի անարժան ուսմանց: Դեւք որ չարք են, ոչ ըմբռնին և տանջին 'ի մարդկանէ, թող թէ Աստուած արարիչ ամենայն արարածոց. զոր ձեզ ամօթ է լսել, և մեզ կարի անհաւատալի բանք:

Արդ երկու իրք կան առաջի ձեր. կամ արարէք բան առ բան նամակիդ պատասխանի, և կամ արիք 'ի դուռն եկայք, յանդիման լերուք մեծի հրապարակին:

Անունք էպիսկոպոսացն, որք պարտախանէջին նամակին:

(ՅՈՎՍԷՓ Եպիսկոպոս Այրարատոց, Սահակ Եպիսկոպոս Տարսնոց, Մեղեոս Եպիսկոպոս Մանազկերտի, Եղնիկ Եպիսկոպոս Բագրեւանդոց, Սուրմակ Եպիսկոպոս Բղնունեաց, Տաճառ Եպիսկոպոս Տայոց, Թաթիկ Եպիսկոպոս Բա-

սենոյ , Բոսու Եպիսկոպոս Տա-
րուբերանոյ , Երեմիա Եպիսկոպոս
Մարդաստանի , Եղաղ Եպիսկո-
պոս Մարդաղոյ , Անանիա Եպիս-
կոպոս Սիւնեաց , Մուշէ Եպիսկո-
պոս Արծրունեաց , Սահակ Եպիս-
կոպոս Ռւշտունեաց , Բասիլ Եպիս-
կոպոս Մակաց , Գաղ Եպիսկոպոս
Վանանդայ , Եղիշէ Եպիսկոպոս Ա-
մատունեաց , Եղբայր Եպիսկոպոս
Անձեւոցոց , Երեմիա Եպիսկո-
պոս Ապահունեաց :

Ըյս ամենայն Եպիսկոպոսք և
բազում քորեպիսկոպոսք և պատ-
ուական երիցունք 'ի տեղեաց տե-
ղեաց հանդերձ սուրբ ուխտիւ ե-
կեղեցւոյն միաբանք և միահաւանք ,
միահամուռ ժողովեալք 'ի Թագա-
ւորանիպ տեղին Արտաշատ , հա-
ւանու թեպմբ մեծամեծ նախարա-
րացն , և ամենայն բազմաւ թեպմբ
աշխարհին , սրարքին նամակին պար-
տախանի :

ՅՈՎՍԷՓ Եպիսկոպոս հանդերձ
ամենայն միաբանելովքս 'ի մեծա-
մեծաց մինչեւ ցփոքունս, Միհրնեք
սեհի մեծի հազարապետի Արեաց
և Անարեաց բազում խաղաղասէր
մտօք բազմասցի ողջոյն առ քեզ և
ամենայն մեծի սպահիդ Արեաց :

Ի նախնեաց ունիմք սովորու թիւն
աստուածատուր պատուիրանաւն
պղթս առնել 'ի վերայ կենաց թա-
գաւորի , և անձանձրոյթ խնդրել
յԱստուծոյ վասն երկայն ժամանա-
կաց դորա , զի խաղաղութեամբ
վարեսցէ զտիեզերական իշխանու-
թիւնդ , զոր աւանդեալ է դմա
յԱստուծոյ . զի 'ի դորա յերկար
խաղաղութեանն և մեք առողջու-
թեամբ և աստուածպաշտութեամբ
կատարեսցուք զկեանս մեր :

Վասն նամակին , որ քո 'ի մեր
աշխարհս տուեալ էր , յառաջ ժա-
մանակու մի օմն 'ի մոգպետաց , որ
կատարելագոյն էր 'ի դենիդ ձե ,

րուժ, և դուք սուսուել քան ըզբնութիւն մարդկան 'ի վեր համարելիք զնա, հաւատացնա յԱստուած կենդանի յարարիչ երկնի և երկրի, և բան առ բան ելլո՛՛ծ և իմացայց ձեզ զօրէնս ձեր: Եւ իբրեւ ոչ կարացին բանիւ զդէժ նորա ունել, քարկոծեալ մեռաւ յՈրմզէ արքայէ: Եւ եթէ հաւատարիմ համարիցիս զմեր բանս լսել, 'ի բազում տեղիս այդրէն յաշխարհիդ ձերում գտանին գիրք նորա. ընթերցիր, անտի տեղեկանաս:

Այլ վասն օրինացս մերոց, ոչ ինչ աներեւոյթք են, և ոչ յանկեան ուրեք աշխարհիս քարոզին. այլ համատարած ընդ ամենայն երկիր, ընդ ծով և ընդ ցոմաք և ընդ կղզիս. ոչ միայն յարեւմուտս, այլ և յարեւելս, այլ և 'ի հիւսիս և 'ի հարաւ և 'ի միջոցս լի է հոծութեամբ: Ոչ է 'ի մարդ սպաստան, եթէ վերակացուաւ տարածեսցի ընդ աշ

խորհո . այլ ինքն յիշքիննն ունի
 զհաստատութիւն : Ոչ առ այլովքն
 վատթարօքն վեհ երեւի , այլ ՚ի
 վերուստ յերկնուստ ունի զանսուտ
 օրէնադրութիւնն . ոչ միջնորդաւ ,
 զի մի է Աստուած , և չիք այլ ոք
 բայց ՚ի նմանէ , ոչ երիցագոյն և
 ոչ կրտսերագոյն : Ոչ սկիզբն ա-
 ռեալ յումեքէ լինել Աստուած ,
 այլ ինքն ինքեամբ մշտնջենաւոր .
 ոչ ՚ի աեղ ոջ ուրեք , այլ ինքն ին-
 քեան տեղի . ոչ ՚ի ժամանակի իմիք ,
 այլ ժամանակք ՚ի նմանէ դոյացան .
 ոչ միայն քան զերկինս երիցագոյն ,
 այլ և քան զկարծիս մտաց մարդ-
 կան և հրեշտակաց : Ոչ ձեւանայ ՚ի
 տեսիլ տարրեղէն , և ոչ անկանի ընդ
 տեսլեամբ ական . և ոչ միայն ձե-
 ւին շգննի , այլ և ոչ ընդ միտս ու-
 բուք հարկանի , ոչ միայն ընդ մար-
 մնականացս , այլ և ոչ ընդ անմար-
 մին հրեշտակացն . բայց եթէ ինքն
 կամի՝ իւրոց արժանաւորացն մտաց

իմանի, այլ ոչ աչաց տէսանի. և մտաց՝ ոչ երկրաւորացս, այլ որ Աստուածն են հաւատացեալ ճրջ մարտիւ :

Իւ անուռն է նորա արարիչ երկնի և երկրի. իսկ յառաջ քան զերկին և զերկիր, որպէս ինքնագոյ՝ նոյնպէս և ինքնանուռն է : Ինքն անժամանակ է, իսկ տրարածոցս յորժամ կամեցաւ՝ սկիզբն արար լինելոյ. ոչ յընչէ, այլ յոչընչէ. զի ինչ՝ նա միայն է, և այլս ամենայն ՚ի նմանէ ընչացաւ : Ոչ իբրեւ եթէ յետոյ իմացաւ և արար, այլ մինչ չեւ արարեալ էր նորա՝ ՚ի կանուխ գիտութեան իւրում տեսանէր զարարածս. որպէս և այժմ մինչ չեւ է գործեալ մարդոյ բարի ինչ կամ չար, Աստուծոյ յայտնի է անգործք մարդկան : Սոյնպէս և յայնժամ մինչ չեւ էր արարեալ, ոչ խառն ՚ի խուռն ինչ ճանաչէր զանեղսն, այլ կարգեալ և յարմարեալ կային առաջի նորա

Խւրաքանչիւր մասանցն տեսակքն .
 փսկ մարդկան և հրեշտակաց՝ և տե-
 սակքն և որ 'ի տեսակին լինելոցք
 էին :

Եւ քանզի արարող զօրութիւն
 է , ոչ կարէ խափանել զնորա բա-
 բերարութիւնն ժեր չարութիւնս .
 որպէս և եղեւ իսկ , և ունիմք դա-
 տաւոր զաջն արարչին : Ձեռք , որ
 զերկինս և զերկիր հաստատեցին ,
 նոյնք և տախտակս քարեղէնս փո-
 րագրեցին և ետուն մեզ 'ի դպրու-
 թիւն՝ որ ունի զօրէնս դպրութեան
 խաղաղականս և փրկականս , զի գի-
 տասցուք զմի Աստուած արարիչ
 երեւելեաց և աներեւութից . ոչ
 այլ և այլ , իբրեւ թէ ոմն բարի
 և ոմն չար , այլ մի և նոյն համակ
 բարի :

Ի այց եթէ թուիցի քեզ չար ինչ
 գող յարարածս Աստուծոյ , ասա
 համարձակ . զի թերեւս ուսցիս
 զճշմարիտն բարի : Չդեւս չար ա-

սացեր . գոն և դեւք բարի , զոր և դուք և մեք հրեշտակս անուանեմք . եթէ կամին՝ և դեւք բարի լինին , և եթէ կամին՝ և հրեշտակք չար լինին : Այլ և ՚ի մարդիկ երեւի , և առաւել ՚ի միոյ հօր որդիս . է որ հնազանդ և հպատակ է հօրն , և է որ չարագոյն քան զստտանայ : Նա և ինքն իսկ մարդն առանձինն յերկուս բաժանեալ տեսանի , երբեմն չար և երբեմն բարի , և որ բարին էր՝ նոյն չարացաւ , դէպ եղեւ՝ զի դարձեալ անդրէն ՚ի բարի շրջեցաւ , և բնութիւն մի է :

Ի այց այն՝ որ ասեսն , եթէ վասն թզոյ միոյ մահ արար Ատուած , վատթարագոյն է սրատառ մի մագաղաթ քան զթուղ . ապա եթէ բան թագաւորի նկարին ՚ի նմա , ո՛ սրատառ է զնա՝ մահու ընդունի ըզպատուհաս . իսկ արդ չար արժսն է ասել թագաւորին . քաւ , ևս ոչ ասեմ . այլ խրատ ՚ի գործ արկեալ

զայլս ուսուցանեմ : Յայնժամ էր Աստուած նախանձոտ , եթէ չէր պատուիրեալ չուտել 'ի ծառոյ անտի . ապա եթէ յառաջագոյն զգուշացաւ , զգութ բնական սիրոյն իւրոյ յայտնեաց նմա : Իսկ արհամարհելով մարդ՝ ընկալաւ զպատիժս մահունն :

Իայց այն , զոր ասացեր , եթէ Աստուած 'ի կնոջէ ծնաւ , յայդմ չէր արժան քեզ խորշել և փախչել . զի ահաւասիկ Արհմն և Որմիզդ 'ի հօրէ ծնան և ոչ 'ի մօրէ . որում եթէ քաջ միտ գնես , և ոչ դու յանձն առնուս : Եւ մեւս եւս այլ ծաղրագոյն քան զայդ . Մինր աստուած 'ի կնոջէ ծնաւ , եթէ ոք ընդ իւրում ծնողին անկցի :

Այլ սակաւիկ մի եթէ 'ի բաց թողացուցանէիր զփքումն սէրու թեանդ , և ընկերաբար գոյիր 'ի սոյքար , գիտեմ՝ զի իբրեւ այլովեամենայնիւ յոյժ իմաստուն ես :

և վասն ծննդեան Տեառն մերոյ
 'ի սուրբ Կուսէն՝ ոչ աւելաբաւ
 նութիւնի համարէիր . այլ առաւել
 քան զարարչութիւնն յոչնչէ զաշ-
 խարհս՝ մեծադոյն զվերջին վերհու-
 թիւնան իմանայիր . ազատութեան
 մարդոյն զյանցաւորութիւնն դնէ
 իր , և բարերարութեանն Աստու-
 ծոյ՝ զազատութիւնն 'ի ծառայու-
 թենէ :

Քանզի յորժամ լսես , եթէ յոչ
 ընչէ արար Աստուած զամենայն
 սշխարհս , բանիւ ծնունդ իմասջիր
 զարարածս : Իսկ քանզի Աստուած
 որ զայս մեծ մարմին առանց չար-
 չարանաց ծնաւ , ապստէն իբրեւ
 զհայր գութունի ընդ սմա : Զի որ
 ինքն անապական է , և զարարածս
 առանց ապականութեան ծնաւ .
 իսկ սա կամօք գլորեալ ապսկա-
 նեցաւ , և անձամբ եւս ոչ կարէր
 կանգնել կալ 'ի վերայ ոտից : Վասն
 զի էր 'ի հողոյ , անձամբ անձին ա-

րարեալ, անդրէն 'ի նոյն բնու թիւն
դարձաւ . և իբրեւ ոչ եթէ յօտար
զօրութենէ չարի ինչ ընկալաւ ու
րուք զպատիժս պատուհասին, այլ
'ի յիւրմէ հեզգութենէն չսեւ բա
րերար պատուիրանին, խրատեցաւ
ճառայական մասնն մահուամբն,
զոր կրեաց յանձն իւր :

Ըրդ, եթէ զմահ չար աստուածն
արար, զինչ գոյացութիւն երեւի
մահու 'ի միջի . և ոչ ինչ : — Բայց
զբարի աստուծոյ զարարածսն խան
գարեաց : — Եթէ այդ այդպէս է,
նմա և բարի իսկ ասել ոչ մարթի,
այլ կիսագործ ապականացու : Եւ
որոյ աստուծոյ արարածքն ապակա
նելիք են և եղծանելիք, նմա ան
եղծ աստուած չմարթի ասել : Տի
օն անդր թողէք զյիմարութեան
զբարբանջմունսդ : Միոյ աշխարհի
երկու դեհապետք ոչ լինին, և ոչ
միոյ արարածոց երկու աստուածք,
եթէ ժպրհեսցին և լինիցին երկու

Թագաւորք միոյ աշխարհի , աշխարհն եղծանի և Թագաւորու-
Թիւնքն խանգարին :

Աշխարհս նիւթեղէն է , և նիւթ-
քրս որիչ որիչ են և ընդ միմեանց
հակառակ . մի է արարիչ հակառա-
կորդացս , որ ածէ զսոսա 'ի սիրե-
լու թիւն հաւանու թեամբ . որպէս
մալեալ կակղէ զՋերմու թիւն հրոյն՝
օդոյս հաւանու թեամբ , և զապա-
ռումն բրտու թեան օդոյն՝ հրոյն ե-
ռանդմամբ , սոյնպէս և մանրամաղ
փոշիացեալ հողս՝ ջրոյն խոնաւու-
թեամբ զանգանի , իսկ զ'ի վայր ծո-
րելի բնու թիւն ջրոյն՝ սալոյատակ
տրամացեալ հողոյն կափմամբ :

Ո՛ր է թէ միաբանէին տարերքս
գուցէ ոք 'ի կարճամտաց և ասու-
ուած անապական զսոսա կարծէր ,
և թողեալ զարարիչն՝ արարածոյս
ղերկրպագութիւն մատուցանէր .
վասն այնորիկ որ արար զսա , զգու-
շացու յառաջագոյն . զի հայեցեալ

մարդիկ 'ի յանդիմանութիւնն ապականացու տարերացս , անապական միայն զկառավար սորա իմասցին , զմի և ոչ զերկուս . զնոյն արարիչ չորեքկին նիւթոյս , յորմէ ամենայն քլս ծննդագործին հրամանաւ արարողին իւրեանց : Եւ շրջագայութեամբ չորեք յեղանակք կատարեալք գործեն զտարեւոր ուլասաւորութիւնն . և չորեքեան հոյին կամոց ակնարկելոյ արարչին իւրեանց , և անզգայութեամբ լծեալ են 'ի գործ հարկաւորութեանն չյափշտակելով զկարգ սատուոյն 'ի միմեանց :

Եւ ահա պարզաբար ասացեալ դիւրատար լուսաւորութիւն 'ի յականջս ամենեցուն : Զի այն որ հուրն է , գոյացութեամբ և զօրութեամբ խառնեալ է յերիսն եւս մասունս . իբրեւ գտանի ջերմութիւնն յովովագոյն 'ի քարինս և յերկաթս , և սակաւագոյն 'ի յօդ

և 'ի ջուր , և ինքն առանձին ուրեք ոչ երեւի : Իսկ ջրոյն բնութիւն գոյ առանձինն , գոյ և 'ի խառնուածսն երիցն եւս մասանցն . յալովագոյն 'ի հողաբոյսս և սակաւագոյն 'ի յօդ և 'ի հուր : Իսկ օգն թափանցանց է ընդ հուրն և ընդ ջուրն , և 'ի ձեռն ջրոյն ընդ կերակուրս աճեցականս :

Եւ այսպէս խառնեալ են տարերքս այս , և դոյացեալ իբրեւ զմի մարմին , և ոչ կորուսեալ զիւրաքանչիւր բնութիւն , և ոչ երբէք զկայան առեալ հակառակու թեամբ հայելով 'ի մի իշխանն միխառնն , որ զխառնուածսն յարմարեալ կազմէ առ 'ի բնակութիւն կենդանեաց ամենեցուն , և աեւողութիւն յարակայու թեան բոլոր աշխարհիս :

Իսկ եթէ առ անբան աշխարհս այսպէս հոգ տանի Աստուած , որչափ եւս առաւել առ բանաւոր աշխարհս՝ մարդս : Զոր և ձեր ոմն

քաջ յիմաստնոցն ասաց , եթէ Միհրն աստուած մայրածին էր 'ի մարդկանէ , և թագաւոր աստուածազուակ է , և համհարզ քաջ եւթներորդաց աստուածոց : Եւ եթէ հաւատալ արժան է առասպելլաբանութեանդ , զոր դուք և գործովք իսկ կատարեալ ցուցանէք 'ի դենիդ ձերում , մեք ոչ եւս առասպելլայն հաւատամք . այլ աշակերտք եմք մեծին Մովսիսի մարգարէին . շնդ որում Աստուած խօսեցաւ 'ի մարեմուտն 'ի Սինէ , և դէմ յանդիման օրէնս գրեաց և ետ ցնա . և ծանոյց զնիւթեզէն աշխարհն իբրեւ զարարածս , և զիւր աննիւթ եւթիւնն՝ արարիչ նիւթոցս յոչնչէ . և զերկիրս երկրաւորօքս և զերկինս երկնաւորօք ծանոյց նմա , զի գործք ձեռաց նորա են : Բնակիչք երկնի՝ հրեշտակք . և բնակիչք երկրի՝ մարդիկ . բանաւոր՝ մարդ և հրեշտ

տակ միայն , և Աստուած՝ ՚ի վեր-
քան զերկինս և զերկիր :

Եւ ամենայն արարածք անբանու-
թեամբ կատարեն զհրամանս պա-
տուիրանի նորա , ոչ երբէք անցա-
նեն ըստ եղեալ սահմանն իւրեանց .
բայց մարդ և հրեշտակ ազատ թու-
ղեալ ՚ի կամս անձին իւրոյ , քանզի
մտաւորք են , եթէ կայցեն ՚ի հրա-
մանի նորա , անմահք են և որդիք
Աստուծոյ : Զբոլոր արարածս աը-
ւեսալ է ՚ի ծառայութիւն , զերկիրս
մարդկան և զերկինս հրեշտակաց .
ապա եթէ ստունգանիցեն և անցա-
նիցին ըստ հրամանաւ , զընդդէմն
գործեսցեն Աստուծոյ , յիւրաքան-
չիւր պատուոցն զանարգանս ընկալ-
ցին . զի երեւեսցի տէրութիւնն
անբամբաս , և յանցաւորքն ամօ-
թալից յանցանացն :

Իսկ եթէ դու ՚ի տգիտութեան
վրիպեալ ես , ես որ հաստատունս
գիտեմ ոչ կարեմ գալ զկնի քո մու

լորութեանդ : Եթէ աշակերտիմ
անուսու մնու թեանդ , երկոքինս
յանգիւտ կորուստն մատնիմք , թե-
րեւս ես չարագոյն քան զքեզ .
քանզի վկայ ունիմ ինձ ղինքնասաց
ձայն Աստուծոյ . Ճառայ , ասէ , որ
ոչ գիտէ զկամս տեառն իւրոյ , և
արժանի գանի ինչ գործ գործէ ,
ըմպել ըմպէ գան , այլ սակաւա-
յոյն . իսկ որ տեղեկագոյն է կա-
մաց թաղաւորին , և յանցանէ ինչ
առաջի նորա , առանց բարեխօսի
բազմապատիկ տանջի :

Արդ , աղաչեմ զքեզ և զամե-
նեսեան՝ որ ընդ քոյով իշխանու-
թեամբ են , մի դու ընդ իս բազ-
մապատիկ տանջիր , և սչ ես ընդ
քեզ սակաւագոյն . այլ ես և դու և
ամենայն բազմու թիւնդ՝ հանդերձ
արի թագաւորաւդ , այնպէս աշա-
կերտեսցուք աստուածային գրոց ,
զի 'ի տանջանացն ապրեսցուք , և
զդժոխս արհամարհեսցուք , և յան-

չէջ հրոյն զերծանիցիմք , և զարքայու թիւնն ժառանգիցեմք , և անցաւ որ կենօք զանանց մեծու թիւնն անվախճան ունիցիմք : Բայց յորմէ դուդ զարհուրեալ ես՝ դիւրահաւան լեր , և վաղվաղակի աշակերտիս ճշմարտութեանն :

Ոմն 'ի հրեշտակաց յանմահիցն գնդէն ստամբակեալ և 'ի բաց գնաց յերկնից , 'ի մեր աշխարհս եկեալ պատիր բանիւք և սուտ խոստմամբ զանլինելի յոյսն առաջի դնէր , իբրեւ տղայ մանկան , անփորձ և անկիրթ նորութեք մարդոյն , 'ի վեր հայեցուցանելով զմիաս նորա , ուտելով 'ի պտղոյ ծառոյն , յոր հուպն չհրամայեաց երթալ , զի լիցի աստուած : Իսկ նորա մօռացեալ ըզպատուիրանն Աստուծոյ , խաբեցաւ զկնի մուար խաբէութեանն , կորոյս զոր ունէր զփառս անմահութեանն , և չեհաս երազայոյս կարծեացն : Վասն որոյ և մեր-

ժեալ 'ի կենաց տեղւոյն , ընկեցաւ յապականելի աշխարհս՝ յորում և դուքս էք բնակեալ այժմ , և ցնորեալ մոլորիք զկնի նորին խրատտուռի : ոչ եւս ուտելով 'ի պատուիրեալ ծառոյն , այլ զարարածս անտուած ատելով , և անխօս տարերցն երկիր օլագանելով , և անօրոճայն դիւաց կերակուր մատուցանելով , և յարարչէն բոլորեցունց 'ի բաց լինելով :

Աչ յագի չար խրատտուռն . այլ կամի՝ զի քան զինքն չարագոյն արասցէ : Քանզի դեւքն ոչ եթէ բունաբար զոք վարեն 'ի կորուստ , այլ զմեղօ քաղցրացուցանեն 'ի կամն մարդոյն , և ողորանօք որսան զանուամունս 'ի խաբէութիւն , որպէս բազում մարդիկ զընկերս իւրեանց 'ի գողութիւն և յաւաղակութիւն . իբր ոչ եթէ բռնի ինչ վարելով , այլ պատիր խաբէութեամբ տան գործել բազում չարիս , զոմանս 'ի կա-

խարդուծիւն և զոմանս 'ի պոռնը-
կուծիւն և զոմանս յանթիւ 'ի բա-
զում յայլ իրս ազտեղուծեան : Եւ
արդար գատաւորօք վրէժ առնուն
մահու չափ . իբր ոչ եթէ բարի աս-
տուծոյ Գատաւորք իցեն բարեգործ ,
և չարին չարագործ . զի բազում
անգամ է՝ զի 'ի բարի մարդկանէ
չարք լինին , և յետոյ 'ի չարագու-
նից անտի կատարելագոյն բարիք :

Եւ 'գատաւորք ստոյգ , որք դա-
տին զչարագործս , ոչ եթէ չարք
անուանին և չարչարիչք , այլ յոյժ
բարիք և բարեգործք . և բնուծիւն
մի է , և ոչ երկու . իսկ 'ի միօջէ ան-
տի գործք երկուուծեան երեւին .
ոմանց սատակիչք , և ոմանց պար-
գեւատուք : Եւ եթէ առ մարդիկ
ոյս պաշտի 'ի ձեռն թագաւորական
վիճակին իրատուն խնամ տանել
իւրում . իշխանուծեն , սրչափ եւս
առաւել Աստուծոյ բոլոր աշխարհս ,
որ ընդ ամենեցուն կեանս կամի , և

ոչ զմահ : իսկ ուր բազմացաւ յան-
ցաւորութիւն , տանջեաց զամե-
նեսեան մահուամբ . իսկ ուր ե-
ղեւ ունկնդրութիւն հնազանդու-
թեան , շնորհեաց պարգեւս ան-
մահութեան :

Այն է ճշմարիտ Աստուած՝ բո-
լորեցունց մեր արարիչ , զոր դու
աներեսանակ արձակ բերանով ան-
տէ աներկեւղ համարձակ հայհոյ-
ես . թողեալ զՅիսուս Քրիստոս
զփրկական անունն , Փանդուրակայ
որդի անուանես , և մարդ մոլորե-
ցուցիչ կարծես . և զերկնաւոր փրո-
կութիւնն աղաւաղես և անարգես
'ի կորուստ անձին և բոլոր աշխար-
հիս : Զոր տալոց և հատուցանելոց
ես վանանցական վրէժ տանջանացն
յանչէջ հուրն սպառնացեալ գե-
հենին , հանդերձ ամենայն գոր-
ծակցօք քոյովք , առաջնովք և միջ-
նովք և վերջնովք : Այլ մեք սյս-
պէս գիտեմք զԱստուած , և 'ի սոյն

հաւատամք 'ի յաներկբայս :

Եւ որ արար զաշխարհս, նոյն եկն և ծնաւ 'ի սուրբ կուսէն Մարիամայ, յառաջագոյն նկատելով մարգարէիցն, առանց իրիք պատճառանաց մարմնաւոր կարգի : Որպէս յոչընչէ արար զայս մեծամարմին աշխարհս, սոյնպէս առանց իրիք մարմնական միջնորդի առ զմարմինն յանփորձ կուսէն ճշմարտիւ, և ոչ առստուերագիր երեւմամբ : Էր Աստուած ճշմարտիւ, և եղեւ մարդ ճշմարտիւ . ոչ 'ի լինելն մարդ՝ կորոյս զաստուածու թիւնն, և ոչ 'ի կալ մնալ Աստուած՝ աղաւաղեաց զմարդկու թիւնն . այլ նոյն և մի : Այլ քանզի ոչ կարէաք տեսանել զանտեսանելին և մերձենալ յանմերձենալին, եկն եմուտ ընդ մերով մարդկութեամբս, զի և մեք մոցուք ընդ նորա աստուածութեամբն : Ոչ անարգանս ինչ համարեցաւ զգեւոր զիւր ստեղծուած մարմինս,

այլ մեծարեաց իբրեւ աստուածա-
ստեղծ զիւր գործ : Ոչ առ սակաւ
սակաւ շնորհեաց ինչ սմա զանմա-
հու թեան պատիւն , իբրեւ զան-
մարմին հրեշտակաց , այլ միանդա-
մայն զբոլոր բնութիւնն մարմնով՝
շնչով և հոգւով զգեցաւ , և միա-
բանեաց ընդ աստուածութեանն .
միութիւն , և ոչ երկուութիւն .
և այսուհետեւ մի գիտեմք զաստ-
ուածութիւնն . որ յառաջ էր քան
զաշխարհս , նոյն և այսօր :

Այս Յիսուս Քրիստոս՝ որ յիւր
մարմինն փրկեաց զբոլոր աշխարհս .
սա եկն կամօք 'ի մահ . և որպէս ինքն
աստուածութիւնն գիտէ . թանձ-
րացաւ յանարատ կուսէն , և ծնաւ
և պատեցաւ 'ի իրանձարուրս և
եգաւ 'ի մտւր , և շարժեաց ան-
զմոգսն յարեւելից յերկրպագու-
թիւն . սնաւ իբրեւ զողայ կա-
թամբ , աճեաց և մեծացաւ ամս ե-
րեսուն , մկրտեցաւ 'ի Յովհաննէ 'ի

յամլորդւոյն 'ի Յորդանան գետ ,
 Արար նշանս մեծամեծս և ար-
 ուեստս 'ի մէջ Հրէիցն . մատնեցաւ
 'ի քահանայից , դատապարտեցաւ 'ի
 Պիլատոսէ Պոնդացւոյ : Խաչեցաւ ,
 մեռաւ , թաղեցաւ , յարեաւ յա-
 ւուր երրորդի . երեւեցաւ երկու-
 տասան աշակերտացն և այլոց բազմաց
 աւելի քան զհինգ հարիւրոցն :
 Եւ շրջելով ընդ նոսա զաւուրս քա-
 ռասուն՝ վերացաւ յերկինս 'ի լեռ-
 նէն Ձիթենեաց յանդիման իւրոց
 աշակերտացն , եւ և նստաւ 'ի հայ-
 բենի աթոռն : Խոստացաւ երկրորդ
 անգամ գալ ահաւոր զօրութեամբ
 յարուցանել զմեռեալս , նորոգել
 զքոլոր աշխարհս , առնել դատաս-
 տան արդար 'ի մէջ արդարոց և մե-
 ղաւորաց , տալ պարգեւս արժա-
 նաւորաց , և հատուցանել պատիժս
 չարապործաց՝ որ այսմ ամենայնի
 բարերարութեանց ոչ հաւատուն :

(Յայսմ հաւատոց զմեզ ոչ ոք կա-

րէ խախտել, ոչ հրեշտակք և ոչ
 մարդիկ, ոչ սուր, և ոչ հուր, ոչ
 քուր, ոչ ամենայն զինչ և են դառն
 հարուածք: Ամենայն ինչք և ստա-
 ցուածք մեր 'ի ձեռս քո, և մար-
 մինք մեր առաջի քո կան. ըստ կա-
 մաղ քոյ արա զինչ և կամիս: Եթէ
 սովին հաւատովք թողուս, ոչ
 յերկրի այլ տէր փոխանակեմք ընդ-
 քեզ, և ոչ յերկինս այլ աստուած
 փոխանակեմք ընդ Յիսուսի Քրիս-
 տոսի, որ շէք այլ աստուած բայց 'ի
 նմանէ: Ապա եթէ յետ սյսր մեծի
 վկայութեան այլ ինչ հարցանես,
 աւասիկ կամք, զքորք մարմին տը-
 ւեալ 'ի ձեռս քո. վաղվաղակի ա-
 րա զինչ և կամիս: Ի քէն տանջանք,
 և 'ի մէծ յանձնառու թիւնք. սուր
 քո, և սլարանոցք մեր: Չեմք ինչ
 լաւ մեք քան զառաջինսն, որ յայսր
 վկայութեան վերայ եդին զինչս և
 զստացուածս և զմարմինս իւրեանց:
 Օ, ի եթէ անմահք իսկ էաք, և

մարթ էր մեզ մեռանել վասն սիրոյն Քրիստոսի, արժան էր. քանզի և նա անմահ էր, և այնչափ սիրեաց զմեզ, մինչեւ մահ 'ի յանձնէառ, զի և մեք նորա մահուամբն յաւիտենական մահուանէն ապրեսցուք: Եւ եթէ նա յիւր յանմահութիւնն ոչ խնայեաց, մեք զի կամօք եղաք մահկանացուք, կամօք մեռցուք վասն սիրոյ նորա, զի կամօք յանձն առցէ զմեզ յիւր յանմահութիւնն. մեռցուք իբրեւ ըզմահկանացուս, զի ընկալցի զմեք մահն իբրեւ զանմահից:

Այլ դու յայսր ամենայնի այլ զմեզ մի հարցաներ. զի ոչ եթէ ընդ մարդոյ է ուխտ հաւատոց մերոց, եթէ պատրիցիոմք իբրեւ զտղայս, այլ անլուծութեամբ ընդ Աստուծոյ, որում չիք հնար քակտել և 'ի բաց ելանել. ոչ այժմ, և ոչ յատա, և ոչ յաւիտեանս, և ոչ յաւիտենից յաւիտեանս:

Ի սմին մեծի հաւանութեան աւանայն բազմութիւնն միաբանեաց ՚ի մեծամեծաց մինչ ցփոքունս . անսուտ երդմամբ եղին վկայութիւն՝ կենօք և մահու ՚ի նմին կալ հաստատուն :

Եւ իբրեւ եհաս նամահն՝ յարքունիս , և ընթերցան ՚ի մեծի խոնաստանի յանդիման տմենայն բազմութեան կարաւանին , բազումք այնոքիկ էին՝ որ իբրեւ լտէին՝ գովէին զպատասխանիսն : Թէպէտ և երկնչէին յահէ տէրութեանն , սակայն ՚ի ծածուկ առ միմեանս զնոյն վկայութիւնս գովութեանց տային . առաւելքան ընդ ճարտարաբանութիւնն , ընդ համարձակութիւն աներկիւղութեանն զարմանային : Եւ բազումք ահաբեկեալք սկսան զրահել պնդապէս . և զնոյն շնջիւն լտէին յամենայն շրթանց :

Իսկ չարասէր մոգպետն հանդերձ մեծ հազարապետաւն շնչեաց չարա

խօսութիւն , և բորբոքեաց զթա-
գաւորն իբրեւ զհուր անշիջանելի :
Եւ սկսաւ կրճատել զառամունսն
իբրեւ զօրհասական վիրաւոր . և
յայտ յանդիման ձայնարկեաց . առ
մեծ հրապարակին , և ասէ . Գի-
տեմ ես զչարութիւն բազմութեան
մարդկանս , որ թերահաւատեն 'ի
մերոց օրինացս , և զկնի կախարդու-
թեան մոլորեալ են անգարձու-
թեամբ : Եւ իմ եղեալ է 'ի մտի ,
թէ ոչ ումեք թողացուցից 'ի մե-
ծամեծ հարուածոցն , մինչեւ ակա-
մայ 'ի բաց կայցեն յայնպիսի վրի-
պական օրինաց . եթէ ոք կարի 'ի
մերձաւորաց իցէ , զնայն անցս և
ընդ նոսա անցուցից :

Յայնժամ ծերն դառնացեալ
բանս 'ի ներքս ընկէց , և ասէ ցը-
թագաւորն . Առ ինչ է քոյ պոյ՜
մեծ արամութիւնդ . զի եթէ կայսր
չելանէ ըստ քո հրաման , և Հօնք
կան քեզ 'ի ծառայութեան , ո՞ր

մարդ է յերկրի՝ եթէ կարող է ընդ
դէմ դառնալ քում հրամանիդ :
Տիրաբար հրաման տուր 'ի ներքս ,
և ամենայն որ զինչ և ասես՝ վաղ-
վաղակի կատարի :

Եւ անդէն թագաւորն 'ի ներքս
կոչեալ զդպրապետն , հրամայէր
գրել հրովարտակ . և ոչ եւս ըստ
սովորութեանն , այլ բանս զայրա-
դինս իբր առատելիս և անպիտանս ,
չյիշելով ամենեւին զմեծամեծ վաս-
տակս տիրասէր մարդկանն . այլ մի-
այն կոչոյ հրաման տուեալ յակա-
նէ յանուանէ զարս՝ զոր ինքն ճա-
նաչէր . որոց անուանքն են այս :
Ի տոհմէն Սիւնեաց Վասակ անուն ,
'ի տոհմէն Արծրունեաց Ներշա-
պուհ անուն , 'ի տոհմէն Բրըշտու-
նեաց Արտակ անուն , 'ի տոհմէն
Խորխառունեաց Գաղեշոյ անուն ,
'ի տոհմէն Մամիկոնենից Աարդան
անուն , 'ի տոհմէն Մոկաց Արտակ
անուն , 'ի տոհմէն Ապահունեաց

Մանէ՛ճ անուն , 'ի տոհմէն Ամա-
տունեաց Վահան անուն , 'ի տոհ-
մէն Վահեւունեաց Գիտ անուն , 'ի
տոհմէն Անձեւացւոց Ամաւոն ա-
նուն : Զայս նախարարքս յակա՛նէ
յանուանէ կոչեցին 'ի դուռն ար-
քունի . և կէսքն առ նմա իսկ էին
'ի կարաւանին , և այլքն 'ի կողմանց
հիւօխոյ 'ի Հոնաց պահակին : Թո-
ղեալ էր զովանս 'ի նախարարացն
անդէն յաշխարհին Հայոց :

Արդ , Թէպէտ և ոչ համագումոյ
'ի միոջ վայրի դիպեցան ամենե-
քեան , սակայն յառաջագոյն գի-
տացեալ զխորհուրդսն չարաբարոյ
բռնաւորին , և զհեռաւորսն եւս
իբրեւ զմերձաւորսն 'ի միոջ վայրի
առ միմեանս համարէին : Եւ 'ի ձեռն
Յովսեփու եպիսկոպոսի նովին ուխ-
տիւ հաստատեալ իսաղացին գնացին
յիւրաքանչիւր տեղեաց 'ի դուռն
արքունի : Եւ յոյժ փութային վասն
եզբարց և որդեաց և սիրելի դայե-

կասնուող բնակացն , որ չարաչար կային 'ի մեծի նեղութեանն : Վասն որոյ և նորա զանձինս 'ի մահ մատնեցին , ոչ ինչ զանգիտելով իբրեւ զանարի վատասիրտս . այլ յոյժ քաջութեամբ պնդէին զանձինս , զի թերեւս կարասցեն փրկել զնոսա 'ի մեծամեծ հարուածոցն :

Եւ իբրեւ հասին 'ի դուռն արքունի , և 'ի մեծի շաբաթու զատկին յանգիման լինէին մեծի թագաւորին : Բայց թէպէտ և տեսանէին զեղբարս իւրեանց 'ի մեծամեծ վիշտս տառապանաց , որ վասն անուանն Գրիստոսի ճգնեալք էին պնդապէս , ոչ ինչ տրտում և տրխուր զերեսս ցուցանէին հրապարակին : Եւ որչափ նորա զուարթագին երեւէին ամենեցուն , առաւել զարմանային չարասէրքն :

Եւ զի օրէնք էին յառաջ ժամանակաւ , յորժամ 'ի Հայոց սյրուծի 'ի դուռն երթայր 'ի ձեռն պատ-

ուսուցիչի զօրագլխի ուրուք , այր
լնդ յառաջ յղէր , և հարցանէր
զողջոյն և դիւազաղութիւնն Հայոց
աշխարհին . և երկիցս և երկուցս ան-
դամ զնոյն առնէր , և զհանդէս գըն-
դին ինքնին տեսանէր : Եւ յառաջ
քան 'ի գործ պատերազմին հասա-
նել , զգալն իսկ առ նա՝ մեծ շնոր-
հակալութիւն համարէր . և առաջի
աթոռակցացն իւրոց և ամենայն
մեծամեծացն ամենեցուն գովու-
թիւն մատուցանէր . և յիշէր ըզ-
նախնեացն զվաստակա , և զառն ա-
ռըն քաջութիւնն պատմէր նոցա :

Իսկ այն օր և ոչ մի ինչ յայսցանէ
ամենեւին ինչ ոչ յիշեաց . այլ իբ-
րեւ զչարագեւ մի՝ ոչ եւս դադա-
րէր յուզել և շարժել զբուք ձմե-
րայնուոյ . որպէս և նմանեալ իսկ էր
ծովածուփի այլէ կոծ խռովութեան .
և ոչ դուզնաքեայ վեր 'ի վերոյ ,
այլ անդատին յանդնդոց բարձրանալ
փրփրել կուտակել ՝ վիշապաձայն ու-

րոտաւորով, գազանարար գոչելով առ հասարակ գողացուցանէր զտիեզերական իշխանութիւնն, որպէս փրկեալ տարածանիցի համատարած ամենայն 'ի վերայ լերանց, խորոց, ձորոց, ապականել միանգամայն զլայնութիւն գաշտացն վայելչութեան:

Մինչեւ լով բարբառ արձակեալ, և ասէ. Երդուեալ իցէ իմ յարեգակն, 'ի մեծ աստուածն, որ ճառագայթիւքն իւրովք լուսաւորէ զամենայն տիեզերս, և ջերմութեամբն կենդանածնէ զամենայն գոյացեալն. եթէ ոչ վաղիւ ընդ առաւօտն, ընդ երեւումն սքանչելոյն, ընդ իս զիւրաքանչիւր ծունր նմա ոչ կրկնեւջիք՝ խոստովանելով զնա աստուած, ոչ ինչ թողացուցից ձեզ՝ զամենայն նեղութիւնս չարչարանացն 'ի վերայ ածելով, մինչեւ ակամայ կատարեւջիք զկամս հրամանաց իմոց:

Իսկ հաւատացեալքն հաստա-

տեալք 'ի Քրիստոս , ոչ 'ի սպառնա-
մանեաց ձմերայնւոյն հովանային ,
և ոչ 'ի տապոյ խորշակին ջեզնուին ,
և ոչ յահագին ձայնէն գարսէին ,
և ոչ 'ի սպառնալեաց տանջանացն
զանգիտէին . այլ 'ի վեր հայեցեալք՝
զգորութիւնն Քրիստոսի յոգնա-
կանութիւն եկեալ տեսանէին , և
զուարթագին դիմօք և համեստ
բանիւք յառաջ մատուցեալ տային
պատասխանի թագաւորին :

Ինդրեմք 'ի քէն , արքայ քաջ ,
ունկն դիր սակաւ բանից մերոց , և
քաղցրութեամբ լուր զոք առելոցս
եմք : Քանզի յիշեցուցանեմք քեզ
զժամանակն Շապհոյ արքայից ար-
քայի , որ էր հայր հաւուն քո Յազ-
կերտի . և ետ նմա Աստուած զեր-
կիրն Հայոց 'ի ժառանգութիւն սո-
վին օրինօք , որով և մեք իսկ վարիմք
այժմ , և հարքն մեր և հաւքն հարցն
մերոց կացին նմա 'ի ծառայութեան
վաստակս . և սիրով կատարէին զա-

մեծայն հրաման բանի նորա, և բազում անգամ 'ի նմանէ մեծապարգեւք լինէին: Եւ յայնց ժամանակաց մինչեւ 'ի քո հայրենի աթոռք' և մեք զնոյն ծառայութիւն ծառայեցաք: բայց թերեւս քեզ լաւագոյն քան զառաջնոցն:

Օ այս ասելով ցուցանէին զքաջութիւն արու թեանցն լաւագոյն քան զառաջնոցն ըստ զմտորութեան կարգի: Իսկ զմտից և ըզսակից, և որ այլ եւս էին հարկաշխարհին, բազմագոյն քան առ հարբն նորա երթայր յարքունիս, նա և 'ի սուրբ Եկեղեցւոյն, որ էր ազատ 'ի Քրիստոս' ըստ կարգի նախնեացն մերոց 'ի սկզբանէ, և դու ընդ հարկաւ եդիր. և մեք առ սէք քոյոց տէրութեանդ ոչ ինչ ընդդիմացաք քեզ: Արդ վասն էք յուզեալ իցէ ցասումնս այս 'ի վերայ մեր. անա գու մեզ զպատճառս մնասուն. եթէ օրէնքն մեր պատ-

ճառք իցին անվաստուակ լինելոյ առաջի քոյ :

Իսկ չարադեւն լի ամենայն նենգութեամբ՝ զերեսս 'ի մի կոյս դարձուցեալ, և ասէ . Վնաս համարիմ ընդունել 'ի դանձ արքունի զհարկս աշխարհին ձերոյ, և անօգուտ զքաջութիւն արութեան ձերոյ . քանզի տգիտաբար մտորեալ էք 'ի ճշմարիտ օրինացս մերոց, և զաստուածս անարգէք և զիրակ սպանանէք և զչուրս պղծէք, և զմեռեալս 'ի հող թաղելով զերկիր ասպականէք, և քրտիկար չառնելով ոյժ տայք Հարամանւոյ . և որ մեծ քան զամենայն, զի հանապազ 'ի կանայս ոչ մերձենայք . և մեծապէս լինի դիւաց խնդութիւն, չխրաւտելով ձեր և չպահելով զամենայն կարգս մոգաց . Տեսանեմ զձեզ իբրեւ զխաշինս ցրուեալս և զվայրատեալս յանասլատի . և յոյժ զեղջէ մտաց իմոց, թէ գուցէ աստուածքն բարկացեալ վառն ձեր՝

ի մէնջ զընժ առնուցուն : Այլ
գուք եթէ կամիք կեալ և կեցու-
ցանեւ զփնձինս ձեր և մեծարանօք
անդրէն յու զարկիլ , զոր ասացի՝
վազիւ վազվաղաի կատարեցէք :

Յայնժամ երանելի նախարարքն
առհասարակ զձայնս իւրեանց բար-
ձին և ասեն յանդիման ամենեցուն .
Մի դու , արքայ , և մի զայդ այլ
առ մեզ ասեր . քանզի ոչ է Եկե-
ղեցի շինուած մարդոյ , և ոչ տուրք
արեգական , որպէս դուդ այլ ընդ
այլոյ կարձես՝ թէ աստուած իցէ .
ոչ միայն զի աստուած չէ , այլ և
կենդանի չէ : Այլ Եկեղեցիք ոչ
են պարգեւք թագաւորաց , և ոչ
արուեստ ճարտարութեանց , և ոչ
գիւտք իմաստնոց , և ոչ աւար քա-
ջութեան զինուորաց , և ոչ պատից
խարէութիւնք դիւաց . նա և բնաւ
իօկ ամենեւին զինչ և ասացես
յերկրաւորացն , կամ ՚ի վեհից
կամ ՚ի վատթարաց , բնաւ ուրեք

Եկեղեցի 'ի նոցանէ ոչ գոցի : Այլ
 շնորհք են մեծին Աստուծոյ , ոչ
 միում ումք 'ի մարդկանէ տուեալ ,
 այլ ամենայն բանաւոր ազգաց , որք
 վիճակեալք են 'ի բնակութիւն 'ի
 ներքոյ արեդականս : Հիմուկք նորա
 եղեալ են 'ի վերայ հաստատուն
 վիմի . ոչ ներքինք շարժել կարեն ,
 և ոչ վերինք դրդուեցուցանել : Եւ
 զոր երկինք և երկիր ոչ դողացու-
 ցանէ , մի որ 'ի մարդկանէ խրոխ-
 տացի յաղթել նմա : Հայա , որով
 օրինակաւ զինչ կամիս առնել , կա-
 տարեա . պատրաստ եմք ամենեքեան
 առ ամենայն մեքենայս հարուա-
 ծոցն տանջանաց , զոր սպառնացար .
 ոչ միայն 'ի չարչարել , այլ և 'ի մե-
 ռանել : Եւ եթէ դարձեալ եւս
 զնոյն բանս հարցանես , 'ի միջէ
 միջէ լուիցես առաւել քան զդոյն
 պատասխանի :

Յայնժամ դառնացեալ քան ըզ-
 լեղի թագաւորն , փլուզանէր ան-

դէն 'ի փորին զծով կամաւ որ մաղ-
 ձայն իւրոյ . և ընդ քիթսն և ընդ
 բերանն առ հասարակ գողաչի ջեր-
 մախառն ելանէր, իբրեւ 'ի սաստիկ
 հնոցէ ծուխ թանձրացեալ: Եւ առ
 չհանդարտել որտին իւրոյ՝ կոտորէր
 զզօրութիւն մարմնոյն, և ծակոտէր
 զբազմամթեր աման խորհրդոցն .
 ցրուէր և վառնէր զամենայն խոր-
 հուսն նենգութեան: Եւ զոր ոչ եք-
 բէք կամէր իւրոց սիրելեացն յայտ-
 նել, ահամայ առաջի ծառայիցն
 Քրիստոսի մերկանայր և դնէր զա-
 մենայն կարգաւ:

Լրեքկնէր և չորեքկնէր զանտուտ
 երդումն յարեգակն, և ասէր այս-
 պէս . Ոչ կարէք աւերել զանխաբ
 ամուրս իմ . և ոչ որում ցանկա-
 ցեալդ էք՝ վաղվադակի աամ գրտա,
 նել ձեզ . այլ զամենեւեան զձեզ և
 որ 'ի գնդիս են՝ չարաչար կապանօք
 'ի Սագաստան տամ անցուցանել
 ընդ անձանսպարհ տեղիս, որ և բա-

զու մք 'ի ձեռն ՚ի խորշակե յերթան
 սատակիցին . և մնացեալքն անկցին
 'ի բերդս ամուրս և 'ի բանդս ան-
 կլա : Եւ 'ի ձեռ աշխարհն առա-
 քեցից զօրս անթիւս հանդերձ փը-
 ղօք , և զկին և զորդիս 'ի խու-
 ժատան սամ խաղացուցանել . և
 զեկեզեցիս , և զոր անուանէք վը-
 կայարանս՝ քակեցից , քանդեցից . և
 յապականութիւն դարձուցից . և
 եթէ որ ընդգէմ դարձեալ գացի ,
 կոխան եղեալ գազանաց՝ անողորմ
 մեռանիցի : Եւ զամենայն ասացեալս
 արարից և կատարեցից առ մնա-
 ցորդս աշխարհին :

Եւ վաղվազակի հրամայէր զպա-
 տուական նախարարսն հանել մե-
 ծաւ անարգանօք յերեսաց իւրոց ,
 և զգուշութեամբ հրաման տուեալ
 դահճապետին՝ առանց կապանաց
 յիւրաքանչիւր վանս պահել , և
 ինքն զառածեալ անգրէն դառնայր
 անմխիթար տրտմութեամբ զօթե-

ւանս անդանէր : Իսկ հաւատացեալքն ճշմարտութեամբ 'ի Քրիստոս' ոչ ինչ երկմտութեամբ թերահաւատէին յառաջին խրատուէն 'ի սուրբ վարդապետացն իւրեանց : այլ առկաւին խնդրէին հնարս իրացն, թէ որպէս զանձինս և զսիրելիս հանցեն 'ի մեծ նեղութենէն : Եւ բազում անգամ ջանալով, և մեծամեծացն՝ որ օգնականք էին նոցա 'ի դրանն արքունի՝ խոստմունս մեծամեծս առաջի դնէին նոցա առ 'ի յոյս կարաւոյ, և ոչ սակաւ գանձս առ ժամայն ծախէին նոցա :

Եւ իբրեւ յամենայն կողմանց եկն փակեցաւ անել արդեւան նոցա, յայնժամ զխորհուրդն Աբրահամն 'ի մէջ առեալ՝ աղաղակէին և ասէին 'ի սիրտս թէրեանց : Ամենեցուն մեր նուիրեալ և եգեալ զեղբարս և զորդիս և զամենայն սիրելիս ընդ հապանօք իբրեւ զՍահակ 'ի վերայ սուրբ սեղանոյն, ընկալ Տէր զկաւ

մաւոր պատարագս մեր, և մի տար
զեկեզեցի քո յայնն կատականաց
անօրէն իշխանիս պսորիկ:

Մի ոմն ՚ի ներքին խորհրդակ
ցացն արքայի ՚ի ծածուկ ունէր զան
քակ սէրն ՚ի քրիստոս, քանզի մկրտ
տեալ իսկ էր յաւազանն կենդա
նի. և մեծապէս հոգ տանէր հնա
րից կենաց վշտացելոցն. Եւ իբրեւ
ստուգեաց ճշգրտիւ, եթէ զոր
բազում սպառնացաւ թագաւորն
զամենայն չարիսն կամի անցուցա
նել ընդ աշխարհն ձայոց, թէպէտ
և ոչ ամենեցուն՝ այլ սակաւուց
՚ի նոցանէ ուսոյց զխրատ հնարից.
զի առ անգամ մի ՚ի նեղութենէ
անտի զանձինս ապրեցուսցեն:

Այս մինչդեռ գունդ կազմէին,
որ զնոսա շկօթակ արասցեն յան
դարձ օտարութիւն, որպէս զբա
զում նախարարսն ՚ի վրաց աշ
խարհէն արարին, ՚ի նմին մամաւ
նակի գումկան հասանէր ՚ի կող

մանցն քու շանաց, եթէ գունդ
հատաւ 'ի թշնամեացն, որ ելին ա-
ւերեցին զգաւառս բազումս ար-
քոսի: Եւ այս լինէր մեծ օգնա-
կանութիւն. նոցա յերկնից: Եւ
անօրէնն ճեպեալ տաքնապէր զայ-
րու ձին յառաջ արձակեալ, և ինքն
մտութով ստէպ զհետ երթայր: և 'ի
խոր խոցեալ զխորհուրդսն՝ յրուէր
զառաջին հասարատուն երգումն:

Իսկ երկիւղածացն Յեառն զայս
տեսեալ, մեծաւ յրասով աղօթե-
լով ասէին միաբան: Դու Տէր ամե-
նայնի, որ գիտես զձամեկեալս սրբ-
տից մարդկան, և յայտնի են առա-
ջիքո ամենայն աներեւոյթք խոր-
հրդոց, և ոչ ինչ խնդրես վկայու-
թիւն յերեւելեաց, որպէս զի և
զանգործս մեր տեւին աչքքո արդ-
արաջիքո հեղումք զխնդրուածս
մեր: Ընկալ Տէր, զձամեկութիւն
աղօթից մերոց, և կատարեալմեղ
'ի հաճոյս պատուիրանաց քոց, զի

ամաչեցէ չարն , որ խրոխաացեալ մարտնչի ընդ մեզ իշխանութեամբ անօրինին : Շարժեա , Տէր , զկամակոր խորհուրդսն նենգաւորին , և խափանեցո զկամս ամբարշտութեան նորա , և դարձս զմեզ խազաղութեամբ խորհրդոցն անդրէն 'ի սուրբ Եկեղեցին . զի մի յանկարծակի յափշտակեալ աւերեսցի չարաչար 'ի Թշնամեաց :

Կը անձամբք իւրեանց զայսուխա եգեալ անքակութեամբ ընդ Աստուծոյ , զի հաստատուն կայցեն ըստ աւաջին խորհրդոց , պատգամ 'ի ներքս յղէին զնոյն խրատուն իւրեանց , իբր Թէ կատարեսցին կամք անօրէնութեան նորա :

Օայն իբրեւ լուա Թագաւորն , յոյժ ցնձացեալ բերկրեցաւ , կարծեցեալ զդիսն հասանել նմա յօգնականութիւն , շրջեալ և աւերեալ զհաստատուն խորհուրդս ծառայիցն Աստուծոյ , և ահա մատու-

ցանեն երկրպագութիւն արեգա-
 կան, պատուեալ զնա զոհիւք և
 ամենայն օրինօք մոգութեանն : Եւ
 զայն ոչ կարաց իմանալ ցնորեալն,
 եթէ անստուեր ըյսն արեգականն
 արդարութեան՝ սպառէր և մաշէր
 զխաւարային խորհուրդս նորա, և
 եղծեալ ասականէին զամենայն խե-
 ղաթեր կամս նորա : Եւ կուրա-
 ցեալ ՚ի ճշմարիտ յայտնութենէն՝
 ոչ ինչ իմացաւ զպատրանս խաբե-
 ութեանն, որով վրիպեացն : Հե-
 ղոյր արկանէր առաջի նոցա զպար-
 գեւս երկրաւորս, և վերաօրին ա-
 մենեցուն զպատիւս և զգահս նո-
 րոգէր, յառաջ մատուցանելով և
 երեւելի առնելով ընդ ամենայն
 տիեզերական իշխանութիւնն : Եւ
 անբաւ առատութեամբ ագարակս
 և ավանս միում միում նոցա յար-
 քունուստ շարհէր . սիրելիս և
 բարեկամս կարդայր զնոսա, և առ-
 հագարտ յանդգնութեան մտացն

կամակորու թեան՝ կարծէր եթէ
փոխանակիցի ճշմարտութիւնն ընդ
ստութեանն :

Եւ զայս արարեալ, բազումայր-
ուծի գումարէր ընդ նոսա, և ՚ի
մոգացն ոչ սակաւս, աւելի քան
զեւթն հարիւր վարդապետս յղէր
ընդ նոսա, և զմեծ ոմն իշխան մոգ-
պետ կացուցանէր ՚ի վերայ նոցա :
Խոնարհէր և աղաչէր պատուիրե-
լով, թէ մինչ ես ՚ի պատերազ-
մէս դարձեալ գտցեմ խաղաղու-
թեամբ, ձեր արարեալ և կաա-
րեալ իցէ զամենայն ըստ կամաց
իմոց : Եւ այսպէս շքով և պատուով
առաջնորդէր նոցա զերկարութիւն
ճանապարհին անդրէն յերկիրն
Հայոց : Եւ ինքն աւետիս ինգալիս
առաքէր յատրուշանս բազումս,
գրէր և ցուցանէր մոգաց և մոգ-
պետաց և ամենայն մեծամեծաց
կողմանց կողմանց աշխարհաց՝ որպէս
գիցնօգնականութեամբ զգործ քա-

ջու թեանի մոյ յառաջ մատուցեալ :
 Իսկ խոհերահանքն այնուհետեւ
 յարուցեալ յիւրաքանչիւր խաւա-
 րային դարանայ՝ իղձք լինէին վաղ-
 վաղակի վհրամանն կատարել . ձայն
 արարեալ յաշխարհս հեռաւորս՝
 միանգամայն խաղալ գնալ յերկիրն
 արեւմտից : Եւ մինչ ջեւ հասեալ
 էին յերկիրն Հայոց , փայտ ընկե-
 նուին և վիճակս արկանէին . լմէ
 որ լեզու որում գառու հասցէ յա-
 շակերտութիւն : Զի առ հասարակ
 հրամանս առեալ էր յարքունուստ ,
 որոգէս աշխարհին Հայոց՝ նոյնպէս
 և Արաց և Աղուանից և Լիմայ ,
 Աղձնեաց և Կորդուաց և Ճաւգէ-
 ից և Գասան և որ այլ եւս ուրեք
 ուրեք Դեւածուկ յիշխանութեանն
 Պարսից ունէին զքրիստոնէութիւն :
 Եւ յանգչայ յարձակմամբ յաւարի
 առնուլ փութային զգանձս սուրբ
 եկեղեցեացն , և իբրեւ զգեւս այ-
 նուհետեւ միմեանց պատահէին :

Եւ լինէր գունդ զզրաց բազմաց ,
 և շարասէրն օտուանայ իբրեւ զօրա-
 վար 'ի մէջ նոցա երեւէր , և ան-
 դադար յորդորելով զամենեւեան
 ճեպեալ փութացուցանէր : Ահա
 եդեալ զժամանակն՝ զամիսն վեցե-
 օրդ , տագնապէին և ստիպէին
 արքունի հրամանաւ :

Սինչեւ 'ի նաւասարդէ նաւա-
 սարդ , ասէ , յամենայն տեղիս՝ ուր
 իցեն ընդ իշխանութեամբ թագա-
 ւորին մեծի , բարձցին կարգ Եկե-
 ղեցւոյ , փակեցին և կնքեցին
 դրունք սուրբ տաճարացն , գրով
 համարով առցին նուիրեալ սպառն
 յարքունիս , լռեցեն ձայնք սաղ-
 մասացն և դագաբեցեն ընթեր-
 ցուածք անսուտ մարգարէիցն :
 Քահանայք մի իշխեցեն 'ի տունս
 իւրեանց ուսուցանել զժողովուր-
 դըս , և հաւատացեալքն 'ի Գրի-
 տոս՝ արք և կանայք , որ բնակեալ
 են յիւրաքանչիւր մենանոցս , փո-

Խեղճն զհանդերձս իւրեանց ըստ
աշխարհական կարգաց :

Դարձեալ և կանայք նախա-
րարացն կալցին զուսումն վարդա-
պետութեան մոզացն : Ուստերք
և դասերք ազատաց և շինականաց
կրթեցին ՚ի հրապարակս նոցուն
մոզաց : Կարձեցցին և արգելցին
օրէնք սուրբ ամուսնութեան , զոր
ունէին ՚ի նախնեաց ըստ կարգի
քրիստոնէութեանն , այլ փոխանակ
լնդ կնոջ միոյ՝ բազում կանայս ա-
րացեն , զի աճեցեալ բազմացին
ազգք Հայոց : Դասերք հարանց լե-
նիցին , և քորք եղբարց . մարք մի
ելցեն յորդւոց , այլ և թօռսւնք
ելցեն յանկողինս հաւուց :

Պատրուճակք մի մեռցին անյաղ ,
եթէ յողեաց իցէ և եթէ յայծեաց
և եթէ յարջառոց , և եթէ ՚ի հա-
ւուց և եթէ ՚ի խողաց : Հայսք ա-
ռանց փանգամի մի զանգցին , ծիւզք
և քակորք ՚ի կրակ մի եկեցեն ,

ձեռք առանց գոմիզոյ մի լուսացին .
 շնջրիք և աղուեսք և նապաստակք
 մի մեռցին : Օձք և մողէզք, գորտք
 և մրջմունք, և որ այլ եւս խառ-
 նափնդոր բաղմաճճիք են, մի կայ-
 ցեն . այլ վաղ թուով համարով 'ի
 մէջ բերցեն ըստ արքունի չափոյն :
 Եւ որ այլ եւս ինչ սպասք իցեն,
 կամ զոհից կամ սպանդից, ըստ տօ-
 նական կարգին՝ տարեւոր թուա-
 կանին, և ըստ կասկածաթիւ մոխրա-
 չափ կարգին :

Օչոյս ամենայն որ ասացաք, առ-
 ժամանակ մի մինչեւ 'ի գլուխ տա-
 րւոյ կատարեսցեն ամենեքեան . և
 զայլն ամենայն առ յապա պատրաս-
 տեսցեն :

Իսկ զայս ամենայն հրաման պա-
 տու իրանաց առեալ մոգաց և մոգ-
 պետաց, զտիւ և զգիշեր փու թային
 հասանել յաշխարհն Հայոց . և առ-
 յոյժ խնդու թեանն ոչ երբէք յագէ-
 ին երկայնու թեամբ ճանապարհին :

ԵՐՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

Վրան Բաբանոսիան սուրբ ուխտին
Եկեղեցւոյ :

ԹԻՊԵՏ և ոչ իցեմք բաւական
ասել զամենայն չարիան, որ անցք
անցին անդէն ՚ի կարաւանին ընդ
գունդն Հայոց, սակայն և ոչ լռել
կամիմք ծածկելով զվիշտս ներդու-
թեանն . այլ ասացուք փոքր ՚ի
չատէ, զի ձայնակիցք լիցուք այ-
նոցիկ, որք դառնապէս զմեզ ող-
բային . զի և դու իբրեւ լուիցես,
ոչ սակաւ արտասուս հեղուցուս
՚ի վերայ ազգին թշուառութեան :

Օ, ի սհա անդէն ՚ի մեծ բանակին
Պարօից՝ յազգաց ազգաց, որք են
հաւատացեալ ՚ի սուրբ աւետարանն

Քրիստոսի , իբրեւ տեսին զչոր
 յանձնառու թիւնն . Հայոց , յոյժ
 հարան 'ի միտս իւրեանց , և կործա-
 նեցան անկան 'ի վերայ դիմաց իւ-
 րեանց : Բազումք 'ի նոցանէ թաղ-
 ծեալք 'ի սուգ ծանրութեան , հա-
 բեալ յոգիս և դառնացեալ յար-
 տասուս եկին և յանդիմանեցին ըզ-
 նախարարեանն , և յոյժ դոբովեցին
 զուխտ քահանայութեանն . Չըզ-
 ուէին զամենեսեան և ասէին . Չի
 առնիցէք զսուրբ կտակարանսդ , և
 կամ յո՞ տանիցէք զսպաս տէրու-
 նեան սեղանոյն . մոռանայցէք ար-
 դեւք զհոգեւոր օրհնութիւնսդ ,
 և կամ լռեալ գաղարիցէք 'ի մար-
 գարէական ձայնիցդ : Կափուցէք
 զաչս յընթերցուածոց , և խցէք
 զականջս 'ի լսելոյ . միթէ զմտացդ
 անմոռացութիւն ոչ յիշիցէք . զքնչ
 առնիցէք զպատու իբեարն 'ի Տեառ-
 նէ . Որ ուրասցի զիս առաջի մարդ-
 կան , յուրաստ եղէց և ես առաջի

Հօր խմոյ , որ յերկինս է , և հրեշ-
ասկաց սրբոց :

Վարդապետք էիք առսրելական
քարոզութեանցն , արդ աշակերտք
լինիցիք մոլար խաբէութեանն : Ու-
սուցիչք էիք ճշմարտութեանն , արդ
ուսուցանէք զպատիր խաբէութիւն
մոգաց : Քարոզք էիք արարչական
զօրութեանցն , արդ զտարերս աս-
տուածս խոստովանիք : Յանդիմա-
նիչք էիք ստութեան , արդ և քան
զսուտն ստագոյնք լինիցիք : Ի հուր
և 'ի հոգի էիք մկրտեալք , արդ 'ի
մոխիր և յաճիւն թաթաւիցիք .
կենդանի մարմնով և անմահ ա-
րեամբ էիք սնեալ , արդ 'ի ճենձեր
զոհից և 'ի շարաւս աղտեղիս մրճո-
տիցիք : Տաճար էիք Հոգւոյն սրբոյ ,
արդ զոհարան դիւաց լինիցիք .
քրիստոսազգեսոցք էիք 'ի մանկու-
թենէ , արդ մերկացեալք 'ի փա-
ռացն դիւաբար արեգական կաքա-
ւիցէք . ժառանգ էիք արքայու-

Թեանն , արդ անձամբ զանձինս
 արարէք ժառանգ գեհեհին : Նոցա
 է սպառնացեալ հուրն անշէջ , ընդ
 էր դուք ընդ նոսա պրեցեալ առ-
 չորեցայք . նոցա պարարի որդն ան-
 մահ , իսկ արդ դուք պարարիցէք
 զմարմինս ձեր նմա 'ի կերակուր .
 խաւարն արտաքին նոցա թանձրու-
 ցեալ պահի , դուք լուսազգեստք
 ընդէր յուղարկեցայք ընդ նոսա 'ի
 նոյն խաւար : Նորա 'ի վազընջուց
 հետէ էին իսկ կուրացեալք , դուք
 զկնի կուրացն կուրացարուք . նոցա
 էր փորեալ զխորխորատն , դուք
 ընդէր լսէք յառաջագոյն : Ե՞րբ
 սւսանիցիք զբաղմամբիւ անուանս
 աստուածոց նոցա , այն՝ որ չիք ու-
 բեք 'ի միջի և ոչ մի : Թեթեւա-
 ցեալք 'ի ծանր բեռանց՝ անձին
 անձամբ առէք զբեռն ծանրու-
 թեան . ազատեալք 'ի մանկութե-
 նէ՝ չարաչար մտէք յանազատեքի
 ծառայութիւնն :

Եթէ գիտէիք և երեւէր ձեզ յայտնի և սուգ առին երկինք 'ի վերայ ձեր, և թաղծեցաւ երկիրս 'ի ներքոյ ռափոյ ձերոց: Հրեշտակք 'ի վերսուտս ե՞ն ձեզ քարհացեալք, և 'ի յերկրէս մարտիրոսքն ե՞ն ձեզ ցատուցեալք: Քղորմիմ տղորմիմ սիւրերեաց ձերոց, և բազում անգամ ողորմիմ անձանց ձերոց: Զ'ի թէ մարտոյ փրկեալ եր զձեզ 'ի ծառայութենէ, և դուք անձամբ զանձինս այլում 'ի ծառայութիւն արկանէիք, 'ի մեծ բարկութիւն բըրդէիք զառաջին սեբն ձեր: Իսկ արդ զձեզ առնիցէք զաստուածասաստ հրաժանն. ես եմ Աստուած, և չիք այլ ոք բայց յինէն, և ոչ զինի իմ այլ ոք լիցի Աստուած. Աստուած նախանձատր եմ ես, հաստուցանեմ զձեզս հարց յորդիս, մինչեւ յեւթն դար: Իսկ եթէ որդիքն արդարք զանձ հարցն մեղաց ընդունին զսաւատկու մն, իսկ յորժամ ինքեանք որ-

դիրքն իսկ մեղկոյեն՝ ոչ ահա միանգամայն զանձանց և զհարց տայցեն ՚ի միասին :

Դուք էիք մեր ամուր պարիսպ ապաստանի . յորժամ աստի վտանգ հասանէր , առ ձեզ յանդորր ելանէաք . արդ մեծ ամուրդ այդ հիմն ՚ի վեր տապալեցաւ : Դուք էիք մեր պարծանս առ թշնամիսն ճշմարտութեան . արդ դուք էք մեր նախատինք առ նոյն թշնամիս : Յայժմ վասն ձերոյ ճշմարիտ հաւատոցն և ՚ի մեզ փոքր ՚ի շատէ խնայէին . և արդ ՚ի պատճառս ձեր և զմեզ անողորմ դատին : Ոչ միայն զանձանց դատաստան տալոց էք առաջի ահեղատենին Աստուծոյ , այլ և բազմաց ամենեցուն՝ որ ՚ի ձեր պատճառս և զնոսա եւս չարչարեսցեն :

Օյայս և առաւել քան զսոյն խօսեցան ընդ մեծամեծս աւագանւոյն , և յաւելին ցաւս ՚ի վերայ ցաւոց : Յայտնել և ցուցանել նո-

ցա վխորհուրդն ոչ կամէին, լռել
և չառնել պատասխանի՝ անհնար
էր. հեղձամղձուկ եղեալ մեծապէս
յարտասուս հարկանէին: Ընդ նո-
սին դառնացեալ լսողք և տեսողք
յանմխիթար սուգ լինէին ամենե-
քեան:

Յայնմ ժամանակի քահանայքն՝
որ էին անդէն ՚ի զօրուս, առ չժու-
ժալ սրտիցն բարկութեան՝ քա-
կեալ որոշեցան ՚ի նախարարացն և
յամենայն բազմութենէն. և զմի
ոմն դեսպան ձիով առաքեցին փու-
թապէս յաշխարհն Հայոց: Գոյժ
՚ի բերան առեալ և զօձիս պատա-
ռեալ. հասեալ ՚ի ժողովս եպիսկո-
պոսացն, մեծապէս յարտասուս հա-
րեալ, կայր և պատմէր զամենայն
անցս չարչարանացն. այլ ոչ յայտ-
նէր նոցա զժածկութիւն խորհրդ-
դոցն:

Յայնմ ժամանակի սփռեցան ե-
պիսկոպոսքն յիւրաքանչիւր իշխա-

նութիւնս , և առաքեցին զքորեւ-
պիսկոպոսս 'ի գեւեղս և յադարակս
և 'ի բազում ամուրս լեռնային գա-
լառացն : Դրդեցին ժողովեցին ըզ-
բազմութիւն արանց և կանանց ,
շինականաց և ազատաց , զբահա-
նայից և զմենակեցաց . խրատ եդին
այնդեցին , և արարին զամենեւեան
զինուորս Քրիստոսի :

Էւ յառաջին բան խորհրդին այս
հաստատեցաւ . Չեռն եղբօր հա-
րազատի 'ի մերձաւոր իւր լիցի՝ օր-
անցեալ իցէ ըստ ուխտ պատուի-
րանին Աստուծոյ . և մի խնայեցէ
հայր յորդի , և մի ակն առնուցու-
որդի հօր պատուոյն : Աին կռուե-
ցի ընդ առն ամուսնոյ , և ծառայ
դարձցի ընդդէմ տեառն իւրոյ :
Օրէնք աստուածային կացցեն թա-
գաւոր 'ի վերայ ամենայնի , և 'ի
նմին օրինաց ընկալցին յանցաւորք
զպատիժս դատապարտութեան :

Էւ իբրեւ այս այսպէս հաստա-

տեցաւ կազմեցաւ, երեւեցան ամենեքեան գինեալք և սաղաւարտեալք, սուր ընդ մէջ և վահան 'ի ձեռին' ոչ միայն արանց քաջաց, այլ և կանանց առնականաց :

Իսկ գունդն Հայոց ամենայն օգնականօքն հանդերձ և մոգացն բազմօթեամբ յամսեանն չորրորդի երկին հասին յաշխարհն Հայոց, 'ի դիւղաքազար մի մեծ' որում անուն էր Անգղ : Բանակեցան, բոլորեցան, զետեղեցան, և յամենայն կողմանց անդք ժայռեցան, և եին անթիւ բազմօթիւն :

Եւ եղև յետ ասուրց քան և հնգից, մոգսեան ինքնին մոգքն հանդերձ հասանէք մեծաւ դորմթեամբ՝ քակել զգրունն եկեղեցւոյ յաւուր մաշաբաթուն . քղփորձ առնալ կամեր քառաջարկութեան գործոյն : Իսկ սուրբն Ղեւանդ երէց միաբանութեամբ առաջին խորհրդածօքն և բնորում ուխ

տիւ 'ի տեղւոջ անդ պատրաստական դիպեցաւ, ոչ ետ թոյլ: Թէպէտ և ոչ էր տեղեկագոյն մտացն ամենեցուն նախարարացն, և ոչ զօրութեան ուժոյ մոգպետին, ոչ ինչ եկաց մնաց ամենայն եպիսկոպոսացն, և ոչ առ սակաւ մի համբեր անօրէն իշխանին թողացուցանել. այլ բազում ամբօխ աղաղակի զօրացն և մոգացն հասուցանէր: Քանզի վիրգս 'ի ձեռն առեալ՝ ըզկառափունս մոգացն և մոգպետին ջարդեցին. փախստական յիւրաքանչիւր վանս արկանէին, և ինքեանք զպաշտօնն բարձրացուցեալ յեկեղեցւոջն՝ զտէրունական կանոնն կատարէին, մինչեւ 'ի նոյն միաշաբաթին անդադար լինելով:

Եւ յետ այս տագնապի խռովութեանն՝ յամենայն կողմանց յաշխարհէն Հայոց բազմութիւն արանց և կանանց 'ի տեղին հասանէին: Եւ անդ էր տեսանել զմեծ աղէտ տա-

բակուսին . ոմանք զգերարտօսըն իբր
 յաղբերականց հօսէին յաչաց իւ-
 րեանց . այլքն բարձրաճիչ աղաղա-
 կաւ՝ իբր այն թէ զերկինս դողա-
 ցուցանէին . իսկ կէսքն խիզախե-
 լով և 'ի զէնս ընթանալով՝ զմահ
 քան զկեանս ընտրէին : Իսկ ոմանք
 'ի սուրբ ուխտէ եկեղեցւոյն՝ զաւե-
 տարանն 'ի ձեռն առեալ , աղօթիւք
 առ Աստուած կարդային . և այլք
 ըղձանային զպատառումն երկրին ,
 զի անձանց լիցի գերեզման : Եւ
 այսպէս շտապ տագնապի 'ի վերայ
 մոգպետին հասուցանէին : Բազում
 անգամ աղաչէք զօգնականսն իւր ,
 զի 'ի մահուանէ կարասցեն զնա
 ապրեցուցանել , և ողջանդամ ան-
 գէն յարքունիս հասուցանել :

Եւ յլ վասն գործոյն յոր եկեալն
 էր՝ ստիպէր զնոսա և ասէր . Թող
 գրեմ և ցուցանեմ մեծ թագաւո-
 րին , զի 'ի բաց թողացուցանէ զայս-
 պիսի իրաց առաջարկութիւն . զի

եթէ ինքեանք առաւ ամբն եկեօցեն
 յօգնու թիւն, չէ հնար օրինացս մո-
 գու թեան 'ի Հայս ունուլ զհաս-
 տատու թիւն. որպէս զփորձ առ ի-
 միաբանու թեան ուխտին եկեղե-
 յւոյ : Ձի թէ էին զօրք աշխարհիս
 մոգք, ոչ ինչ խնայէին սոքա 'ի նս-
 տա սատակմամբ՝ ոչ միայն զարուս-
 քինան, այլ ե յեղբարս և յորդիս
 և յամենայն մերձաւորս իւրեանց :
 նա և ոչ յանձինս իւրեանց : Մարդք
 որք ոչ 'ի կապանաց զանդիտեն, և
 ոչ 'ի տանջանաց երկնչին, և ոչ 'ի
 սատոցուածոց պատկառին. և որ յե-
 տին չար է քան զամենայն չարիս,
 մահ քան զկեանս ընտրեն. սլ է
 որ կարէ նոցա դիմակաց լինել :

Ի ուեսալ իսկ իմ էր 'ի նախնեաց
 մերոց, եթէ յաւուրս Հապհոյ ար-
 քայից արքայի, իբրեւ սկսաւ ու-
 տու մեզ այդ աճել և բազմանալ և
 ընուլ զամենայն երկիրն Պարսից, և
 եւս անդր յարեւելո հասանել, իսկ

որ վարդապետքն էին օրինացն մե-
բայ՝ յորդօրեցին զԹագաւորն, զի
մի՛ բնաւ ամենեւեւին բարձցին օրէնք
մոգու թեան յաշխարհէն. ետ հրա-
ման օտստիկ՝ զի լռեալ դարարեօ-
ցէ քրիստոնէութիւնն : Եւ որչափ
նա կամեցաւ արդելու, եւս քան
զեւս տճեցին եւ բազմացան, եւ հա-
օին մինչեւ յաշխարհն Քուչանոց,
եւ անտի՛ ՚ի հարաւակողմն մինչեւ ՚ի
Հնդիկս տարածեցաւ :

Եւ այնպէս աներկիւղ եւ համար-
ձակք էին յաշխարհին Պարսից,
մինչեւ յամենայն քողոսքս աշխար-
հին եկեղեցի շինեցին, որ զանցու-
ցանէր պոյծառութեամբ զԹագա-
ւորսբնակ արքունեօրն : Եւ ինէին ե-
վկայարանս իմն անուանեալք, եւ ըզ-
նոյն զարդ եկեղեցեաց զարդարէին,
եւ յամենայն տեղիս՝ յապատօ եւ
յանապատօ միայնանոցս շինէին :
Եւ իբրեւ ոչ ինչ երեսէր յայտնի
օգնութիւն ու ջանք, աճելով աճէին

և բազմանալով բազմանային . և մարմնաւոր մեծութեամբք մեծանային : Զպատճառս հարստութեան մեք ինչ ոչ գիտէաք . բայց այսչափ ինչ ճշմարտիւ իմանայաք . զի տիեզերք ամենայն զկնի ուսմանց նոցա գնային :

Ի՞նչպէտ և արկ 'ի նոսա թագաւորն զձեռն իւր խստութեամբ, և զբազումս կալաւ և չարչարեաց 'ի նոցանէ , և զեւս բազումս մահուամբ սատակեաց , դառնացաւ և ձանձրացաւ յանձն իւր , և զնոսա ոչ կարաց նուազեցուցանել 'ի բազմութենէն : Դարձեալ թէպէտ փակեաց և կնքեաց զդրունս եկեղեցեաց ընդ ամենայն աշխարհն Պարսից , նոքա զամենայն տուն եկեղեցի արարին . և յամենայն տեղւոջ զիւրեանց օրէնսն կատարէին : Եւ զանձինս իւրաքանչիւր վկայարանս համարէին , և լաւագոյն զչինուածս մարդկեղէնս քան զհողեղէնս հա-

շուէին : Սուրբ սպանողացն բթե-
ցան , և նոցա պարանոցքն ոչ ձանձ-
րացան . աւարառուք ստացուածոց
նոցա աշխատեցան , և աւարն օր-
քան զօր աճեցեալ բազմացաւ :
Սրտմտեալ էր թագաւորն , և յոյժ
դառնացեալ դահիճք բարկութեա-
նրն . իսկ նոքա արթունք և զուար-
թունք , և խնդալից ընդունէին
զամենայն հարուածս տանջանացն ,
և սիրով տանէին զամենայն յափըշ-
տակու թիւն ընչից իւրեանց :

Իբրեւ ետես թագաւորն եթէ
գռոհ տուեալ դիմեցին ՚ի մահ իբ-
րեւ խաշինք սուրբք յաղն երկնա-
ւոր , արգել և կարճեաց ՚ի նոցա-
նէ զհարուածս տանջանացն . և
հրաման ետ մոգաց և մոգպետացն ,
զի մի ամենեւին ոք խուեսցէ զնու-
տա , այլ հաստատեալ կայցեն աներ-
կիւղու թեամբ յիւրաքանչիւր գւգ-
մունս , մոգն և զանդիկն և հրեայն
և քրիստոնեայն , և որ այլ բազում

կեչոք են 'ի կողմանս կողմանս աշխարհին Պարսից : Եւ ապա ա՛ռ եք կիրն զխաղաղութիւն հասարակութեամբ . և շտեալ դարձարեցին ամենայն խառնութիւնք յուզմանց : Քանզի ընդ մերոյ աշխարհին շարժմանն՝ և արեւմուտք եւս մեծապէս շարժեցան , և ամենայն հաճկաստան ընդ նոսին խառնեցան :

Ուայն ահա 'ի լսելոյ գիտեմք . բայց այս որ ես ինձէն աչօք տեսի , թուի ինձ՝ թէ մեծագոյն եւս լինիք քան զառաջինն : Արդ , գու որ մարդ պանդ ես աշխարհիս , պարտ է քեզ հոգ յանձին ունել , գրել և ցուցանել յարքունիս զմիտքանութիւն բռնութեանս , որպէս աներկիւ զութեամբ առ ոչ ինչ համարեցան զհրամանս արքունի : Եւ եթէ չէք մեր աճնաբարեալ և 'ի միախուսա գարձեալ , միտւմ 'ի մէնջ աչ սուրբն ապրել : Եւ եթէ անգէն մարդիկ այդպէս բռնացան , եթէ յանկարծ

զինուորս եււ ընդ ինքեանս միտքա-
նեցուցանեն՝, ո՞ կարիցէ կալ առաջի
դոցա յանդուգն յարձակմանդ ։

Եւս ահա անտեղեակ էի անքակ
ուխտի եկեղեցւոյդ ՚ի միմեանց . զի
այլ է՝ զոր լի է մարդ , եւ այլ է՝ զոր
տեսանէ հաստատուն իւրովք աչօք ։
Դու որ ՚ի մանկութենէ յայդմ օ-
րէնս անեալ էիր , եւ ճշմարտեալ գի-
տէիր զպնդութիւնդ մարդկանդ ,
եթէ տռանց բազում արիւն հեղթոյ
դոքա մեզ ոչ տան ձեռն արկանել
յեկեղեցիսդ , ընդէք ոչ զայդ ամե-
նայն հաւաստեալ յանդիման շա-
տացեր ցեթագաւորն ։ Քանզի ամե-
նայն նախարարացն աւագ դու էիր ,
եւ զբոլոր աշխարհս քեզ յանձն ա-
րարեալ էր մարզպանութեամբ ։
Ընդէք ոչ մեծապէս հոգ տարար
յանձն քո ։ Զի յայլ ժամս իմա-
տուն էիր , եւ ես գիտէի . զայս՝ գործ
իմաստութեան ոչ գործեցեր ։ Ապա
թէ ոչ , յայտ է եթէ դու ՚ի նոցա

բանի ես , և քոյով խորհրդով ան-
ցուցին զայս անցս ընդ իս և ընդ-
զօրս :

Արդ , եթէ այդ այդպէս է , և
քեզ կամք չէ ունել զմոգուծիւն ,
մի ինչ պատկառեր դու երկիւղիւ
յարքայէ . ես գրեմ և ցուցանեմ
'ի դուռն մովպետան մովպետի . և
դերանդարձապետի և մեծ հազա-
րապետին , զի ածցեն զարքայ 'ի հա-
ւանուծիւն , որպէս զի 'ի բաց թո-
ղացուսցէ ըստ առաջին հրամանին ,
և 'ի կամս մարդկան փպաստան ա-
րասցեն , զի առ սակաւ սակաւ ըն-
դելցին ընդ օրէնս մոգուծեանս . զի
օրք կալցին՝ սիրով երեւեսցին կա-
տարեալ զհրամանս արքունի : Քան-
զի մարդ է աշխարհս , գուցէ յոր-
ժամ մնաս ինչ առնիցեն , և ին-
քեանք ցրուեալ վատնեսցին յօտա-
րուծիւն . իսկ յորժամ աշխարհս
թափուր լինիցի 'ի մարդկանէս ,
յայնժամ և քեզ գլխովին մեծա-

պէս վնաս հասանէ յարքունուսա :

Ետ պատասխանի մարզպանն մոգ-
պետին , և ասէ . Ամենայն բանք
խրատուդ , զոր ասացեր , ճշմարիտ
են . բայց զառաջինն զոր չիմացաք՝
անսեր , և մեծապէս զղջացաք այժմ :
Բայց դու արդ զոր ասեմս արա , և
բարիոք թուեսցի քեզ . սակաւիկ մի
երկայնամիտ լեր և զխորհուրդս քոյ
արգել ՚ի բազմաց , բայց արանց՝ որոց
ես ասեմ , նոցա յայտնեա . մինչեւ
ես ինձ ոյժ ժողովեցից զոր ՚ի թի-
կունս ածելոյ , և զուխտ եկեղե-
ցւոյդ թերեւս կարացից երկփեղ-
կել : Եւ եթէ զայդ այդպէս արա-
րից , գիտեմ ապա թէ զհրամանն
արքունի կարող եմ կատարել :

Եւ անդէն հրօս հանեալ ՚ի Սիւ-
նեաց աշխարհէն , զիւր գունդն
ստուարացոյց ՚ի թիկունս օգնակա ,
նութեան մոգաց և մոգպետին : Եւ
ապա սկսաւ ասել . Աղէ դու ան-
գամ մի հրովարտակ ՚ի դուռն տուր

վասն այրու ձիոյն՝ որ Ազուանան է
տասն հազար, զի ՚ի ձմերոց ՚ի Հայաս
եկեացեն. և յորժամ զնոսա ՚ի ձե
ռին ունիցիմք, չեք ոչ որ եզճանել
կարէ զհրամանն արքունի ։

Պատասխանի ետ մեզ պետն ե
տսէ ցճարգպանն . Այդ խորհուրդ
դարձեալ իմոց բանիցս ընդդէմ է .
քանզի մեք յորժամ բունս թերամբ
կռուեսցուք ընդ աշխարհիս, աշ
խարհս ՚ի բաց քանդի, և մեք ՚ի
պատուհասէ չապրիմք . անձանց
մնաս, և արքունի մեծապէս զեան ։

Եւ ոչ ինչ կամեցաւ ամենեւին
ունկն դնել նմա մարդպանն, զի
որտի մտօք կարեալ էր զպարսկական
օրէնսն ։ Յիսաւ այնուհետեւ պատ
րել զոմանս կորասուով և զոմանս
ողորական բանիւք . զուամիկն ամե
նայն՝ ահեղ բանիւք սպառնացեալ
արտաթափ առնէր ։ Հանապաղորդ
առասացոյց զուճիկան տաճարին,
և յերկարէր զնուագոն ուրախաւ .

Թեան , մաշելով զերկայնութիւն
գիշերացն յերդօ արբեցութեան և
'ի կոթբաւս զխոութեան . քաղցրա-
ցուցանէր սմանց զկարգս երաժշտ-
աական և զերգս հեթանոսականս .
մեծապէս գովութիւն մատուցանէր
օրինաց Թագաւորին : Բերեալ էր
և յարքունուսո թաղմութիւն կա-
րաւոյ , և միում միում կաշառ-
գազա խթէր 'ի պատճառս պար-
գեւի և պատուոյ . և թաղում նեն-
դութեամբ զանմեզ մարգիկ հրա-
պուրէր և յինքն արկանէր :

Իսկ զայս ամենայն իբրեւ տեսին
սաւրբ եպիսկոպոսունքն , եւս քաջ
գրգեալ յարգօրեցան 'ի նոցն միա-
բանութիւն . և հնարագէտ իմաւ-
աութեամբ ընդ երկուս թաժանե-
ցին զբանակն : Մանաւանդ իբրեւ
հաստատեալ գիտացին 'ի միաս իւ-
րեանց , եթէ անօրէն փշխանն Սիւ-
նեաց զօրհասական վէրսն 'ի յողմն
ընկալեալ էր , խորշեցան մերժե-

ցան և 'ի բաց փախեան 'ի նմանէ :
 Խորհուրդ արարեալ 'ի գիշերի
 միում ամենայն ուխտին բազմու-
 թեամբ, կոչեցին և զսպարապետն
 զօրաց 'ի խորհուրդն . հարցին և
 քննեցին և 'ի վերայ հասին մտացն
 անշարժութեան, որոյ ոչ եւս առ
 սակաւ մի թերացեալ էր 'ի սիրոյն
 Քրիստոսի : Եւ միաբան աղօթս ա-
 րարեալ 'ի վերայ նորա, վերստին
 ընկալան զնա յառաքինութիւն : Եւ
 նովաւ որսացեալ զբազումս 'ի նոյն
 միաբանութիւն . որք ոչ էին քա-
 կեալ յառաջին միաբանութենէն,
 եկին և ժողովեցան գունգ զօրաց
 բազմաց : Եւ եւս առաւել հեռա-
 գոյն զատան 'ի մոգացն և 'ի մոգ-
 պետէն և յանօրինէն վասակայ :

Իսկ նա այնչափ յիմարեցոյց և
 ամիշեցոյց զմիտս մոգպետին, մինչ
 չեւ չետ նմա իմանալ զելս իրացն :
 Սկսաւ բաշխել մոգս 'ի տունս նաւ
 իթորարացն և մեծամեծ ոռճիկս

կարգել, զոհել պատրու ճակա, և բռնաբար կնքաւոր մարդկանն տալ ուտել միս յազածոյ, և երկիր պագաննել արեգականն: Իբրեւ սկսաւ բազմանալ ընդ ամենայն աշխարհն այնպիսի պղծագործ խառնակութիւն, յանդգնեցան և եւս կանայք փշտիպանացն յաւուր կիրակէի անցուցանել զճրագունս եկեղեցւոյն և պատառել զհանդերձս հաւատաւոր կանանցն:

Ս) այս գուժկան աղմկի իբրեւ տեսին միաբան սուրբ եպիսկոպոսունքըն, զաւետարանն 'ի ձեռն առեալ հասին և անկան առանց հարցանելոյ 'ի վանս սպարապետին, ուր ժողովեալ էին զօրքն Հայոց: Համբարձին զձայնս իւրեանց և ասեն. Աղաչեմք զձեզ զամենեւեան սուրբ աւետարանաւս. եթէ ձերով խորհրդիւ գործէ զայն անօրէնութեան չարիս մարդպանն և մոգպետն, նախ զմեր պարանոցս հասէք, և տպա

յեկեղեցին ձեռնարկեցէք : Ապա թէ առանց ձեր կամաց նորա զայն չարն գործեն , այսօր խնդրեցի վրէժդ այդ 'ի նոցանէ :

Իսկ որք էին 'ի ներքս 'ի վանս սպարապետին՝ յոտն կացին , միաբան համբարձին զձայնս իւրեանց առ Աստուած և ասեն . Դու , Տէր , սրտագէտ ամենեցուն , ոչ ինչ պիտի քեզ վկայու թիւն 'ի մարդկանէ . եթէ խոտորեալ իղեմք 'ի քէն սրտի մտօր , զայն դու ինքնին քաջ գիտես . այսօր իսկ դատեա զմեզ ըստ մեղաց մերոց : Ապա եթէ հաստատուն կամք յու խտի սուրբ աւետարանիս , դու , Տէր , լեր մեր օգնական այսօր , և տուր զթշնամիսն ճշմարտութեան 'ի ձեռս մեր , զի արասցուք ընդ նոսա ըստ կամաց մերոց :

Օ այս իբրեւ ասացին , ամենեքեան զգլուխ զգեանի հարկանէին . և ողջունեցան յաւետարանէն և յեպիսկոպոսացն : Իսկ մի ոմն 'ի նախարաւ

րացն որ անդր դիպեցաւ, էր 'ի նու-
ցա խորհրդի, և ոչ միաբանեաց ընդ
նոսա 'ի մեծ վկայութիւնն. և ան-
դէն առ Ճամայն 'ի նոցունց 'ի տե-
ղւոջն քարկոծեցաւ, և ահ մեծ
անկաւ 'ի վերայ ամենեցուն :

(Յայնժամ ամենեքեան 'ի նախանձ
քարկութեան բրդեցան, մինչեւ ա-
մենայն տեսողացն երիկամուռքն դո-
ղային, որք առ ոչինչ համարեցան
զսլարգեւս արքունի, և առ ոտն հա-
րին զհրամանս ահագինս. Ընթա-
ցան վաղվաղակի 'ի զէնս իւրեանց,
վառեցան կազմեցան զգիշերն ամե-
նայն, և ընդ ծագել արեգականն
զգունդն յերիւ մասունս բաժան-
եալ 'ի բանակն արկանէին : Գուն-
դըն առաջին յարեւելից կուսէ, և
գունդն երկրորդ յարեւմտից կող-
մանէ, և գունդն երրորդ 'ի հիւսի-
սոյ կողմանէ, շուրջանակի 'ի մէջ
առեալ փակեցին զբազմութիւն
բանակին. և զբազումս կոտորեցին,

և զիւս բազմագոյնս կապեցին զէրեւելի մարդիկ, և արկին 'ի բերդս ամուրս ընդ իւրեանց իշխանութեամբ: Եւ զառ և զապունռ զաւար քանակին 'ի մի վայր ժողովեալ պահէին իբր հրամանաւ արքունի:

Իսկ զմարդպանն ձերբակալ արարեալ, և միաքանէր ընդ նոսա քրդմամբ՝ հաստատուն կալ յուխտին, զղջանայր զառաջին քահուամի 'ի նոցանէ: Անկանէր ապաշխարութեամբ յոտս սուրբ եպիսկոպոսացըն, և աղաչէր ի աղապատելով՝ զի մի մերժեալ ընկեոցի առ 'ի նոցանէ: Արկնէր և երեքկնէր զանսուտ քրդումն առաջի բազմութեանն 'ի սուրբ աւետարանն, գրէր և կնքէր զերդումն և կապէր զաւետարանէն. և աղաչէր զի Աստուծոյ խնդրեցի վրէժխնդրութիւնն, և մի նոքա մարդկաբար սատակեցեն զնա: Իսկ նոքա թէպէտ և հաստատեալ գիտէին զնենդաւոր կեղծաւորութիւնն

նորա, և թէ խարէու թեամբ դառնայ անդրէն 'ի հին մուրու թիւնն, ոչ ինչ փոյթ առնէին ձեռն արկանել 'ի նա վասն առաջին յանցանացն, այլ սուրբ աւետարանին թողին 'ի դատապարտութիւն:

Իսկ որք եկեալ էին յաւարի առնուլ զսուրբ գանձս եկեղեցւոյն, ակամայ եդին զանձինս և զաւարիւրեանց առաջի սուրբ եպիսկոպոսացն և ամենայն զօրացն. և եղծեալ ապականեցաւ հրաման թագաւորին: Եւ յաջողեալք զօրութեամբն Աստուծոյ՝ աղաղակէին և ասէին գոհանալով արք և կանայք և ամենայն ուամիկ բազմութիւնն. Պատրաստ եմք 'ի հալածել և 'ի մեռանել և յամենայն նեղութիւնս և 'ի չարչարանս վասն սուրբ եկեղեցեաց, զոր աւանդեցին հարքն մեր առաջինք՝ զօրութեամբ գալստեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որով վերստին ծնաք 'ի մի յոյս հա-

Լատոցն մկրտու թեամբ 'ի Քրիստոս Յիսուս . ըստ նմին նմանութեան կամիմք չարչարանօք և արեամբ նորոգել զանձինս : Քանզի հայր մեր՝ զօուրբ սուետարանն գիտեմք , և մայր՝ զառաքելական եկեղեցի կաթողիկէ . մի ոք չար անջրպետ 'ի մէջ անկեալ՝ զմեզ քակեսցէ 'ի սմանէ :

Ոչ երեւէր այնուհետեւ առաւել տէր քան զԾառայ , և ոչ ազատ փափկացեալ քան զգեղջուկ վշտացեալ . և ոչ ոք քան զոք նուազեալ 'ի յարութենէ : Մի սիրտ յօժարութեան ամենեցուն արանց և կանանց , ծերոց և տղայոց և ամենայն միաբանելոց 'ի Քրիստոս : Քանզի առ հասարակ զմի զինուորութիւն զինուորեցան , և զմի թգան զրահս հաւատոց պատուիրանին Քրիստոսի . միով գօտեալ ճշմարտութեան պնդեցին զմէջս արք և կանայք :

Ի նկեցեալ կայր այնուհետեւ ուկի , և ոչ ոք առնոյր իւր առանձինն

արծաթ . և արհամարհեալ առանց
ազահու թեան , անարգեալ պա-
տուական հանդերձք առ 'ի զարգս
մեծարանաց : Նա՛ իւրաքանչիւր
ստացուածք ոչ ինչ համարէին յաջս
իւրեանց ստացողին . տեսանէին
զանձինս իւրեանց իբրեւ զմեռեալ
դիակունս , և զիւրաքանչիւր գերեզ-
մանս ինքեանք փորէին . և կեանք
իւրեանց 'ի մահ համարեալ էին ,
և մահք իւրեանց անշուշտ կեանք :

Ի այց այս բարբառ ստէպ ստէպ
ընթանայր . քաջութեամբ միայն
մեռցուք , զանուն և զողիս և եթ
ժառանգեսցուք . զի կենդանի իցէ
'ի մեզ քրիստոս , որում դիւրին է
միւսանգամ նորոգել զմեզ 'ի հողոյ
և զամենայն զյառաջագոյն զննջե-
ցեալս , և հատուցանել ըստ իւ-
րաքանչիւր զգործս իւրեանց :

Օ այս և առաւել քան զսոյնս
խօսելով , և մխիթարելով զանձինս
և զմիմեանս , դարձեալ միւսանգամ

զինուորքն պատրաստեցին զղէնս իւրեանց , և աղօթականքն անդադար լինէին յաղօթսն իւրեանց , և պահողքն ճգնէին 'ի պահս իւրեանց : Ձայնք պաշտօնէիցն 'ի սուէ և 'ի դիշերի անհատ էին 'ի սուրբ սաղմոսն , ընթերցուածք աստուածային կտակարանացն ոչ երբէք առնուին դադարումն յամենայն ժամ , սոյն պէս և մեկնիչքն 'ի մխիթարութիւն երկնաւոր վարդապետութեանն :

(Յայնմ ժամանակի դարձեալ յարձակեցան 'ի վերայ բերդիցն և աւանաց , զոր ունէին պարսիկքն 'ի տեղիս տեղիս , յամրոցս աշխարհին . տապալէին քանդէին զբնակութիւնս նոցա : Առաջին զմեծն Արտաշատ հանդերձ աւանօք իւրովք . և առնուին զանժատոյց ամուրսն՝ զՂառնի քաղաքն , զԱնին , զԱրտագերս , և զաւանս իւրեանց . զԵրկայնորդսն և զԱրհնին , և զաւանս իւրեանց . զԲարձրաբուղն , զԽո-

րանիստն , զճախանիստն , զանկասկածելի Ողականն , և ընդ նոսա և զաւանս իւրեանց . զԱրփանեալն , զՎանն աւան , ընդ նմին և զաւանս օրն իւր . զԳուեալն և զԿափոյտն , զՈրոտն և զՎասակաշատն :

Օ՛ւամենեսին զայս իւրաքանչիւր գեղիւք և ագարակօք , զօրօք և զօրագլխօք 'ի նմին ամի առեալ տապալեցին , և 'ի գերութիւն վարեցին զարս և զկանայս ընչիւք և ստացուածովք , հանդերձ պատուական գանձիւք և նոցին սպասուք : Տապալէին քանգէին զչինուածս նուցա , և այրէին կիզուին զտունս պաշտօնարկի և պաշտաման կրակի : Սրբէին զպղծութիւն կռապաշտութեանցն , և առնուին զկահ և ըզկազմածս ատրուշանացն , բերէին և դնէին 'ի սուրբ եկեղեցւոջն . և 'ի ձեռն սուրբ քահանայիցն նուիրէին 'ի սպաս տերունական սեղանոյն : Եւ փոխանակ սնոտի պաշտամանցն՝

զոր տապալեցին յամենայն տեղիս
հեթանոսացն , զփրկական խոջն
Քրիստոսի կանգնէին . զամենա-
սուրբ սեղանն ուղղէին , և զկենդա-
նարար խորհուրդն կատարէին սրբ
բու թեամբ . պաշտօնեայս և քա-
հանայս 'ի տեղւոջն կացուցանէին :
Յուսով հաստատեալ խնդայր ամե-
նայն երկիրն առ հասարակ :

Իւ մինչդեռ յայսմ մեծի առա-
քինութեան կատարեալ գործէին
զգործ նահատակութեանն , երեւեթ
իմն 'ի վերայ ամենեցուն աստուա-
ծային շնորհք . քանզի առանց հրա-
մանի 'ի զօրացն Հայոց , յարեւելից
կողմանէ աշխարհին , յարձակեցան
ոմանք յԱտրպատական աշխարհն ,
և 'ի տեղիս տեղիս բազում վնաս
արարին՝ առնլով և աւերելով և
քանդելով զբազում Ատրուշանս :

Իսկ որ 'ի մեծ ամուրսն անկա-
նէին , խաչանշան արարեալ 'ի վե-
րայ զօրուն , յարձակէին . որ և եր-

կու մեծամեծ բերդացն պարիսպքն
 առանց ուրուք մերձենարյ՝ ան-
 կեալ կործանեցան . մինչև ամենայն
 բնակչաց երկրին զահի հարեալ 'ի
 մեծ նշանէն , ինքեանք ինքեանց ձե-
 ոօք զկրահասուենս այրէին . ուրա-
 նալով զօրէնս մոգութեանն՝ խոս-
 տովանէին 'ի սուրբ աւետարանն :

Եւ այլ մեծամեծ աջողութիւնք
 կատարէին 'ի ձեռն զօրականին .
 քանզի ուր ոչ էր ակնկալութիւն ,
 եթէ զանուն Աստուծոյ ոք յիշե-
 ցէ , արհաւիրք մեծ անկանէին 'ի
 վերայ նոցա . և ամենայն մարդ պատ-
 մէր ընկերի իւրում՝ տեսիլս նորս
 և զարմանալիս : Յոյնպէս և աստեղք
 'ի յերկինս երեւէին յոյժ լուսալիր
 պայծառացեալ , զսր ոչ ունէին յա-
 ռաջին բնութեանն : Եւ ամենայն
 սղոյք աշխարհին իբրև զարս պա-
 տերազմողս խիզախէին :

Եւ ահա յետ աւուրց բաղմաց
 եին եհաս հազարապետն Աղուանից

սուրբ եպիսկոպոսաւ աշխարհին ,
մեծաւ տագնապաւ փութացուցա-
նէր զգորսն ասելով . Գունդ Պարս-
սից , որ էր 'ի կողմանս աշխարհին
Հոնաց , դարձաւ այսրէն , եկն ե-
մուտ յաշխարհս մեր , և բազում
եւս և այլ այբուձի որ 'ի դրանէ
եկն : Եւ թող զայս ամենայն , այլ
երեք հարիւր մոգ վարդապետ ա-
ծեալ ընդ իւրեանս , պառակտե-
ցին զաշխարհն , և զոմանս ոմանս
յինքեանս արկին , և կամէին յեկե-
ղեցին ձեռն արկանել . և հրամանաւ
Թագաւորին ստիպէին զամենեւեան
և ասէին . Եթէ կամօք յանձն առ-
նուք զօրէնսն , պարգեւս և պա-
տիւս գտանէք 'ի նմանէ , և թողու-
թիւն հարկացն յարքունուստ լիցի
ձեզ . ապա թէ կամօք չառնէք , հրա-
ման ունիմք 'ի գեւղս և 'ի քաղաքս
շինել ատրուշանս , և զվռամական
կրակն 'ի ներքս գնել , և կացուցա-
նել մոգս և մոգպետս օրէնսդիք ա-

մենայն աշխարհիդ : Եւ եթէ ստամբակեալ որ ընդդէմ դարձցի , ինքն մահու պատուհաս ընդունի , և կին և որդիք այնպիսւոյն անաշխարհիկ եղեալ՝ յարքունիս երթիցեն :

Իսկ գունդն Հայոց իբրեւ լուաւ զայս գոյժ դառնութեան , ոչ ինչ թուլացեալ լքան 'ի քաջ արութենէն . այլ դարձեալ համագունդ ժողով լինէր ամենայն աշխարհին վասն գուժաբեր հրեշտակացն , որ հասին առ նոսա : Եւ միաբան քաջալերս տուեալ , արձակեցին զնոսա , զի առ ժամանակ մի զնոսա պատիր խաբէութեամբ կալցեն , զի խափանեցին 'ի չար կամացն , չձեռնարկել 'ի սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն իւրեանց . և զօրութեամբն Աստուծոյ խորհուրդ 'ի մէջ առեալ իրացն հնարիւք ելս խնդրէին :

Յայնմ ժամանակի զմի ոմն 'ի մեծ նախարարացն , 'ի տոհմէն Գնունեաց , Ատոմ , ճեպով առաքեցին

յերկիրն արեւմտից ջուցանել զայս ամենայն խորհուրդ զչարիմաց Թագաւորին արեւելից, միանգամայն և պատմել զիւրեանց քաջութիւն արուժեանցն, զոր գործովք կաւարեցին՝ առ ոտն հարկանելով ըզհրամանն ասեղ, և մեծապէս պատակումն ՚ի վերայ մագացն հասուցանել. ինգրել ՚ի նմանէ օղնակա նութիւն սատարութեան, և եթէ նա կամեսցի՝ նմա իսկ մտանել ՚ի ծառայութիւն : Եւ այս է պատճէն հրովարտակին զոր գրեցին առ Թէոդոս կայսր :

ՅՈՒՆՏՓ եպիսկոպոս, բազում եպիսկոպոսակցօք իմովք և ամենայն զօրօք Հայոց, Վասակ մարդպան և Նիրշապուհ ոմբոսեան, հանդերձ սպարապետաւօ և ամենայն մեծամեծ նախարարօքս՝ առ մեծանունդ Թէոդոս կայսր, բազմապի ողջոյն մեր առ քեզ և ամե-

Նայն զօրաց քոց , որ խաղաղասէր
մարդասիրութեամբ ձերով տիրէք
ձովու և ցամաքի , և չիք որ յերկ-
րաւորացս որ ձերում անարգել
տէրութեանդ ընդդէմ դառնացէ :
Որպէս մեք իսկ ունիմք զանսուտ
յիշատակարանսն զառաքինի նախ-
նեացն ձերոց . ունելով զԵւրովպե՝
անցին և տիրեցին և Ասիացւոց կողմ-
մանցն ՚ի սահմանացն Սերաց մինչեւ
՚ի կողմանս Քաղերովնի , և ոչ որ
դուաւ ստամբակեալ և ելանել ըստ
ձեռն նոցա :

Իւր յայնչափ մեծ իշխանութեան՝
դաստակերտ մեծ և սիրելի զՀայոց
աշխարհս անուանէին : Ասն որոց
և նախնին մեր Տրդատիոս յիշելով
զստաջին սերն ձեր , որ ՚ի տղայսւ-
թեան փախուցեալ ՚ի հայրասպան
մարդախողիող հօրեղբարցն իւրոց՝
ապրեալ սնաւ յերկրիդ Յունաց ,
և ՚ի ձէնք թագաւորեալ՝ տիրեր
հայրենի աշխարհիս , սոյնպէս և

զհաւատսն որ 'ի Քրիստոս՝ ընկալեալ 'ի սուրբ եպիսկոպոսապետէն Հռովմայ , որ լուսաւորեաց զխաւարային կողմանս հիւսիսոյ . զոր և այժմ կամին 'ի մէնջ կորզել հանել խաւարասէր որդիքն արեւելից :

Եւ մեք 'ի ձեր քաջութիւնն արութեանդ խիզախեալ , էր ինչ՝ որ ընդդէմ դարձաք նոցա հրամանացս , և բազում այն է՝ որ արդ առաջի պատրաստեալ եմք : Ընտրեցաք ըզմահ աստուածպաշտութեամբ քան զկեանս ուրացութեամբ . եթէ դուք եւս 'ի ձեռն առջիք զմեզ , ահա կրկին կենաց դիպեցաք և ոչ մի անգամ մահու : Եւ եթէ սակաւիկ մի հեղգայք , գուցէ բազում և այլ աշխարհաց հասանիցէ տապ բոցոյ սորա :

Եւ իբրեւ յանդիման եղեն մեծի թագաւորին , և ընթերցան զգիր պաղատանաց Հայոց աշխարհին , և ղխիշատակարանսն նախնեաց , բա-

զուժ մատեանք 'ի վէջ եկեալ ընթերցան, որ զնոյն ուխտ հաստատութեան 'ի ներքս գտանէին : Եւ մինչդեռ երանելին Թէոդոս հարցանէր զամենայն սինկղիտոսն, և հնարս իրացն կամէր գտանել խաղաղութեամբ, և հոգ տանէր մեծաւ յօժարութեամբ, զի մի եկեղեցիքն արեւելից յափշտակեսցին յանօրէն հեթանոսացն, 'ի նմին ժաւանակի անդէն վաղվաղակի հասանէր վախճան կատարածի կենաց նորա, և կարի չար խափան լինէր գործոյն օգնականութեան :

Եւ թագաւորէ փոխանակ նորա Մարկիանոս կայսր. և 'ի ձեռն վատթար արանց խրատտուացն իւրոց ծառայիցն, Անատոլեայ՝ որ սպարապետն էր, և Եփղարիոս ասորի. երկոքեան անարգք և վատթար արանց, միանգամայն և անաստուածք. 'ի նոցա բանս ելեալ թագաւորն, ոչ կամէր անսալ միաբան ուխտին :

հաւատոց, որ ամենայն ուժովն իւրեանց ընդդէմ կացեալ էին շարութեանն հեթանոսաց : Իսկ այն արիս այս լաւ համարէր պահել զուխտն հեթանոսաց վասն մարմնազան խաղաղութեան, քան պատերազմակից լինել ուխտին քրիստոնէութեան : Վասն այսորիկ վտարացաւ արձակեաց դեսպանս արթագաւորն Պարոխց զնոյն Եփղարիտն, և եմուտ ընդ նմա յուխտ հաստատութեան՝ ձեռնթափ լինել ՚ի զօրացն Հայոց զօրու և զինու և ամենայն օգնականութեամբ :

Եւ իբրեւ այսպէս հաստատացաւ . և հատաւ օգնականութիւն յուսոյ նոցա ՚ի մարդկանէ, դարձեալ սուրբ եպիսկոպոսքն քաջալերել սկսան զանձինս և զօրսն Հայոց : Թէպէտ և հայէին յիւրեանց սակաւութիւնն և յերկոցունց թագաւորացն միաբանութիւն, ոչ ինչ վարասրտեալ դողային . այլ ըստ առաւ-

ջին աւխտին խիզախէին և ասէին .
 Պատրաստ եմք ՚ի սպանանել և ՚ի մե-
 աանել . դիւրին է Աստուծոյ սակա-
 ւութի զբազմաց գործ գործել , և ա-
 նարգօք զմեծամեծ իրս կատարել :

Թէպէտ և ոչ ունէին Թագաւոր
 առաջնորդ , և ոչ արտաքուստ օգ-
 նակաս զոք յօտարաց , սակայն ան-
 ձանց առաքինութեամբ և սուրբ
 վարդապետացն մխիթարութեամբ
 համագունդ ամենայն զօրօք նախա-
 բարայն յիւրաքանչիւր տանէ ՚ի մի
 վայր գային հասանէին վաղվաղակի .
 բազում և այլ այրուծի , որ յար-
 քունի տանէ անտի էր : Եւ զամե-
 նայն զօրսն յերիս գունդս բաժա-
 նէին : Զգունգն առաջին տային
 ցՆերչապուհ ամբոսեան , և գու-
 մարէին զնա պահապան աշխարհին
 մերձ ՚ի սահմանս Ատրպատական
 աշխարհին : Եւ զգունգն երկրորդ
 տային ՚ի ձեռն Աարդանայ զօրավա-
 բին Հայոց՝ անցանել ընդ սահմանս

Վրաց 'ի վերայ մարզպանին ճորայ , որ եկեալ էր աւերել զեկեղեցիսն Աղուանից : Իսկ զգունդն երրորդ տային 'ի ձեռս Վասակայ իշխանին Սիւնեաց , որ ոչ 'ի բաց կացեալ էր յուխտէն հեթանոսաց ըստ ներքին խորհրդոցն իւրոց :

Ի նտրեաց և առ ընդ իւր զորոց գիտէր զթուլութիւն հաւատոց նոցա . զիշխանն Բագրատունեաց զօրօք իւրովք , զիշխանն Խորխունեաց զօրօք իւրովք , զիշխանն Ապահունեաց զօրօք իւրովք , զիշխանն Վահեւունեաց զօրօքն իւրովք , զիշխանն Պալունեաց զօրօքն իւրովք , զիշխանն Գաբեղենից զօրօք իւրովք , զիշխանն Ուրծայ զօրօքն իւրովք : Եւ զայլս բազում զօրս յարքունի տանէն արկ յինքն , և զսեպուհս ոմանս յայլմէ տոհմէ : Եւ խորամանկ խաբէութեամբ դարանամուտ լինէր յամուրս իւրոց աշխարհին , 'ի պատճառս կեղծաւ

և որով թեան՝ եթէ ընդ ճապուկանէ
դըր անցանէ ՚ի վերայ գնդին Պարսից՝
հալածականս առնել յաշխարհէն Ազուանից :

Իսկ նա յամրածածուկ հաւալուցէն ճեպով դեսպանս արձակէր առ գունդն Պարսից . Ահա աւադիկ քակեցի զմիաբանութիւն ուխտիս Հայոց , և ընդ երիս կողմանս զգունդն քակեալ բաժանեցի : Չգունդն առաջին հեռացուցի ՚ի կողմանս Հերայ և Չարաւանդայ , և գունդս երկրորդ ընդ իմով ձեռամբ է , որոց ոչ ինչ տամ մնաս առնել զօրաց արքունի : Եւ զայլ ամենայն , որ այր կռուոյ յաշխարհի աստ դտանէր , ցանեցի ցրուեցի ընդ ամենայն միջոցս աշխարհիս : Բայց զգունդն երրորդ արարի ընդ Վարդանայ յԱզուանս՝ սակաւաձեռն և ոչ բազմաթիւ : Եւ համարձակ ընդառաջ նօրա , և մի զանգիտեր ամենեւին տալ պատերազմ . գիտեմ՝ զի ՚ի

պարտութիւն մատնին առաջի քոյոյ մեծի զօրութեանդ :

(Չայս գրեաց և եցոյց մարզպանին , որում անունն էր Սեբուխտ : Իսկ նա իբրեւ լուաւ զայս ամենայն զքաջալերս 'ի Վասակայ , և ոտու գեալ հաստատեաց 'ի միտս իւր , եթէ սակաւաձեռն գնդաւ գայ սպարապետն Հայոց 'ի վերայ նորա , ոչ եկաց մնաց 'ի կողմանս ճորայ . այլ կուտեաց զամենայն բազմութիւն զօրու իւրոյ , և փութանակի անցանէր ընդ մեծ գետն կուր անուն , և պատահէր նմա մերձ 'ի սահմանս Վրաց հանդէպ Խաղխաղ քաղսքի , որ ձմերոց էր թագաւորաց Աղուանից : Անցանէր բաւանդակէր ամենայն զօրօք իւրովք . ռազմ արարեալ զբոլոր մեծութիւն դաշտին 'ի ներքս փակէր , զինեալք և վառեալք ամենայն պատրաստութեամբ 'ի մարտ պատերազմի ընդդէմ գնդին Հայոց :

Իօկ քաջն Վարդան և ամենայն զօրքն, որ ընդ նմա էին, իբրեւ տեփն զբազմութիւն պատրաստութեան գնդին հեթանոսաց, հայեցան և յիւրեանց սակաւութիւնն, թէպէտ և կարի յոյժ նուազունք էին քան զնոսա, ոչ ինչ զանգիտեցին առ յոյժ բազմութենէն, այլ հասարակ միաբանեցին և համբարձին յերկինս զձեռս իւրեանց, ազազակէին և տսէին. Դատեա, Տէր, զայնոսիկ՝ ոյք դատին զմեզ. մարտիր ընդ այնոսիկ, որ մարտնչինս ընդ մեզ. զինու և ասպարաւ քով օգնեա մեզ: Շարժեա և դողացո զգունդագունդ բազմութիւն անօրինացս. ցրուեա և վատնեա զչար միաբանութիւն թշնամեաց քոց առ աաջի քոյոյ փրկական մեծի նշանիս, և տուր ՚ի ձեռն սակաւուցս զքաջութիւն յաղթութեան ՚ի վերայ անհնարին բազմութեանս: Ոչ ՚ի պարծանս սնտի փառաւորու-

Թեան անօգուտ վաստակոց ինչ աւազակներ՝ յագահուած իւրն ընչասիրուած թեան զանցաւոր մեծուծ իւրն կապտելոյ, այլ զի ծանիցեն և գիտասցեն ամենեքեան այնոքիկ՝ որ հնազանդին սուրբ աւետարանին քարոզուած թեան, եթէ դու ես Տէր կենաց և մահու, և ՚ի ձեռս քո է յաղթուած իւրն և պարտուած իւրն : Եւ մեք պատրաստ եմք ՚ի մեռանել վասն քո սիրոյդ, և եթէ սպանանել եւս հասանէ զնոսա, եղիցուք վրէժխնդիրք ճշմարտութեան :

Եւ զայս ասելով՝ խումբ արարեալ յարձակէին, և զաջ թեւն բեկեալ՝ զձախոյ կողմամբն արկեալ, և սրոյ ճարակ զամենեւեան տային ընդ երեսս դաշտին, և փախստական անէին մինչեւ յամուր տեղեւ մայրեացն առ խորագոյն դարիւքն Լոփնաս գետոյ : Ուր ընդդէմ դարձեալ թագաւորազանց ոմանց բաղասական արքայի, ընկեցին զոմն ՚ի

ձիոյ 'ի նախարարաց Հայոց, 'ի գընդէն Դիմաքսենից զՄուշ սպանին, և զԳազըիկ վիրաւորեցին :

Յայնմ տեղւոջ դէտ ակն 'ի վերամբառնայր Արշաւիր արշարունի, գոչէր առիւծաբար և յարձակէր վարազաբար, հարկանէր և սատակէր զՎուրկն քաջ զեղբայր Թագաւորին Լինաց, և զբազում համհարզս նորին ընդ նմին սատակէր : Եւ այնպէս ամենեքեան առ հասարակ այր զախոյեան իւր յերկիր կործանէր : Եւ առ յոյժ յանդուգն յարձակմանն՝ յուրվագոյն այն էր զոր գետամայնս առնէին քան զանկեալս սրոյ 'ի ցամաքի : Ի բազմուլթենէ դիակացն անկեւոց՝ յստակ ջուրք գետոյն յարիւն դառնային, և ոչ գտանէր ոք ամենեւին 'ի նուցանէ ապրեալ և Թաքուցեալ յանտառախիտ մայրիս դաշտացն : Բայց մի ոմն 'ի զօրականէ Թշնամեաց զԵնու հանդերձ ելեալ 'ի նիւս երիւ

վարին անցանէր ընդ մեծ գետն ,
մազապուր պրծեալ 'ի պատերազ-
մէն՝ գոյժ տանէր 'ի մնացեալ բուն
բանակն , որք փախոստական անկա-
նէին 'ի մեծ շահաստանն :

(Յայնմ ժամանակի զօրքն Հայոց
կատարելով զմեծ գործ պատերազ-
մին , դիակապուտ դառնային , ժո-
ղովէին զբազում աւար բանակին ,
և կողոպտէին զանկեալ դիակուսա .
և կուտէին բազում արծաթ և ու-
կի , զզէնս և զզարդս զարի սրանց
և զքաջ երիվարաց :

Ի արձեալ յարձակէին ոչ սակաւ
քաջութեամբ 'ի վերայ բերդիցն և
քաղաքացն , զոր ունէին Պարսիկքն
յաշխարհին Աղուանից . հզօրապէս
մարտնչելով և այրելով զամուրս
արգելանաց նոցա , և զերամս երամս
մոգացն՝ զոր պատրաստական ամ-
եալ աշխարհին դայթակղութիւն .
սւր և գտանէին յամուրս ամուրս
վայրացն , սրոյ ճարակ տուեալ՝ դնէ-

ին գէշ թռչնոց երկնից և գազանաց
 երկրի : Սրբէին զտեղիսն յամենայն
 պղծագործ զոհիցն , և փրկեալ ա-
 զատէին զեկեղեցիսն յանհնարին
 նեղու թենէն :

Եւ բազումք 'ի նախարարացն
 Աղուանից և յամենայն շինականա-
 ցրն , որք վասն անուանն Աստու-
 ծոյ ցրուեալ և վատնեալ էին յա-
 մուրս լերանց Կապիտհի , իբրեւ տե-
 սին զաջողութիւն գործոյն՝ զոր կա-
 տարէր Աստուած 'ի ձեռն գնդին
 Հայոց , գային ժողովէին և նոքա ,
 և խառնէին 'ի զօրս նոցա . և միա-
 բանք և հաւասարք կցորդք լինէին
 գործոյն նահատակութեան : Խա-
 ղային գնային այնուհետեւ 'ի վե-
 րայ պահակին Հոնաց , զոր ունէին
 բռնութեամբ Պարսիկքն . առնուին
 քանդէին զպահակն , և կոտորէին
 զզօրսն՝ որ 'ի ներքս բնակեալ էին ,
 և զդուռնն տային 'ի ձեռն Վահա-
 նայ , որ էր յազգէ թագաւորացն

Աղուանից : Եւ յայսր ամենայն քա-
ջու թեան վերայ ոչ ոք անկեալ վի-
րաւորեցաւ ամենեւին 'ի նոցանէ ,
բայց 'ի միոյ երանելոյ որ կատարե-
ցաւ նահատակութեամբ 'ի մեծ
պատերազմին :

Եւ անդէն 'ի նմին տեղ ոչ զայրն՝
օրում զգուռնն յանձն արարին , ըզ-
նոյն դեսպանս արձակեցին յաշխար-
հըն Հոնաց , և 'ի բազում յայլ ազգս
բարբարոսաց , որ համադործք էին
Հոնաց աշխարհին , բանս դնել ընդ
նոսա և ուխտ հաստատել՝ անքակու-
թեամբ ունել զմիաբանութիւնս իսկ
նոքս իբրեւ զայն ամենայն լուան ,
փութապէս վաղվաղակի հասանէին
'ի տեղին , և ականատեսք լինէին
գործոյն յաղթութեան : Եւ ոչ ինչ
յապաղեցին երդմամբ յուխտ մտա-
նել ըստ կարգի իւրեանց օրինաց ,
յանձն առին և զերդումն քրիս-
տոնէից՝ պահել ընդ նոսա հաս-
տատութեամբ զմիաբանութիւն :

Իսկ իբրեւ զայս կատարեցին և արարին իւրեանց մեծապէս հաստատութիւն, և դեռ անդէն ՚ի տեղւոջն զետեղեալ էին խաղաղութեամբ, գուժկան հասանէր յաշխարհէն Հայոց, զճակատ հարեալ և զօձիս սլառառեալ վասն ապրտամբին Վասակայ. յետս կացեալ յուխտէն քրիստոնէութեան և աւերեալ զբազում տեղիս Հայոց աշխարհին, մանաւանդ զձմերոցս արքունի, որ կայեանք զօրացն էին, զԳառնին և զԵրամօնս և զԴրսհանակերտն՝ զմեծ դաստակերտն, ըզՎարդանաշատն և զամուրն Օշական, զՓառախոտն, զԱրդեանան, զՁողկերտն աւան և զԵրդն Արմաւրի, զԿուաշն աւան, զԱրուճն, զԱշնակն և զամենայն ոտն Արագածու, և զնահանգն Արտաշատու և զԱրտաշատն ինքնին դլխովին, և զամենայն գեւղս և զաւանս՝ որ շուրջ զնովաւ էին, առեալ աւե-

րեալ և հրձիգ արարեալ, և զամենեցուն ձեր զընտանիս փախուցեալ մերժեալ յիւրաքանչիւր բնակութենէ :

Չեռն արկեալ և ՚ի սուրբ եկեղեցիսն, տարեալ և զսուրբ սպասեկեղեցւոյն սեղանոյ. գերի վարեալ զընտանիս քահանայից, և զնոսին կապեալ և եղեալ ՚ի բանդի, և ինքն սփռեալ տարածեալ ասպատակաւ աւերէր զերկիրն ամենայն : Եւ գունդն՝ որ էր ՚ի կողմանս Ատրպատականի, ոչ ժամանեաց ձեռն տալ ՚ի միջոց աշխարհին : Եւ զօրքն՝ որ անդ մնացեալ էին, իոյս տուեալ յանօրինէն մերժեցան յեզր աշխարհին, և դեռ պահեն ընդ ձեզ զուխտ միաբանութեան սիրոյն Քրիստոսի : Բայց այն որ ընդ նմայն էին, են ոմանք՝ որ փախեան յիւրաքանչիւր տեղիս, և բազումք այն են՝ որ զհետ մուրթեցան նորա ամբարշտութեանն :

Չու արարեալ 'ի տեղւօջէ անտի՝
 դառնալ անդրէն յաշխարհն Հայոց
 մեծաւ ստիպով և բազում աւա-
 րաւ և անչափ մեծութեամբ, և
 անտրտում ուրախութեամբ երգս
 'ի բերան առեալ և ասէին ձայնիւ .
 Խոստովան եղերուք Տեառն, զի բա-
 րի է, զի յաւիտեան է ողորմութիւն
 նորա . ո եհար զազգս մեծամեծս և
 սպան զիշխանս հզօրս, զի բարի է,
 զի յաւիտեան է ողորմութիւն նու-
 րա : Եւ զայս սաղմոսս երգելով մին-
 չեւ 'ի վախճան կատարեալ աղօ-
 թիւք փառատրութիւն սուրբ եր-
 րորդութեանն մատուցանէին : Անդ
 յանձանձէր ամէր զօրավարն զկաց
 և զմնաց զօրականին առաջապահօք
 և վերջապահօք, կողմապահօք ողջ
 և առողջ հասուցեալ յաւուրս ե-
 րեսուն մերձ 'ի սահմանս հայրենի
 աշխարհին :

Ազդ եղեւ ուրացեալն Վասակայ
 և իշխանացն որ ընդ նմա էին՝ քա-

Զուժիւն նահատակութեան գնդին Վարդանայ յաշխարհին Աղուանից, և միաբանութիւնն եւս Հոնաց : Մինչչեւ յանդիման եղեալ էին միմեանց, զգիշեր մի օգնական գտեալ նորա՝ փախստեայ անկանէր յամուրս իւրոյ աշխարհին . և այնպէս տագնապաւ մերժեցաւ, զգերի և զաւարն զոր առեալ էր յԱյրարատ գաւառէ, ակամայ զիւրն եւս ՚ի վերայ եթող և փախեաւ :

Եւ քանզի ժամանակ ձմերայնուոյ հասեալ էր, և զուռճիկս՝ թշնամեաց գնդին հարեալ էր, ոչ կարէր զմիով տեղեաւ համագունդ զզօրսն դարմանել . այլ սփռէր տարածանէր ընդ գաւառս գաւառս աշխարհին առ ՚ի հանգիստ ձմերոցին : Պատուէր հրամանի տայր պատրաստական լինել կազմութեամբ առ ժամանակ գարնայնոյն : Եւ զսակաւս ՚ի գընդէն յաւագ նախարարացն դործակից իւր թողեալ, բռնանայր ՚ի

վերայ՝ ունելով զԹագաւորանիստ տեղիսն :

Եւ գունդս գունդս արձակէր յաշխարհն Սիւնեաց, առնոյր և աւերէր զբազում գաւառս . և այնպէս 'ի նեղ արկանէր զնա և զամենայն զօրսն որ ընդ նմա էր, զի զէշս և զձիս մեռելոտիս առ սովոյն վտանգի անխտիր ուտէին : Եւ բազում հարուածս հասուցանէին 'ի վերայ ուրացելոյն . մինչեւ ժողով սուրբ եպիսկոպոսացն և ամենայն ուխտքահանայու թեանն դառնապէս արտասուս իջուցանէին 'ի վերայ չարաչար վշտացելոցն, որ բոկ և հետի վարէին զարս և զկանայս փափկասունս, և բազում տղայք ըզքարի հարեալ ընկեցան յանցս ճանապարհաց :

Իբրեւ այս ամենայն աջողութիւն լինէր երկիւղածացն Աստուծոյ, ամենայն եպիսկոպոսունք և երիցունք պատուէր հրամանի տուեալ աշ-

խարհին, զոգջոյն ամիսն քաղոց պա-
հօք և աղօթիւք առնել խնդրուա-
ծքս առ Աստուած, և զտօն պատե-
րազմացն յաղթութեան խառնել 'ի
սուրբ տօն յայտնութեանն Քրիս-
տոսի, զի անխափան կացցէ մեծ յի-
շտտակարանս այս ընդ աստուածա-
յին անանց տօնին : Եւ զսոյն զայս
ամենայն սցցելութիւնս Աստուծոյ,
սբ 'ի վերայ աշխարհին Հայոց մե-
ծապէս երեւեցաւ, գրեցին սուրբ
եպիսկոպոսունքն և ետուն տանել
յաշխարհն Յունաց 'ի մեծ քաղաքն
առ սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն. զի և
նորս աղօթս առնելով խնդրեացեն
յԱստուծոյ, որպէս սկսաքս՝ 'ի նմին
և կատարեսցուք :

Եւ զոմն յառաջին կապելոց պարս-
կաց լուծեալ և ածեալ զառաջ-
եաւ նախարարացն, խօսէին ընդ
նմա և ցուցանէին զամենայն մնասն
որ եղեւ, կամ աշխարհացն աւե-
րելն, կամ զօրացն արքունի հար-

կանեւն , և կամ որ այլ իրք առտջոյ լինեւոց էին : Եւ իբրեւ զայս ամենայն բովանդակ ցուցին նմա , միաբան լինէր ամբաստանութիւն երկոցուոց կողմանցն՝ զառաքինեացն և զյետս կացեւոց . որպէս զուր և տարապարտուց նեղեաց զնոսա ՚ի հայրենի օրինացն յետս կալ , և ըզխաբէութիւն ապստամբին վասակայ , որպէս Հայոց բանիւ խաբեաց զթագաւորն , յունձն առնուլ զմագութիւն . իբրեւ չէր ուրուք ընդ նմա բանս եղեալ , նա յունձնէ սուսակասպաս լինէր :

Իբրեւ լիով զայս ամենայն իմացուցին , արձակեցին զնա հրեշտակութեամբ յաղերս ապաբանութեան և ՚ի հնարս հայթոյթանաց , թերեւս կարասցեն զեղբարս իւրեանց ՚ի նեղութենէն գողտնալ : Այլ առ նա՝ անօրէնն վասակայ գութկանքն յառաջադոյն հասեալ էին , պատմել զաղէտս տարակու-

սանացն , զոր անցուցեալ էր ընդ զօրսն արքունի . և ամենայն ամբաստանութիւնն 'ի սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն կրթեալ էր : Քանզի այն իսկ կամք էին անօրինին , եթէ ըզմիաբանութիւն եպիսկոպոսացն քակեսցէ 'ի նախարարացն . և զայս ոչ էր տեղեկացեալ տակաւին , եթէ հոգի և մարմին բաժանիցին առ ժամանակ մի՝ գոյ տեսանել 'ի բնութեանս , այլ որ սիրովն Աստուծոյ յուխտ մտեալ է՝ այսմ անհնար է լինել :

Արդ , երթեալ այրն 'ի տեղի ձմերոցին , պատմեաց զայս ամենայն յականջս թագաւորին , շարժեալ դողացոյց , որ և յամենայն զօրութենէն պակասեալ գտաւ . մանաւանդ զի յարեւելից պատերազմէն կորակոր և ոչ բարձրագլուխ էր դարձեալ : Իբրեւ ստուգեալ հաստատեաց 'ի վերջին հրեշտակէն՝ որ եհաս առ նա , զամենայն վնասս զիւր

գործոցն զխորհրդակցօքն արկանէր :
 Եւ անդէն շիջանէր 'ի բաղմաբոց
 բորբոքմանէն . քանզի խցաւ բերան
 չար խրատտուացն , որ անդադար
 յորդորէին զնա 'ի գործ դառնու-
 թեան : Խոնարհեցաւ 'ի բարձր
 հպարտութենէն , և զվայրենացեալ
 սիրտն դարձոյց 'ի մարդկային բնու-
 թիւն . հայեցաւ և ետես զինքն
 լի տկարութեամբ . գիտաց եթէ
 զամենայն զոր կամի առնել՝ ոչ կարէ
 կատարել : Վասն այնորիկ և դադա-
 րեաց յանդուգն յարձակմանէն , և
 լռեցոյց զմոլեգնութեամբար գոչումնն :

Եւ որ մեծաձայն բարբառով որու-
 տայր , և եւս ահագին հրամանօքն
 զհեռաւորս և զմերձաւորս դողա-
 ցուցանէր , սկսաւ քաղցր և աղերս
 բանիւք խօսել ընդ ամենեսեան և
 ասել . Ձի՛նչ ինչ մնաս գործեալ է
 իմ , և կամ զո՞ր յանցս յանցուցեալ
 կամ առ ազգս կամ առ լեզուս կամ
 առ անձն իւրաքանչիւր : Ոչ ահա

բազում ուսմունք են յաշխարհիս Արեաց, և իւրաքանչիւր պաշտամունք յայսինի են. ո՞ երբէք նեղեաց պնդեաց դարձուցանել 'ի մի օրէնս մոգութեան. մանաւանդ վասն օրինաց քրիստոնէութեանն, որպէս հաստատուն և ճշմարիտ կացեալ են յիւրեանց դենին, նոյնպէս և առ մեղ լաւագոյն քան զամենայն կեշտան նոքա երեւեալ են: Եւ բիծ իսկ ոչ կարէ ոք դնել ընտրեալ օրինաց նոցա. այլ զոյգ և հաւասար համարիմ դեմիս մազդեզանց, որպէս և յարգեալ իսկ էին նոքա առ նախնեօքն մերովք, զոր ես ինձէն իսկ յիշեմ առ հարբն իմով՝ որ նրա սէր 'ի մեծ գահոյս յայսմ:

Յորմամ սկսաւ անգաճել և քննել զամենայն ուսմունս և հաստատութեամբ 'ի վերայ եհաս, առ աւել վեհ դտանէր զօրէնս քրիստոնէից քան զամենեցուն. վասն այսորիկ մեծարեալք և պատուեալք

չըջէին 'ի դրան արքունի , և առա-
 աձեռն պարգեւօք երահիկք լե-
 նէին 'ի նմանէ , և համարձակու-
 թեամբ չըջէին ընդ ամենայն եր-
 կիր : Նա և որ գլխաւորքն էին քրիս-
 տոնէիցն , զոր և եպիսկոպոս ան-
 ուսնեն , ընծայից և պատարագաց
 արժանիս առնէր զնոսա , իբր հա-
 լատարիմ ոստիկանս : Յանձն առ-
 նէր նոցա զհեռաւոր մարզսն , և ոչ
 երբէք սխալ լինէր 'ի մեծամեծ ի-
 րացն արքունի :

Եւ դուք զմի զայն երբէք ոչ յի-
 շեցէք , այլ հանապազօր ձանձրա-
 ցուցէք զլսելիս իմ , իօսելով զնու-
 ցանէ զամենայն չարութիւն : Տե-
 սէք՝ զի ետուք գործել ինձ զոր ինչ
 ոչ կամէի , և եղեն վնասք մեծա-
 մեծք 'ի սահմանսն 'ի մէջ երկուց
 անհաշտ թշնամեաց : Եւ մեք դեռ
 'ի հեռաւոր ճտնապարհի , և ոչ մի
 ինչ գործ 'ի պատերազմիս 'ի գլուխ
 երթեալ , և դուք աստէն յիմում

տանս յարուցէք 'ի վերայ պատե-
րազմ, որոյ չարագոյն եւս լինելոց
է կառարածն իւր քան զարտաքին
Թշնամեացն :

Օայս ամենայն և առաւել քան
զսոյն խօսէր ընդ ամենայն աւագա-
նին , և զվնասս յանցանացն արկա-
նէր զմոգպետաւն և զմոգօքն : Եւ
ամենայն վզրուկքն և պատուական
նախարարքն , որ նստէին յառնին
և ունկն դնէին յեղյեղուկ լեզուի
նորա , ամաչեցեալ կորանային և ընդ
երկիր պշնուին , և զգլուխ 'ի վեր
ոչ կարէին համբառնալ :

Իայց սակաւք 'ի նոցանէ զմիտս
հաճելով՝ ասէին զայս . Այո , ար-
քայ քաջ , այդ այդպէս է որպէս ա-
սացերդ , և արդ կարես զամենայն
ուղղութեամբ նուաճել . չիք ինչ
այն , որ ըստ քո կամոյ արտաքս կա-
րէ ելանել , զի տուեալ է քեզ աս-
տուածոցն , զի զամենայն զոր և կա-
միս՝ կարես առնել : Մի նեղեալ

աագնապիր յանձն քո և հարկաներ զմիտս մեր ամենեցուն . թերեւս և դեւր իցեն հնարք իրացն կատարածի : Երկայնամիտ լեր և համբերու թեամբ թողացո մարդկանդ անդրէն զքրիստոնէութիւն , և դոքօք զապստամբսն ածցես 'ի հաւանութիւն :

Հաճոյ թուեցաւ բանքն առաջի թագաւորին . և անդէն վաղվաղակի կոչէր զառաջեալ յամենայն ագագացն որ ունէին զքրիստոնէութիւնն , որ 'ի զօրու նորա էին , և բռնաբար արգելեալ էր զնոսա , զի մի դք իշխան լիցի յանդիման պաշտել զԱստուած : Քանզի որ ընդդէմ կացին , չարչարեաց և արգել 'ի նոցանէ զյայտնի պաշտօնն , և ոմանց ոմանց ակամայ երկիր ետ պագանել արեգականն , և նստոյց 'ի սուգ տրտմութեան զամենայն զօրականսն :

Իսկ այն օր հրամայէր անդրէն

համարձակութեամբ ըստ առաջին կարգին հաստատուն կալ յօրէնս քրիստոնէութեանն : Իսկ որք յանցաւորքն էին , ոչ կ'ամէին վաղվաղակի առանց մեծի ապաշխարութեանն գալ և խառնել 'ի կարգ քրիստոնէութեան . հրամայէր թագաւորն՝ զի բռնի կալլին և տարցեն յեկեղեցին իւրեանց : Եւ երիցանցն համարձակէր , որպէս զիարդ և գիւտիցեն՝ ըստ կարգին իւրեանց արասցեն : Եւ զհատեալ ռոճիկան կարգէր անդրէն իւրաքանչիւր , և զարգեւեալ բազմականան 'ինոցանէ՝ 'ի տեղի հրամայէր մատուցանել , և հանապազորդ յարքունիս մասնել ոչ արգելոյր զնոսա . և զամենայն որ զիարդ և կարգեալ էին յառաջագոյն՝ անդրէն յօրինէր : Խոնարհէր և խօսէր ընդ նոսա սիրով ըստ առաջին սովորութեանն :

Եւ իբրեւ զայս ամենայն արար և կարգեաց , յանդիման նոցա թողու-

Թեան հրովարտակս առաքէր ընդ
ամենայն երկիր իշխանու թեան տէ-
րու թեան իւրոյ վասն քրիստոնէից :
Եթէ 'ի կապանս ոք կայցէ, արքու-
նի հրամանաւ արձակեալ լիցի . և
եթէ ինչք ուրուք յափշտակեալ ի-
ցեն, դարձցին անդրէն : Այնպէս և
երկիրք, եթէ հայրենիք, եթէ պար-
գեւականք և եթէ քսակազինք, և
հանեալ ուրուք իցէ, հրամայեցոք
զի դարձցին : Եւ իբրեւ այսմ ա-
մենայնի զնոսա տեղեակ առնէր,
խնդրէր 'ի նոցանէ վկայու թիւն հա-
ւատարմու թեան յերկիրն Հայոց,
և երդմամբ յուխտ մտանէր առաջի
նոցա՝ հաստատու թեամբ ամենայն
մեծամեծաց իւրոց, եթէ ոչ ինչ
յիշեցից ամենեւին զքէն վրիժուցն
խնդրելոյ : Որպէս ունէիք յառաջ
ճշմարտու թեամբ զօրէնս ձեր, այ-
սու հետեւ առաւել կալարուք . բայց
միայն 'ի ծառայու թենէ մերմէ մի
եւանէք :

Օչայս ամենայն գրէր և ցուցանէր յերկրին Հայոց և 'ի բազում յայլ աշխարհս , որ ունէին զօրէնս քրիստոնէութեանն . և ինքն դաղախորամանկեալ փութացեալ դեսպանս առաքէր առ Մարկիանոս կայսր : Եւ իբրեւ ստուգեալ ճշմարտեաց , եթէ Հռոմք 'ի բաց կացին ձեռնտու լինել քրիստոնէութեանն ոչ զօրու օգնականութեան և ոչ այլ իրօք , դարձեալ անդրէն 'ի նոյն յառաջին կարծիս մոլորութեանն շրջեցաւ : Զի յաջողութեան իրացն , 'ի ձեռն իւրոց պաշտօնէիցն հրամայէր , և այնպէս ածէր զմտաւ , եթէ ըստ առաջին կարծեացն կատարեսցեն զամենայն :

Իսկ Հայք թէպէտ և ընկալան զգիրն խաբեբայ ողորանաց թագաւորին , որ 'ի վերոյ ունէր զաւետիս կենաց և 'ի ներքոյ զդառնութիւն մահու , զարմացեալ էին ընդ թերի խորհուրդսն , ասէին ցմիմեանս .

Քանի լիրք է խորամանկ խաբէութիւնն նորա, զի երկիցս և երիցս զփորձ առեալ կշտամբեցաւ, և ոչ ամաչէ: Եւ տեղեակ եղեալ մերոյ անքակ միաբանութեանս, տակաւին լրբի և լկնի. զհետ մտեալ կամի զմեզ լքուցանել:

Իսկ հաւատասցո՞ւք անհաստատ հրամանի նորա. զոր բարեգործութիւն տեսաք առ ամենայն եկեղեցիս, որ են յաշխարհին Պարսից: Զի որ ինքն իւր չար է, այլում բարի ոչ կարէ լինել. և որ ինքն ընդ խաւար գնայ, այլում ոչ առաջնորդ է ճշմարտութեան լուսով: Որպէս զի չիք յանիրաւութենէ արդարութիւն, այսպէս ՚ի ստութենէ ճշմարտութիւն, սոյնպէս և ՚ի խռովասէր մտաց ակնկալութիւն խաղաղութեան:

Այլ մեք ապրեալքս զօրութեամբն Աստուծոյ, և հաստատեալք հաւատովքն ՚ի յոյսն Քրիս-

տոսի , որ եկն և էառ 'ի սուրբ կուսէն զմարմին մերոյ բնութեանս , և միացեալ անբաժանելի աստուածութեամբն՝ ընկալաւ զչարչարանս մերոյ մեզաց 'ի յիւր մարմինն , և նովին խաչեցաւ և թաղեցաւ և յարուցեալ երեւեցաւ բազմաց , և վերացաւ յանդիման աշակերտացն առ հայր իւր , և նստաւ ընդ աջմէ զօրութեանն , զսոյն հաւատամք Աստուած ճշմարիտ , և նմին ակն ունիմք , որ փառօք հօր և զօրութեամբ գայ յարուցանել զամենայն ննջեցեալս , և նորոգել զհնօթիւն արարածոց , առնել համառօտս յաւիտենից 'ի մէջ արդարոց և մեղաւորաց :

Ոչ պատրիմք իբրեւ զտղայ , և ոչ մոլորիմք իբրեւ զանտեղեակս , և ոչ խաբիմք իբրեւ զտգէտս . այլ պատրաստ եմք ամենայն փորձութեանց : Եւ աղաչեմք զԱստուած , և անդադար խնդրեմք 'ի բազում

ողորմութենէ նորա , զի յորում սկսաք , 'ի նմին և կատարեցուք քաջութեամբ , և ոչ վատութեամբ : Զի արդ արեւելք և արեւմուտք գիտացին զձեր աստուածամարտդ լինել , և զմեզ 'ի զուր սպանանել 'ի վերայ ամենայն վաստակոցն մերոց : Ակայեն մեզ երկինք երկնաւորօք և երկիր երկրաւորօք , եթէ չեմք ինչ մեղուցեալ 'ի միտօ մեր անգամ . և 'ի վերայ պարգեւաց և բարիս առնելոյ մեզ՝ զճշմարիտ կեանքս կամիք հանել 'ի մէնջ , որում չիք հնար , և այլ մի լիցի :

Իսկ արդ հաւատասցո՞ւք անարժան բերանոյ նորա , որ ստիպէր չարաչար յուրացութիւն , և այսօր առանց մի ինչ բարիս գործելոյ լինիցի՞ նա քարոզիչ աւետեաց : Եւ որ հայհոյէրն զՔրիստոս , և ուրացուցանէր 'ի նմանէ զհաւատացեալս , այսօր ակամայ խոստովանութեանն ոչ կարեմք վաղվաղակի յանձն առ .

նուլ : Եւ որ երդնոյրն 'ի սնտի պաշտմունս իւրոյ մուրու թեանն , անցուցանել զամենայն չարչարանս ընդ պաշտօնեայս եկեղեցւոյ , սորդ եկեալ գողանալով գոհու թիւն մատուցանէ . և այնու կամի զամենայն չարութիւն իւր 'ի մեզ հեղուլ : Ոչ այդմ հաւատամք , և ոչ զսուտ հրամանդ յանձն առնումք :

Իսկ նա իբրեւ գիտաց , եթէ ոչ կարեմ քակել զհաստատութիւն միաբանելոցն , յայնժամ քակեաց յինքենէ զձերն լի դառնութեամբ , յորում հանգուցեալ էր սատանայ զօրութեամբ իւրով , և բազում գործեալ էր նորա նախճիրս . որոյ կերակուր կամաց իւրոց էր 'ի մանկութենէ անարատ մարմին սրբոց , և ըմպելի անյագութեան նորին՝ առիւն անմեղացն : Յաւելոյր եւս 'ի վերայ չարութեան նորա և զիւր մահաբեր հրամանն , գունդս գունդըս յամենայն աշխարհացն գու-

մարէր ընդ նմա , և բազում երա-
մակս փղաց յղէր ընդ նմա :

Հասեալ մերձ ՚ի սահմանս Հայոց ,
մտանէր ՚ի քաղաքն Փայտակարան ,
և զգօրսն ամենայն սփռէր տա-
րածանէր շուրջ զքաղաքաւն առ
՚ի զգուշու թիւն պատրաստու թեան
իւրոյ չարահնար խորհրդոցն : Եւ
յամուր որջն մտեալ հին վիշապն
չարաթոյն , և բազում կեղծաւո-
րու թեամբ զինքն թագուցանելով
յաներկեղու թիւն , հեռաւորացն
ահագին ձայնիւ սաստէր , և ՚ի մեր-
ձաւորսն իբրեւ զօձ սողալով փչէր :
Սա էր իշխան և հրամանատար ա-
մենայն տէրութեանն Պարսից , ո-
րում անունն էր Միհրնբերսէհ . և
չէր ոք ամենեւին , որ իշխէր ըստ
ձեռն նորա ելանել : Եւ ոչ միայն
մեծամեծք և փոքունք , այլ և ինքն
թագաւորն հրամանի նորա ան-
սայր , որոյ և ձախող իրացն իսկ
բուռն հարեալ էր նորա :

ՉՈՐՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

Սխան երկդասակութեանն իշխանին Սէ-
նեայ և անօրէն ընկերաց իւրոց :

ՍԻՆՉԵՒ ցայս վայր ոչ ինչ կարի
զանգիտէի պատմել զհարուածս
ազգիս մերոյ, որ յարտաքին թշնա-
մեացն ճշմարտութեանն չորաչար
յարեան 'ի վերայ մեր. որք սակա-
ւագոյնք հարին զմեզ, և յողովա-
գոյնք հարեալ գտան 'ի մէնջ. քան-
զի դեռ եւս միաբանք և հաւասարք
էաք : Թէպէտ և ոմանք 'ի ծածուկ
ունէին զերկմտութիւն նենգաւ-
թեանն, սակայն յաչս արտաքնոցն
ահաւոր երեւէր միաբանութիւնն.
որպէս յերկուս և յերիս տեղիս
ոչ կարացին կալ առաջի :

Արդ յայսմ հետէ և անդր, ուր սարդեալ տնկանի երկպառակութիւն 'ի ներքս, ընդ քակել միաբանութեանն՝ և երկնաւոր տուքի նու թիւնն հեռանայ, և անձնընտիրք լինելով՝ յոյժ բազմանայ լալումն ողբոյս : Քանզի հատեալ տնկեալ անդամքն, որ յառաջագոյն սորուն սուրբ մարմնոյս էին, դառնայ մարդ յարտասուս թռաջի մերձակայ դիականն : Եւս առաւել ընու դառնութեամբ 'ի վերայ այնորիկ, որ յոգի և մարմին առ հասարակ դիակնանայ : Եւ եթէ 'ի վերայ միոյ անձին այսպէս, որչափ եւս առաւել 'ի վերայ ողջոյն ազգի միջ :

Այլ յայսմ տեղու ղ ոչ միայն 'ի վերայ միոյ ազգի է ողբումնս մեր, այլ 'ի վերայ ազգաց և աշխարհաց . զոր և յառաջ մատուցեալ ասացից ըստ կարգի, թէպէտ և ոչ խնդութեան մտօք : Ահա ակամայ ճառագրեմ զբազումս, որպէս կորեան ոմանք

ի ճշմարիտ կենացն իւրեանց, և պատճառք եղեն բազմաց կորստեանն, ոմանց՝ երեւելեացս միայն, և այլոց՝ երեւելեաց և աներեւու թից: Եւ այն՝ եւս չար է քան զամենայն. դուռն՝ զոր բացին կորստեանն, Աստուծոյ միայն կարողութիւն է փակել զնա. այլ ըստ մարդկան սահման՝ ահա անցեալ է հնար:

Այս անօրէն Միհրնբերսէհ, քանզի յառաջագոյն ստուգեալ գիտէր զամբարշտութիւնն Ասասկայ, և յայնմ ժամանակի եւս յղէր և կուչէր զնա առ ինքն: Արպէս նորա իսկ յառաջագոյն զատեալ և որոշեալ էր ՚ի միաբանութենէն Հայոց, եկն և յանդիման եղեւ. և ստուգէր զիւր հաւատարմութիւնն և զՀայոց անիրաւ ապստամբութիւնն: Յաւել և պատմեաց եւս առաւելաբանութեամբ զոր ինչ ոչ էր գործեալ Հայոց. և կամէր ընդանեբար ընդ միտ մտանել անօրինին:

Բայց նա թէպէտ և 'ի ներքոյ յոյժ դորովէր զնա, այլ արատաքին դիմօք մեծարեաց զնա, և եղ տռաջի նորա զմեծամեծ պարգեւս երկրաւորս : Եւ խոստացաւ նմա իշխանութիւն աւելի քան զոր ունէրն . և հայեցոյց զնա 'ի կարծիս անուտիս, որ 'ի վեր էր քան զիւր տէրութիւնն . իբր թէ անկ իցէ նմա հասանել մինչ 'ի Թագաւորական վիճակն . բայց միտցն հնարս իրացն խնդրեցէ, թէ որպէս քակտեցի միաբանութիւն ուխտին Հայոց, և Թագաւորին կամքն կատարեցին յաշխարհին :

Եւ իբրեւ յանձն էառ զամենայն ինչ՝ երթալ զկնի կամաց նորա, գիտաց և ծերն դառնացեալ, եթէ թմբրեալ և ցնորեալ և քակեալ է 'ի հաստատութենէ միաբանելոցն . յոյժ մխիթարեցաւ 'ի միտս իւր տրտմեալս, և ամ զմտաւ՝ թէ և զամենեսեան այսպէս կարիցեմք որսալ յանգիւտ կորուստն : Եւ իւրոյ հնա

քաղցիտու թեանն տայր զիմաստու-
 թիւնն . և այնմ ոչ էր տեղեակ ,
 թէ նա իւրովի զիւր անձն զատեալ
 և որոշեալ է 'ի սուրբ եկեղեցւոյն ,
 հեռացեալ և օտարացեալ 'ի սիրոյն
 Քրիստոսի :

Քանզի մտացօնք եղեն նմա գա-
 լուստ սրգւոյն Աստուծոյ , և ոչ յի-
 շեաց զքարոզութիւն սուրբ աւե-
 տարանին . և ոչ 'ի սպառնալեացն
 զանգիտեաց , և ոչ յաւետիսն մխի-
 թարեցաւ : Ուրացաւ զաւազանն՝
 որ յղացաւ զնա , և ոչ յիշեաց զըն-
 կալուչ սուրբ հոգին՝ որ ծնաւ զնա :
 Անարգեաց զմարմինն պատուական՝
 որով սրբեցաւն , և առ ոտն եհար
 զարիւնն կենդանի՝ որով և քաւե-
 ցաւն 'ի մեղաց : Չնջեաց զգիր որ-
 դէգրութեանն , և իւրովք ձեռօք
 խորտակեաց զհաստատուն կնիք մա-
 տանւոյն : Եւ 'ի թուոյ երանելեացն ,
 և ապստամբեցոյց ընդ իւր զբա-
 զումս :

Չեռն արկ կամակորու թեամբ և
 եմուտ յորդէ գրու թիւն դիւապաշ
 տու թեանն , և եղեւ աման շարին ,
 և ելից զնա սատանայ ամենայն խո
 րամանկու թեամբ : Ի ձեռն էառ իբ
 րեւ զվահան , և ագաւ զնա իբրեւ
 զքահս , և եղեւ իբր զինուոր կատա
 րեալ կամաց նորա : Մարտեաւ հնազ
 րիւք ընդ իմաստունս , և յոյժ խո
 րագիտու թեամբ ընդ գիտունս ,
 յայտնի ընդ անմեղս , և 'ի ծածուկ
 ընդ խորհրդականս . ձեռն էարկ և
 եհան զքազումս 'ի գնդէն քրիստո
 սի , և խառնեաց 'ի գունդս դիւաց :
 Եւ 'ի բազում յայլ տեղիս գողաբար
 սողեցաւ և եմուտ իբրեւ զօձ 'ի մէջ
 ամրացելոցն . և խրամ հատեալ յա
 վշտակեաց և էառ և եհան յայտ
 նու թեամբ զքազումս յազատաց և
 զքազմագոյնս 'ի շինականաց , և զայլ
 ոմանս յանուանեալ քահանայից :

Արոց անուանքն են այս գոր
 ծակցաց նորա , իշխանն ոչտունեաց

Արտակ անուն , իշխանն խորխո-
 ուունեաց Գադիշոյ անուն , իշխանն
 վահեւունեաց Գիտ անուն , իշխա-
 նրն բագրատունեաց Տիրոց անուն ;
 իշխանն ապահունեաց Մանէճ ա-
 նուն , իշխանն գաբեղենից Արաէն
 անուն , իշխանն Ակէոյ Ընջուղ ա-
 նուն , իշխանն Ուրծայ Ներսէհ ա-
 նուն , իշխանն մեւս եւս պարու-
 նեաց Վարազշապուհ անուն , սե-
 պուհ մի ամատունեաց Մանէն ա-
 նուն . բազում և այլ ազատ մար-
 դիկ , զոր ոստանիկսն անուանեն
 յարքունի տանէ .

Եւ բովանդակ զիւր բոլոր աշ-
 խարհն ապստամբեցոյց յուրացու-
 թիւն , սչ միայն ըստ աշխարհին
 բազմութեանն , այլ և զբազումս
 յուխտէ եկեղեցւոյն . մանաւանդ
 սուտ երիցամբքն , որով գործէր ըզ-
 չարիսն . երէց մի Զանգակ անուն ,
 երէց մի Պետրոս անուն , սարկաւազ
 մի Սահակ անուն , զորս յղէր . առ

անմեղ մարդիկ , խաբէր և պատրէր . սուրբ աւետարանաւն երդնուին և ասէին , եթէ 'ի Թագաւորէն շնորհեսցի ամենեցունց քրիստոնէու թիւնդ : Եւ այսպէս խորամանկու թեամբ հանէին զբազումս 'ի սուրբ միաբանութենէն , ածէին և խառնէին 'ի գունդս ուրացողացն :

Եւ ժողովեաց զամենայն գայթակղութիւն , և արար գունդ զօրաց բազմաց . գրեաց և եցոյց զբազումս 'ի նոցանէ յականէ յանուանէ մեծ հազարապետին , և զիւր քաջութիւն արութեանն , մեծապէս պարծելով՝ որպէս աշակերտեաց 'ի մոլորութիւն խաբէութեան , և բաժանեալս և երկցեղս երեւեցոյց զգօրսն Հայոց :

Եւ իբրեւ այս ամենայն չարիք յաջողեցան նմա , քակեաց և զմիաբանութիւն աշխարհին Վրաց 'ի Հայոց , և Աղուանիցն ոչ ետ յառաջ խաղալ . և զաշխարհն Աղձնեաց ըստ

նմին իսկ օրինակի յեւս կալաւ :
 Քրեաց հրովարտակ և աշխարհին
 Յուանաց, ցուցանելով նոցա այլ ընդ
 այլոյ ստու թեամբ, առ սքսմի, որոյ
 վասակ անուանէր, յայնց մամիկու
 նենից, որ կան 'ի ծառայութեան
 Յուանաց : Եւ 'ի Թշուառութեան
 Ժամանակին այրն այն ապարապիտ
 էր ստորին Հայոց, և հաւատարիմ
 զօրացն Հոռովմոց 'ի սահմանին Պարս
 սից, և արտաքոյ էր օրինացն Աստու
 ծոյ գործովք իւրովք : Եգիտ այս
 վասակ զայն վասակ իւր գործակից
 'ի մեծամեծ շարիսն, զոր միաբանե
 ցին երկոքեանն :

Վրէր և ցուցանէր հանապազորգ
 նա, իբր թէ ամենայն Հայք զկնի
 իւր միսբանեցին, և զնոյն գիբ մե
 ծաւ զգուշութեամբ ներքին վա
 սակն տայր տանել 'ի թագաւորա
 նիտ քսողոքն կայսեր, մինչեւ ըզ
 սուրբ եպիսկոպոսացն զմիտսն եւս
 ուծացոյց 'ի նոցանէ, և զամենայն

զօրսն Յուենաց յերկրացս արար յաւիւ
 աէն : Մանաւանգ զի 'ի ձեռն սուտ
 քահանայիցն պատրէր և խարէր իբր
 բեւ ճշմարիտ մարդովք, աւետարան
 հանգերձ խաչիւ տայր տանել, և
 զիւր զամենայն աստանայականն սը
 առեթիւնն նոցոր ծածկէր : Դնէր
 զինքն յառուած պաշտուեթի կար
 գի և զամենայն կողմ ուրացելոցն
 առաւել զինքն հաստատէր հաստա
 տունքան զամենայն զօրսն Հոսոց .
 երգնայր և հաստատէր, եւս և զա
 մենայն հրամանս թողուեթան յար
 քունուստ ցուցանէր :

Այն էին և կամք Յուենաց աշխար
 հին, լսել զայն ախորժուեթեամբ .
 այլ 'ի ձեռն նորա առաւել եւս 'ի
 նոյն յեղեալ տապալեցան : Մոյնպէս
 առնէր և ընդ ամենայն կողմանս ամ
 բողանաց աշխարհին, 'ի Տմարիսն և
 'ի Վրդիսն, յԱրցախ և յԱղուանսն,
 'ի Վիրս և յաշխարհն խաղտեաց .
 յղէր պնդէր, զի ասպնջականու

Թեան որ արժանի մի արասցէ :

Եւ ըստ մեծի չարու թեան նորա
առաւել եւս ժամանակն երեր նմա
զյաջու թիւն իրացն . զի ամենեւին
արտաքուստ օգնական որ ոչ գտաւ
գնդին Հայոց , բայց յայնց Հոնաց ,
որոց բանս եդեալ էր : Սակայն և
վասն նոցա կուտեաց զբազում այլ
ուձին Արեաց , արդել և փակեաց
զդրունս ելին նոցա . քանզի ոչ տայր
գաղար ամենեւին թագաւորին
Պարսից , այլ յղէր և կոչէր զգուն-
դըս բազումս ՚ի պահակն Ճորայ , և
զվրաց աշխարհին բովանդակ գու-
մարէր , զզօրսն Լինաց և զՃղբաց ,
և զՎատն , զԳաւն և զԳղուարն և
զխրսանն և զՀեճմատակն , զՓասին
և զՓոսին և զՓիւքաւնան և զամե-
նայն զօրսն Թաւասպարանն , զԷռ-
նայինն և զդաշտայինն , և զամենայն
ամրակողմն լերանցն : Եր՝ զոր կա-
րասեաւ , մեծաւ պարգեւօք և ա-
ռատաձեռն բաշխելով զգանձսն ար-

քունի , և էր՝ զոր հրամանաւ թա-
գաւորին սաստիկ տագնապէր :

Չայս ամենայն իբրեւ արար և
կառարեաց ըստ հրամանի թագա-
ւորին , օր ըստ օրէ գրէր և ցուցա-
նէր մեծ հազարապետին Պարսից , որ
զօղեալ և թաքուցեալ էր 'ի քա-
ղաքն Փայտակարան : Համարձակե-
ցաւ այնուհետեւ և նա ցուցանել
զինքն բազում ազգաց : էր՝ որոց ահ
արկանէր , և էր՝ որոց սիրով պար-
գեւս բաշխէր : Կոչէր առ ինքն
զՎասակ , և որք ընդ նմա իշխանքն
ամենեքեան . բազում պարգեւս
բաշխէր նոցա յարքունուստ , և զօ-
րացն՝ որ 'ի նոցա բանի էին : Տանէր
զառաջեալ և զուրացեալ երիցուն-
սըն . ցուցանէր , հաստատէր և յայտ
առնէր , եթէ սորօք որսացայց զնո-
սա՝ քակտել 'ի միաբան ուխտէն :
Իսկ հազարապետն իբրեւ զայն լսէր ,
յոյժ շնորհակալ լինէր երկոցունցն ,
և յոյս առաջի դնէր նոցա . եթէ լի-

ցի մեր յաղթութիւն , զայլոց քու-
հանայից կեանս դոցա շնորհեցից ,
և զմեծ վաստակ դոցա ցուցից թա-
գաւորին :

Եւ այսպէս շարժեաց և շփոթեաց
զաշխարհն Հայոց , մինչեւ զբազում
եղբարս հարազատս քակեաց 'ի մի-
մեանց . ոչ եթող միաբան զհայր
և զորդի , և 'ի մէջ խաղաղութեան
արար խռովութիւն :

Իսկ անդէն իսկ յիւրում աշխտը-
հին եղբորորդիք երկու էին նորա 'ի
սուրբ սէտտին առաքինութեան .
գրեաց և եցոյց վասն նոցա յարքաւ-
նիս , և էառ իշխանութիւն 'ի վե-
րայ կենաց նոցա , մերժեաց և եհան
զնոսա յաշխարհէն , զի միայլ դարձ-
ցին անգրէն : Հալածեաց և վախոց
զամենայն միայնտիեացս աշխարհին ,
ոյք հայհոյէին զանդարձ ամբարըշ-
տութիւն նորա : Արար և կատա-
րեաց զամենայն չարիսն ընդդէմ
ճշմարտութեանն . և զոր ինչ ոչ

գիտէին տնօրէն հեթանոսքն՝ իմաստուցածէր նոցա, և վասն ուխտին քրիստոնէութեան, եթէ որպէս հնարիւք կարացէ բառնալ յաշխարհէն Հայոց :

Սայս ամենայն չարիս իբրեւ ետես ՚ի նմա Միհրնեբսեհ, քան յանձըն իւր՝ առաւել ՚ի նա էր յուսացեալ : Հարցածէր և ստուգէր, թէ քանի՛ այր կայ ՚ի Հայոց աշխարհին ՚ի գնդին վարդանայ ընդ ամենայն բազմութիւնն : Իբրեւ լուաւ ՚ի նմանէ՝ թէ աւելի քան զվաթսուն հարար են, խնդրէր եւս տեղեկութիւն վասն իւրօքանչիւր անձին քաջութեան, և կամ քանի՛ այն ոք իցեն՝ որ ստառազէնքն իցեն, և կամ քանի՛ այն ոք իցեն՝ որ մերկ առանց զինու աղեղնաւորք իցեն. սոյնպէս և վասն վահանաւոր հետեւակացն :

Էւ իբրեւ լուաւ զթիւ համարոյ բազմութեանն, առաւել եւս փու-

Թացաւ ուսանել՝ թէ քանիք իցեն պարագլուխք քաջ նահատակացն, զի երիս ընդ միոյ պատրաստեսցէ առ մի մի ՚ի նոցանէ. թող զայլ ամենայն. Այլ և գրօշից անգամ իւրաքանչիւրոց տեղեկանայր ՚ի նմանէ. և թէ քանի գունդ զզօրսն բաժանիցեն, և որ ոք ՚ի նոցանէ սաղարք լինիցին, և որ զօրագլուխ յորմէ կողմանէ յուզմ մտանիցէ, և զինչ անուանք՝ իւրաքանչիւր համհարզ անցանիցեն, և քանի փողահարք ՚ի մէջ գնդին ձայնիցեն. Ղակիջ գործիցեն արդեւք, եթէ արձակ բանակեսցեն. Ճակատ առ ճակատ գործիցեն, եթէ համագունդ ընդ մի տեղի դրդիցեն. Ո՛րք ՚ի նոցանէ յերկբայս կայցէ, և կամ ո՛րք ՚ի նոցանէ զանձն ՚ի մահ գնելով գուն գործիցէ:

Այլ իբրեւ զայս ամենայն տեղեկացաւ ՚ի նմանէ, կոչէր զամենայն զօրագլխեանն, պատուէր հրամանի

տայր ամենեցուն յանդիման նմա ,
 զի խրատու նորա լուիցեն ամենե-
 քեան : Եւ զամենայն զօրսն զօրա-
 գլխօքն հանդերձ յանձն առնէր ա-
 ուրն միում յաւագացն , որում ա-
 նուն էր Մուշկան Նիւսալաւուրա :

Եւ ինքն խաղայր անդրէն գնայր
 յերկիրն արեւելից . և յանդիման
 եղեալ մեծի Թագաւորին , պատմէր
 զամենայն անցս իրացն , զիւր հնա-
 րաւոր իմաստութիւնն և զվարա-
 կայ խաբեբայ պատրանսն հայթայ-
 Թանացն . որպէս զառաջինն զիւր
 զամբարշտութիւնն կամեցաւ ծած-
 կել այնու՝ զի քակեալ երկպառա-
 կեաց զգունդն Հայոց : Իբրեւ լուաւ
 զայս ամենայն Թագաւորն՝ ի բերա-
 նոյ մեծ հազարապետին , դառնա-
 ցաւ յանձն իւր , և ասէ անսուտ
 երդմամբ . Եթէ ապրեսցի անօրէնն
 այն՝ ի մեծ պատերազմէն , մեծաւ
 անարգանօք տամ ըմպել նմա զբա-
 ժակն դառնութեան մահու :

ՀԻՆԴԻՆԻՐՈՒ ՅԵՂԱՆԱԿ

Յարյալո՞ւն արե՛տէ՛ս :

Ս'ե՞ծ է սէրն Աստուծոյ քան զամենայն մեծութիւն երկրաւոր . և այնպէս աներկեւղս առնէ զմարդիկ, իբրեւ զանմարմին զօրս հրեշտակաց . որպէս անդատին 'ի սկզբանէ է տեսանել զբազումս բազում անգամ 'ի բազում տեղիս : Մարդիկ, որ սիրովն Աստուծոյ իբրեւ պինու վառեալք էին, ոչ ինչ խնայեցին զանգիտելով իբրեւ զնարի, գոլով վատասիրաք, կամ 'ի մահ անձանց, կամ յափշտակութիւն ընչից, կամ 'ի խողխողումն սիրելեաց, կամ 'ի գերութիւն ընտանեաց, ե-

լանել 'ի հայրենի երկրէն և անկա-
 նել 'ի ստրկութիւն յօտարութեան .
 առ ոչինչ համարեցան զայս ամե-
 նայն անցս չարչարանացն . տլ միայն
 միաբան կալ ընդ Աստուծոյ . զի 'ի
 նմանէ միայն մի գերի ելցեն . և ա-
 մենայն երեւելի մեծութեանս զնա
 բաւական համարեցան՝ ընտրեալ 'ի
 միտս իւրեանց : Եւ զուրացութիւնն
 մեռելութիւն վարկանէին , և զմահ
 վասն Աստուծոյ անանց կենդանու-
 թիւն , և ծառայել յերկրի՝ ազա-
 տութիւն կենաց իւրեանց , և ընկե-
 նուլ զանձինս յօժարութիւն՝ ընդ
 Աստուծոյ գիւտից : Որպէս յայսմ
 ժամանակի տեսաք աչօք մերովք , զի
 զնոյն նահատակութիւն նահատա-
 կեցու և աշխարհս Հայոց :

Ի անզի իբրեւ ետես մեծն Վար-
 դան զերկպառակութիւն աշխար-
 հին իւրոյ , ոչինչ թերահաւատու-
 թեամբ զանգիտեաց : Թէպէտ և
 ստուգեալ գիտաց զբազմաց այլոց

Եւս զերկմտութիւն , որ դեռ եւս
ընդ նմա միաբանեալք էին , քաջա-
լերեցաւ յանձն իւր և քաջալերեաց
զզօրսն իւր . քանզի ինքն իսկ բռնա-
ցեալ ունէր զԹագաւորանիստ տե-
ղիսն միաբանութեամբ նախարա-
րացն , որ ոչ քակեցան 'ի սուրբ ուխ-
տէն : Հրաման տուեալ ամենայն զօ-
րացն ժողովել յԱրտաշատ քաղաք ,
փսխանակ յետս կացելոցն՝ որ ելին
զհետ իշխանին Սիւնեաց , զեղբարս
կամ զորդիս կամ զեղբարցն որդիս
'ի տեղի նոցա մատուցանէր , և
զիւրաքանչիւր զօրս տայր նոցա ,
զի դեռ եւս ինքն ունէր զամենայն
աշխարհն :

Եւ փութով ամենեքեան 'ի տե-
ղի պատերազմին եկեալ հասանէին
իւրաքանչիւր զօրօք և ամենայն
պատրաստութեամբ , նոքա և որ
բունքն հաստատուն կացեալ էին 'ի
տեղւոջն , Ներշապուհ արծրունի ,
և Խորէն խորխոռունի , և ինքն

սպարապետն , և Արտակ պալաւնի ,
 և Վահան ամատունի , և դունդն
 Վահեւունեաց , և Թաթուլ գի-
 մաքսեան , և Արշաւիր արշարունի ,
 և Շմաւոն անձաւացի , և Տաճատ
 գնթունի , և Ատոմ գնունի , և
 Խոսրով գաբեղեան , և Կարէն սա-
 հառունի , և Հմայեակ գիմաքսեան ,
 և մեւս եւս այլ Գաղղիկ գիմաք-
 սեան , և Ներսէս քաջբերունի , և
 Փարսման մանդակունի , և Արսէն
 ընձայացի , և Այրուկ սլկունի , և
 Վրէն տաշրացի , և Ապրսամ արծ-
 րունեացն , և Շահ խոռապետն ար-
 քունի , և Խուրս սրուանձտեաց , և
 Քողեանքն և Ակեացիքն և Տրպա-
 տունիքն և զօրքն Ռշտունեաց և
 ամենայն դորձակալքն արքունի իւ-
 րաքանչիւր զօրօքն հանդերձ :

Սորա ամենեքեան համագունդք
 հասանէին 'ի դորձ պատերազմին 'ի
 դաշտն Արտազու , և լինէր հան-
 դէս համարուն վաթսուն և վեց

հազար այր ընդ հեծեալ և ընդ հե-
տեւակ : Եկին ընդ նոսա սուրբքն
Թովսէփ և Ղեւոնդ երէց , և բա-
զում և այլ քահանայք , և եւս
բազմագոյն պաշտօնեայք : Քանզի
ոչ ինչ զանգիտեցին և նոքա գալ
ընդ նոսա ՚ի գործ պատերազմին .
զի ոչ եթէ մարմնական համարէին
զկախէն , այլ հոգեւոր առաքինու-
թեան . քանկային մահակից լինել
քաջ նահատակացն :

Սկսաւ սպարապետն խօսել մի-
արանութեամբ նախարարացն ընդ
չորսն և ասէ . Ի բազում պատե-
րազմունս մտեալ է իմ , և ձեր ընդ
իս . է ուրէք՝ զի քաջապէս յաղ-
թեցաք թշնամեացն , և է ուրեք՝
զի նոքա մեզ յաղթեցին . և բա-
զում այն է՝ որ յաղթող գտեալ եմք
և ոչ յաղթեալք : Եւ միանգամայն
այն ամենայն էին մարմնոյ պար-
ծանք . քանզի հրամանաւ անցաւ որ
թագաւորին մարտնչէաք : Որ փախ-

չէր, վատանուն յաշխարհի երեւելէր, և անողորմ մահ 'ի նմանէ գտանէր. իսկ որ քաջութեամբ յառաջ մատչէր, քաջ անուն ազգի մառանգէր, և պարգեւս մեծամեծս յանցաւոր և 'ի մահկանացու թագաւորէն ընդունէր: Եւ մեք իսկ աւասիկ յիւրաքանչիւր մարմինս ունիմք վէրս և սպիտ բաղումս. և բազում այն քաջութիւն իցէ, վասն որոյ առեալ իցէ և պարգեւս մեծամեծս: Անարգ և անօգուտ զքաջութիւնսն համարիմ, և առ ոչինչ զպարգեւսն զբաղումս. վասն զի ամենեքեան խափանելոց են: Իսկ արդեթէ վասն մահկանացու հրամանատուին զայն արութիւնս կատարէաք, որչափ եւս առաւել վասն անմահ թագաւորին միոյ, որ տէրն է կենդանեաց և մեռելոց, և գատելոց է զամենայն մարդ ըստ գործոց իւրոց: Ապաքէն եթէ կարի շատ յառաջ մատուցեալ ձերացայց,

սակայն ելանեւոց եմք 'ի մարմնոյ
աստի, զի մտցուք առ Աստուած
կենդանի, որ ոչ եւս ելանիցեմք
'ի նմանէ :

Արդ, ազաչեմ զձեզ, ո՛վք քաջ նի-
շակակիցք իմ, մանաւանդ զի բա-
զումք 'ի ձէնջ լաւագոյնք էք քան
զիս արութեամբ, և գահու 'ի վեր
ըստ հայրենի պատուոյն. բայց յոր-
ժամ ձերով կամօք և յօժարու-
թեամբ առաջնորդ և զօրագլուխ
ձեզ կացուցէք, հեշտ և բաղձալի
թուեսցին բանք իմ 'ի լսելիս մեծա-
մեծաց և փոցունց : Մի երկուցեալ
զանգիտեսցուք 'ի բազմութենէ հե-
թանոսացն, և մի յահագին սրոյ
առն մահկանացուի զթիկունս գաբ-
ձուսցուք. զի եթէ տացէ Տէր յաղ-
թութիւն 'ի ձեռս մեր, սասակեա-
ցուք զզօրութիւն նոցա, զի բարձ-
րացի կողմն ճշմարտութեանն. և
եթէ հասեալ իցէ ժամանակ կե-
նաց մերոց սուրբ մահուամբ պատե-

րազմիս, ընկալցուք խնդուածեամբ սրտիւ . բայց միայն յարուծիւնս քաջութեան՝ վատուծիւն մի՛ խառնեցուք :

Մանաւանդ զի անմոռաց է ինձ, յիշելով զիմ և զոմանց 'ի ձէնջ, 'ի ժամանակին՝ զի զանօրէն իշխանն խաբեցաք, պատրեցաք իբրեւ զմանուկ մի տղայ անպիտան . իբր այն եթէ 'ի վերինն երեսս զկամս նորա ամբարշտութեանն կատարեցաք . բայց 'ի ծածուկ զխորհուրդս Տէր ինքնին վկայէ մեզ, որպէս անքակ կացեալ եմք 'ի նմանէ : Զոր և դուք ինքնին իսկ գիտէք, վասն սիրելեաց մերոց՝ որ 'ի մեծի նեղութեան էին, հնարս խնդրէաք վասն յանդորր հանելոյ . զի նոքօք հանդերձ մարտ եղեալ կռուեսցուք ընդ անօրէն իշխանին վասն հայրենի աստուածատուր օրինացն : Եւ իբրեւ նոցա ոչ ինչ կարացաք օգնել, անհնար լլցի այս՝ եթէ վասն մարմնաւոր

սիրոյ զԱստուած ընդ մարդկան փոխանակիցեմք :

Իսկ արդ յերկուս և յերիս կռիւս Տէր ինքնին մեծաւ զօրութեամբ օգնեաց մեզ, որպէս զի զանուն քաջութեան ժառանգեցաք, և զզօրոն արքունի չտրաչտր հարաք, զմոգսն անողորմ սատակեցաք, և զպղծութիւն կռատաշտութեանն 'ի տեղեաց տեղեաց սրբեցաք, զանօրէն հրաման թագաւորին եղծաք ապականեցաք, զխռովութիւն ծովուն ցածուցաք, լեառնոցեալ ալիքն դաշտացան, բարձրադէզ փրփուրն սպառեցաւ, գարանացեալ սրտմլտութիւնն դադարեաց : Ար 'ի վերայ ամպոց որոտայր, նկուն եղեալ քան զսփորական բնութիւնն 'ի վայր գտաւ ընդ մեզ խօսելով : Ար բանիւ հրամանաւ կամէր կատարել զչարութիւնն իւր 'ի վերայ սուրբ եկեղեցւոյ, արդ աղեղամբ և նիզակաւ և սրով կռուի : Ար իբրեւ զհանդերձ

կարծէր ունել մեզ զքրիստոնէու-
թիւնն, արդ իբրեւ զգոյն ՚ի մար-
մնոյ՝ չկարէ շրջել. թերեւս և ոչ
այլ կարասցէ մինչեւ ՚ի կատարած :
Քանզի հիմունք սորա հաստատու-
թեամբ եղեալ են ՚ի վերայ վիմին
անշարժութեան, ոչ ՚ի վերայ երկ-
րի, այլ ՚ի վեր յերկինս, ուր ոչ
անձրեւք իջանեն և ոչ հողմք շնչեն
և ոչ հեղեղս յարուցանեն : Եւ մեք
թէպէտ և մարմնով յերկրի եմք,
այլ հաւատով յերկինս եմք շինեալ.
ուր ոչ որ կարէ հասանել յանձե-
ռագործ շնուածն Քրիստոսի :

Հաստատուն կացէք յանշուշտ
ղօրագլուխն մեր, որ ոչ երբէք մո-
ռասցի զգործս նահատակութեան
ձերոյ : Ո՛վ քաջք, մեզ այս մեծա-
պէս է՝ զոր կատարեաց Աստուած
՚ի ձեռն մերոյ բնութեանս, յորում
և զօրութիւնն Աստուծոյ մեծա-
պէս երեւի : Զի եթէ զայլս կոտո-
րելով ՚ի վերայ աստուածային օրի-

նացն՝ պարճանս անձանց ժառանգ
 գեցաք, և զքաջ անունն ազգատոհմ
 մին մերոյ թողաք եկեղեցւոյ, և
 վարձուց ակնկալութիւնն ՚ի Տեառնէ
 է, որ պահի իւրաքանչիւր ումեք ՚ի
 մէնջ ըստ սրտին յօժարութեան և
 ըստ գործոց առաջարկութեան, որ
 չափ եւս առաւել եթէ մեք մեռա
 նիցիմք ՚ի վերայ մեծի վկայութեան
 Տեառն մերոյ. Յիսուսի Քրիստոսի,
 որում և երկնաւորքն են ցանկա
 ցեալ, եթէ գոյք հնար: Եւ զի այս
 պարգեւք ոչ ամենեցուն է անկ,
 այլ որում պատրաստի ՚ի բարերաք
 Տեառնէն, և մեզ այս ոչ եթէ յար
 դար գործոց ինչ պատահեաց, այլ
 յաննասիրանձ պարգեւատուէն. որ
 սէս և ասէ իսկ ՚ի սուրբ կտակորա
 նին. Ուր առաւել եղեն մեղքն, ան
 դէն առաւելան շնորհք Աստուծոյ:

Իւ մեզ կարի քաջ ՚ի դէպ ելանէ
 հրաման պատասխանելոյս այսորիկ.
 որպէս և առաւելապէս երեւեցաք

մարդկան ամբարշտեալք, կրկին առաւելասպէս երեւեսցուք արդարացեալք մարդկան և հրեշտակաց և հօրն ամենեցուն : Զի որ օր լուսան ասպաքէն զմէնջ մարդիկ 'ի գործ ամբարշտութեանն, արտասուս բազում հեղան 'ի սուրբ եկեղեցւոյն, և եւոքազմագոյն 'ի մէջ սիրելեացն մերոց : Նա և ընկերք մեր օրով սրամտեալ սպառնային մեզ, և մահ դատունութեան 'ի վերայ հասուցանել կամէին . և ծառայքն մեր սարսուցեալ փախչէին 'ի մէնջ : Եւ հեռաւորաց, որոց լուեալ էր զանուն քրիստոնէութեան մերոց, քանզի ոչ էին տեղեակ խորհրդոցն մերոց, ողբս 'ի բերան առեալ անդադար աշխարէին զմեզ, և անգիտութեամբ հայհայութիւնս բազումս խօսէին զմէնջ : Եւ որ մեծն քան զամենայն ասացից . ոչ միայն մարդիկ յերկրի, այլ և հրեշտակք յերկինս զերեսս իւրեանց դարձու-

ցին 'ի մէնջ, զի մի տխուր դիմօք
հայեացին 'ի մեզ :

Եւ ահա եկն եհաս ժամանակ,
զի զամենայն զկեղտ անուն 'ի մէնջ
'ի բաց բարձցուք : Յայնժամ իբ-
րեւ զթախճեալ սգաւոր՝ յօգի և
մարմին էաք արտմեալք, այսօր զք-
ւարթացեալ և զգասապցեալք յեր-
կօսեան առ հասարակ եմք լըջա-
ցեալք . քանզի և զՏէրն բարերաք
ընդ մեզ տեսանեմք յառաջկորդու-
թիւն . չէ մեր մարդ զօրավաք, այլ
զօրագլուխն ամենայն մարտիրոսաց :
Երկեւղ թերահաւատութեան է
նշանակ . զթերահաւատութիւն մեք
'ի մէնջ վազ մերժեցաք, ընդ նմին
և երկիւղն փախիցէ 'ի մօաց և 'ի
խորհրդօց մերոց :

Չայս ամենայն առաքինի զօրա-
վարն խօսեցաւ ընդ ամենայն բազ-
մութեանն . դարձեալ և զմի մի 'ի
նոցանէ քաջալերէր 'ի ծածուկ և
սրտապնդէր, և զամենայն պակա-

սու թիւն աղքատութեան ընդ : Ռ-
րոյ ոչ ինչ գոյր զօրականին , յանձ-
նէ և յընկերաց մատուցանէր . որոյ
զէն չէր , զէն պատրաստէր . և ու-
րում հանդերձ պիտոյ էր , հանդերձ
զգեցուցանէր , և որում երիւար՝
երիւար տայր : Եւ առատ ոռճկօք
ուրախ առնէր զամենեսեան , և զը-
ւարթագին զինքն ցուցանէր ամե-
նեցուն : Եւ ըստ պատերազմական
կարգին զքաջ արանց ղ յիշատակա-
րանս հանապազ երկրորդէր առաջի
նոցա . զի և ինքն իսկ տեղեակ էր
'ի մանկութենէ իւրմէ սուրբ կուս-
կարսնաց : Զոր և 'ի ձեռն առեալ
զքաջ նկարագիրն մակաբայեցւոցն
ընթեռնոյր 'ի լսելիս ամենեցուն .
և յորդառատ բանիւք զելս իրացն
իմացուցանէր նոցա , որպէս մար-
տուցեալ կռուեցան 'ի վերայ աս-
տուածատուր օրինացն ընդդէմ
թագաւորին Անտիոքացւոց : Զի
թէ պէտ և 'ի նմին կատարեցան մա-

հաւամբ , սակայն անուն քաջու-
թեան եկաց մինչեւ ցայսօր ժամա-
նակի , ոչ միայն յերկրի , այլ և ան-
մոռաց յերկինս : Նա և զայն յուշ
առնէր զօրականին , սրպէս ազգա-
տոհմն Մատաթեայ քահտեալ բա-
ժանեցան 'ի միութենէ նորա , դար-
ձան 'ի հրաման թագաւորին , շինե-
ցին մեհեանս , մատուցին զոհս պըղ-
ծութեան , խոտորեցան յԱստու-
ծոյ , և ընկալան զպատիժս պատու-
հասի մահուան 'ի սուրբ միաբանե-
լոցն : Իսկ Մատաթի և որք բնդ
նմայն էին՝ ոչ ինչ լքեալ թուլա-
ցան , այլ եւս առաւելապէս պըն-
գեցան , և ձեռնամուխ եղեն 'ի գործ
պատերազմին բազում ժամանակս :
Չայս ասէր , և անգէն 'ի դաշտին
զտեղի առեալ՝ զզօրսն զետեղէր ,
և յամենայն կողմանց տակաւ զայ-
րու ձին կազմէր :

Իսկ յետ բազում աւուրց զօրա-
գլուխն Պարսից խաղայր գայր ամե-

նայն հեթանոսական բազմու թեամբ
բըն, և եկեալ հասանէր յաշխարհն
Հայոց 'ի Հեր և 'ի Ջարաւանդ գա-
ւառ : Եւ անդէն 'ի գաւառին զտե-
ղի առեալ նորա, բանակ բոլորէր,
փոս հատանէր, պատնէշ կանգնէր,
շերտաւոր փակէր, ամրացուցանէր
իբրեւ զքաղաք մի ամուր ամենայն
պատրաստու թեամբ : Գունդ բա-
զում հատանէր 'ի զօրաց նորա, առ-
պատակաւ արշաւէր, յաւարի առ-
նուլ կամէր զգաւառս բազումս :

Սայն իբրեւ լուան զօրքն Հայոց,
սեպուհ մի յազգէն ամատուներաց,
Առանձար անուն, ընտրեցին յամե-
նայն զօրականէն լի իմաստու թեամբ
և քաջու թեամբ : Եւ ընդ առաջ
նորա հազարօք երկու, հար սատա-
կեաց զբազմութիւն գնդին, և ըզ-
մնացեալն 'ի նոցանէ անդրէն փա-
խստական 'ի բանակն արկանէր : Եւ
ինքն ողջանդամ այսրէն դառնայր,
և լինէր տօն ուրախու թեան մեծ

յաւուրն յայնմիկ զօրացն Հայոց :
 Իարձեալ միւսանգամ ուրա-
 ցեալն Վասակ անդրէն 'ի հնարս
 հայթայթանաց մտանէր ըստ առա-
 ջին կեղծաւորութեանն իւրոյ . շք-
 ջեցաւ 'ի ձեռն սուտ երիցանցն՝ զոր
 յառաջագոյն ասացաք , նորօք հրա-
 մանաւ արքունի 'ի սրատգամաւո-
 րութիւն խօսէր , և երդմամբ հաւ-
 տատէր զքրիստոնէութիւնն անդ-
 րէն ունել : Եւ զայս արարեալ զբա-
 զում աւուրս՝ ոչ կարաց զմիաբա-
 նութիւնն քակտել , մանաւանդ ըզ-
 սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն , որ ոչ էր
 հեռացեալ 'ի զօրականէն : Որպէս
 երանելի երէցն Ղեւոնդ հրաման
 առեալ 'ի սուրբ ընկերացն՝ 'ի մե-
 ծէն Յովսեփոյ և յամենայն մե-
 ծամեծացն , 'ի քահանայիցն և 'ի
 զօրադլխացն , եբաց զբերան իւր
 և ասէ բարձր բարբառով առաջի
 հրեշտակացն .

Յիշեցէք ամենեքեան զհարսն զա

առջինս, որ յառաջ քան զճագումն
 որդւոյն Աստուծոյ յիւրաքանչիւր
 ժամանակս : Քանզի իբրեւ մեր-
 ժեսոց և ընկէց զմեզ չարն յաստ-
 ուածային տեղւոյն, գտայք մեք ան-
 կեալք ընդ անողորմ դատաստանօք
 ըստ մեղացն յանցաւորութեան, որ
 'ի կամս ազատութեան մերոյ գոր-
 ծեցաք զանարժանս, և զարարչա-
 կան զօրութիւնն շարժեցաք 'ի վե-
 րայ մեր 'ի ցասումն բարկութեան,
 և զողորմած դատաւորն յուզեցաք
 վրէժ առնուլ անաչառութեամբ
 շարարածոցս . մինչեւ հրաման տը-
 ւեալ երկնային ծովուն հեղուլ 'ի
 վերայ ցամաքիս, և հաստատուն
 յատակք երկրիս ծախուեալ ընդ-
 դէմ զհակառակսն գործեցին : Աւե-
 րինք և ներքինք եղեն մեզ գործիք
 տանջանաց՝ առանց բարեխօսի վը-
 ղէժ առնուլ յանցանաց մերոց :

Այգաքէն արդարն Նոյ միայն գը-
 տաւ կատարեալ յազգի մարդկու-

Թեանս , որ ցածոյց զսրտմտութիւն
բարկութեան տերունեան ցասմա-
նրն , և եղեւ սկիզբն առաջարկու-
թեան առ աճումն բազմութեան
մարդկային ազգիս : Դարձեալ և Աբ-
րահամ 'ի փորձութեանն իւրում
գտաւ առաքինի և զընկալեալ պար-
գեւան . Աստուծոյ ինքեան ձեռօք
փոխ անդրէն նմին մատուցանէր .
վասն այսորիկ և յառակս ընկալա-
ղնա Աստուած , զի 'ի նմա տպաւա-
րեալ տեսանէր զաներեւոյթ գա-
լուստ որդւոյն Աստուծոյ , և զըմբռու-
նումն անըմբռնելոյն և զզենումն
անմահին , որ իւրով մահուամբն
խափանեաց զիշխանութիւն մահու-
ել եթէ մահուամբ մահ մեռանի ,
մի երկիցօւք մահակիցք լինել քրիս-
տոսի . զի ընդ որում մեք մեռա-
նիմք , ընդ նմին և կենդանանամք :

Յիշեցէք , առաքինիք , զմեծն
Մովսէս , որ մինչ չեւ հասեալ էր
յարութեան հասակն՝ խորհուրդ

սուրբ նահատակութեանն 'ի տիստղայութեանն երեւէր 'ի նմա . և տուն թագաւորին Եգիպտացւոց 'ի ծառայութիւն մտանէր նմա , և աւկամայ դայեկութեամբ սնուցանէր զնա . և 'ի ժամ փրկելոյ զժողովուրդըն 'ի նեղութենէն , միջնորդ եղեւ երկնի և երկրի , միանգամայն և Աստուած անուանեցաւ 'ի վերայ Եգիպտացւոցն : Քանզի ուր գտաւ սուրբ խորհուրդն զօրացեալ , անձամբ իւրով վրէժ առնոյր յԵգիպտացւոցն . իսկ ուր աստուածային յայտնութիւնն 'ի վերայ նորա լիւնէր , 'ի ձեռն գաւազանին գործէր զմեծամեծ սքանչելիսն : Եւ վասն սուրբ նախանձուն՝ զոր ունէր , եւ հար զԵգիպտացին և ընդաւազեաց . վասն որոյ զմեծ անուն դնէր նմա , և առաջնորդ ժողովրդեանն զնա կաջուցանէր : Եւ բազում այն է , որ հեղմամբ արեամբն արդարացաւ , և անուանեցաւ մեծ քան զամենայն

մարգարէս . ոչ միայն զարօտաքին թշնամիսն կոտորելով , այլ զազգատոհմսն , որ փոխանակեցին զԱստուած ընդ որթուն յանապատին :

Եւ եթէ նա 'ի հեռուստ այնպիսի վրէժ խնդրէր գալստեան որդւոյն Աստուծոյ , մեք որ ականատեսք եղաք , և մեծամեծ վայելեցաք յերկնաւոր պարգեւսն շնորհաց նորա , եւս առաւել պարտիմք վրէժ խնդիք լինել մօտակայ ճշմարտութեանս : Որ եգ մահուամբ զանձն իւր 'ի վերայ մեղաց մերոց , արդարացոյց զմեզ յանհնարին դատապարտութենէն , դիցուք և մեք զանձինս մեր մահուամբ 'ի վերայ անմահ զօրութեանն , զի մի նուազք քան զվրէժ խնդիրսն գտանիցիմք :

Յիշեցէք զմեծ քահանայն Փենեհէզ , որ սպանմամբ եբարձ զսրբածութիւնն 'ի ժամ պատերազմին , և ազգէ յազգ երդմամբ հաստատեաց զքահանայութիւնն : Մի մո-

ուանայք և զսուրբ մարգարէն զԵղիաս, որ ոչ կարէր հանդարտել հայել ՚ի կռապաշտութիւնն Աքաբու. և արդար նախանձուն իւրոյ զութ հարեւրսն ինքեան ձեռօք սատակեաց, և զերկուս յիսունսն անշէջ հրոյն մատուցանէր լուցկիս. և զաստուածային վրէժն խնդրեւ լով՝ անըմբռնելի և անհագին կառօքն յերկրէ՝ ՚ի յերկինս վերացաւ: Դուք՝ եւս մեծի մասին վիճակի հասեալ էք. զի ոչ եւս կառք առաքին ձեզ ՚ի վերացումն, այլ ինքնին Տէրն կառաց և երիւարաց հզօր զօրութեամբ և սրբովք հրեշտակօք ընդ առաջ եկեալ՝ ձեզ իւրօքան չիւր թեւս բուսուցանէ, զի նորա ուղեկիցք լինիցիմք և նմին քաղաքակիցք:

Եւ այլ զի՞նչ եւս երկրորդեցից առաջի ձերոյ քաջ նահատակութեանդ, զի քան զիս տեղեկագոյնք և հմուտք էք սուրբ կտակարանացն:

Դաւ իթ 'ի մանկու թեան ժամանակին քարիւ կործանեաց զմեծ բլուրն մսեղէն , և ոչ ինչ զանգիտեաց յահագին սրոյ հսկային . ցրուեաց ըզգունդս այլազգեացն , և ապրեցոյց զզօրսն 'ի մահուանէ , և զժողովուրդսն 'ի գերութենէ . եղեւ անդրանիկ թագաւորացն Իսրայէլի , և անուանեցաւ հայր որդւոյն Աստուծոյ : Նա անուանեցաւ առ 'ի պէտս ժամանակին , և դուք ճշմարիտ ծընեալք 'ի սուրբ Հոգւոյն որդիք էք Աստուծոյ և ժառանգակիցք Քրիստոսի : Մի՛ ոք զձեր բաժինն 'ի ձէնջ հատանիցէ , և զձեզ օտարախորթս արարեալ՝ տարաբաժին հանիցէ :

Յիշեցէք զամենայն զօրավարսն զառաջինսն Իսրայէլի , զՅեսու , զԳեգէոփն , զԵփթայեա և զայլս ամենեսեան : Արք ճշմարիտ հաւատովք էին , հարին կոտորեցին զզօրսն հեթանոսաց , և սրբեցին զերկիրն 'ի տիղծ կռապաշտութենէն : Եւ վասն

հաստատուն արդարագործութեանըն, որ ոչ ինչ երկմտեցին ՚ի խորհուրդըս իւրեանց, արեգակն և լուսինն առանց ականջաց լուան և կատարեցին զբան հրամանի նոցա, ծով և գետք ճանապարհ գործեցին առաջի նոցա ըստ ոչ սովորութեան: Եւ բարձրացեալ պարիսպք քաղաքին երիբովի ձայնիւ լոկով անկեալ կործանեցաւ: Եւ այլքն ամենայն՝ որ ըստ հաւատոց քաջութիւնս կատարեցին ՚ի դարս իւրաքանչիւր, գովեցան ՚ի մարդկանէ և արդարացան յԱստուծոյ:

Ապաքէն նոյն Տէր է ՚ի սկզբանէ և մինչեւ ցայսօր և առ յապա, և յաւիտենից յաւիտեանս, և անդրքան զամենայն յաւիտեանս: Ոչ նորոգի, զի ոչ հնանայ. ոչ մանկանայ, զի ոչ ծերանայ. ոչ փոփոխի անյեղեղուկ բնութիւնն Աստուծոյ. որպէս և ինքն ասէր բերանով սուրբ մտորգարէիցն. Ես եմ, ես եմ, նոյն

եմ՝ ՚ի սկզբանէ մինչեւ յաւիտեան .
 ոչ տամ զփառս իմ այլում , և ոչ
 զքաջութիւնս իմ դրօշերոց :

Օ այս գիտելով , եղբարք , մի
 թուրութեամբ լքանիցիմք , այլ
 անգութեամբ սրտիւ և հաստատուն
 հաւատովք կամակար յարձակեա-
 ցուք ՚ի վերայ թշնամեացն , որ յա-
 ռուցեալ գան ՚ի վերայ մեր : Մեր
 յոյսն մեզ կրկին երեւի . եթէ մե-
 ռանիմք՝ կեանք , և եթէ մեռուցա-
 նեմք՝ մեզ նոյն կեանք առաջի կան :
 Յիշեսցուք զքանն առաքելոյ , որ
 ասէ , թէ՛ Փոխանակ ուրախու-
 թեան՝ որ նմա առաջի կայք , յանձն
 էար զհամբերութիւն մահու , և
 մահու խաչի . վասն այսորիկ և Աս-
 տուած զնա առաւել բարձրացոյց ,
 և ետ նմպ անուն՝ որ ՚ի վեր է քան
 զամենայն անուն , զի յանուն Յի-
 սուսի Քրիստոսի ամենայն ծունց
 կրկնեսցի երկնաւորաց և երկրա-
 ւորաց և սանդարամեութեանաց :

Եւ քանզի որ ճշմարտութեամբ միացեալ է ընդ որդւոյն Աստուծոյ, հոգւոյն աչօք տեսանէ զաներեւոյթ յստակ լոյծն ճառագայթից իմանալի արեգականն, որ յամենայն ժամ և յամենայն օր գեր ՚ի վերոյ ծագեալ երեւի ամենեցուն. և սրբաւորսիլ և սրբահայեացս անպղտոր յստակութեամբ ձգտեցուցանէ զհայեցուածս, և թափանցանց եղեալ ընդ երկինս՝ յանմատոյց տեսիլն մերձեցուցանէ, և կորովութեամբ կշռէ զերկրպագութիւն զերից հատուածոցն միաւոր զօրութեան: Եւ արդ որ ընդ Աստուծոյ աստիճանսն ոտնփոխ եղեալ իցէն, և բարձրութեամբ յարբունինն հասեալ, և զամենայն մեծութիւն բովանդակ տեսեալ, նա միայն է՝ որ ժառանգէ զանանց ուրախութիւնն և զանտրտմական մխիթարութիւնն:

Մի, տեսաք իմ պատուականք,

յետ այսչափ 'ի բարձունս վերանալոյ, այսրէն յերկիր անկեալ թաւալնցիմք, այլ տեղի առեալ անդրէն 'ի բարձրութեանն հաստատեսցուք : Թէպէտ և հայեոցուք 'ի ստորին կողմ երկրիս, տեսանեմք զսա լի ամենայն ապականութեամբ և անսուրբ պղծութեամբք : Քանզի զի՞նչ աղէտք տարակուսի են, որ ոչ գործին յերկրայինս ախտաբերս. թշուառութիւնք աղքատաց և անթիւ չարչարանք նոցուն, ազցաւոր ծանրութիւնք հարկահանաց, զըզուանք և կռփանք 'ի բռնաւոր ընկերակցաց, քաղց և ծարաւ ըստ կարօտութեան բնութեանս : Սառնամանիք ձմերայնոյ և խորշակք ամարայնւոյ, հիւանդութիւնք տարաժամք և ախտք մահաբերք հանապազ տանջեն զմարդիկ. երկեւղարտաքնոց, և արհաւիրք 'ի ներքնոց անդադար 'ի վերայ հասանեն. ցանկան մահու յառաջ քան զժա-

մանակն , և ոչ գտանեն . և բազումք են՝ որ փորեն և խնդրեն , և խնդալից լինին յորժամ գտանեն : Իսկ որ թուին մեզ , եթէ յաջողեալ իցեն 'ի մեծութեան և փափկանան ուրախութեամբ 'ի պակասելի կեանս , մեծամտեալ հպարտանան յանցաւոր մասունս աշխարհիս , նուքա են՝ որ կուրացեալ են 'ի ճշմարիտ կենացն : Իսկ արդ զի՞նչ այն չարիք իցեն՝ որ 'ի նոսա ոչ գործիցին . ընդ մեծութիւն խառնեալ է յափշտակութիւն ընչից աղքատաց , ընդ սուրբ ամօլսնութիւնն՝ գէճ պղծութիւն : Յորս վայելեն ընտրութեամբ , նոցուն երկրպագութիւնս իբրեւ Աստուծոյ մատուցանեն , մոլորեալք 'ի ճշմարիտ կենացն :

Ոչ ահա ամենայն աշխարհս արարչին բոլորեցուն է գոյացութիւն . և զոր նոքայն պաշտեն և պատուեն՝ ապաքէն 'ի սմին նիւ-

Թող է մասն . իսկ արդ մասունքն
մասանց կան 'ի ծառայութիւն : Զի
եթէ մի մասն աշխարհիս ապրտիւ
նացու է , հարկ է թէ և ամենայն
մասունքն ընդ նմին ապականին :
Նա և 'ի մասանց անտի՛ պարտ է թէ
և ընտրութիւնք երեւեսցին . իսկ
արդ որ լաւ է՝ յայտնի է ամենե-
ցուն , և որ գիտէն իմանալ՝ նա է
ընտիր 'ի մասանցն : Ապա թէ այդ
այդպէս է , քան զամենայն պաշ-
տամունս հեթանոսաց , որում եր-
կիր պագանեն , երկիրպագուքն են
առաւելեալք քան զանբան տարեր-
սըն , որոց չարաչար կան 'ի ծառայ-
ութեան . և զէն Աստուած՝ որ 'ի
մարդ կերպարանեցաւ՝ չպաշտեն ,
այլ արարածոց տանին երկրպագու-
թիւն . որոց մեղաց չիք քաւութիւն
յարդար ատենին :

()՝ն անդր 'ի բաց Թողցուք ըզ-
խաւարային խորհուրդս մոլորելոցն .
եղկելիս և ողորմելիս քան զամենայն

մարդիկ զնոսա համարեսցուք . մա-
 նաւանդ զի կամօք են կուրացեալք
 և ոչ 'ի հարկէ , և ոչ երբէք գըա-
 ցեն զճանապարհն ճշմարտութեան :
 Այլ մեր բացահայեաց աչօք տե-
 սեալ զլոյսն երկնաւոր , մի պատա-
 հեսցե մեզ խաւարն արտաքին : Զի
 ոչ էին 'ի խաւարի , եկն առ նաա
 լոյսն ճշմարիտ , կուրացեալք վնի-
 պեցան 'ի կենացն : Իսկ որք ընկա-
 լայքդ հաւատովք՝ որդիք էք և ոչ
 օտարախորդք , սիրելիք և ոչ թշնա
 միք , բաժանորդք և մառանդորդք
 վերին իմանալի քաղաքին :

Անդ է առաջնորդ վերջութեան
 մերոյ . ասա քաջութեամբ նահա-
 տակեցաւ , և զնոյն ուսոյց ամենայն
 նիզակակից գործակցաց իւրոց ա-
 ռաքելոց . յորմէ և դուք էք այսօր
 կրկին երեւեալք , օրհնեալք հա-
 ւատովք ընդդէմ աներեւոյթ թըշ-
 նամւոյն , պատենազէն զրահիւք
 դէմ ընդ դէմ ընկերակից սատա-

նայական գործոյն : Եւ եթէ այսպէս և եթէ այնպէս, զերկոսեան կողմանն 'ի պարտութիւն մատնէք, որպէս և Տէրն ինքնին արար աշխարհի. թուեցաւ թէ մեռաւ, այլ նա յայնժամ տարաւ զկատարեալ նահատակ առաքինութեանն. զախոյեանն ընկէց, զպատերազմն եհար, զթշնամիսն ցրուեաց, զաւարն ժողովեաց, զգերիսն դարձոյց, զպարգեւսն բաշխեաց ամենայն սիրելեաց իւրոց 'ի ձեռն իւրաքանչիւր առաքինութեանց :

Իհտէք դուք ամենեքեան, յառաջ ժամանակաւ հասեալ ձեր 'ի գործ պատերազմի, թէպէտ և էր ձեր սովորութիւն՝ քահանայից հանապազօրգել 'ի մէջ բանակիս, 'ի ժամ ճակատուցն յանձնեալ ձեզ 'ի նոցանէ աղօթիւք՝ յամուր տեղւոջ սուրեք թողուիք զնոսա. իսկ այսօր եպիսկոպոսք և երիցունք և սարկաւագունք, սաղմոսերգօղք և

գրակարգացք իւրաքանչիւր կարգեալ կանոնաւ՝ իբր վառեալք զինու և պատրաստեալք ՚ի պատեքազմ, կամին ընդ ձեզ յարձակել հարկանել զթշնամիսն ճշմարտութեան : Եւ եթէ մեռանել եւս հասանէ ՚ի նոցանէ, սակայն և յայնմանէ ոչ են զանգիտելոց . քանզի ըսւագոյն զմեռանելն կամին քան զմեռուցանելն : Արպէս զի կրկին ոչ ստացեալ ունիցին՞ . հաւատոյ աչօք զքարկոծանս մարգարէիցն տեսանեն, և մարմնոյ աչօք զքաջութիւն ձերոյ նահաւոտակութեանդ : Մանաւանդ թէ ՚ի ձեզ զերկոսեան իսկ տեսանեմք . քանզի և դուք իսկ տեսանէք զչարչարանս սուրբ առաքելոցն և զսպանմունս զամենայն սուրբ մարտիրոսացն, որոց մահուամբն հաստատեցաւ սուրբ եկեղեցի, և հեղումն արեան իւրեանց եղել ՚ի պարծանս վերնոցն և ներքնոցն : Արդ, մինչեւ ՚ի դա-

լուստ երկրորդ՝ նայն նահատակու-
թիւն կատարի չարչարանօք :

Յայս վայր խօսեցաւ 'ի գիշերին
յայնմիկ սուրբ երէցն Ղեւոնդ , և
փառատրելով կատարեաց զԱմենն
ասելով : Եւ սեղան ուղղեալ՝ զա-
մենասուրբ խորհուրդն կատարե-
ցին , ուղղեցին և աւազան , և եթէ
գոյր ոք երախայ 'ի բազմութեան
զօրուն՝ զգիշերն ամենայն մկրտե-
ցին . և ընդ առաւօտս սուրբ օրի-
նացն հաղորդեցան , և այնպէս լու-
սազգեստ եղեն՝ որպէս 'ի տերու-
նեան մեծի սուրբ զատկին : Եւ մե-
ծաւ զուարճութեամբ և յոյժ խըն-
դութեամբ աղաղակեաց ամենայն
բազմութիւն զօրացն և ասեն . Հա-
ւասարեսցէ մահ մեր ընդ մահու
արդարոցն և հեղումն արեան մերոյ
ընդ արիւն սուրբ մարտիրոսացն ,
և հաւճեսցի Աստուած կամաւոր
պատարագաւս . և մի՛ տացէ զեկե-
ղեցի իւր 'ի ձեռս հեթանոսաց :

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

Կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պարտե-
րազմա- խաղա-որին Պարսից :

ՅԵՏ այսորիկ իբրեւ Ետես զօ-
րավար գնդին Պարսից , եթէ հա-
տան պատգամաւորքն 'ի միջոյ' խա-
բել զնոսա , և քարձաւ յոյս ակրն-
կալութեան իւրոյ ցրուել զնոսա .
յանքակ միաբանութենէն , յայնմ
ժամանակի յառաջ կոչէր զանօրէնն
Վասակ և զամենայն ուրացեալ իշ-
խանսն , որ էին ընդ նմա յաշխար-
հէն Հայոց . հարցանէր զնոսա , և
ուսանէր 'ի նոցանէ զհնարագիտու-
թիւն յաղթութեան : Եւ իբրեւ
ուսեալ տեղեկացաւ զառն առն իւ-
րաքանչիւր քաջութիւնս , կոչէր և

զբազումս 'ի զօրագլխայն՝ որ էին
ընդ իւրով ձեռամբ, և հրամայէր
ածել զառաջեալ զերամակս փը-
ղացն, և 'ի դունդս գունդս զգա-
զանսն բաժանէր, և առ մի մի փիղ
երեք հազար սպառազէնք. թող
զայլ զօրսն ամենայն:

Խօսէր և ընդ մեծամեծսն սր-
բունի հրամանաւ և ասէր. Յիշե-
ցէք այր իւրաքանչիւր զպատուէր
մեծ թագաւորին, և դիք առաջի
զանուն քաջութեանն. ընտրեցէք
զմահ քան զկեանս վատութեամբ:
Մի մուանայք զեւղն և զպսակն և
զուռսն և զսոռատածեռն պարգեւ
սըն, որ շնորհի ձեզ յարքունուստ:
Տեարքէք իւրաքանչիւր դաւառաց,
և սենիք իշխանութիւն բազում.
Դուք ինքնին գիտէք զքաջութիւն
աշխարհին Հայոց և զառն առն իւ-
րաքանչիւր նահատակութիւն ա-
րութեան, գուցէ ձեր 'ի սլարտու-
թիւն մասնեալ, կենդանեալ վրի-

սիցիք 'ի մեծ կենացն զոր ունիցիք :
Յիշեցէք զկին և զորդիս ձեր , յի-
շեցէք զսիրելի բարեկամս ձեր .
գուցէ տոնահար լինիցիք յարտա-
քին թշնամեացն և ողբակիցք 'ի
ներքին սիրելեացն :

Նա և յուշ եւս առնէր նոցա ըզ-
բազում ընկերակիցս փախուցեալս ,
որք թէպէտ և 'ի պատերազմէն ապ-
րեցան , սրով ընկալան զվճիռ մա-
հուն իւրեանց . ուստերք և դստերք
և ամենայն ընտոնիք իւրեանց յան-
աշխարհիկս գրեցան , և ամենայն
հայրենի գաւառք հատան 'ի նո-
ցանէ :

Օայս ասէր , և առաւել քան
զսոյն սաստկացուցանէր զհրամանն
արքունի : Կարգէր կազմէր զզօրսն
ամենայն , և տարածանէր երկայնէր
զճակատն յերկայնու թիւն դաշտին
մեծի : Եւ իւրաքանչիւր գաղանացն
յաջմէ և յահեկէ ղերեք հազարեան
սպառազէնսն պատրաստէր , և զըն-

տիր ընտիր նահատակացն շուրջ
 զԷւրեաւ գումարէր . և այսպէս
 ամրացուցանէր զգունդն Մատեան
 իբրեւ զաշտարակ մի հզօր և կամ
 իբրեւ զքերդ մի անմատոյց : Նշանս
 բաշխէր , դրօշոտ արձակէր , և 'ի ձայն
 մեծի փողոյն պատրաստ հրամայէր
 լինել : Իսկ զգունդն զապարհայիկ ,
 և զկատշաց և զՀոնաց և զԳեղաց ,
 և զայլս եւս ամենայն զընտիր ըն-
 տիր զօրուն մարդիկ 'ի մի վայր ժա-
 ղովէր , և հրաման պատուիրանի
 տայր ընդ աջմէ կողմանէ գնդին իւ-
 բոյ պատրաստ լինել ընդդէմ Հայոց
 զօրավարին :

Իսկ արին Վարդան յառաջ մա-
 տուցեալ և զաւագանին հարցա-
 նէր , և միաբան ամենեցուն իբրատու
 զզօրագլուխսն կարգէր : Զգունդն
 առաջին տայր 'ի ձեռն իշխանին
 Արծրունեաց , և նիզակակից նմա
 զմեծ իշխանն Մոկաց , և զայլն ա-
 մենայն նախարարեան համահարզս

երկոցունցն , և զամենայն բազմու-
թիւն գնդին թեւս աստի և ան-
տի կազմէր նոցա : Եւ զգունդն երկ-
րորդ տայր 'ի ձեռն խորենայ խոր-
խոռունեաց , և նիզակակից նմա
զԸնծայինն և զՆերսէ՛հ քաջբերու-
նի : Եւ զգունդն երրորդ մատու-
ցանէր 'ի ձեռն Թաթլոյ վանանդե-
ցւոյ , և նիզակակից նմա հրամայէր
զՏաճատ գնթունի , և զքազումս 'ի
քաջ արանց աստի և անտի 'ի թեւս
նոցա : Յանձն իւր առնոյր զգունդն
չորրորդ , և նիզակակից իւր զքաջն
Արշաւիր և զհարազատ եղբայր իւր
զՀամազասպեան : Կարգէր և կազ-
մէր զճակատն յորդորելով ընդ ա-
մենայն երեսս դաշտին դէմ յան-
դիման Արեաց գնդին , առ ամին
Տղմուտ գետոյն :

Եւ իբրեւ այս այսպէս սրատրաս-
տեցան , երկոքեան կողմանքն լի
սրտմտութեամբ և մեծաւ բարկու-
թեամբ զայրանային , և գազանաւ

ցեալ զօրութեամբ յիրեարս յարձակէին երկոքեան . և ամբոխ աղաղակին երկոցունց կողմանց՝ իբրեւ ՚ի մէջ ամպոց շփութելոց՝ ճայթմունս գործէր , և հնչումն ձայնից զքարանձաւս լերանցն շարժէր : Ի բազմութենէ սաղաւարտիցն և ՚ի փայլուն պատենազէն վառելոցն իբրեւ նշոյլք ճառագայթից արեգական հատանէին : Նա և ՚ի բազում սուսերացն շողալ , և ՚ի ճօճել բազմախուռննիզակացն՝ իբրեւ յերկնուստ ահագին հրաձգութիւնք եռային : Քանզի ո՛վ իսկ է բաւական ասել զմեծամեծ տագնապ ահաւոր ձայնիցն , որպէս կոփիւնք վահանաւորացն և ճայթմունք լարից աղէղանցն զլսելիս ամենեցուն առ հասարակ խլացուցանէին :

Անդ էր տեսանել շտապ մեծի տագնապին և զաղէսս անբաւ տարակուսանացն երկոցունց կողմանցըն , առ ՚ի յանդուգն յարձակմա

նէն զմիմեանս բախելով . քանզի
 Թանձրամիտքն յիմարէին և վատա-
 սիրտքն լքանէին , քաջքն խիզախէին
 և նահատակքն գոչէին : Եւ խուճք
 արարեալ ամենայն բազմութեանն՝
 զգետն 'ի մէջ փակէին , և զանգի-
 տեալ գունդն Պարսից 'ի դժուա-
 րութենէ գետոյն՝ զտեղեաւն զե-
 ոալ սկսան : Իսկ գունդն Հայոց հա-
 սեալ անցանէին , ձի 'ի վերայ ա-
 ռեալ յարձակէին մեծաւ զօրու-
 Թեամբ : Սաստկապէս բախեալք
 ընդ միմեանս , յերկոցունց կողմանց
 բազում վիրաւորք յերկիր անկեալ
 դիաթաւալ խաղային :

Յայնմ մեծ տագնապի 'ի վեր
 հայեցաւ քաջն Վարդան , և տեսա-
 նէր զընտիր ընտիր քաջ նահատա-
 կաց Պարսից զօրուն , զի զձախա-
 կողմն շարժեցին զՀայոց գնդին . մե-
 ծաւ ուժով յարձակէր 'ի տեղին ,
 և զաջ Թեւն Պարսից գնդին բե-
 կեալ՝ արկանէր զգաղանօքն , և շըր-

ջան առեալ կոտորէր մինչեւ 'ի նոցն տեղի : Եւ սցնալէս շտապ տագնաւ պի 'ի վերայ հասուցանէր , մինչեւ գուռնդն Մատեան քակեալ բաժաւ նեցան 'ի մեծամուր սրատրաստու թենէն , դեռ եւս քաջ քաջ 'ի փալ խուստ դառնային :

Այս դէտ ակն 'ի վեր համբառն նայր Մուշկան Նիւսարաւուրտն , քակեալ զմամնս տեսանէր 'ի գնդէն Հայոց , և զկնի մնացեալ 'ի հովիտս լերանցն : Վասն որոյ զանդադակ բարձեալ քաջալերէր շուրջ զիւրեաւ զգորս Արեաց , որք զոտեղի առեալ կային ընդդէմ գնդին Վարդանայ : Եւ անդէն 'ի տեղուջն երկոքին կողմանքն զսքարտու թիւն խոստովանէին . և առ յոյժ թանձր անկեալ դիականց իբրեւ զքարակոյտս դերբկաց երեւէին :

Օայն իբրեւ ետես Մուշկան Նիւսարաւուրտն , մնայր գնդանացն Արտաշրի , որ 'ի վերայ գազանացն

նապէս 'ի բարձր գիտանոցին և կամ
 իբրև յամուր քաղաքին, և 'ի ձայն
 մեծ գալարափողոցն զիւր գունգան
 ստիպէր, և յառաջամարտիկ զօրօքն
 զնա 'ի մէջ փակէր: Իսկ կորովին
 վարդան իւրովք քաջ նիզակակցօքն
 ոչ սակաւ նախճիրս 'ի տեղւոջն
 գործեաց, յորում ակզւօջ և ինքն
 իսկ արժանի եղև առնուլ զգատա-
 բեալ նահատակու թիւնն:

Եւ յերկարեալ գործոց պարե-
 ըազմին՝ օրն տարածամէր, և մօտ
 առ երեկս կարճատէր. բազմաց օ-
 ըահաց մահու հասանէին, մանա-
 ւանդ 'ի թանճրութենէ գիականց
 մօտ առ մօտ խտացեալ իբրև զփայ-
 տահարս մայրաւորաց: Անդ էր ակ-
 սանել զբեկու մն նիզակացն և զխոր-
 աակու մն աղեղանց. վասն այնորիկ
 և ոչ կարէին կալ ճշմարտիւ 'ի վե-
 րայ սուրբ մարմնոց երանելիացն.
 և սուստիկ իուճապ տաղնապի էջ
 կողմանցն երկրցունց անկելոց: Եւ

որք մնացեալքն էին , վատնեալք և
ցրուեալք լինէին 'ի լեռնադաշտս
ամուր ձորոցն . և յորժամ պատա-
հէին միմեանց , դարձեալ միւսան-
գամ զմիմեանս սատակէին : Եւ մին-
չեւ 'ի մուտս արեգականն անդա-
դար լինէր գործ դառնութեանն :

Եւ քանզի գարնանային էր ժա-
մանակն , ծաղկալից դաշտքն դառ-
նային յորդահոսանս արեանց բազ-
մաց : Մանսուանդ յորժամ տեսա-
նէր ոք զբազմակոյտ դիականցն ան-
կելոց , սիրտն բեկանէր և աղիքն գա-
լարէին՝ լսել զմնչիւն խոցելոցն և
զմռնչիւնս բեկելոցն , զթաւալգլոր
խաղալ սողալ վերաւորացն , զփա-
խուստ վատացն , զթաքուստ լքե-
լոցն , զսրտաթափումն զանարի ա-
րանցն , զճչիւն կանացեացն , զողբս
սիրելեաց , զաշխարումն մերձաւո-
րաց , զվայ և զաւաղ բարեկամացն :
Քանզի ոչ եթէ կողմ էր՝ որ յաղ-
թեաց , և կողմ էր՝ որ պարտեցաւ ,

այլ քաջք ընդ քաջս ելեալ երկու
քին կողմանքն 'ի սլարտուլթիւն
մատնեցան :

Ի այց քանզի անկեալ էր զօրա-
վարն Հայոց 'ի մեծ պատերազմին ,
ոչ ոք դոյր այնուհետեւ 'ի մէջ
գլխաւոր , յոր յեցեալ ժողովէին
գունդն մնացելոցն : Թէպէտ և բա-
զում այն էր որ ապրեցան , քան
թէ որ մեռանն , սակայն ցանեալ
ցրուեցան , և հասեալ անկանէին
'ի տեղիս տեղիս յամուրս աշխար-
հին , և բռնանային 'ի վերայ բա-
զում գաւառաց և բերդից , զոր և
ոչ առնուլ իսկ ոք կարէր :

Եւ այս անուանք են քաջ նա-
հատակացն՝ որ անդէն 'ի տեղւոջն
կատարեցան : Յազգէն մամիկոնէից
քաջն Վարդան հարեւր երեսուն և
երեք արամբք . յազգէն խորխոռու-
նեաց խորէնն կորովի իննեւտասն
արամբք , յազգէն պալունեաց արին
Արտակ յիսուն և եւթն արամբք ,

յազգէն գնթուճեաց զարմանալին
Տաճատ իննեւտասն արամբք, յազ-
գէն դիմաքսենից իմաստունն Համյ-
եակ քսան և երկու արամբք, յազ-
գէն քաջբերունեաց հրաշակերտն
Ներսէս եւթն արամբք, յազգէն
գնուճեաց միանուկն Վահան երիւք
արամբք, յազգէն ընծայնոց ար-
դարն Արսէն եւթն արամբք, յազ-
գէն Սրուանձտայ յառաջողէմն
Գարեգին երկու հարազատօքն և
ութուտասն արամբք :

Այս երկերիւր ութսուն և եւթն
նահատակք, ընդ նմին և ժեծամեծ
նախարարքն անգէն ՚ի տեղոջն կա-
տարեցան : Եւ յարքունի տանէն և
՚ի սանէն Արծրունեաց և յիւրա-
քանչիւր նախարարաց տանէն, թող-
վայս երկերիւր ութսուն և եւթնս,
և այլ եւս եւթն հարեւր և քառա-
սուն այր, ուրք զանուանս իւրօքան-
չիւր ՚ի դարութիւն կենաց գրեցին
՚ի նմին աւուր ՚ի մեծ պատերազմին :

Եւ միահամուռ լինի ամենայն հազար և երեսուհն և վեց :

Իսկ 'ի կողմանէ ուրացելոցն անկանէր յայնմ աւուր երեք հազար հինգ հարեւր քառասուն և չորքայր : Ինն սյր 'ի նոցանէ 'ի մեծ պատուաւորացն էր , վասն որոյ և կարի յոյժ 'ի խոր խոցեցաւ Մուշկան Նիւսալաւուրուն : Մանաւանդ իբրեւ ետես զանհնարին հարուածն եւ թնայտիկ զիւրոյ գնդին քան ըզչայոցն , բեկաւ անկաւ զօրու թիւն ուժայն իւրոյ , և ոչ հանդարտէր կալ 'ի վերայ խորհրդոց մտացն : քանզի ոչ որսէս կարծէր զպատերազմն՝ կատարեցաւ : Մանաւանդ իբրեւ հայէր տեսանէր զբազմութիւն անկելոց իւրոյ կողմանն , և թիւ համարոյ եւս առնէր , և իբրեւ այնչափ յոլով գտանէր զիւր անկեալն քան զչայոց գնդին , եւս առաւել վասն երեւելի արանցն , զորս յականէ յանուանէ գիտէր

Թագաւորն , 'ի մեծ տագնապի լինէր այրն յանձն իւր : Արդարու թեամբ զիրսն գրել և ցուցանել 'ի Թագաւորէն երկնչէր . դարձեալ և թագուցանել եւս ոչ կարէր , քանզի ոչ ծածկէր այնպիսի մեծ կուլ :

Եւ մինչդեռ յայսմ մտաց խորհրդի էր յանձն իւր և նեղէր 'ի միտս իւր , ուրացեալն Վասակ՝ որ զանձն իւր 'ի մէջ գազանայն թագուցեալ ապրեցուցանէր , միթար մատուցանէր մտացն լքելոց . և ուսուցանէր նմա հնարս նենգու թեամբ , թէ որպէս կարասցէ մարտնչել ընդ ամուրսն խաբէու թեամբ : Երդ մունս կնքէր արքունի հրամանաւ և վկայու թեամբ անձին իւրոյ և խաբերայ երիցամբքն , որ ընդ նմայն էին . պատգամաւորս առնէր զնոսա , և երեւեցուցանէր զթողութիւն ապրստամբութեանն առ 'ի շինութիւն եկեղեցւոյ շնորհել անդրէն , և զամենայն կարգս անդրէն յար-

մարեւ ըստ առաջին սովորութեան
 նրն : Թէպէտ հրաման թագաւորին
 հաստատութեամբ էր տուեալ ,
 վասն զի յոյժ բեկաւ զօրութիւն
 նորա , որպէս զի երկոքին կողմանք
 նորա հարան , սակայն զօրքն Հայոց
 վասն նենգութեանն Ասսակայ , որ
 բազում անգամ հասեալ էին ՚ի
 վերայ ստութեան նորա , վասն այ-
 նորիկ և հրամանի թագաւորին
 վաղվազակի ոչ կարէին հաւատալ :

ԵՒԹՆԵՐՈՐԴ ՑԵՂԱՆԱԿ

Յորում նկարագրի շարքեալ առաջինոր-
թիանն Հայոց, և չարագոյն եւս երեւի
անօրէնութիւնն վասակայ :

Արդ, դարձեալ յայնժամ գըր-
դեաց զՄուշկան Նիւսալաւուրտ և
զամենայն աւագանին Արեաց, ա-
ռեալ զզօրսն հասանէր 'ի վերայ
ամրոցին, յոր անկեալ էին գունդ մի
'ի զօրացն Հայոց հանդերձ սուրբ
քահանայիւքն, և մարտ եղեալ
կռուէին շուրջ զքերգաւն : Եւ իբ-
րեւ սչինչ կարացին ազդել նոցա,
դարձեալ յերդմունս ապաստան ե-
ղեալ, զի ուխտիւ իջուսցեն զնոսա
առանց դաւ ինչ գործելոյ, և եր-
կիցս և երիցս անգամ ետուեն տա-

նել զաւետարանն : Թէպէտ և քահանայքն յանձն առնուին զիջանելն կալ առաջի , բազումք 'ի զօրականացն ոչ կարէին հաւատալ սուտ ուխտին Վասակայ . քանզի սկսաւ երթալ Մուշկան Նիւսաբաւուրս զհետ չար խրատուն Վասակայ :

Եւ ոմն 'ի քաջ զօրականէն Հայոց , որ անկեալ էր 'ի բերդն փախըստեամբ , Բակ անուն , ելեալ 'ի պարիսպն թշնամանս դնէր անօրինին , և յիշեցուցանէր առաջի Պարսից զօրագլխին զամենայն չարիօն , զոր անցուցեալ էր նորա ընդ աշխարհն Հայոց : Յորոց բազում իսկ լուեալ արդարացուցանէին զամբաստանու թիւնն , ոչ միայն 'ի Հայոց կողմանէն , այլ եւս առաւել զօրքն Պարսից : Մոյն այս այս 'ի նմին գիշերի եւթն հարեւր արամբք ել գնաց 'ի բերդէ անտի , և ոչ կարացին ձեռն արկանել 'ի նա :

Իսկ որ 'ի ներքս յամրին մնացին ,

Թէպէտ և գիտէին ճշմարտիւ զխաբեբայ երդմունս նոցա, ոչ ունէին համբար 'ի ներքս: Իբրեւ ոչ կա մաւ իջեալ կացին առաջի, հրամայեաց սպանանել 'ի նոցանէ երկերիւր և երեքտասան այր: Աշաղակեցին ամենեքեան և ասեն. Գոհանամք զքէն Տէր Աստուած մեր. մինչդեռ շէն են եկեղեցիք և անքակ տաճարք վկայից և միաբան սուրբ ուխտ եկեղեցւոյ և առաքինացեալ, արժանի արարեր զմեզ կոչմանդ երկնաւորի: Հաւասարեսցէ մահս մեր ընդ մահ քաջ նահատակացն, և խառնեսցի արիւնս մեր ընդ արիւն անկեալ վերաւորացն. և հաճեսցի Տէր ընդ եկեղեցիս իւր՝ բազմու թեամբ կամաւոր զուարակացն, որ ելանեն 'ի վերայ սուրբ սեղանոյս: Չայս աւսելով 'ի տեղւոջն կատարեցան երկերիւրքն և երեքտասանքն:

Իսկ սուրբ քահանայքն՝ որ անդ դիպեցան յամուրսն, երանելիքս այս

Յովսէփ և Ղեւոնդ բազում ընկերակցօքն իւրեանց, մատուցին և նոքա զպարանոցս իւրեանց առաջի սրոյ դահճասլետին, ասելով զնոյն քանս՝ զոր խօսեցան երկերիւրքն : Քանզի ոչ եթէ ակնկալու թիւն ինչ էր երանելեացն ըստ մարմնաւոր կենացն, այլ իմաստութեամբ հընարս խնդրէին լինել փոխանակ ամենայն աշխարհին շինութեան : Աստըն սրոյ և բողոք ՚ի դուռն կարդային, և զամենայն ամբաստանութիւն արկանէին զանօրէնն զվասակաւ : Զայս իբրեւ լուաւ Մուշկան Նիւսալուուրտ, ոչ իշխեաց ՚ի նոսա ձեռն արկանել մահուամբ : այլ զՅովսէփ և զՂեւոնդ գան հարեալ, հրամայեցին պահել զգուշութեամբ, քանզի բողոք ՚ի դուռն կարդացին : Իսկ զայլ քահանայսն արձակեցին յիւրաքանչիւր սեղիս, հրաման տուեալ վասն շինութեան և խաղաղութեան աշխարհին :

Եւ յլ մարդիկն Հայոց, որ հասեալ էին 'ի վերայ յեղյեղուկ հրամանաց Թագաւորին և ուրացեալ չարիմացին Ասասկայ, ոչ ինչ հաւատային սուտ Թսղութեանն. այլ քաջալերէին զմիմեանս և ասէին. Զի՞ պիտոյ է մեզ քնաւ կեանք անցաւոր աշխարհիս, և կամ ընդէ՞ր տեսանեմք զարեւ յեա մերոյ սիրելեացն: Զի եթէ քաջ նահատակքն մեր անկան 'ի մեծ պատերազմին, և բազում վիրաւորք տապալեցան յարիւն յապաժոյժ 'ի մէջ դաշտին, և ամենեցուն մարմինքն եղեն գէշ Թռչնոց և կերակուր գազանաց, և պատուական նախարարքն մեր հասին յանարգութիւն Թշուառութեան, լքին զեւրօքանչիւր իշխանութիւն և են 'ի հալածանս նեղութեան, որ և ամենայն փափկութիւնն Հայոց եհաս 'ի վիշտս վտանգի և յանհնարին ապականութիւն, ոչ անսամք խարեբայ հրամանացդ և անկանիմք

ի ձեռս անօրէն իշխանացդ :

Թողին այնուհետեւ իւրաքանչիւր զգեւղս և զաւանս և զագարակս , ելին հարսունք յառագաստից և փեսայք ՚ի սենեկաց , անկան ծերք յաթօղոց և աղայք ՚ի գրկաց . երթացին երիտասարդք և կուսանք և ամենայն բազմութիւն արանց և կանանց , հասեալ ունէին զամուրս անապատին և զանխոր տեղիս բազում լերանց : Էտ համարէին զգազանարար բնակութիւնն աստուածպաշտութեամբ ՚ի քարանձաւս կելոյ , քան ուրացութեամբ փափկանալ յիւրաքանչիւր շինուածս : Առանց արտնջելոյ համբերէին խտտաբուտ կերակրոցն , և ոչ յիշէին զսովորական խորտիկան : Համարեալ էին նոցա դարանափորքն իբրեւ զյարկս բարձր շինուածոց , և գետնանկողիներն իբրեւ զնկարեալ պատրշգամս :

Սաղմոսք էին նոցա մրմուռնջք եր-

գոց , և ընթերցուածք սուրբ գրոց կատարեալ ուրախու թիւնք : Ամենայն մարդ յանձն իւր եկեղեցի էր , նոյն ինքն քահանայ . մարմինք իւրաքանչիւր սուրբ սեղան , և ոգիք նոցունց՝ պատարադ ընդունելի : Քանզի ոչ ոք 'ի նոցանէ ողբայր յուսահատութեամբ զանկեալսն 'ի սըրոյ , և ոչ ոք՝ հեծեծելով հառաչէր 'ի վերայ մերձաւ որ սիրելեաց իւրոց : Խնդութեամբ ընկալան զյափշտակութիւն ընչեց բազմաց , և ոչ յիշէին ամենեւին՝ եթէ եղեալ իցեն նոցա ստացուածք : Համբերութեամբ ճգնէին և մեծաւ առաքի նութեամբ տանէին զքաջ նահատակութիւնն : Զի եթէ ոչ բացաւ աչօք տեսանէին զյոյսն խնդալից , և ոչ կարէին իսկ գործել զայնպիսի մեծ առաքինութիւն :

Քանզի բաղումք յազգէ 'ի մեծ նախարարացն էին , և եղբարք և որդիք և դստերք , հանդերձ ամե-

նայն սիրելեօք իւրեանց 'ի մէջ ամրական վայրացն, ոմանք յանլոյս երկիրն Խաղտեաց, և այլ բազումք 'ի կողմանս հարաւոյ՝ յանմատոյց ամուրս Տմորեաց, և կէսքն 'ի Թանձրախիտ մայրիսն Արձախոյ, և այլ ոմանք անդէն 'ի միջոց աշխարհին բռնացան 'ի վերայ բազում ամրուցայն : Եւ ամենեքին մեծաւ համբերութեամբ տանէին զբազում նեղութիւնն վասն յուսոյն Աստուծոյ . աղաչելով զոյս միայն, և խընդրէին յԱստուծոյ, մի տեսանել նոցա զաւեր սուրբ եկեղեցեաց :

Մ. յլ որպէս ցուցաք բազում անգամ զամբարշտին չարութիւն . յորդորէր և ստիպէր զզօրսն Պարսից 'ի մօտաւոր կողմանց աշխարհին, զի հրամանաւ արքունի զօր եկեսցէ յօգնականութիւն նոցա : Եւ հասեալ բազում այրուծի յաւելոյր 'ի Թիւ անկելոցն, և լինէր գունդ բազմութեան իբրեւ զառաջինն : Եւ

յառաջ խաղային 'ի միջոց աշխարհին, մարտ եղեալ կռուէին ընդ մեծ ամուրս կապոյտ լերինն : Իսկ որ 'ի ներքսն էին՝ քաջութեամբ մարտուցեալ հարկանէին զբազումս 'ի գնդէն Պարսից, և զմնացեալսն փախոտական 'ի բանակն արկսնէին : Իսկ նորա դարձեալ յողորմանս մատուցեալ, նուաճել խաբէութեամբ կամէին :

Իբրեւ ոչ ոք հաւատաց իջանել առ նոսա, զի մի մատնեսցին չարաչար 'ի ձեռս թշնամեացն, սակայն վաճն երդմանյն հարկ ելլել քահանայի մի իջանել առ նոսա, որում անունն էր Արշէն : Խօսէր ընդ նոսա յաղերս ընտանութեամբ, և ցուցանէր զանմնաս փախուստ անմեղացն. արկանէր գութ առաջի ուրացելոյն վասակայ, և պաղատելով յիշեցուցանէր նմա զառաջին կարգ ուխտին քրիստոնէութեան, զի թերեւս սակաւ իկ մի քաղցրասցի

յանհնարին դառնու թենէն : Այլ նա ոչ ինչ լուաւ և անսոյ բազում բանիցն նորա , կապեաց և խաղացոյց զերանելին և որք ընդ նմա իջեալ էին :

Սանաւանդ իբրեւ ետես եթէ երթայ զօրավարն զհետ խրատու կամաց նորա , սկսաւ այնուհետեւ 'ի բազում տեղիս արձակել զօպատակաւորն , և զոր արտաքոյ քան զամուրսն գտանէր զբազմութիւն մարդկանն , վարեցին 'ի գերութիւն . և զամբար 'ի ձեռն առեալ հրձիգ առնէին զբազում տեղիս : Իսկ որք էին յամուրս Տմորեաց , իբրեւ լուան զայս ամենայն չարիս , զոր գործեցին զօրքն արքունի , ոչ ինչ շահօգտի համարէին զկալն 'ի մէջ ամրականացն : Քաջութեամբ ելեալ յարձակեցան օգնականութեամբ ամրականացն , և հասեալ 'ի մօտաւոր աշխարհն Պարսկաց , յանխնայ կոտորելով՝ նախճիրս արեան գոր :

ծէին, և զմնացեալսն գերի առեալ տանէին, և անդէն յամուրսն արկանէին, և զշինուածսն աշխարհին՝ զամբար 'ի ձեռն առեալ հրոյ ճարակ տային :

'Ի արձեալ և որք էին 'ի լերինս Խաղտեաց, իբրեւ տեսին եթէ յանդրգնաբար զօրքն Պարսկաց յաներկեւղս իջանէին յամուրս աշխարհին Հայոց, յարձակեցան և նոքա մեծաւ զօրութեամբ 'ի ձորագաւառն Տայոց : Եւ գտին անդ գունդ բազում 'ի զօրացն արքունի, որ գերի առնուլ կամէին զամրականս աշխարհին. գարձեալ և կարծէին եւս եթէ գանձք նախարարացն անդ իցեն, վասն այնորիկ և յանխնայ յուղէին զվայրսն :

'Նա և տեսին եւս անդ 'ի գեւղս երկուս, որ զեկեղեցիսն այրեցեալ էր. առաւել եւս վասն այնր 'ի նախանձ բրդեցան բարկութեամբ : Յարձակեցան, հարան 'ի դիմի մի-

մեանց, և կամակարու թեամբ յաղ-
թեալ, բեկեալ արկին զզօրութիւն
գնդին Պարսից, և կոտորեցին զբա-
զումս 'ի նոցանէ, և զմնացեալսն
փախստական հանէին յաշխարհէն :
Եւ յայնչափ յանդուգն յարձակ-
մանէն՝ միայն երանելին Հմայեակ,
եղբայր սպարապետին Հայոց Վար-
դանայ, յանխնայ քաջութեամբ
մարտուցեալ՝ կատարեցաւ նահա-
տակութեամբ 'ի վերայ սուրբ ուխ-
տին միաբանութեան : Եւ այլքն ա-
մենայն ողջանդամ ապրեալք եր-
թային զհետ փախստականին :

Եւ իբրեւ այս այսպէս կատա-
րեցաւ, դադարեցին զօրք թա-
գաւորին խառնամուխ լինել յա-
մենայն տեղիս անխտրութեամբ,
և եւս առաւել ձեռնպահ լինել
եկեղեցեացն : Դարձեալ միւսան-
գամ անդրէն հարցանել սկսան
յարբուհիսն :

Նա և որ յԱրձախայ մայրիսն

անկեալքն էին փախստականք, ոչ
ինչ լռեալ գաղարեցին խաղաղու-
թեամբ. այլ հանապազ յղէին յաշ-
խարհն Հոնաց, շարժէին և յորդո-
րէին զգունգն Հոնաց, և յիշեցու-
ցանէին նոցա զուխտն՝ զոր եղեալ
էր ընդ Հայս և անսուտ երդմամբ
հաստատեալ: Հաճոյ թուէր բազ-
մաց 'ի նոցանէ լսել զքանսն քաղց-
րութեամբ: Նա և մեղադիր եւս
յոյժ լինէին նոցա, եթէ 'ի կռիւն
ընդէր ոչ եկիք սպարաւստութեամբ:
Եւ իբրեւ յառաջնումն ինչ ոչ
հնարէին զմիմեանս հաւանեցուցա-
նել, ապա գունդ բազում գումա-
րէին, և անդէն յարձակեալ հա-
սանէին 'ի սահմանս տէրութեանն
Պարսից. և զբազում գաւառս հա-
րեալ, բազմագոյն եւս գերի ա-
ռեալ տանէին յաշխարհն իւրեանց,
և յայտնի ցուցանէին թագաւորին
զմիաբանութիւն՝ զոր ունէին ընդ
գնդին Հայոց:

Իսկ իբրեւ այս ամենայն ազդու մն հասանէր առ զօրավարն Պարսից, սրտմտեալ զայրանայր . և մեծաւ բարկութեամբ հուտէր զվնասն 'ի վերայ անօրինին Ջասակայ, իբր թէ նա իցէ սկիզբն և առաջնորդ ամենայն չարեացն որ գործեցան . Էւ անդէն չու արարեալ գնայր, խաղայր հասանէր յաշխարհն Պարսից . գրէր և ցուցանէր յարքունիս զամենայն ստուգութեամբ, և զվնաս գործոյն անկանէր զուրացելովն :

Իբրեւ լուաւ թագաւորն զամենայն աւեր աշխարհին, և ստուգեաց զիրս մեծ ի պատերազմին, բեկանէր անկանէր 'ի մեծ խրոխտաւ լոյն և չուեալ դադարէր 'ի հանապազորդ և 'ի խաբեքայ խորհրդոցն . յուզէր և քննէր զվրիպու մն անհանձար գործոյն, և կամէր տեսանել՝ ասելով . Ո՞րք իցէ որ զիս ճրջ մարտութեամբ 'ի վերայ իրաց

հասուսցէ : Իսկ որ էր գիտակ ա-
նօրէն գործոյն , անդրէն 'ի գրա-
արքունի , նոյն հազարապետն Մի-
հրնէրսեհ , յառաջ մատուցեալ ա-
սէ ցլթագաւորն . Զայդ ես ասեմ
քեզ , արքայ քաջ . եթէ կամիս ըս-
տու գութեամբ լսել զարդարն , որք
գլխաւ որք քրիստոնէիցն են 'ի Հայս ,
տուր կոչել , և գան յօժարութեամբ
և ասեն քեզ զամենայն արդարու-
թեամբ :

Յայնժամ զմի ոմն յաւագ նա-
խարարացն , Ատրորմիղդ անուն ,
որոյ իշխանութիւնն իսկ խառն էր
ընդ Հայոց աշխարհին և գործա-
կից էր զօրավարին 'ի նմին պատե-
րազմի , գրէր և յանձն առնէր նը-
մա զաշխարհն Հայոց մարզպանու-
թեամբ : Եւ զՄուշկան Նիւսա-
լաւուրտ հանդերձ ամենայն մնա-
ցեալ զօրուն գումարէր յաշխարհն
Աղուանից և Լփնաց և Ճղբաց և
'ի Հեճմատակաց և 'ի Թաւասպա-

րաց և 'ի Խիբիովան, և յամենայն
ամրականն, զորս աւերեալ էր գըն
դին Հոնաց վասն ուխտին Հայոց :
Որպէս և յոյժ իսկ նորումեալ էր
Թագաւորն, ոչ միայն ընդ աւեր
աշխարհացն և ընդ անկանելն զօ-
րացն, այլ եւս առաւել ընդ աւե-
րել պահակին՝ զոր 'ի բազում ժա-
մանակաց հազիւ ուրեմն կարացին
չինել. որ և յայնմ ժամանակի դիւ-
րեաւ առեալ քանդեցաւ, որում
և չէր իսկ ակնկալութիւն շինու-
թեան : Իսկ զՎասակ հանդերձ գըլ-
խաւոր քրիստոնէիւքն 'ի դուռն
հրամայեաց կոչել :

Այդ, եկն եմուտ մարզպանն
Ատրորմիզդ յաշխարհն Հայոց սիրով
խաղաղութեամբ : Հրամանաւ ար-
քունի կոչեաց առ ինքն զՍահակ
սուրբ եպիսկոպոսն Ռըշտունեաց,
ուսանել 'ի նմանէ զիրոցն ամբաս-
տանութիւնն : Բայց թէպէտ և նո-
րա աւերեալ էր ատրուշան մի, և

քաղուժ չարչարանք հարեալ էր
 զպաշտօնեայս կրակին, ոչ ինչ զան
 գիտեաց գալ յատեան հրապարա
 կին: Դարձեալ և ՚ի տանէն Արծ
 րունեաց բարեպաշտօն երէց մի
 Յուշէ անուն, որ առաջնորդ էր աչ
 խարհին Արծրունեաց, աւերեալ էր
 և նորա զկրակատուն մի, և կապաւ
 նք և տանջանք քաղուժ չարչա
 րանս անցուցեալ էր ընդ մոգս. և
 սա ոչ ինչ զանգիտեաց, այլ կամաւ
 եին և յանդիման եղև մարդկա
 նին: Եւ երկու եւս այլ քահանայք
 երանելիք, որոց անուանքն են Սա
 մուէլ և Աբրահամ: քանդեալ էր
 և սոցա զատրուշանն յԱրտաշատ,
 և յառաջագոյն ըմբռնեալ էին ՚ի
 կապանս յուրացեալն Աստափայ,
 ածին և զնսսա յառաքինի ընկերան:
 Եւ ժողովեցին եւս ՚ի նոյն տեղի
 զմեծն Յովսէփ և զՂեւոնդ և զՔա
 ջաջ և զԱրշէն: Եւ իբրեւ ուսաւ
 և սեղեկացաւ յամենեցունց մարգ

պանն , գրեաց և եցոյց յարքունիս
զամենայն ճշմարտութեամբ որ
պէս զիարդ լուաւ 'ի բերանոյ նո-
ցա :

Ի այց վասակ թէպէտ և յառա-
ջագոյն հասեալ էր 'ի դուռն , ըստ
կամաց իւրոց այլ ընդ այլոյ եր-
թեալ պատմէր զամենայն ստու-
թեամբ , սակայն 'ի միտս թագաւո-
րին ոչ կարէր զանձն արդարացու-
ցանել , այլ պատասխանի տրար նմա
կ'ասէ . Յորժամ քրիստոնեայքն
եւս եկեացեն , հասարակ լուայց
յասենի :

Իսկ զսուրբ քահանայոն վասն զի
կապանօք տանէին , յետ երկուց ամ-
սոց և քսան աւուր հասանէին 'ի
ձմերոցն արքունի : Իբրեւ լուաւ
մեծ հազարապետն , եթէ ածին զնո-
սա 'ի քաղաքն , ինքնին իսկ ականա-
տես լինէր նոցա : Բայց թէպէտ և
տեղեկութեամբ լսէր 'ի նոցանէ զս-
մինայն , ոչ կարէր ձեռն արկանել և

չարչարել զնոսա . քանզի բազումք
 'ի նախարարացն Հայոց դեռ եւս
 բռնացեալ ունէին զամուրս աշ-
 խարհին , և դեռ եւս մարդպանն
 յերկիւղի էր : Վասն որոյ զգուշու-
 թեամբ հրամայեաց պահել ըղ-
 սուրբսն , և զաշխարհն հրամայէր
 սիրով նուաճել , վասն որոյ և ինքն
 իսկ շրջէր և ժողովէր և շինէր ուխ-
 տիւ հաստատութեան :

Եւ եպիսկոպոսացն հրաման տայր
 ունել զիւրաքանչիւր իշխանու-
 թիւնն , և ըստ առաջին սովորու-
 թեանն պաշտել յայսնութեամբ ,
 և համարձակ եւս գալ 'ի հրապա-
 րակ : Նա և ընծայից և պատարա-
 գաց արժանի առնէր թողուլ զա-
 ռաջեալ : Եւ քանզի բազում գա-
 լառս առեալ և աւերեալ էր զօ-
 րականին , թողուլ հրամայէր զհար-
 կրս աշխարհին . և զայրուձին եւս
 արքունի թեթեւացոյց առ ժա-
 մանակ մի : Եւ միայնակեացք որք

ելեալ և կորուսեալ էին, հրամայէր գալ և ունել զիւրաքանչիւր տեղիսն :

Եւ զամենայն կարգս աստուածայաչտութեանն, որպէս զիարդ և ունէին յառաջ ժամանակաւ առ նախնեօքն, նոյնպէս և այժմ, ասէ, կալցին: Եւ եթէ ոք ՚ի հեռի աշխարհ ուրեք գնացեալ իցեն, ունիմ իշխանութիւն յարքունուստ, ասէ մարդպանն, եթէ յազատաց իցեն, եթէ ՚ի շինականաց իցեն, եթէ յեկեղեցւոյ, զինչ կեանս և թողեալ իցէ, եկեսցեն և կալցեն զիւրաքանչիւր զարարս. երդմամբ կնքէր և առաքէր ՚ի կողմանս կողմանս : Որ և բազումք իսկ եկին և ժողովեցան, և կալան զիւրաքանչիւր կալուածս :

Նա և որ մեծն է քան զամենայն, որ ՚ի բռնութենէ ոք ակամայ կալեալ էր զմոգութիւնն, հրովարտակրս առաքէր յարքունուստ, անդ-

րէն ունել զքրիստոնէա թիւնն . Եւ
յանդիման խօսէր թագաւորն , որք
էին 'ի տանն արքունի , եթէ Որք
ոչ սիրով ունին զդենիմազդէզն ,
այնպիսեաց և աստուածքն են ցա-
սուցեալ և ես ոչ ինչ եմ շնորհա-
կալ . և այսօր զնոյն հրաման տամ
ամենեցուն . 'ի կամս մարդոյն թո-
ղեալ ըստ իւրաքանչիւր մտաց , որ-
պէս զինչ և կամի պաշտել՝ պաշ-
տեսցէ . ամենեքեան իմ ծառայք
են . Ջայս ասէր , և գրով հրաման
տայր ամենայն աշխարհի .

Իբրեւ զայս ըւան և տեսին բա-
զսւմք՝ որ էին ցանեալք և ցրուեալք
'ի հեռաւոր տեղիս , գային և ա-
նէին զիւրաքանչիւր արարօ . Իսկ
նախարարքն որ էին յամուրս աշ-
խարհին և կամ 'ի հեռաւոր օտա-
րու թեան , իբրեւ տեսին զչինու-
թիւն երկրին՝ մանաւանդ զեկեղե-
ցւոյն հաստատու թիւն , քաջալերե-
ցան համարձակեցան և նորա յան

գիման լինել արքային : Ասան որոյ
 և պատգամ յղեցին առ մարզպան
 աշխարհին , զի 'ի դուռն ցուցցէ
 զքանս նախարարացն : Իսկ նա վաղ
 վաղակի յարքունուսա գիր ողորա-
 նաց և ուխտ հաստատութեան տայր
 տանել առ նոսա հրամանաւ ար-
 քունի : Բայց թէպէտ և գիտէին
 նորա զգառնութիւն տէրութեանն՝
 թէ սաւտ են յամենայնի , կամեցան
 չարչարակից լինել սրբոցն . զի եթէ
 մահ եւս առաջի կայցէ , ոչ ինչ
 զանգիտեացն երկիւղիւ :

Էւ զայս լուեալ թագաւորին ,
 ոչ հապանօք , այլ արձակ ոտիւք և
 արձակ ձեռօք հրամայեաց առ ինքն
 կոչել : Ածին վաղվաղակի զկին և
 զորդիան , և զինչս իւրաքանչիւր ե-
 տուն 'ի ձեռս մարզպանին . և ին-
 քեանք փութանակի գնացին 'ի ձը-
 մերոցն արքունի :

Էւ ժինչ դեռ անդրէն 'ի ձմերու-
 ցին էր թագաւորն , ատեան հար-

ցափորձի 'ի մէջ նոցա հրամայէր լե-
նել : Եւ նստաւ հազարապետն՝ զի
լուիցէ կողմանցն երկոցունց : Եւ
իբրեւ յերկարեցաւ ամբաստանու-
թիւնն զաւուրս բազումս, պարտա-
ւորեցաւ կողմ ուրացելոցն : Քան-
զի ցուցանէին զթուղթսն՝ զոր տը-
ւեալ էր Վասակայ և ամենեցուն
որ ընդ նմա էին, զի միաբանք ի-
ցեն ընդ նմա յուխտ ապստամբու-
թեանն. թուղթ մի 'ի Վրաց աշ-
խարհէն, և թուղթ մի յԱղուանից
աշխարհէն. սոյնպէս և թուղթ մի
յԱղձնիս, և հրովարտակ մի առ
թագաւորն Յունաց, և թուղթ մի
առ մեծ սպարապետն Անտիոքոս :
Եւ 'ի բոլորեսին յայտոսիկ թուղթ-
սըն վաւերականի մատանի Վասա-
կայ եդեալ էր : Սոյնպէս խառն էր
նա և 'ի մահ մուգուցն 'ի Զարեհա-
ւանի : Եւ զբազում բերդս՝ զոր
հանին 'ի Պարսկաց, յայտ առնէին
զնորա թուղթսն և զհրամանսն .

քանզի նա էր մարզպանն 'ի ժամանակին :

Որպէս և հրեշտակու թեամբ իսկ զոր յղէր առ Յոյնս նախարար մի, որում անունն էր Ատոմ, յազգէն Գնունեաց, սա մատուցեալ յանդիմանէր զնա առաջի մեծի ատենին հրովարտակաւն իսկ՝ զոր տուեալ էր նորա իւրով մատանեալ : Կա և 'ի մէջ իսկ բերէր զամբաստանու թիւնն նորա Մուշկան Կիւսաբաւուրտ, և յայտ առնէր պատերազմակից ընկերօքն իւրովք, որ և յետ վճարելոյ պատերազմին բազում աւրիւն ետ հեղուլ Վասակ . թէ որպէս սուտ երդմամբք խարէր և ի ջուցանէր յամրոցաց անտի . էր՝ զոր կոտորէր, և էր՝ զոր գերի տանէր զծառայս և զաղախնայս արքունի : Եւ 'ի վերայ այսր ամենայնի մնասու և գող եւս գտանէր հարկի աշխարհին, որ յարքունիան երթայր :

Նա և յուրացեալ ընկերացն նորա բազումք էին, որ յայտ արարին զչարիս նորա՝ զոր գործեալ էր ընդ աշխարհն Հայոց : Եւ ՚ի մնացեալ մոգացն և ՚ի փշտիսպանացն՝ որք ՚ի կապանսն ապրեալ էին և ապա ածին յարքունիս, հարցին և ջնտա վասն նորա և ասէն. Դուք էք ինչ տեղեակ վասն չարութեան սորա : Եսաւն պատասխանի և ասէն . Ամենայն անցք չարչարանաց՝ որ անցին ընդ մեզ, և բազում հարուածք որ եղեն ՚ի զօրքն արքունի, և աւեր և գերութիւն աշխարհին Հայոց, և կորուստ հարկացն արքունի, սկիզբն և առաջնորդ չարեաց այրդ այգ եղեւ :

Եւ մինչդեռ այս ամենայն ամբաստանութիւն զնմանէ էր զայն չափ բազում աւուրս, յառաջ մտաւեան և իւր արգականքն, որ եւս յառաջագոյն դատախազ լեալ էին զնմանէ առաջի արքային, սկսան

կարգաւ ցուցանել և յայտ առնել, որպէս զի բարեկամացեալ էր նա ընդ Հեռանայ Հոնի միաբա նութեամբ բազասական արքային, 'ի ժամանակին՝ զի կոտորեաց Հեռանն այն զգորտն Պարսից Սղուանքս, և ասպատակաւ եհաս յերկիրն Յունաց, և բացում գերի և աւար խաղացոյց 'ի Հոռոմնց և 'ի Հայոց և 'ի Վրաց և Սղուանից. որպէս զի 'ի վերայ իսկ եհաս խորհրդոցն ինքն իսկ Թագաւորն, և սպան զբազանական արքայ : Եւ վասակ մարդայան էր Հայոց 'ի ժամանակին, և Թշնամեացն արքունի խորհրդակից գտաւ : Յուցին և յայտ արարին ազգականքն նորա, որպէս զի հմուտ և տեղեակ իսկ էին չար խորհրդոցն նորա. զամենայն ցուցանելին և յայտ առնելին առաջի Թագաւորին. և զայլ եւս բազմազոյն խարդախութիւնան, որ ստուծեամբ վարէր զհեանս իւր՝

ոչ միայն առ ընկերս , այլ և առ
Թափաւորն ինքնին գլխովին . զի
ոչ երբէք արդարութեամբ լիտս-
տակեալ էր 'ի մանկութենէ :

Յայնմ ժամանակի հրաման ետ
հազարապետն . Ածէք այօր և 'ի
կապելոցն , որք են 'ի բանտի անդ :
Լուծին և ածին յերանելեացն ըզ-
Սահակ եպիսկոպոս ուրշտունեաց
և զսուրբն : Յովսէփ և զՂեւոնդ
երէց : Եւ իբրեւ մերկացան ամե-
նայն բանք ատենին առաջի նոցա ,
ետ պատասխանի Սահակ եպիսկո-
պոսն և ասէ . Որ յայտնի ուրա-
ցեալն են 'ի ճշմարիտն Աստուծոյ ,
ոչ գիտեն զինչ գործեն և կամ
զինչ խօսին , քանզի խաւարեալ է
խորհուրդք նոցա . զտեսարս պաշ-
տեն սուտ պատճառանօք , և ընդ
ընկերս մտանեն յուխտ ստու-
թեան : Եւ են նոքա դարանք սա-
տանայի , զի նոքօք իսկ կատարէ
զդառնութիւն կամացն իւրոց , որ-

պէս երեւի իսկ 'ի դոյն յայդ վա-
սակ : Քանզի մինչ ունէր զանուն
քրիստոնէու թեան , վերին երեսօք
կարծէր ծածկել և թագուցանել
զամենայն չարութիւն իւր առաջի
ձերոյ անգէտ տէրութեանդ , և
զամենայն նենգութիւնն իւր քրիս-
տոնէութեամբն ծածկէր :

Ուստի և ձեր իսկ կարծեցեալ՝
մեծապէս պատուեցէք զդա առա-
ւել քան 'զարժանն իւր : Հաւա-
տացէք դմա զաշխարհն վրաց .
հարցէք , եթէ գո՛հ իցեն զդմանէ :
Ետուք դմա զտէրութիւնն Սիւ-
նեաց . լուարուք յազգականաց սյ-
տի դորա , զինչ պատմեն զդմանէ :
Արարէք զդա մարզպան Հայոց . զոր
նախնեացն ձերոց մեծաւ աշխա-
տութեամբ գտեալ էր , դա 'ի մի-
ում ամի կորոյս զերկիրն ամենայն .
Տեսեր , իբրեւ բարձաւ 'ի դմանէ
պատուական անունն Աստուծոյ ,
զոր ունէր ստութեամբ , մերկ ե-

բեւեցաւ ամենայն չարապործու
Թիւն դորա : Զի եթէ առ Աստու
ուածն իւր սուտ գտաւ, առ ո՞ր
'ի ժահրանացուաց աստի դա ար
դար գտցի :

Արդ, ամենայն ամբաստանու
Թիւն՝ որ այժմ յայտնի եղև ըզ
դմանէ, ոչ ահա ձեր իօղ յառա
ջագոյն լուեալ էր, բայց յոր դէմս
ծածկեցէքն, դուք ձեռքն իսկ քաջ
գիտէք : Ինձ այսպէս թուի, եթէ
սուտ յուսով դա զձեղ խնդացոյց :
Այլ ոչ դուք և ոչ դա և ոչ որ
զկնի ձեր գալոցն է, զայն 'ի մեզ
ոչ կարէ տեսանել : Արդ, արարէք
զգա որսէս և կամիք, ցմեղ զի՞
հարցանէք :

Սարժացաւ մեծ հազարապետն
ընդ միտս իւր, և 'ի խորհուրդն իւր
քննէր զամենայն բանս անեմին :
Քանզի հասեալ էր 'ի վերայ, եթէ
յիշաւ ի դատապարտեցաւ սյրն բառ
անարժան դործոցն իւրոց, եմուտ

և եցոյց զամենայն բանս ատենին յարքունիսն : Եւ իբրեւ լուաւ թաղաւորն և ստուգեաց 'ի հազարապետէն զառնն պարտաւորութիւն , բարկացաւ յոյժ և 'ի խոր խոցեցաւ . բայց միայն երկայնմտութեամբ կամեցաւ հասուցանել զնա 'ի մեծ անարգութիւն : Լուռ եկաց ասուրս երկուտասան , մինչ 'ի գլուխ չոգաւ փութոյն ամբաստանութեանն :

Եւ եղև յասուր միջ մեծի զամենայն երեսելի և զպատուականքն հրամայէր յընթրես կոչել : Կոչեցին և զուրացեալն , և նա ըստ առաջի կարգի օրինացն արքունի արկանէր զպատուական հանգերձն , զոր ունէր 'ի թագաւորէն . կապեր և զպատուավորան , և զխոյրն ու կեղէն դնէր 'ի վերայ , և զկռանակուռ ձոյլ ոսկի կանարն ընդելուզեալ մարգարտով և ակամօք պատուականօք ընդ մէջ իւր փձէր , և զգինդսն յականջսն , և զգու-

մարտակն 'ի պարանոցին , զսամյրսրն զթիկամբն , և զամենայն օրէնս պատուոյն զանձամբ արկեալ՝ երթայր յարքունիս . շքեղ և երեւելի քան զամենեսեան երեւէր բազմութեանն :

Իսկ նախարարքն որք կամօք 'ի Հայոց չոգան անձամբ տուեալ զանձինս 'ի փորձութիւնն , և սուրբքն որ յառաջագոյն հասեալ էին , կապանօք ունէին զամենեսեան առգրանն արքունի : Իբրեւ տեսին զնա զարդարեալ և շքեղացեալ , և բազմամբոխ գնդաւ գայր յարքունիս , 'ի միտս իւրեանց սկսան այսպանել և տսել . Ո՛վ անմիտ վաճառական , զանմահ և զանանց պատիւ ետուր , և զանցաւորդ գնեցեր , զոր և զայդ եւս ընդ մօտոյ աւուրս կորուսանելոց ես :

Եւհաս և նստաւ 'ի ներքին դահլիճսն , որ էր հրապարակ մեծամեծացն : Արդ , եկն ել սենեկապանն

յարքունուստ, հարցանէր ցնա և
 ասէր. Արքայ յղեաց առ քեզ, յոր-
 մէ գտեալ է քո զայդ ամենայն պա-
 տուական պատիւդ, ասա ինձ վաղ-
 վաղակի, վասն որոյ արդար վաստա-
 կոց: Եւ յուշ առնէր նմա զամենայն
 բանս ատենին, յորում դատապար-
 տեցաւն. նա և զոր ոչ եւս անդ
 խօսեցան՝ զայն եւս յայտնէր նմա.
 Զի ոչ ըստ կարգի ունէր նա զտէ-
 բուծիւնն Սիւնեաց աշխարհին, այլ
 նենգութեամբ և քսութեամբ ես-
 սպանանել զհօրեղբայր իւր զԱսղի-
 նակ, և ինքն տարաւ զտէբուծիւնն
 իբրեւ քրտիկար յարքունիս: Նս և
 այլ եւս բազում բանիւք դատա-
 պարտեցին զնա, որում ամենայն
 աւագանին վկայ դային: Պապան-
 ձեցաւ ամենեւին, և չգտաւ բան
 ճշմարիտ ՚ի բերան նորա: Իբրեւ
 կրկնեցին և երեքկնեցին ցուցանե-
 լով ՚ի ներքս յարքունիսն, հատաւ
 վճիռ մահու ՚ի վերայ նորա:

Արդ, եկն եւ դահճապետն, և մատեաւ առաջի ամենայն մեծաւ մեծացն մերկեաց 'ի նմանէ զպաւաիւն զոր ունէր յարքունուստ, և զգեցոյց նմա հանդերձ մահապարտի: Կսպեցին զոտս և զձեռս, և կանձանցարար նստուցին 'ի ձի մատակ. տարան և ետուն յայն զընդան, ուր կային մահապարտք ամենայն:

Իսկ նախարարքն Հայոց և սուրբ եպիսկոպոսքն հանդերձ երիցամբքն, թէպէտ և էին 'ի մեծի պատուհասի, ոչ ինչ յիշէին զնեղութիւնն՝ որ անցեալ էր ընդ նոսա, և կամ՝ որ այլ եւս ակնկալութիւն էր գալ 'ի վերայ, այլ զարմոցեալ էին ընդ մեծ յայտնութիւնն՝ որ եղև Պապ տուճոյ: Մխիթարէին զմիմեանս և աօէին. Քաջութեամբ պատերազմեցաք, առաւել եւս համբերութեամբ ճգնեսցուք: Լուեալ է մեր 'ի սուրբ հարցն մերոց, եթէ գլուխ

ամենայն առաքինութեան համբերութիւն է , և իմաստութիւն երկնաւոր՝ կատարեալ աստուածապաշտութիւն , և զայս ոչ որ կարէ գտանել առանց չարչարանաց : Իսկ չարչարանքն յորժամ ընդերկարանայ՝ ՚ի վերայ , յայնժամ բաղմանայ վարձ հտտուցմանց սլարգեւին :

Այս թէ այդ այդպէս է , զայս միայն աղաչեսցուք զԱստուած , զի համբերել կարացուք ամենայն փորձութեանց . և Տէր ինքնին աբասցէ հնարս մերում փրկութեան : Լուեալ է մեր զդատաստան քառասուն զինուորացն Քրիստոսի , որք բազում հարուածս տանջանաց ընկալան : Մինն ՚ի նոցանէ փութացաւ ՚ի բաղանիսն , և վրիպեաց ՚ի պաակէն . իսկ երեսուն և ինն համբերութեամբ կատարեցան , և հասին այնժ աւետեացն , որում ցանկացեալն էին : Իսկ մեր ընկերակիցն

աւանիկ, որ յառաջագոյն որոշեցաւ 'ի մէնջ, ահա եղեւ գործակից սատանայի : Մինչգեռ ոգիքն 'ի մարմնին են, ընկալաւ զառհաւատչեաց գեհենին տանջանաց, որ ոչ միայն սրբոց է ողբալի, այլ և ամենայն գազանաբարոյ մարդկան :

Օչայս ասէին, և բազում արտասուս 'ի վերայ կորուսելոյն հեղուին. և անդէն զերգս հոգեւորս 'ի բերան աւեալ ասէին. Բարի է յուսալ 'ի Տէր քան յուսալ 'ի մարդիկ. բարի է յուսալ 'ի Տէր քան յուսալ յիշխանս. ամենայն ոգիք շրջեցան զինեւ և անուամբ Տեառն յազթեցի նոցա : Քաջալերէին ըզմիմեանս և ասէին. Չայս գիտելով, եղբարք, մի երկիցուք յանաստուած աղգէս հեթանոսաց, որ քան զմեղուս վատթարագոյն եւս են 'ի շայրանալն իւրեանց. զի և նորա ցոսումն 'ի սատակումն անձանց իւրեանց լիցի. այլ մեք զա-

նուն Տեառն կարդասցուք, և վա-
նեսցուք զամենեսեան :

Իսկ ուրացեալն Վասակ հայէր 'ի
միաբանութիւն սուրբ կապելոցն,
որք մեծաւ խնդութեամբ ընդու-
նէին զչարչարանսն, և զուարթա-
գոյն և պայծառք երեւէին որպէս
յառաջագոյն յարքունիսն . հայէր
և կարօտէր, և ոչ ոք խառնեաց զնա
'ի նոսա, այլ ուրոյն նովին կապա-
նօք պահէին : Եւ որ ըստ օրէ բե-
րէին իբրեւ զգէշ ընկենուին 'ի մեծ
հրապարակին, ձաղէին և այպանէ-
ին, և տեսիլ ամենայն կարաւանին
զնա առնէին : Կողոպտեցին հանին
և ոչ ինչ թողին զոր ընդ իւրն ու-
նէր . այնպէս ձաղեցին աղքատու-
թեամբ, մինչ հաց մուրանային և
բերէին նմա իւր ծառայքն : Եւ այն
պէս սաստիկ արկին զպարտերս հար-
կաց աշխարհին 'ի վերայ տան նո-
րա, որ մինչեւ զհարց և զհաւուց
և զիւր արարս և զզարդս կանանց

եւս եղ 'ի վերայ, և ետ և տու-
 ժեցաւ, և ոչ կարաց հատուցանել
 զպարտան արքունի : Եւ յայն տեղի
 հասուցին, մինչեւ հարցանել նմա-
 եթէ կայցէ ինչ գանձ 'ի գերեզմանս
 նախնեացն մերոց : Եւ եթէ գտեալ
 էր նորա, հանէր և տայր ընդ իւր
 և ընդ ընտանեացն տուգանս, որ
 պէս զի բազում մարդիկ իսկ չոգան
 'ի տուժի :

Եւ իբրեւ այսպէս յամենայն կող-
 մանց հարեալ վատթարացաւ, ան-
 կաւ յախտօ գժնդակս անդէն 'ի
 կապանսն : Զեռաւ փոր նորա, և
 հարան և արորեցան գոգք նորա,
 և քամեալ մզեցաւ թանձրամսու-
 թիւն նորա : Եռացին որդունք ընդ
 աչս նորա, և 'ի վայր սորեցին ընդ
 ռնգունս նորա . խցան լսելիք նո-
 րա, և ծակոտեցան չարաչար շոր-
 թունք նորա . լուծան ջիւք բազկաց
 նորա, և յետ կոյս կորացան կրու-
 կունք օտից նորա : Բղխեաց 'ի նր

մանէ հոտ մահու, և փախստական եղեն 'ի նմանէ ձեռնասուն ծառայք նորա: Լեզուն միայն կայր կենդանի 'ի բերան նորա, և ոչ գտաւ խոստովանութիւն 'ի շքութեան նորա: Ճաշակեաց զմահ հեղձամբղձուկ, և էջ 'ի գժոխս անհնարին դառնութեամբ: Ոտնհար եղեն նրմա ամենայն սիրելիք նորա, և ոչ յագեցան սաստիկ հարուածովք ամենայն թշնամիք նորա:

Եւ այն որ կամէրն թագաւոր լինել մեղօք՝ Հայոց աշխարհին, ոչ երեւեցաւ տեղի գերեզմանի նորա. քանզի իբրեւ զշուն մեռաւ և իբրեւ զգէշ քարշեցաւ: Ոչ յիշեցաւ անուն նորա 'ի մէջ սրբոց, և ոչ մատեաւ յիշատակ նորա առաջի սուրբ օեղանոյն յեկեղեցւոջն: Ոչ ինչ եթող չարիս՝ զոր ոչ գործեաց 'ի կեանս իւր, և ոչ ինչ մնաց 'ի մեծամեծ չարեաց՝ որ ոչ անցին ընդ նա 'ի մահուան նորա:

Գրեցաւ յիշատակարանս այս
 վասն նորա , առ 'ի կշտամբումն
 յանդիմանութեան մեղաց նորա .
 զի ամենայն՝ որ զայս լուեալ գի-
 տասցէ , նզովս 'ի հետ արկցէ , և
 մի լիցի ցանկացող գործոց նորա :

ԵՐՏԵՒՈՅ
ԵՒԹՆ ՅԵՂԱՆԱԿԻՆ
ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Պարջեալ վասն նորին պատերազմին և
չարչարանաց սուրբ խահանայիցն :

ԱՐԴ, 'ի վեչտասաներորդի ա-
մի տէրութեան նորին թագաւորի
դարձեալ անդրէն խաղայր գնայր
յաշխարհն քուչանաց մեծաւ սրբու-
մտութեամբ 'ի գործ պատերազմի :
Եւ գնացեալ 'ի Վրկանէ, և ելեալ
յԱպար աշխարհ, նովին կապանօք
զնախարարսն և զքահանայսն հրա-
մայեաց պահել 'ի Դղեկ քաղաքի 'ի
Նիւշապուհ, և զերկուս յերանելի
կապելոցն ընդ իւր խաղացոյց : Ահ
արկանէր ամենայն քրիստոնէու-
թեան ընդ որ անցանէր :

Իբրեւ զայն տեսանէր Հոն մի, որ
 էր յազգէ Թագաւորացն 'ի Խայ-
 լանդերաց աշխարհէն, Բէլ անունն,
 և 'ի ծածուկ խոնարհէր առ քրիս-
 տոնեայսն, և սիրով յօժարու թեամբ
 ուսանէր 'ի նոցանէ զճշմարտու-
 թիւնն, և կամօք իւրովք նուա-
 ճեալ էր ընդ իշխանութեամբ Թա-
 գաւորին, և կարի յոյժ դառնա-
 նայր 'ի միտս իւր յորժամ տեսանէր
 չարչարեալ զաւրբսն : Եւ իբրեւ
 այլ ոչ ինչ էր ձեռնհաս, փախաւու
 կան անկանէր առ արքայն Քուչա-
 նաց : Երթայր և պատմէր նմա զա-
 մենայն անցս չարչարանացն, զոր
 անցոյց Թագաւորն ընդ աշխարհն
 Հայոց . տեղեակ եւս առնէր զնա
 վասն խրամատութեանն պահակին
 Հոնաց . ցուցանէր և զերկարաւա-
 կու թիւն զօրացն, որ բազում ազգք
 բաժանեցան 'ի սիրոյ Թագաւորին .
 ազգէր նմա և զտրտունջ զԱրեաց
 աշխարհին :

Օչայս իբրեւ լուաւ Թագաւորն
 Քուշանաց, ոչ ինչ երկմտու թեամբ
 թերանայր յառնէն, և ոչ կարծիք
 ըստեսի անկանէին ՚ի սիրտս նորա :
 Քանզի սակաւ մի յառաջագոյն նո-
 րա լուեալ էր, դարձեալ իբրեւ
 ստուգեաց եւս ՚ի Բելլայն յայնմ՝
 եթէ խաղացեալ գայ ՚ի վերայ աշ-
 խարհին Քուշանաց, փութացաւ
 վաղվաղակի զօր ժողովէր, գունդ
 կազմէր՝ ելանել նմա ընդ առաջ
 հզօր ձեռամբ : Զի թէպէտ և սչ
 կարէր յանդիման տալ պատերազմ
 ընդդէմ նորա, այլ ՚ի վերջի թե-
 ւոյն անկեալ, բազում հարուածս
 հասուցանէր ՚ի վերայ զօրացն ար-
 քունի : Եւ այնպէս նեղեալ շտա-
 պէր, զի անձուկ լաշկարաւ վա-
 տախտարակ արարեալ՝ այսրէն դար-
 ձուցանէր, և ինքն ասպատակաւ
 զհետ մտեալ աւերէր զբազում գա-
 ճառս արքունի . և ինքն ողջանդամ
 անդրէն յերկիրն իւր դառնայր :

Եւ իրրեւ ետես եթէ անարգաւ նօք և վատթարութեամբ դարձեալ եմ 'ի պատերազմէս , զիջաւ փոքր մի 'ի հպարտութենէն , և գիտաց եթէ յերկպառակութենէ զօրացն եղեն չարիքն ամենայն : Եւ առ մղձկել սրտին՝ չգիտէր թէ յ' թափէր զթոյնս դառնութեան : Իսկ մեծ հազարապետն յոյժ էր յերկիւղի , քանզի ինքն էր պատճառք ամենայն չարեացն՝ զոր գործեաց :

Սկսան բանս 'ի բերան դնել մոգպետին և մոգացն , որք մատուցեալ յանդիման ասէին ցթագաւորն . Արքայ քաջ , մեք 'ի դենէ իսկ գիտեմք , զի ոչ ոք 'ի մարդկանէ կարէ գալ առաջի քոյոյ մեծի զօրութեանդ . այլ վասն քրիստոնէից , որ են ընդդէմ օրինաց մերոց , բարկացեալ են մեզ աստուածքն , զի մինչեւ ցայսօր կենդանի պահեցեր զնոսա : Եւ յիշեցուցանէին եւս նմա , որպէս նոքա 'ի բանտի անդ

անիծանէին զքեզ : Եւ բազում և այլ հայհոյութիւնս խօսէին զսրբօցըն, և զոր հանապաղ զնոսա յաչաց հանէին, և զմիտս թագաւորին ածէին 'ի ցասումն բարկութեան. մինչեւ փութացաւ վաղվաղակի հեղուլ զարիւն անմեղացն :

Եւտ հրաման վասն երկուցն՝ որ անդէն 'ի կարաւանին առ իւրն էին, Սամուէլ և Աբրահամ, զի գաղտ կորուսցեն զնոսա : Իսկ որք էին 'ի Դղեկ քաղաքին, հեռի էին 'ի կարաւանէն իբրեւ օթիւք հնգետասան : Հրամայեաց համբարակապետին, որում անունն էր Դենչապուհ, զի յառաջ քան զնա երթիցէ 'ի քաղաքն, ուր էին սուրբ քահանայքն Տեառն, և չարաչար տանջանօք իշխեսցէ դատել և հարցանել, և սրով վախճանել :

Եւ զնոսա մոգպետին՝ յառաջագոյն, որում յանձն արարեալ էր, բազում անդամ աւելի քան

զհրամանն արքունի չարչարեալ էր . քանզի իշխան գեներալ էր Ապար աշխարհին , և առաւել ջերմագոյն էր 'ի մոգութեանն . քան զբազում գիտունսն եւս տեղեակ էր զրադերչ տական օրինացն : Նա և զոր մեծ պարծանս համարէին ըստ իւրեանց մարտութեանն կարգին , համակդէն անուն էր . գիտէր և զամպարտ քաջն , ուսեալ էր և զբազապիտն , ունէր և զպալհաւիկն և զպարտկադեանն . քանզի այս հինգ կեչոք են՝ որ գրուեալ ունին զամենայն օրէնս մոգութեանն : Բայց արասցոյ սպստ է մեւս եւս սյլ վեցերօրդ , զոր մտապետն կոչեն :

Ի՞նչ էր իմն անձին , եթէ կատարեալ իցէ ամենայն գիտութեամբ . հայէր ընդ երանելիսն , եթէ առ 'ի տգիտութեան մոլորեալ են 'ի մեծ գիտութենէս մերմէ : Եդ սնտի կարծիս 'ի մտի՝ անգագար չարչարել զնոսա , զի թերեւս առ չժու-

ժալ մարմնոյն ներդու թեանց՝ լուայց
 'ի նոցանէ բանա ինչ ողորանաց :
 Ասան որոյ զատ և որոշեաց 'ի նա-
 խարարացն զքահանայան, և հեռա-
 ցոյց 'ի նոցանէ բացադոյն . և արկ
 զնոսա 'ի ներքնատուն մի գէճ խա-
 ւարչտին : Եւ հրամայէր վեց առն
 երկու քաշկէնս ժամէ 'ի ժամ, և
 գորակ և կէս ջուր . և ամենեւին
 ոչ զօք թողոյր մօտ երթալ 'ի դուրս
 բանտին :

Եւ իբրեւ աւուրս քառասունս
 այսու ներդէր զնոսա, և ոչ լուաւ
 'ի նոցանէ բան թուլութեան, այլ
 իմն ած զմտաւ, եթէ ոք յիւրոց
 ծառայիցն գաղտ եգիտ ինչ 'ի նո-
 ցանէ, և 'ի ծածուկ տացէ նոցա
 կերակուր : Ինքն երթեալ կնքէր
 զերգ և զդուռն բանտին, և զկար-
 գեալ առճիկն տայր յիւր հաւատա-
 րիմնն տանել նոցա . և արար զայս
 աւուրս հնգետասան : Յակայն և
 այնպէս երանելիքն ոչ ինչ շտա-

պեալ տագնապեցան . այլ մեծաւ համբերութեամբ տանէին զճգնութիւնն , և տնդադար սաղմոսիւք կային 'ի հանսապազորդ պաշտամանն . և 'ի կառարել աղօթիցն զուարթագին գոհանալով , սակաւիկ մի հանգչէին 'ի գետնախշոի յանկողինսն :

Իսկ պահապանքն , որ 'ի վերայ կապելոցն կային , յոյժ էին զարմացեալ ընդ առողջութիւն անհիւանդութեան նոցա , իբրեւ լսէին զանդադար հնչումն ձայնիցն : Վասն այնորիկ պատմեցին յականջս մոգպետին և ասեն . Ոչ են արքն այն լոկ առանց մեծի զօրութեան . զի եթէ պղնձի մարմինք ունէին նոքա , արդ լուծեալ էր 'ի գէճ խոնաւոյ անտի : Բազում ժամանակք են մեր , զի յանձն է մեզ պահպանութիւն բանդիս . ոչ յիշեմք՝ եթէ 'ի կապելոց ոք ամսորեայ ժամանակ կեցեալ է 'ի տանդ յայդմիկ : Արդ , մեք ա-

սեմք քեզ թէ առերհրաման մահու
նոցա և սպանանես, դու գիտես, ա-
պա թէ ոչ, պահել յանձն արարաւ
քեզ և ոչ դատել զնոսա, չարաչար
վտանգ է կապելոցն: Նա և մեք զա-
հի հարեալ եմք և յոյժ երկնչիմք,
յորժամ տեսանեմք զայնպիսի ան-
հնարին նեղութիւնս:

Եւ իբրեւ զայս լուաւ մոգպետն,
յարուցեալ ինքնին երթայր 'ի մէջ
գիշերին յերդ բանդին: Եւ հայե-
ցեալ 'ի ներքս ընդ մութ գիշերոյն,
այն ինչ լինէր նոցա 'ի պաշտամա,
նէն հանգչել, և տեսանէր զանձն
իւրաքանչիւր կապելոցն, զի իբրեւ
զկանթեղ անշիջանելի վառեալ բոր-
բորէր: Ջահի մեծի հարաւ, և ա-
սէր ընդ միտս իւր. Ջինչ է այս
մեծ սքանչելիքս. աստուածք մեր
ուրեմն եկեալ իջեալ են 'ի բանդս,
և նոցա փառաւորութիւնն լու-
ցեալ բորբորի: Եւ եթէ նոքա առ-
ստա ոչ մերձենան, մարդոյ լոկոյ

անհնարին է զայսպիսի պայծառու
թիւն լուսոյ զգենուլ : Ի՞մ այսպէս
լուեալ էր վասն կեշտիս այսորիկ ,
եթէ առ յոյժ յիմարութեանն մա-
լորեալ են , և ստութեամբ կեր-
պարանին 'ի յաչս տգէտ մարդկան :
Թերեւս և այս տեսիլ այնպէս ինչ
երեւեցաւ ինձ :

Եւ ոչ կարէր համօրէն կալ 'ի
վերայ իրացն երեւման : Եւ մինչ
դեռ յայսմ մտաց խորհրդի էր, դաքս
ձեալ սուրբքն յիւրաքանչիւր խըշ-
տեկացն կանգնեցան կացին 'ի սո-
վորական պաշտամանն : Յայնժամ
ճշմարտեալ գիտաց մագպետն , եթէ
ոչ այլ ընդ այլ տեսանէր՝ որ երե-
ւեցաւն նմա , այլ 'ի նոցունց յան-
ձանց փայլէր լուսաւորութիւնն :
Յայնժամ կրկին անգամ զահի հա-
րաւ և ասէ . Ո՞ւմ 'ի կապերոցն ե-
ղեւ այսպիսի յայանութիւն . ես և
ոչ զմի որ ոչ գիտեմ , և ոչ լուեալ
է իմ 'ի հարցն յառաջնոց : Եւ քան

զի անհնարին շարժեցաւ 'ի մեծ
 սքանչելեացն, և դողացին ամենայն
 մարմինքն, և թմարեալ կիսամետ
 լինելո 'ի վերայ տանեացն մինչեւ
 յառաւօտն. և 'ի ծագել լուսոյն
 իբրեւ զբազմօրեայ հիւանդ յա-
 ռուցեալ երթայր 'ի վանս իւր, այլ
 և ոչ ումեք իչեեաց ամենեւին
 պատմել զոր ինչ ետեսն :

Առջեաց առ իւր զսրահարանն
 և ասէ ցնոսա. երթայք հանեք ըզ-
 կապեալն 'ի վերնատուն մի ցամա-
 քադոյն, և անդ պահեցէք զնոսա
 զգօւշութեամբ, որպէս և ասա-
 ցէքն : Մի սմն 'ի դահճաց անտի
 իբրեւ լուաւ զհրամանս մոզպե-
 տին, փութով ընթացեալ երթայր,
 իբրեւ մեծ իմն աւետիս տանէր նա
 ցա : Հրամայեաց ձեզ, ասէ, ելա-
 նել 'ի ցամաք վերնատունմի. արիք
 վազվազակի և մի հեղցայք, քանզի
 և մեք իսկ պաղատեցաք վասն ձերոյ
 տառապանացդ :

Իսկ սուրբն Յովսէփ հեղաբար սկսաւ խօսել ընդ դահճապետին և ասէ . Երթ և ասա ց յիմար առաջնորդն ձեր . չէ լուեալ քո վասն հանդերձեալ գալստեան Տեառն մեցոյ և կամ վասն մերոյ հրաշակերտ շինուածոցն , որք մեզ կան պահին 'ի սկզբանէ պատրաստութիւնքն . վասն որոյ դիւրեալ համբերեմք մեծի նեղութեանս առ սէր այնր յուսոյ՝ զոր տեսանեմք : Դու բարւոք արարեր , զի արգտհատեցեր մեծի նեղութեանս մարմնոյ . այլ ոչ ինչ եմք ձանձրացեալք իբրեւ զանաստուած որ , որ չեք այլ ինչ յոյս 'ի միտս նորա քան որ երեւինս : Այլ մեք առ սէրն Քրիստոսին մերոյ ընդ այս յոյժ եմք խնդացեալ . և կատարեալ պարգեւս զսա իսկ հա մարիմք , զի ժամանակեայ վշտօքս զանժամանակ երանութիւնսն ժառանգեսցուք :

Եւթէ շինուածոց իցեմք ցան-

կացեալք, ունիմք շինուածս յերկինս առանց մարմնաւոր ձեռագործի, որ ոչ ինչ երեւին ձեր արքունիքդ առ նորօք: Նոյնպէս և հանդերձից և փառաց և անախտ կերակրոց, զոր եթէ ոք կամեսցի ասել ձեզ, չհանդարտէ լսել ձեր տկարութիւնդ. վասն զի կուրութեան հնութեամբն չտեսանէք և ոչ լսէք և ոչ իմանայք, յայն սակս զմեզ զուր և անիրաւ և առանց յանցանաց անողորմն դատիք: Այլ մեր թագաւորն առատ է և բարերար, և բաց է գուռն արքայութեան նորա. եթէ կամեսցի ոք դիմել՝ դիմեսցէ համարձակ. ՚ի դարձելոց յապաշխարութիւն շնախանձի և ոչ ընդ ումեք երբէք:

Իայց վասն դիւրութեանս՝ որ դու հրամայեցեր առնել մեզ, էք մեր իշխանութիւն անդրէն յաշխարհին մերում չանկանել մեզ ՚ի ձեռս թագաւորիդ, որպէս և այլ-

քրն՝ զի ասրեցան յայսպիսի փորձանաց . այլ որպէս կամօք և յօժարութեամբ եկողք , իբրեւ թէ գիտէաք պիիշտ վտանգիս , ոչ ինչ զանգիտեցաք յայսպիսի ճգանց , սոյն պէս և կամիմք՝ զի և այլ եւս ծանրացուցնես 'ի վերայ մեր , մինչեւ քո չարութիւն կամացդ յագեցի 'ի մեզ : Զի թէ Աստուածն մեր , որ է արարիչ երկնի և երկրի և ամեն ձայն երեւելեաց և աներեւութից , և առ սէր իւրոյ բարեբարութեանն խոնարհեցաւ առ ազգս մարդկան , և զգեցաւ մարմին չարչարելի , և անց ընդ ամենայն հանդէս առաքինութեան , և կատարեաց զամենայն գործ անտեսութեան , 'ի կամս իւր մատնեցաւ 'ի ձեռս խաչահանուացրն , մահու մեռաւ և եգաւ 'ի գերեզմանի , և զօրութեամբ աստուածութեանն իւրոյ յարուցեալ երեւեցաւ աշակերտացն և այլոց բազմաց , և վերացաւ առ Հայր իւր յեր

կինս , և նստաւ ընդ աջմէ հայրենի
 աթոռոյն , և շնորհեաց մեզ զօրու-
 թիւն երկնաւոր , զի ըստ նորա ան-
 մահու թեանն՝ և մեք մերով մահկա
 նացու մարմնովս կարիցեմք չարչա-
 րակից լինել անմահ մեծութեանն ,
 և նա ոչ եւս իբրեւ զմահկանացու
 համարի զմեր մահն , այլ իբրեւ ան-
 մահից հատուցանէ մեզ զվարձս
 վաստակոց մերոց , արդ՝ փոքր հա-
 մարիմք մեք զչարչարանս զայս առ-
 սէր փոխարինին , զոր էարկ առ-
 աղգս մարդկան ։

Իբրեւ լուաւ զայս ամենայն բանս
 մոգօրետն՝ ՚ի դահճապետէ անտի ,
 խռովեցաւ , պղտորեցաւ ՚ի միտս
 իւր , և հատաւ քուն յաչաց նորա
 զբազում գիշերս : Իսկ յաւուր միտջ
 յերեկուն պահուն յարուցեալ եր-
 թայր առ նոսա միայնիկ լռիկ , և
 ոչ զոք առնոյր ընդ իւր ՚ի սպասա-
 ւորացն : Եւ իբրեւ եհաս ՚ի դուրս
 տանն , հայէր ընդ ծակ մի ՚ի ներքս

և տեսանէր ըստ առաջին տեսլեանն .
բայց նոքա 'ի քուն կային խաղաղիկ :
Հեզաբար կարդաց յանուանէ զե-
պիսկոպոսն , քանզի քաջ իսկ գիւ-
տէր պարսկերէն : Եկն 'ի դուրս և
հարցանէր . Ո՛վ ես գու : Ես ինքն
իսկ եմ , ասէ . կամիմ 'ի ներքս մը-
տանել և տեսանել զձեզ :

Եւ իբրեւ եմուտ 'ի մէջ սրբոցն ,
ոչ եւս երեւէր նմա այլ նշանն . և
պատմեաց նոցա զերկիցս երեւումն
սքանչելեացն : Ետ պատասխանի
Ղեւոնդ երէցն և ասէ . Աստուած ,
որ ասաց 'ի խաւարի լոյս ծագել ,
որ և ծագեաց և լուսաւորեաց ի-
մաստութեամբ զաներեւոյթ արա-
բածս , նոյն զօրութիւն և պսօր
ծագեաց 'ի խաւարեալ միտս քո ,
և բացան աչք կուրացեալ ոգոյդ ,
և տեսեր զանշիջանելի լոյս շնոր-
հացն Աստուծոյ . փութա , մի հեղ-
գար . գուցէ դարձեալ կուրացեալ
ընդ խաւար գնայցես :

Լի զայս իբրեւ ասաց, յոտն կացին ամենեքեան ասելով զքառասներորդ երկրորդ սաղմոսն. Առաքեալ, Տէր, զլոյս քո և զճշմարտութիւն քո, զի նոքա առաջնորդեցես և հանցեն զմեզ ՚ի լեառն սուրբ և ՚ի յարկս քո : Արդարեւ ճշմարտիւ, Տէր, առաջնորդեցեր և աներ զմուրեւալս զայս յանանց ուրախութիւնդ և յանմերժելի հանգիստդ : Ահա նմանեալ է օրս այս սուրբ չարչարանացն քոյ . որպէս ապրեցուցեր զմահապտրա աւազակն յերկրորդ մահուանէն, և նովաւ բացեր զաղիսեալ դուռն Ադենայ, այսպէս գտեր և զայս կորուսեալս : Որ էր պատճառք մահու բազմաց, արդ՝ արարեր զսա պատճառք կենաց մեզ և անձին իւրում : Գոհանամք ըզքէն, Տէր, գոհանամք և ձայնակիցք լինիմք սուրբ մարգարէին : Մի մեզ Տէր, մի մեզ, այլ անուան քո տուր փառս վասն ողորմութեան և ճշշ

մարտութեան քո . զի մի՛ երբէք
ասասցեն 'ի հեթանոսս , թէ՛ ո՛ւր է
Աստուած նոցա . որպէս և այսօր
իսկ յայտնի եղեւ զօրութիւն քո
մեծ 'ի մէջ ապարասան խաւարա-
զգեստ ազգիս :

Իսկ որ ձրին եգիտ զաստուածա-
տուր շնորհսն , սկսաւ և նա առանձ-
նինն ասել . Տէր լոյս իմ և կեանք
իմ , ես յու՛մմէ՞ երկեայց . Տէր աստ-
ւէն կենաց իմոց , ես յու՛մմէ՞ դողա-
ցայց : Քանզի գիտեմ ճշմարտիւ , ե-
թէ բազում են այսուհետեւ թըշ-
նամիք իմ , և կամին մերձենալ և
ուտել զմարմինս իմ . այլ դու , Տէր
ամենայնի , եկիր վասն ամենեցուն
կենաց , զի դարձցին և կեցցեն ա-
ռաջի քոյոյ մարդասիրութեանդ :
Մի՛ որոշեր զիս 'ի սուրբ գառանցս՝
յորս խառնեցայ , զի մի՛ ըստ քո փա-
րախդ արտաքս ելեալ՝ չար գազան
դարձեալ բեկանիցէ զիս : Մի՛ հայիր ,
Տէր , 'ի բազմամեայ ամբարշտու-

Թիւնս իմ, ղի մի մուրեալ 'ի ճըջ մարիտ կենացդ՝ զբազումս անդրէն 'ի կորուստ աշակերտիցեմ, այլ որոց եղէ պատճառք մահու, նոցին եղէց և պատճառք կենաց : Սատանայ՝ որ ինեւ խրոխտացեալ պարծէր 'ի մէջ մեծի կորստականացս, ինեւ կորացեալ ամաչեսցէ 'ի մէջ իւրոց աշակերտացն :

Եւ զայս իբրեւ ասացին, նմին իսկ ետուն կասարել զաղօթան, և դարեցին նովաւ հանդերձ մինչեւ 'ի պահն երրորդ, և այնպէս խաղաղացեալ կացին 'ի քուն ամենեքեան մինչեւ 'ի ժամ առաւօտուն : Իսկ նորա յոտն կացեալ, և 'ի քուն ոչ մտանէր . այլ զձեռսն իւր 'ի վեր համբարձեալ՝ կայր յաղօթո : Եւ մինչ դեռ ընդ երդ պշուցեալ հայէք յերկինս, յանկարծակի տունն լի եղեւ լուսով. և երեւեցան նմա սանդուղք լուսեղէնք՝ որ կանգնեալ էր յերկրէ 'ի յերկինս, և գունդք

գունդք զօրաց ելանէին 'ի վեր . և էր ամենեցուն տեսիլն նոր և չքնաղ և ահաւոր և սքանչելի իբրեւ զտեսիլ հրեշտակի : Ունէր և զթիւ համարոյ 'ի միտս իւր զիւրաքանչիւք գնդիցն , զոր տեսանէր . էր՝ որ զհազարի , էր՝ որ զերեսուն և զերից , էր՝ որ զերկերիւրոց և զերեքտասանից : Եւ այնպէս մօտադոյնս մերձենայր , մինչեւ ճանաչել նմա զերիս 'ի նոցանէ , զՎարդան և զԱրտակ և զԽորէն : Եւ ունէին ինն պսակ 'ի ձեռին , խօսէին ընդ միմեանս և ասէին . Ահա եկն եհաս ժամ , զի և սոքա խառնեցին 'ի գունդս մեր . քանզի և մեք սոցա իսկ մնայաք , և առ հաւատչեայ պատիւ սոցա բերաք : Եւ որում ոչ եւս մնայաք , եկն երեւեցաւ և խառնեցաւ , և եղև իբրեւ զմի 'ի զինուորաց քրիստոսի :

Այս երիցս անգամ երեւեցաւ չքնաղ տեսիլս առն երանելւոյ :

Ջարթոյց զսուրբսն 'ի քնոյ անտի .
 և պատմեաց նոցա զամենայն տե-
 սիլն կարգաւ : Իսկ նոքա յարու-
 ցեալ կացին յաղօթս և ասէին . Տէր
 Տէր մեր , զի սքանչելի է անուն քս
 յամենայն երկրի . համբարձաւ մեծ
 վայելչու թիւն քոյ 'ի վերոյ քան զեր-
 կինս . 'ի բերանոց մանկանց տղայոց
 ստընդիացաց հաստատեցեր զօրհ-
 նու թիւն , զի եղծցի թշնամին և
 հակառակորդն : Ջի ոչ եւս է այ-
 սուհետեւ ասել , եթէ տեսից զեր-
 կինս զգործս մատանց քոց , այլ թէ
 տեսից զքեզ Տէր երկնի և երկրի ,
 որպէս երեւեցար իսկ սյսօր 'ի ձե-
 ուրն սուրբ զօրականացն քոց հե-
 աաւոր օտարիս , որ անցեալ էր ըստ
 ակնկալու թիւն կենաց իւրոց :

Ահա դու Տէր ողորմութեամբ
 քով պսակեցեր զսիրելիս քո , և
 գթութեամբ քով ելեր 'ի ինդիր
 կորուսելոյս , դարձուցեր և խառ-
 նեցեր 'ի դասս սրբոց քոց : Ոչ միայն

Ետեօ սա զերկինս՝ զգործս մատանց
 քոց, այլ ետես զերկինս և զքնա-
 կիչս նորա, և մինչ դեռ է յերկրիս՝
 խառնեցաւ ՚ի գունդս բիւրաւոր
 հրեշտակաց քոց: Ետես և զողիս
 արդարոց կատարելոց, ետես և ըզ-
 նմանութիւն վառաց աներեւոյթ
 պատրաստութեանցն, ետես և ՚ի
 ձեռին նոցա զանշուշտ աբուռնայն,
 որ հանգերձեալ պահի ՚ի ձեռն ճար-
 տարապետին: Երանի սմա վասն
 սուրբ տեսլեանս, և երանի է մեզ
 վասն սորա մերձաւորութեանս առ
 մեզ. քանզի հաստատեալ գիտացաք
 սովաւ, եթէ յորսմ այսպիսի սքան-
 ճելիք յայտնին, մեծ մասն ընկալաւ
 սա յանսպառ քոց բարութեանցդ:
 Անսպառ են պարգեւքն քո, Տէր, և
 առանց խնդրելոյ տաս ում և կաւ
 միս քոյով յորդ և աննախանձ ա-
 ռատութեամբդ: Եւ եթէ որ ոչ
 խնդրեն՝ չարդելուս ՚ի նոցանէ, բաց
 մեզ, Տէր, զգուռն ողորմութեան

քո, որ 'ի մանկութենէ մերմէ ցանկացեալ եմք. բարեմասնութեան սրբոց քոց : Զնորագիւտ դաստա, կերտս քո բարեխօս առնեմք վասն անձանց մերոց . մի ընկղմեսցի նաւ հաւատոց մերոց 'ի մէջ ալէկոծեալ ծովու մեղաց :

Եւ այսպէս յերկար կատարելով զաղօթան, յորդ և առատ արտասուս հեզուին 'ի վերայ անձանց իւրեանց : Գութ ողորանաց արկանէին առաջի Բարերարին, զի լսելի լիցի ձայն պազատանաց նոցա, և հաստատուն կացցեն 'ի վիշտս ճշգրանցն, զի մի զրկեսցին 'ի ցանկալի պսակացն, զոր ունէին սուրբքն 'ի ձեռս իւրեանց, որպէս և ազդեցաւ նոցա 'ի ձեռն Հոգւոյն սրբոյ, զի մերձեալ էր ժամանակ կոչման նոցա. որպէս զի երթիցեն և աներկեւղ գագարեսցին 'ի կասկածելի ակնկալութենէն, որում համբերէին բազում տառապանօք, զի առ-

հաւատչէիւ փոքու հասցեն երկնաւոր մեծութեանն, որում 'ի վաղընջուց իսկ էին ցանկացեալք :

Եւ քանզի ինքն իսկ մոգպետն իշխան էր աշխարհին, և նմա յանձնարարեալ էր զկապեալսն քաղաքին, վասն այնորիկ և համարձակութեամբ ընդ առաւօտն հանեալ տանէր յապարանսն իւր : Լուանայք և սրբէր զնոսա 'ի չարչարանաց բանդին, առնոյր զջուր լուացմանն սրբոցն և արկանէր զիւր մարմնովն : Ուղղէր 'ի տան իւրում աւազան, և ընդունէր 'ի նոցանէ զսուրբ մէկրրտութիւնն, հաղորդէր 'ի կենդանարար մարմինն և 'ի քաւիչ արիւնն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի : Բարձր բարբառով աղաղակէր և ասէր . Մկրտութիւնս այս լիցի ինձ 'ի լուացումն մեզաց իմոց, և 'ի ծնունդս նորոգութեան վերջստին Հոգւոյն սրբոյ . և ճաշակումըն անմահ խորհրդոյս 'ի ժառանգ

գութիւն երկնաւոր որդէգրու-
թեանն : Դնէր և ըստ մարմնոյ ա-
ռաջի նոցա սեղան կերակրոյ , և
մխիթարութեան բաժակ մատու-
ցանէր նոցա , և միաբանէր ընդ
նոսա հացին օրհնութեան :

Այլ թէպէտ և ինքն եհաս յերկ-
նաւոր բարխն , և աներկեւղ էր
'ի մարդկանս հարուածոց , սակայն
վասն ընտանեացն յոյժ ունէր կաս-
կած , զի մի իբրեւ վնասակարք մատ-
նեսցին յիրս արքունի : Վասն այնու-
րիկ 'ի ծածուկ կոչէր 'ի գիշերի և
ղնախարարսն , որ 'ի նմին քաղաքի
էին 'ի կապանս , և առնէր ծախս
մեծամեծս : Եւ էին ամենեքեան 'ի
մեծի խնդութեան վասն սքանչե-
լեացն , որ երեւեցաւ նոցա : Ոչ
յիշէին ամենեւին , եթէ վիշտք ինչ
անցեալ էին ընդ նոսա :

Իայց 'ի ժամ բազմականացն կար-
ծիք իմն եղեն 'ի միտս սրբոցն վասն
երիցու միոյ , որ էր ընդ նոսա 'ի

սուրբ կապանսն . զի 'ի մէջ շինա-
 կան մարդկան կեցեալ էր , և տգի-
 տագոյն եւս էր 'ի գրոց մխիթարու-
 թենէ : Հրամայեցին ունել զգլուխ
 բազմականին . ետ պատասխանի ե-
 րանելին և ասէ . Ջրնչ է այդ՝ զոր
 դուքդ գործէք . և կամ յինէն զի՞
 թաքուցանէք զծածուկս խորհրո-
 դոցդ : Ես քան զկրսերս ձեր խո-
 նարհագոյն եմ , և քան զեւս փոքու-
 նըս յաշակերտաց ձերոց տգիտա-
 գոյն եմ , զիւրդ կարացից այդմ
 տանել : Այս իսկ մեծ էր ինձ , զի
 սուրբ կապանաց ձերոց հազոր-
 դեալ եմ այսօր : Եթէ արժանի
 համարիք ձերում սեզանոյդ , կա-
 լարուք դուք զիւրաքանչիւր տեղի
 բազմականիդ , և հրամայեցէք ինձ
 զիմ տեղին : Եւ բռնադատեաց
 սուրբ եպիսկոպոսն միաբանու-
 թեամբ ամենայն սրբոցն , և 'ի
 վերոյ քան զամենեսեան բազմե-
 ցուցին զնա :

Եւ իբրեւ բոլորեցաւ ակումբ
բազմականին, և հաղորդեցան ամե-
նեքեան 'ի կերակուրն զուարթու-
թեամբ, յոտն եկաց սուրբ Յով-
սէփ, և սկսաւ զուրախութեան
նուագն մատուցանել և ասել այս-
պէս. Ուրախ լերուք ամենեքեան 'ի
Քրիստոս. քանզի վազիւ այս ժամ
իցէ, ահա մոռացեալ իցէ մեր զա-
մենայն նեղութիւնս և զչարչարա-
նքս՝ զոր կրեցաք: Եւ փոխանակ սա-
կաւ աշխատութեանս մերոյ բազ-
մապատիկ հանգիստ ընդունելոց
եմք, և փոխանակ խաւարային ար-
գելանի բանդին՝ մտանելոց եմք
յերկնից քաղաքն լուսաւոր, որոյ
քաղաքի քաղաքապետ ինքն Քրիս-
տոս է, հանգիստապետ՝ յորում առ-
պարիսի նախ ինքն առաքինացաւ
առնելով զնշան յաղթութեան: Եւ
այսօր նոյն Տէր է, որ յաջողէ մեզ
զնոյն նշան ընդունելով 'ի փրկու-
թիւն անձանց մերոց և 'ի պար-

ծանս մեծափառ սուրբ եկեղեցւոյ :
Եւ զոր օրինակ տեսէք դուք զեղ-
բարս զայս 'ի գլուխ բազմականիս
մերոյ , սոյնպէս սա նախ ընդունե-
լոց է վաղիւ զպսակն 'ի ձեռն կա-
տարմանն իւրոյ : Զի ահաւասիկ
եկն եհասս և մերձեցաւ առ մեզ
Թշնամին կենաց մերոց և պսակիչ
սուրբ չարչարանաց ծառայիցս Քր-
րիստոսի :

Օյայս իբրեւ ասաց , լուաւ 'ի
նմանէ բանս պնդութեան , որով
յոյժ մխիթարեցան ամենեքեան :
Ասէ . ի սուրբ աղօթից ձերոց այդ-
պէս արասցէ ինձ Քրիստոս , և կա-
տարեսցէ զելլ վախճանին իմոյ յաշ-
խարհէս ըստ բանի քում : Եւ ահա
ընդ ասելդ քո ազդումն եղեւ հռ-
գւոյս իմոյ , և յիշեցի ես զմարդա-
սիրութիւնն Քրիստոսի , որոյ և գա-
լուստ իսկ նորա յաշխարհս վասն
մեր մեղացն եղեւ : Գթասցի յիս
որպէս և յաւազակն 'ի ժամ խաչին .

որպէս նովաւ զդրունս փակեալ դրախտին եբաց , և յառաջեցաւ լինել կարապետ այնոցիկ՝ որ անդրէն 'ի նոյն տեղի դառնալոց էին յուրախութիւն , արասցէ և զիս այսօր Տէր Յիսուս Քրիստոս սպասաւոր ձերում մեծաշուք գնդիդ :

Աւանիկ վասն միոյ մեղաւորի՝ որ դառնայ յապաշխարութիւն , անվախճան լինի ուրախութիւն հրեշտակաց յերկինս . որպէս զի գիտեն իսկ զկամս Տեառն իւրեանց : Քան զի վասն միոյ կորուսելոյ ոչխարին եկն 'ի խնդիր , վասն այնորիկ և նոքա խնդակիցք լինին վասն միոյ դարձելոյ յապաշխարութիւն : Թերեւս վասն իմ եկեալ էր մեծ զօրավարն Հայոց բազում սուրբ ընկերակցօքն իւրովք . զպսակն վասն ձեր բերեալ էր , այլ զուրախութեան աւետիսն հասարակաց տայր : Եւ առաւել եւս ընդ իս էին զարմացեալ , զի ոչ ճանաչէին զիս 'ի

կեանս իւրեանց , ահա 'ի սուրբ մահն իւրեանց՝ կամէին զի և ես մասն ընկալայց ընդ երանելիսն :

Աղաչեմ զձեզ , տեարք իմ և հարք , աղօթս արարէք 'ի վերայ ա նարժանութեանս իմոյ , զի արժանի եղէց մեծի աւետեացն հասանել , որ յանսուտ ձերոց բերանոցդ բարբառեցաւ 'ի լսելիս իմ : Արդ՝ փութամ տեսանել զօրն , և յաւուրանդ զժամն եկեալ հասեալ 'ի վերայ մեր : Եւ երբ իցէ՝ զի ելից 'ի թանձրագանդաղ ձանձրալի մարմնոյս այսորիկ . երբ իցէ՝ զի տեսից զքեզ Տէր Յիսուս . երբ իցէ՝ զի ա ներկիւղ եղէց 'ի մահուանէ . երբ իցէ՝ զի տգիտութիւնս իմ հասցէ 'ի կատարեալ գիտութիւն : Օգնեա ինձ , Տէր , օգնեա ինձ , և կարկառեա զամենազօր աջդ յօգնականութիւն . զի խոստման բանիցս իմոց և գործք արդեամբք կատարեսցին 'ի վերայ մեր . և փառաւոր լիցի

յիս 'ի մեղաւորս անուն Տեառն
մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի :

Օյս իբրեւ ասաց երանելին ,
յոտն կացին 'ի բազմականացն ,
անդ գոհանային ասելով . Փառք
քեզ , Տէր , փառք քեզ թագաւոր ,
զի ետուր մեզ կերակուր ուրա-
խութեան . լցո զմեզ Հոգւովդ
որբով , զի գտցուք առաջի քո հա-
ճոյք և մի ամսչեցեալք , զի դու
հատուցանես իւրաքանչիւր ըստ
գործս իւր :

Ի նմին ժամու եղեւ խորհուրդ
մեծ 'ի մէջ նոցա , թէ զինչ օրի
նակաւ կարացեն ապրեցուցանել
զմոգպեան . զի մի լուեալ յարքու-
նիսն , իբրեւ զհուր բորբոքեացի
բարկութիւն 'ի վերայ մնացելոցն ,
իբրեւ ոչ ինչ կարացին 'ի ժամուն
վճարել , միաբանութեամբ աղօթս
արարեալ՝ Աստուած ապաստան
առնէին զկեանս առնն հաւատա-
ցելոյ :

Իսկ նախարարքն հրաժարեցին 'ի սրբոցն յորդառատ արուստուօք , և ողբալից ուրախութեամբ անկեալ յոտս նոցա աղաչէին մեծու պաղատանօք՝ յանձն առնել զնոսա Հոգւոյն սրբոյ . Զի մի ոք 'ի մէնջ , առնն , թուլացեալ և ելեալ արտօքս 'ի հաւասար միաբանութենէս , կերակուր լիցի չարաբարոյ գազանին :

Իսկ երանելիքն միաբան քաջալերէին զնոսա և ասէին . Զորացարուք , եղբարք , 'ի Տէր . միութարեցարուք 'ի մարդասիրութիւնն Աստուծոյ , որ ոչ թողու զձեզ որքս և ոչ 'ի բացէ առնէ զողորմութիւնն իւր 'ի մէնջ հաւատով 'ի Քրիստոս . բազում բարեխօսիւքն՝ զոր ունիմք առ նա , ոչ շիջանի վառումն կանթեղաց ձերոց , և ոչ ուրախ լինի խաւարասէր թշնամին կենաց ձերոց : Այլ նոյն Տէր է , որ զօրացոյց զառաջին նահատակսն՝ խառնելով

զնոսա 'ի գուենդս հրեշտակաց իւրոց . նոցուն սուրբ ոգիք և ամենայն դասք արդարոց հասցեն ձեզ յօգնականութի համբերութեան , զի ընդ նոսին նոցունց պսակացն արժանի լինիջիք :

Օչայս խօսէին ընդ նոսա , և ըզգիշերն ամենայն սաղմուսիւք 'ի գլխուխ տանէին . իսկ 'ի ժամ առաւօտուն ասէին ամենեքեան . Ճագեա , Տէր , զողորմութիւնս քո՝ ոչ ճանաչեն զքեզ , զարդարութիւնս քո՝ ոչ ուղիւ են սրտիւք : Մի եկեսցէ 'ի վերայ մեր ոտն ամբարտաւանից , և ձեռք մեղաւորաց մի դողացուսցեն զմեզ , անդ անկցին ամենեքեան , որ գործեն զանօրէնութիւն , մերժեցան , և այլ մի կարասցեն հաստատել :

Եւ անդէն վաղվազակի հասին դահիճքն 'ի դուռն բանդին , մտին 'ի ներքս և տեսին , զի որ յառաջ մոգպետն էր , և նմա իսկ յանձն աւ

րարեալ էր պահել զնոսա, նստէր
 'ի մէջ նոցա և լսէր 'ի նոցանէ. նա
 և քաջալերեր եւս զնոսա շերկնչել
 'ի մահուանէ : Իբրեւ տեսին զմեծ
 սքանչելիսն գահիճքն, յոյժ զար-
 մացան ընդ իրան, այլ ոչ ինչ իշխէին
 հարցանել ցնա. բայց չոգան և
 պատմեցին Դենշապհոյ, որում յան-
 ձըն արարեալ էր զչարչարանս որդ-
 բոցն : Իսկ նա իբրեւ լուաւ 'ի դահ-
 ճացն արքունի, զահի մեծի հարաւ
 'ի միտս իւր, թէ գուցէ և ինքն ան-
 ձամբ 'ի ներքս լիցի, քանզի և ծա-
 նօթագոյն եւս էր առնն : Հրամայ-
 եաց հանել 'ի բանդէ անտի զամե-
 նեսեան կապանօք, և հեռացուցա-
 նէր 'ի քաղաքէ անտի երկոտասան
 պարսիկ հրասախաւ : Եւ 'ի ծածուկ
 խօսէր ընդ մոգպետին, եթէ զլինչ
 պատճառք իցեն կապանաց նորա :
 Ետ պատասխանի այրն և ասէ ցնա.
 Մի՛ խօսիր ընդ իս 'ի ծածուկ, և մի՛
 լսեր զխորհուրդս լուսոյ 'ի մէջ խա-

ւարի , զի բացան աչք իմ արդ ,
քանզի տեսի զլոյսն երկնաւոր : Եւ
թէ կամօրս լինել խորհրդակից կե-
նաց , հարց ցիս յանդիման , և պատ-
մեմ քեզ . զի տեսի զմեծամեծսն
Աստուծոյ :

Եւ իբրեւ լուաւ 'ի նմանէ զա-
մենայն , և ստուգեաց եւս վասն
իւրոյ միաբանութեանն , եթէ ոչ
քակտի 'ի սրբոցն հաւանութենէ ,
ոչ իշխեաց ձեռն արկանել 'ի նա ,
թէպէտ և ունէր հրաման յարքու-
նուստ : Այլ փութացաւ , և ինքն
երթեալ պատմէր թագաւորին 'ի
ծածուկ զամենայն որպէս զիարդ
լուաւ 'ի նմանէ :

Ետ պատասխանի թագաւորն և
ասէ ցոյննչապուհ . Մի՛ ոք տմենե-
ւին լուիցէ զայդ 'ի քէն , մանաւանդ
վասն տեսլեանն մեծի՝ որ երեւեալ
է նմա , զի մի՛ տգէտ մարդիկ երկ-
մտեալ՝ բաժանեցին 'ի մեր հաս-
տատուն օրինացս : Մինչ մեք զայլ

կամէաք հնազանդեցուցանել՝ թե-
րեւս զոգիս գտցեն, իբրեւ նոցա
ոչ ինչ կարացաք առնել. մեր որ
վարդապետ օրինացդ էին, զկնի նո-
ցա մոլորութեանն խոտորեցան :

Նա և այն եւս չար է մեզ քան
զամենայն, զի ոչ դուզնաքեայ ոք
խոտորեցաւ 'ի նոցա օրէնսն, այլ
այր մի համակդեն, երեւելի ընդ ա-
մենայն վերին աշխարհս : Եթէ պայ-
քարիմք ընդ նմա, նա տեղեկագոյն
է քան զամենայն վարդապետս աչ-
խարհիս . գուցէ 'ի հիմանէ խար-
խարեալ աւերէ զօրէնս մեր : Եւ
եթէ գատիմք զնա ընդ այլ չարա-
գործսն, նա և այնպէս հռչակեալ
ելանէ համբաւ քրիստոնէութեան
նորա, և մեծ անարգանք զկնի դե-
նիս ձգին : Եւ եթէ սրով եւս վախ-
ճանեսցի, բազում են քրիստոնեայք
'ի կարաւանիս, ընդ ամենայն երկիր
ցանեալ ցրուեսցեն զոսկերս նորա :
Սակաւիկ ինչ էին մեզ անարգանք

առ ամենայն մարդիկս , ուր մեծա-
րեալ պատուէին ոսկերքդ նածրա-
յւսցդ , իսկ եթէ մոգացդ և մոգ-
պետացդ զնոյն պատիւ կրեսցեն ,
մեք մեզէն լինիցիմք քակտիչք օրի-
նացն մերոց :

Այլ այժմ իմ է քեզ երդումն
տուեալ յանմահ դիսն . նախ զդառ-
նացեալ ծերն կոչեա առաջի քո :
Եթէ հաւանեսցի սիրով , և զղջա-
ցեալ ապաշաւեսցէ զկախարդու-
թիւն նոցա , մեծարեսջիր զնա սի-
րով՝ պատուով ըստ առաջին կար-
գին . և մի ոք գիտասցէ զթշնա-
մանս նորա ամենեւին : Ապա թէ
ոչ հաւանեսցի , և ոչ կամեսցի ան-
սալ բանից իմոց , յարուսջիր 'ի վե-
րայ նորա բազում ամբաստանս յաչ-
խարհէ անտի , զի վնասակար գտցի
յիրս տրքունի , և աշխարհաւ փուր-
սիշն 'ի վերայ յարուսջիր , և շիւ-
թակ արասջիր յայն կոյս քան զՎու-
րան և զՄակուրան . և անդ ընկե-

ցեալ զնա 'ի վիրապ մի , և ընկալի զմահ թշուառութեան : Եւ զայլադենան փութանակի կարճեա 'ի կենաց աշխարհիս , զի մի գղղղեացեն զօրէնս մերոյ աշխարհիս : Զի եթէ զճարտար մոգպետն այնպէս արագ աշակերտեցին , տգէտ մարդիկ զիւրդ կարացեն կալ առաջի նոցա պատիր խաբէութեանն :

Այդ , ել նստաւ Դենշապուհ արտաքոյ բանակին յատենի , որպէս ասացաք , հեռի երկոտասան հրատախաւ : Հարցանէր ցմագպետն և ասէր . Իշխանութիւն առիվանքո , ոչ միայն բանիւ հարցանել , այլ և ամենայն հարուածովք տանջանաց : Մինչ չեւ ձեռն արկեալ է իմ 'ի քեզ , ընկալ զվեժարանս և արհաւ մարհեա զանարդանս , և ինայեա 'ի պատուական ալիսդ : Թող անդր 'ի բաց զքրիստոնէութիւնդ զոր ոչ ունէիր 'ի բնէ , և դարձիր անդրէն 'ի մոգութիւնն , որպէս զի

վարդապետ էիր բազմաց :

Եւ սպասասխանի երանելին և
ասէ . Աղաչեմ զքեզ, տէր, որ յա-
ռաջ իբրեւ զհարազատ եղբայր հա-
մարեալ էիր յաչս իմ, և այսօր
Թշնամի կատարեալ, մի ըստ առա-
ջին սիրոյն գթար դու յիս . այլ կա-
տարեա 'ի վերայ իմ վկամս չարաւ-
Թեան Թագաւորին ձերոյ . և որ-
պէս առեր իշխանութիւն 'ի վերայ
իմ, դատեա զիս :

Յայնժամ իբրեւ ետես Դենչա-
պուհ, եթէ առ ոչինչ զսպառնա-
լիան արքունի համարեցաւ, և ոչ
ողորանացն երեսս ինչ արար, և
քան 'ի ծածուկ՝ յայտնի եւս կա-
մէք զի խօսեացի, կատարեաց 'ի
վերայ նորա ըստ խրատուն արքու-
նի : Եւ դազտագողի ընկեցաւ 'ի
հեռաւոր օտարութիւն, որպէս զի-
արդ և ուսաւ 'ի վարդապետէն և
արար :

Եւ հրամայեաց եւս Դենչապուհոյ .

երկուս եւս ընկերակից՝ օգնականս
յաւագ գործակալաց, զՋնիկանն՝
որ էր մարզպետ արքունի, և զՄու-
վան հանդերձապետ ՚ի ձեռանէ
մովպետան մովպետի:

Արդ, երեքեան սոքա իւրաքան-
չիւր սպասաւորօք առին զսուրբն
յայնմ անապատէ, և փոխեցան
նոյնչափ եւս հեռագոյն ՚ի մեւս եւս
գոժնդակ տեղի ՚ի նմին գիշերի: Եւ
զոք ՚ի կարաւանէ անտի ոչ թողին
տեսանել, ոչ ՚ի Հայոց և ոչ յամե-
նոյն քրիստոնէից, և ոչ բնաւ յար-
տաքին հեթանոսաց: Եւ սպասա-
ւորքն՝ որ էին ՚ի վերայ կապելոցն
անդէն ՚ի քաղաքին, հրամայեցին
պահել զգուշութեամբ, զի զհետս
նոցա մի ոք գիտասցէ՝ ընդ որ տա-
նիցեն ՚ի մահու տեղի, մի՛ նոքա և
մի՛ ամենեւին ոք ՚ի մարդկանէ:

Ի՛այց այր մի խուժիկ անունն ՚ի
զօրացն արքունի որ ՚ի ծածուկ ու-
նէր զքրիստոնէութիւնն, և վիճա-

կեալ էր 'ի դասն դահճացն, և կայր 'ի սպասուռ օրապահացն հանդերձ գործիական տանջանարանօքն, եկն եմուտ 'ի մէջ գիշերին և խառնեցաւ 'ի դասս նախարարացն : Առաջին դասն 'ի միջնոյն կարծէր զնա, և միջինն երրորդին, և երեքեանն միմեանց համարէին զնա . և ոչ ոք 'ի նոցանէ եհարց՝ եթէ դու ո՞վ ես ընդ մեզ, ոչ 'ի տերանցն և ոչ 'ի սպասաւորացն :

Իբրեւ հասին 'ի տեղի անապատին, որ ամենեւին անբոյս էր 'ի դարարւոյ, և այնպէս էր ապառաժ դժնեայ, զի և ոչ նստելոյ անգամ տեղի գտաւ անդ նոցա, իջին հեռագոյն նախարարքն երեքեան, և հրամայեցին դահճացն իւրեանց կապել զոտս և զձեռս նոցա : Եւ արկին պարանս երկայնս յոտս նոցա, և երկու երկու լծեցան և առին 'ի քարշ : Եւ այնպէս ձգեցին և ճողքեցին ընդ ապառաժ տեղիսն քար-

շելով, զի ամենեւին խայծ ոչ մնաց
'ի մարմինս երանելեացն : Եւ ապա
լուծին և ածին 'ի մի տեղի :

Եւ թուէր իմն նոցա այսպէս,
եթէ կակղեցաք զխստութիւն նո-
ցա, և հնազանդեցուցաք զբիրա
ապօտամբութիւն նոցա. և արդ՝
զինչ և խօսիցիմք, անսայցեն բանից
մերոց, և առնիցեն զկամս թագա-
ւորին, և ապրեալ լիցին յանհնարին
տանջանացն : Եւ զայն ոչ կարացին
քաջ իմանալ, եթէ իբրեւ զքաջ
զինուորս վառեցին զնոսա, և 'ի
հրահանգս կրթութեան վարժեցին
զնոսա. և իբրեւ զգազանս վայրե-
նիս, արիւնախոսնձո ուտուցին ըզ-
նոսա : Եւ եթէ ունէին սակաւ ինչ
կասկած յառաջագոյն, հայեցեալ
նոցա 'ի չարաչար վէրս մարմնոյն
իւրեանց, զառաջին երկեւղն 'ի
բաց մերժեցին : Սկսան իբրեւ ար-
բեալք անզգայք զմիմեամբք ելա-
նել 'ի բանից պատասխանիս. և

փութթային իբր ծարաւիք յաղբելը ,
եթէ ո՛ նախ վաղ զիւր արիւնն
հեղցէ յերկիր :

Եւ մինչ դեռ յայսմ պատրաս-
տութեան էին սուրբքն , խօսել
սկսաւ ընդ նոսա Դենչապուհ և
ասէ . Արքայ յղեաց զիս առ ձեզ .
ամենայն աւեր աշխարհին Հայոց ,
ասէ , և կոտորածք զօրացն՝ որ հա-
սին 'ի վերայ , 'ի ձէնջ եղեն մնաս-
քնն ամենայն . և բազում նախա-
րարքն՝ որ այժմ կան կապանօք
չարչարեալ , վասն ձերոյ յամա-
ռութեանդ եղեւ այդ ամենայն :
Այլ և արդ՝ եթէ կամիք ինձ լը-
սել , ասեմ ձեզ . որպէս եղերուք
պատճառք ամենայն չարչարանաց
մահունն , այսօր լերուք պատճառք
կենաց ձերոց : Եւ նախարարքն՝ որ
կան 'ի կապանս , 'ի ձեռն ձեր է
իշխանութիւն արձակել զնոսա , և
աւեր աշխարհին ձերոյ ձեւք շի-
նի , և բազումք որ վարեալ են 'ի

գերու թիւն , անդրէն դառնան :

Ահա դուք ձերոյին աչօքդ տեսէք այսօր , եթէ զորպիսի այր տոհմիկ , զոր թագաւորն ինքնին յականէ յանուանէ ճանաչէր վասն մեծի գիտութեան օրինացս մերոց , և կատարեալ էր յամենայն 'ի դենիս և ամենայն մեծամեծաց սիրելի , և գրէ թէ բոլոր աշխարհս կախեալ էր զնմանէ . և վասն զի անարդեաց զդենիմազդէզն , և պատրեցաւ 'ի ձեր տխմար գիտութիւնդ , ոչ ինչ խնայեաց թագաւորն 'ի մեծ պատիւ նորա , այլ իբրեւ զգերի մի զանաշխարհիկ շիթակ արարի զնա յայնչափ օտարութիւն հեռաւոր , զի ընդ երթալն իսկ ոչ ժամանէ 'ի տեղի պատուհասին իւրոյ :

Արդ , եթէ 'ի բուն դայեկութիւնն վասն պատուական օրինացն ոչ խնայեաց 'ի նա , որչափ եւս առաւել 'ի ձեզ յօտարաշխարհիկսդ , որ մահապարտ իսկ էք յիրս արքու-

նի : Եւ չիք ինչ ձեզ այլ հնար կե-
նաց , բայց եթէ երկիր պագանիցէք
արեգական , և կատարիցէք զկամս
Թագաւորին , որպէս և ուսոյց զմեզ
մեծն Զրադեշտն : Եւ եթէ զայդ
առնէք , ոչ միայն արձակիք 'ի կա-
պանացդ և ապրիք 'ի մահուանէ ,
այլ և մեծամեծ պարգեւօք յու-
ղարկիք յաշխարհն ձեր :

Յառաջ մատուցեալ Ղեւօնդ
երէց և Թարգման կացոյց զՍահակ
եպիսկոպոս . Զիարդ լուիցուք , ա-
սէ , երկդ իմի հրամանացդ քոց . ա-
հա զերկրպագութիւնդ նախ ե-
տուր արեգական , և զկատարումն
երկրպագութեան 'ի կամս Թագա-
ւորին ձգեցեր . մեծարեցեր զարե-
գակն՝ յառաջ ձայնելով զանուն
նորա , և մեծացուցեր զԹագաւորն
աւելի քան զարեգակն . և յայտ ա-
րարեր՝ եթէ առանց կամաց իւրոց
սպասաւորէ արեգակնն արարա-
ծոց , իսկ Թագաւորն 'ի կամս ա-

զատութեանն իւրոյ՝ զոր կամի աստուածացուցանէ, և զոր կամի ծառայեցուցանէ. և ինքն 'ի ճշմարտութեանն վերայ չեւ է հասեալ: Մի խօսիր ընդ մեզ իբրեւ ընդ տղայս, զի հասակաւ կատարեալ եմք, և գիտութեան ոչ եմք անտեղեակ. ուստի սկսար դու, այտի տաց քեզ պատասխանի:

Ապաքէն զմեզ եդիր պատճառս աւերածոյ աշխարհին մերոյ և հարուածոց զօրացն արքունի. մեր օրէնքն զմեզ այդպէս ոչ ուսուցանեն, այլ յոյժ պատուել հրամայեն զերկրաւոր թագաւորս. և սիրել զնոսա յամենայն զօրութենէ մերմէ, ոչ իբրեւ զմարդ որ դուզնաքեայ 'ի մարդկանէ, այլ իբրեւ Աստուծոյ՝ ճշմարիտ կալ 'ի ծառայութեան. և եթէ զքկիմք 'ի նոցանէ, փոխանակ ընդ երկրաւորիս զերկնիցն խոստացաւ մեզ զարքայութիւն: Եւ ոչ միայն զարքանեկու-

Թիւն հպատակութեան պարտիմք հարկանել նոցա, այլ և մահու չափ զանձինս 'ի վերայ դնել սիրոյ Թագաւորին : Եւ որպէս յերկրի ոչ ունիմք իշխանութիւն փոխանակել զնա ընդ այլում տեառն, նոյնպէս և յերկինս չունիմք իշխանութիւն փոխանակել զճշմարիտ Աստուածն մեր ընդ այլում, որ չիք Աստուած բայց 'ի նմանէ :

Իսպց ասեմքեզ՝ որում սակաւիկ մի տեղեկագոյն ես : Ո՛վ 'ի քաջ զօրականէն զկնի մտանիցէ 'ի պատերազմ . և եթէ զայս արասցէ, ոչ քսիջ անուանի նա, այլ յոյժ վառ : Եւ կամ ո՞ յիմաստուն վաճառականաց զպատուական մարգարիտն փոխանակիցէ ընդ անարգ Թրուշայի, բայց եթէ յիմարեալ իցէ տգիտութեամբ, որպէս և ձեր մտլութեան առաջնորդքդ :

Սիայն գտեր զմեզ 'ի բազում յառաքինեացն մերոյ, և կամիս

գողութեամբ աւերել զամուրս
խորհրդոց մերոց . չեմք մեք միայն՝
որպէս և դուդ կարծես . չիք տեղի
ունայն , ուր չիցէ Գրիստոս Թա-
գաւորն մեր . բայց միայն այնքիկ
են Թափուր 'ի նմանէ , որ իբրեւ
զքեզ և զչարագեւ իշխանն քո ,
որք ուրացեալ էք 'ի նմանէ : Զի
Թէ զինուորք աշխարհին մերոյ , որ
աշակերտեալքն էին մեւք 'ի Գրիս-
տոս , առ ոտն հարին զահագին հրա-
մանս Թագաւորին ձերոյ , և զմե-
ծամեծ պարգեւս առ ոչինչ համա-
րեցան , և զհայրենի տէրութիւնն
'ի բաց կողոպտեցան , շինայեցին 'ի
կին և յորդիս և 'ի գանձս մարմնա-
ւորս կենաց աշխարհիս : Նա և ոչ
զարիւնն իւրեանց ածէին զմտաւ-
ինչ վասն սիրոյն Գրիստոսի , այլ
զերկրպագութիւն արեգականն՝ որ ձեր
վարդապետք էին , չարաչար հար-
ուածովք սատակեցին զնոսա , և
մեծամեծ չարիս հասուցին 'ի վերայ

զօրացն ձերոց , և բազումք 'ի նոցանէ անկանէին 'ի նմին պատերազմի , և այլք մատնեցան 'ի պէս պէս փորձութիւնս , և կէսքն ընկեցան 'ի հեռաւոր օտարութիւն , և եւս բազմագոյնք վարեցան 'ի գերութիւն : Եւ ամենեքին նոքա յառաջեցին քան զմեզ յարքայութիւնն Աստուծոյ , և խառնեալ են 'ի գունդըս վերին հրեշտակացն , և ցնծան 'ի պատրաստեալ յուրախութիւնս , յոր հասեալ խառնեցաւ երանելի այրն , զոր դու ասես շկօթակ արարի : Երանի տամ նմա , և երանի երկրին՝ ընդ որ նայն անցանիցէ , և տեղւոյն՝ ուր նայն վախճանեսցի . ոչ միայն զարքունեօք ձերովք անցանէ պատուակաւնութեամբ , այլ և զերկնից լուսաւորօք՝ որում դուքդ երկիր պագանէք :

Եւտ պատասխանի Մովան հանդերձապետ և ասէ ցնոսա . Աստուածքն բարերար են , և երկայ-

նամտութեամբ ջանան ընդ ազգի
 մարդկան, զի գիտասցեն և ծանի-
 ցեն զիւրեանց փոքրկութիւնն և
 զնոցա մեծութիւնն, և վայելեա-
 ցեն ՚ի պարգեւս աշխարհիս, զոր
 տուեալ է յիշխանութիւն ՚ի ձեռս
 թագաւորի, և ՚ի բերանոյ նոցա
 ելանեն հրաման մահու և կենաց :
 Եւ ձեզ ոչ է իշխանութիւն այդ-
 պէս ընդդիմանալ կամաց նոցա և
 ոչ առնուլ յանձն զերկրպագու-
 թիւն արեգական, որ ճառագայ-
 թիւք իւրովք լուսաւորէ զամենայն
 սիեզերս, և ջերմութեամբ իւրով
 հասուցանէ զկերակուր մարդկան
 և անասնոց . և վասն հասարակա-
 բաշխ առատութեանն և անաչառ
 մատակարարութեանն անուանե-
 ցաւ Միհր աստուած, զի չիք ՚ի նմա
 նենգութիւն և անիմաստութիւն :
 Վասն որոյ և մեք երկայնամիտ լի-
 նիմք ՚ի վերայ օգիտութեան ձերոյ .
 քանզի չեմք մարգատեացք իբրեւ

զգազանս շաղղակերս և արիւնար-
բուս : Խնայեցէք յանձինս ձեր , և
մի՛ խառնէք զվեզ ակամայ յարիւնդ
ձեր : Թողէք անդր զառաջին յան-
ցանս ձեր , և զառաջիկայ իրս ուղ-
ղեցէք . զի և այլոց վասն ձեր լիցի
ողորմութիւն 'ի մեծ թագաւորէն :

Այս ապա ետ պատասխանի Սա-
հակ եպիսկոպոս և ասէ . Իբրեւ
ուսեալ և յոյժ խրատեալ՝ զգեղե-
ցիկ հոգ յանձին ունիս շինութեան
աշխարհի և փառաց թագաւորին .
բայց զայս կարի տգիտաբար ուսու-
ցանես , զի աստուածս բազումս
խոստովանիս և զմի կամս ոչ ասես
ամենեցուն : Եթէ վեհքն առ մի-
մեանս մարտուցեալ են , մեք խո-
նարհագոյնք քան զնոսա զիմրդ-
կարասցուք հաւանել բանից քոց :
Միաբանեա զշուր և զկրակ , զի ուս-
ցուք 'ի նոցանէ զխաղաղութիւն .
կոչեա զարեգակն 'ի տուն որպէս
կրակ , և եթէ նմա ոչ մարթի գալ՝

զի մի աշխարհ 'ի խաւարի մնասցէ,
յղեա զդա առ նա, զի ուսցի 'ի
նմանէ զանկարօտութիւնն :

Եւ եթէ մի է բնութիւն աստ-
ուածոցն քոց, հաւասարեսցեն առ
միմեանս զուգութեամբ, լիցի ան-
կերակուր կրակ իբրեւ զարեգակն
և մի խափանեսցին ծառայքն ար-
քունի 'ի ծախս ռոճկաց սորա .
Արդ, մինգ անյագ ուտէ, և հանա-
պագ մեռանի . և մինն որ չուտէ,
առանց օդոյն նուազի լոյս ճառա-
գայթից իւրոց . ցրտանայ ձմերայ-
նի, և սառուցանէ զամենայն բոյսս
դալար խոտոյ . տօթանայ յամարայ-
նի, և հրակէզ առնէ զամենայն կեն-
դանիս : Եւ որ ինքն յար 'ի փոփոխ-
ման կայ, ոչ կարէ հաստատուն
կեանս ումեք շնորհել : Եւ քեզ ոչ
կարեմ մեղադիր լինել . որոյ ոչ տե-
սեալ է զմեծ թագաւորն, պատուաւ
ւորացն մատուցանէ զերկրպագու-
թիւն . իսկ եթէ ոք զայս 'ի հմուտ

գիտնոցն արասցէ, վաղվաղակի մահ
'ի վերայ հրամայեն :

Այլ վասն արեգական, եթէ կա-
միցիս ուսանել, զճշմարիտն ասացից
քեզ : Մասն է նա աշխարհիս արա-
րածոց, 'ի բազում մասանց մի մասն
որոշեալ է . կէսքն 'ի վերոյ են քան
զնա և կէսքն 'ի ներքոյ նորա : Ոչ
է նա առանձին սուրբ յստակ լու-
սով, այլ 'ի ձեռն օդոյն հրամանաւն
Աստուծոյ տարածանէ զճառագայ-
թըս իւր, և հրային մասամբ ջե-
ռուցանէ զամենայն գոյացեալս 'ի
ներքոյ իւրոյ կայանին : Իսկ վերինքն
ոչ ինչ մասն ունին 'ի նորա ճառա-
գայթիցն . քանզի իբրեւ յաման
ինչ արկեալ է զլոյսն 'ի գունդ նո-
րա, և 'ի վայր կոյս հեղու բերա-
նացեալ առ 'ի պէտս ներքնոցս վա-
յելութեան : Եւ զոր օրինակ նաւ
մի թռուցեալ 'ի վերայ ծովային
ջուրցն բազմութեան, անգիտու-
թեամբ գնայ զուղեւորութիւնն 'ի

ձեռն հմուտ և ճարտար նաւապետին , այսպէս և արեգակն 'ի ձեռն կառավարին իւրոյ ունի զփոփոխմունս շքանին իւրոյ տարեւոր ժամանակին :

Եւ որպէս այլ մասունք աշխարհիս հաստատեալ են վասն մեր կենացն , և զնա իբրեւ զմի յայլոց մասանց տուեալ է մեզ յառաջնորդութիւն լուսոյ , որպէս զլուսին և զաստեղս և զօդս յարածուս և զամբս անձրեւաբերս . նոյնպէս և յերկրիս մասանց զծով և զգետս և զաղբերս և զամենայն պիտանացու ջուրս , նոյնպէս և զցամաքայինս ամենայն պիտոյիւք իւրովք : Աստուած՝ և զմի ոք 'ի սոցանէ չէ արժան անուանել . և եթէ ժպրահիցի ոք ասել , զանձն տգիտաբար կորուսանէ , և աստուածանունն մեծարելով զնոսա՝ նոքա ոչ ինչ օտեցան : Միոյ իշխանութեան երկու թագաւորք ոչ լինին . և եթէ

մարդ զայդ քեզ յանձն ոչ տռնու ,
քանի՛ եւս հեռի է այս յԱստուծոյ
բնութենէն՝ այդպիսի կարգ շփո-
թեալ :

Արդ , եթէ կամիս ուսանել ըդ
ճշմարիտն , քաղցրացո զդառնու-
թիւն սրտիդ , և բաց զաչս մտացդ ,
և մի՛ յարթնութեան կսւրութեամբ
ընդ խաւար փնայցես . որ անկեալ
ես 'ի խորխորատ , և զամենեսեան
կամիս առ քեզ ձգել : Եւ եթէ
քոյքն գան զկնի մոլար վարդապե-
տութեանդ՝ որ ոչ տեսանեն և ոչ
իմանան , մի՛ և զմեզ կարծեր դոյն
օրինակ . քանզի բաց են աչք մտաց
մերոց և սրատեսիլ եմք : Մարմնոյս
աչօք զարարածս տեսանեմք , և ի-
մանամք զսա յայլմէ արարեալ . և
ամենեքեան են ընդ ասյականու-
թեամբ : Իսկ արարիչն ամենեցուն
աներեւոյթ է 'ի մարմնաւոր ա-
չաց , այլ մտաց իմանի զօրութիւն
նորա :

Եւ վասն զի ետես զվեղ 'ի մեծի տգիտութեան , և ողորմեցաւ մերում անուսու մնութեանն , յորում և մեք իբրեւ զձեզդ երբեմն զերեւելիսս կարծէաք արարիչ և գործէաք զամենայն անառակութիւնս , վասն այնորիկ առ սէր իւր եկն մարմնացաւ 'ի մարդկանէ , և ուսոյց մեզ զաներեւոյթ աստուածութիւն իւր : Այն զի բարձրացոյց զինքն 'ի խաչն կախաղանի , և զի մարդիկ զհետ լուսաւորացդ մոլորեցան , մերկեաց յարեգակնէ զլոյս ճառագայթիցն իւրոց , զի եղիցի խաւար սպասաւոր մարդկութեան նորա . զի որ իբրեւ զձեզ անարժանք իցեն , մի տեսցեն զկեանս իւրեանց ի մեծի անարգութեան : Որպէս և այսօր , որ ոչ խոստովանի զխաչելեանն Աստուած , նոյն խաւար մածեալ է զողով և մարմնով նորա . որպէս և դու իսկ այսօր 'ի նմին խաւարի կիսս , և զվեզ դեռ եւ թ

չարչարեա : Պատրաստ եմք ըստ օրինակի Տեառն մերոյ մեռանել . որպէս զԻարդ և կամիս կատարեա զկամս դառնութեան քո :

Յայնժամ իբրեւ հայեցաւ 'ի նօսա անօրէնն Դենշապուհ , և ետես 'ի մեծի ուրախութեան զուարթագին զամենեսեան , գիտաց եթէ ոչ գնան առ նոսա բանք սպառնալեաց և ողորանաց : Հրամայեաց զմի ոմն 'ի կրտերագունիցն յառաջ մատուցանել , երէց մի Արշէն անունն , վասն որոյ յառաջ կասկածն իսկ եղեւ սրբոցն : Կապեցին զոտսն և զձեռսն , և մեծաւ ուժով պրկեցին , մինչեւ ճարճատիւն հատաւ ամենայն ջրղացն . և այնպէս կայր մեծ ժամս յանհնարին պրկոցսն :

Եբաց սուրբն զբերան իւր և աւտէ . Ահա չըջեցան զինեւ շունք բազուամք , և ժողովք չարաց պաշարեցին զիս . ծակեցին զոտս իմ և ըզձեռս իմ , և փոխանակ բերանոյ ի

մոյ աղաղակեցին ամենայն ոսկերք
իմ: Լուր ինձ, Տէր, և լուր ձայնի
իմում, և ընկալ զոգի իմ 'ի ժողովս
սուրբ զօրականին քո, որ երեւե-
ցաւ նորակերտ դաստակերտին քոյ:
Ես որ կրտսրս եմ յամենեւեան, ու
զորմուծիւն քո գթացեալ յառա-
ջեցոյց զլս:

Եւ զայս իբրեւ ասաց, ոչ եւս
կարէր բանալ զբերանն յանհնա-
րին պրկոցաց գելարանին: Եւ ան
դէն վաղվաղակի դահիճքն հրաման
առեալ յերից նախարարացն՝ սրով
հատանել զպարանոց երանելոյն,
և ընկեցին զմարմինն 'ի խորխորատ
մի ցամաք:

Եւ անդէն 'ի տեղւոջն սկսաւ
խօսել Դենշապուհ ընդ եպիսկո-
պոսին և ասէ. Յորժամ եկի ես
յաշխարհն Հայոց՝ զտարի մի և զվեց
ամիս եհաս շրջել ինձ անդ. ոչ յի-
շեմ ես ամենեւին՝ եթէ բան մի
տրտունջ յումեքէ լուայ վասն քո,

նոյնպէս և առաւել վասն Յովսեփայ . զի դա իսկ էր իշխան ամենայն քրիստոնէից , և հաւատարիմ յամենայն իրս արքունի : Նա և որ մարզպան աշխարհին լեալ էր յառաջ քան զիմ երթալն , մեծապէս գոհ էր զառնէս զայսմանէ . և ես ինձէն աչօք իմովք տեսի , զի որպէս հայր հաստատուն համարեալ էր ամենայն աշխարհին , և անաչառութեամբ սիրէր զմեծամեծսն և զփոքունս :

Արդ , փոխանակ ընդ ձեր՝ ես ազաչեմ զձեզ . ինայեցէք ՚ի պատուական անձինս ձեր , և մի մատնիք ՚ի մահ չարչարանաց ըստ առաջնոյն կարգի , զոր տեսէք աչօք ձերովք : Քանզի թէ ՚ի դոյն միտս յամառութեան կայք , և իմ եղեալ է ՚ի մտի իմում բազում չարչարանօք կարճել զձեզ ՚ի կենաց ձերոց : Ես գիտեմ , զի ՚ի հրապոյրս առնդ այդորիկ ելեալ էք դուք :

քանզի ինքն ակտացեալ է մարմնով,
և ձեռնարկութեամբ բժշկաց չիք
դտեալ առողջութիւն . և հիւան-
դոտ կենօք ձանձրացեալ է , և փա-
փագէ 'ի մահ քան 'ի կեանս :

Այս ետ պատասխանի սուրբն
Յովսէփ և ասէ . Գովութիւնդ՝ զոր
ետուր դու նախ եպիսկոպոսիդ և
ապա ինձ , յիրաւի արարեր և ըստ
կարգի պատուեցեր վասն ալեացդ ,
այդպէս իսկ արժան է : Այլ ճշմա-
րիտ ծառայից Աստուծոյ ոչ է օրէն
դիմադարձ լինել երկրաւոր իշխա-
նաց , և ոչ զոք 'ի ժողովրդոց տրու-
տունջ առնել վասն մարմնաւոր զա-
շաքաղութեան . այլ ցածութեամբ
և հեզութեամբ ուսուցանել զպա-
տուիրանս Աստուծոյ , և առանց
խարդախ իմաստութեան խաղա-
ղասէր լինել առ ամենեւեան , և
անաչառ վարդապետութեամբ առ
մի Տէրն արարածոց առաջնորդել
բոլորեցունց :

Այլ վասն առնս այսորիկ հրապուրանաց՝ զոր ասացեր և զայդ ոչ ստեցեր, այլ կարի զճշմարիտն ասացեր: Զի ոչ իբրեւ զօտար ոք հրապուրէ զմեզ, և ոչ իբրեւ ըզպատրող ոք խաբեբայ մոլորեցուցանէ զմեզ, այլ յոյժ սիրէ զմեզ: Քանզի մի է մայր մեր եկեղեցի՝ որ երկնեացն զմեզ, և մի է հայր մեր սուրբ Հոգին՝ որ ծնաւ զմեզ, զիարդ համահարք և միոյ մօր որդիք երկպառակք լինիցին, և ոչ միաբանք: Որ քեզ թուին՝ թէ հրապոյրք իցեն, մեր 'ի տուէ և 'ի գիշերի դոյն խորհուրդ էր՝ զի անքակ ունիցիմք զկենաց միաբանութիւնս: Իսկ եթէ սա ձանձրացեալ իցէ ելանել յախտալից մարմնոյս, առաւել եւս մեք ամենեքեան, զի չիք ոք պնենեւին 'ի ծրնունդս կանանց, որ ունիցի զմարմինս առանց ցաւոց չարչարանաց:

Եւտ պատասխանի Դենշապուհ

և ասէ . Ջայդ ոչ գիտէք , որչափ երկայնամիտ լինիմ ես 'ի վերայ ձեր . այս ոչ հրամանաւ արքունի է այսչափ երկայնաբան լինել ընդ ձեզ պայքարաւ , այլ յիմմէ քաղցրութենէ թողացուցի ձեզ . զի չեմ իբրեւ զձեզ անագորոյն , զի անձանց ատելի էք և այլոց թշնամիք : Իմ զի աղ և հաց կերեալ է յաշխարհին ձերում , գութ և սէք ունիմ ընդ աշխարհն ձեր :

Ետ պատասխանի Ղեւոնդ երէց և ասէ . Որ առ արտաքինսն գութ և սէք ունի , զպատուիրանսն Աստուծոյ կատարէ , այլ պարտի և յիւր ոգիսն խնայել . զի չեմք անձանց տեարք , այլ է որ համարս խնդրէ 'ի մէնջ և վասն արտաքնոց և վասն ներքնոց : Այլ որ ասացեր ' յինէն անսամ ձեզ և ոչ հրամանաւ , թագաւորին , եթէ դուք սովոր էք անցանել ըստ հրամանաւ թագաւորին ձերոյ , զայդ բարիոք առնէք ,

զի աւերիչ աշխարհի է և սատակիչ անմեղ մարդկան , բարեկամ սատանայի և Թշնամի Աստուծոյ : Այլ մեք ոչ կարեմք անցանել զհրամանաւ մերոյ Թագաւորին , և ոչ զանանց կեանս մեր կարեմք փոխանակել ընդ ապականացու պատրանս աշխարհիս :

Այլ վասն իմ զի ասացեր , չեգտեալ զառողջութիւնն 'ի բժշկաց , սիրէ զմահ քան զկեանս , այդ բանք ոչ այնոցիկ են՝ որ տեսանեն զամենայն չարչարանս աշխարհիս : Աղէցածո զքեզ սակաւիկ մի 'ի զայրագին սրտմտութենէդ , և եկ զհետ ճշմարիտ բանից իմոց , և հայեաց կարգաւ ընդ իրս աշխարհիս : Ո՞ որ 'ի մահկանացուացս ունի կեանս անտրտունջս . ո՞չ ահա ամենայն լի են ախտիւք , է որ 'ի ներքոյ , և է որ արտաքոյ . ցուրտ և աօթ , քաղց և ծարաւ և ամենայն աղքատութիւն կարօտութեան : Արտաքոյ՝ ա-

նիրաւուծիւն, յափշտակուծիւն, գէճ պղծուծիւն անառակ յարձակմամբ . 'ի ներքոյ՝ ամբարշտուծիւն, ուրացուծիւն, տգիտուծիւն, անգարձ մսլորուծիւն 'ի կամաւոր ապտուծենէն :

Ի այց դու որ զբժիշկս խոտեալ անարգեցեր, թէ չիք իմ 'ի նոցա, նէ գտեալ զառողջուծիւն, չեն ինչ զարմանք, վասն զի մարդիկ են նոքա . է ցաւ՝ որում գտանեն հնարառողջութեան, և է՝ որ ապստամբէ 'ի հնարից նոցա . վասն զի ամենեքեան եմք մահկանացուք, այն որ բժշկէն և որ բժշկին : Այլ երանի թէ և դուք ըստ բժշկական արուեստին բերէիք զնմանուծիւն . զի ոչ փոքր է ճշմարտուծիւն նոցա բժշկուծեանն : Քանզի յորժամ տեսանեն նոքա զոք հիւանդացեալ, ոչ յապաղեն երթալ առ նոսա, այլ փուծացեալ հնարին մատուցանել զառողջուծիւն : Մանաւանդ ե-

Թէ յարքունիս մի ոք 'ի սիրելեաց
 Թագաւորին ախտանայցէ, և հա-
 սեալ 'ի մեծ հրապարակն՝ տեսանի-
 ցէ զբազմութիւն պատուաւորացն
 և զառողջութիւն գեղեցիկ երիտա-
 սարդացն, և եւս 'ի ներքս մատու-
 ցեալ 'ի սրահան արքունի, և անդ
 տեսանիցէ զամենայն սպասաւո-
 րացն զչքնաղ և զսքանչելի տեսիլն,
 ոչ ինչ զարմանայ ընդ հրաշակերա
 տեսիլն: Նա և եթէ գահոյք ակա-
 նակապք իցեն և համակ ոսկեղէնք՝
 յորոց վերայ հիւանդն անկեալ դը-
 նիցի, չէ ինչ նմա փոյթ զայնմ ա-
 մենայնէ: Այլ 'ի բաց հրամայէ առ-
 նուլ զոսկէհուռ վերարկուսն, և
 ձեռն 'ի ներքս տարեալ՝ զննէ զա-
 մենայն մարմինն, եթէ ջերմ իցէ
 բնութիւնն, և եթէ սիրտն 'ի տե-
 ղոջն հանդսնրտ կայցէ, և կամ թէ
 լեարդն կակո՞ւղ իցէ, և կամ թէ
 շարժք երակացն յարմար իցեն. և ըստ
 նմին զգարման բժշկութեանն առնի

ցէ՝ շնորհելով նմա զառողջութիւնն :

Իսկ արդեթէ մարդկային բժշկութիւնն այսպիսի գիտէ քամահել զամենայնիւ , և միայն զիւր արուեստն յառաջ մատուցեալ՝ ըզգործն կատարէ , որչափ եւս առաւել ձեզ արժան էր , որ զբոլոր աշխարհս ունիք յիշխանութեան մեծի , հոգ յանձին տանել՝ նախ զհոգիսդ բժշկել յամենայն ախտալից մոլորութեանց աշխարհիս , և մարմնովք իսկ կային ամենեքեան ձեզ ՚ի ծառայութեան : Արդ , այժմ զի դուք տգիտացարուք , և զանմահ հոգիսդ մահկանացու արարէք յանշէջ հուր գեհենին , մարմնովդ՝ եթէ կամիք և եթէ ոչ կամիք՝ ախտացեալ էք յախտաւորութիւն անառողջութեան . և զվեզ նախատէք մարմնոյ ցաւովք , որ ոչ ՚ի կամս մերոյ ազատութեան է , այլ որպէս դիպեցաւ ՚ի բնութեանս մարմնոյ իւրաքանչիւր մարդոյ :

Եւ քրիստոս ճշմարիտ Աստուած կենդանի և կենդանարար՝ ՚ի կամս իւրոյ բարերարութեան եղև բլ-ժիշկ հոգւոց և մարմնոց . և նախ ինքն ՚ի ցաւս չարչարանաց իւրոց բժշկեաց զամենայն ազգս մարդկան : Եւ եւս խանդաղատագոյն գթացեալ, վերստին ծննդեամբն ծնեալ զմեզ յառողջութիւն՝ անցաւս և անվերս , և ՚ի ծածուկ հարուածոց զհին ծակոտուածսն վիշապին ողջացոյց . և արար զմեզ անսպիս և անարատս հոգւով և մարմնով , զի իցեմք բանականից հրեշտակաց և զօրք երկնաւոր թագաւորին մերոյ : Եւ քո զայս ոչ գիտացեալ , և ոչ վայելեալ յերկնաւոր պարգեւսն Աստուծոյ , և ոչ եւս այլ կամիս ուսանել ՚ի մէնջ , տյլ և զմեզ եւս վրիպեցուցանել կամիս , որում չիք հնար , և մի՛ այլ լիցի , և ոչ կարես իսկ առնել :

Այլ վասն իմոյ ախտալից մար-

մնոյս ասացից քեզ կարճառօտօ :
 Խնդամ և ուրախ եմ յորժամ տե-
 սանեմ զմարմինս իմ չարչարեալ .
 գիտեմ, զի զօրանայ յիս առողջու-
 թիւն հոգւոյս իմոյ : Մանաւանդ
 զի ունիմ ինձ գրաւական զմեծ վար-
 դապետն հեթանոսաց, որ 'ի ցաւս
 մարմնոյ անձին մխիթարէր, և 'ի
 կռփումն սատանայական մարմնոյ
 պարծէր, և ասէր . Ձի եթէ տըն-
 կակիցք եղաք նմանութեան մահու
 նորա, որչափ եւս առաւել լիցուք
 հաղորդք յարութեան նորա : Այլ
 դու որ ունիս իշխանութիւն 'ի
 վերայ մեր, դատեա զմեզ ըստ չա-
 րութեան կամաց քոց : Չեմք ինչ
 զանգիտելոց յահագին յահաւոր
 սպառնալեացդ քոց, և ոչ երկիւ-
 ղած 'ի դառն մահուանէն՝ զոր ա-
 ծելոց ես 'ի վերայ մեր :

Յայնժամ մեկուսացոյց սակա-
 ւիկ մի գերանելիսն 'ի միմեանց, և
 միայն ասէ ցսուրբ եպիսկոպոսն .

Գովութիւն , զոր ետու քեզ յառաջ , ոչ իմացար պատիւ անձինքոյ : Յիշեցուցանեմ քեզ զչարիան , զոր գործեցեր դու , զի անձամբ զանձն քո արասցես մահապարտ : Արդարեւ դո՞ւ աւերեցեր զատուշանն յՌըշտունիս , և կամ զկըրակն դո՞ւ սպաներ . նա և որպէս լուայ և ստուգեցի , թէ և զմոգան դու չարչարեցեր , և սպաս պաշտամանն դու տարար . արդ , եթէ արդարեւ դու արարեր , պատմեաինձ :

Եւտ պատասխանի սուրբն և ասէ . Արդ կամիս ուսանել զայդ յինէն , եթէ յառաջագոյն գիտէիր : Դենչապուհ ասէ . Ա՛յլ է համբաւ , և այլ է ճշմարտութիւն : Եպիսկոպոսն ասէ . Որպէս կարծեսդ ասաինձ : Դենչապուհ ասէ . Իմ լուեալ էր , եթէ զամենայն վնասն յՌըշտունիս դու արարեր : Եպիսկոպոսն ասէ . Եւ զի այդպէս հաւաստեալ ՚ի վերայ հասեր , կրկին զի՞ հարցաւ

նես : Դենշապուհ ասէ . Ջճճմա-
րիտն 'ի քէն կամիմ ուսանել : Ե-
պիսկոպոսն ասէ . Ոչ զօգուտ կե-
նաց քոց կամիս ուսանել յինէն ,
այլ արեան իմոյ ցանկան միտք քոյ :
Դենշապուհ ասէ . Չեմ գազան ա-
րիւնախանձ , այլ վրէժխնդիր եմ
աստուածոցն անարգութեան :

Եպիսկոպոսն ասէ . Ջտարերս
համերս աստուածս անուանես , և
զպատկերակիցս քո մարդիկ խող-
խողել կամիս . ասալոց հատուցանելոց
ես վրէժ թագաւորուն քով յան-
կաշառ ատենին Աստուծոյ : Եւ զոր
քո չար կամօքդ կամիս լսել յինէն ,
զայդ ես ասեմ քեզ : Ջտունն ար-
դարեւ ես աւերեցի , և զմոգսն չար-
չարեցի գանիւ , և զկահ պղծու-
թեան՝ որ 'ի տանն էր , 'ի ծովն ես
ընկեցի : Այլ զկրակ ո՞վ կարէ սպա-
նանել . քանզի ամենիմաստ Արա-
րիչն արարածոց հոգ խնամոյ տա-
րեալ յառաջագոյն՝ անմահս հաս-

տատեաց զբնութիւն չորից նիւթոցս : Աղէ՛, սպան դու զօդ՝ եթէ կարես, և կամ ապականեա զհող՝ զի մի բուսուցէ զդալարի, փողոտեա զգետ՝ զի մեռցի : Եթէ զայդ երեսին կարես առնել, ապա և ըզկրակ կարես սպանանել :

Ապա եթէ ճարտարապետն մեր միաբանեաց զչորից տարերացդ զանքակութիւն, ահա և գտանի բնութիւն հրոյ ՚ի քարինս և յերկաթս և յամենայն տարերս զննելիս, ընդէր ստութեամբ զըպարտես զիս, թէ դու զկրակ սպաներ : Աղէ՛, դու սպան զՂերմսութիւն արեգական, զի ունի նա մասն հրոյ, և կամ տուր հրաման՝ զի մի թափեսցի հուր յերկաթոյ : Մեռանի այն՝ որ շնչէն և շարժի և գնայ և ուտէ և ըմպէ . երբ տեսեր դու զկրակ գնայուն, կամ խօսուն, կամ գիտուն : Արդ, զոր կենդանի քո չէ տեսեալ, մեռեալ խոստովանիս : Քանի անթողլի է

ամբարշտու թիւնդ ձեր քան զամենայն հեթանոսաց, որ գիտնագոյնք են քան զձեզ. որ թէպէտ և 'ի ճրչմարիտն Աստուծոյ մոլորեալ են, զանխօս տարերս աստուած ոչ խոստովանին: Արդ, եթէ դու անգիտութեամբ կորնչելի ասես զբնութիւն հրոյն, ոչ առնունքեզ յանձնարարածքս. քանզի խառն է դա յամենեցունց:

'Ի ենչապուհ ասէ. Ոչ ինչ մտանեմ ես ընդ քեզ 'ի պայքար քննութեան վասն բնութեան արարածոցս, այլ խոստովանեա ինձ, եթէ դու անցուցեր զկրակն՝ եթէ ոչ:

Պատասխանի ետ երանելին և ասէ. Որովհետեւ ոչ կամեցար լինել աշակերտ ճշմարտութեանն, ասացից զկամս հօրն քոյ սատանայի: Ես ինձէն մտի 'ի կրակատունն ձեր, և տեսի՝ զի կային պաշտօնեայք ամբարշտութեանն սնոտի կարծեացն ձերոց, և կրակարանն լի հրով առա-

Ջի նոցա բորբոքեալ այրէր : Հարցի
ցնոսա բանիւք և ոչ գանիւ, թէ
զի՞նչ համարիք 'ի միտս ձեր զկրակ
պաշտամանս այսորիկ : Ետուն պա-
տասխանի և ասեն . Մեք ինչ ոչ գի-
տեմք . բայց այսչափ ինչ իմանամք,
զի սովորութիւն է նախնեացն և
հրաման բուռն թագաւորին :

Ասեմ դարձեալ ցնոսա . Եւ ըզ-
բնութիւն կրակիդ զի՞նչ իմանայք .
արարիչ կարծէք, թէ արարած :
Ասեն միաբան ամենեքեան . Արա-
րիչ մեք զդա ոչ գիտեմք, նա և ոչ
հանդուցիչ աշխատելոց : Ձեռք մեր
փապարեալ են 'ի կացնի, և ողունք
մեր տեռեսալ են 'ի փայտակրի . աչք
մեր գիջացեալ են արտասուօք 'ի
կծուութենէ ծխոյ դորա, և երեսք
մեր մրոտեալ են 'ի խոնաւութեանց
թանձրութենէ նորին ծխոյ : Եթէ
չատ մատուցանեմք նմա զկերա-
կուրն, յոյժ քաղցնու, և եթէ բնաւ
չտամք, ամենեւին անցանէ . և եթէ

մօտ երթամք և երկիր պագանեմք,
կիզու զմեզ . և եթէ ոչ երթամք
մօտ ամենեւին, մոխիր լինի : Մեր
այդպէս հասեալ է 'ի վերայ բը-
նու թեան դորա :

Ըսեմ դարձեալ ցնոսա . իսկ լը-
ւեալ է ձեր, եթէ ցիր ուսուցեալ է
ձեզ զայդպիսի մոլորութիւն : Ետուն
պատասխանի և ասեն . Ձի 'ի լսելոյ
հարցանես զմեզ, այլ հայեացքնդ
առաջիկայ իբսդ . զի օրէնսդ իբքն
մեր հոգւովք մտաց միայն կուրա-
ցեալ են, այլ թագաւորն մեր մար-
մնով միով ակամբն կոյր է, այլ ու-
գւոյն բնաւ չիք իսկ աչք :

Վասն այնորիկ և ես իբրեւ լուայ
զայս 'ի մոգուցն, յոյժ ողորմեցայ .
զի տգիտութեամբ զարդարն խօսե-
ցան : Սակաւիկ մի չարչարեցի զնու-
սա գանիւ, և նոցուն իսկ նաու-
զկրակն 'ի ջուրն բնկենուլ, և ասա-
ցի սյսպէս . Աստուածք, որ զեր-
կինս և զերկիր ոչ արարին, կորիցնն

'ի ներքոյ երկնից . և ապա զմոգան
'ի բաց արձակեցի :

Չայս ամենայն իբրեւ լուաւ Դեն-
շուպուհ 'ի բերանոյ սուրբ եպիսկո-
պոսին , անհնարին զահի հարաւ . 'ի
Թշնամանաց Թագաւորին և յա-
նարգանաց դենին : Վասն որոյ և
երկեաւ իսկ մատուցանել զնա 'ի
ստանջանս հարուածոց , Թէ գուցէ
այլ եւս մեծ անարգանս զԹագա-
ւորէն աացէ ասել յատենին , և 'ի
նա ձգիցին կարծիք Թշնամանացն ,
զի երկայնմտու Թեամբ պայքարե-
ցաւ ընդ նոսա :

Եւ քանզի սուսեր ընդ մէջ ա-
ծեալ նստէր յատենի ահ արկանե-
լով սրբոց , գոչեաց իբրեւ առեւծ
զայրագին , և հանեալ զսուսերն գա-
զանաբար յարձակեցաւ 'ի վերայ ե-
րանելեացն . և եհար եպիսկոպոսին
զաջ ուսն , Թիկամբն հետ և զձեռն
'ի վայր ընկէց : Եւ նորա յահեակ
կողմն յերկիր անկեալ , և դարձեալ

անդրէն պատսպարէր, առնոյր զաջ
 ձեռն 'ի վեր. աղաղակեաց մեծա-
 ձայն և ասէ. Ընկալ, Տէր, զկա-
 մաւոր պատարագս՝ որ ինձէն զիս
 քեզ մատուցի բողորովին, և խառ-
 նեա զիս 'ի գունդս սուրբ զինուո-
 րացն քոց:

Իարձեալ քաջալերէր զընկերա-
 կիցսն իւր և ասէր. Հայա, առա-
 քինիք, եհաս ժամ կատարման մե-
 րոյ. խցէք զաչս մարմնոյ վայր մի, և
 այժմ տեսանէք զյոյսն մեր Քրիս-
 տոս: Եւ թաւալելով ընդ արիւնն
 անձին իւրոյ ասէր. Օրհնեցից ըզ-
 Տէր յամենայն ժամ, հանապազ
 օրհնութիւն նորա 'ի բերան իմ:
 Ի Տէր պարծեսցի անձն իմ, լուի-
 ցեն հեղք և ուրախ եղիցին: Եւ
 ասելով զսաղմոսս զայս՝ կատարէր
 մինչեւ ցայս տեղի. Բազում նե-
 ղութիւնք են արդարոց, յամենայ-
 նէ փրկէ զնոսա Տէր, և պահէ զա-
 մենայն ոսկերս նոցա:

Եւ մինչ դեռ կայր յուժի մարմնոյն սակաւիկ մի, իւրովք աչօք իսկ հայեցեալ տեսանէր յերկնից եկեալ գունդս բազում հրեշտակաց և վեց պսակ 'ի ձեռին հրեշտակապետին : Դարձեալ և լսէր եւս բարբառ 'ի վերուստ, որ ասէր . Քաջալերեցարուք, սիրելիք իմ . զի ահա մուսացայք զվշտալի կեանսդ . և հասէք երանելի պսակացդ, որ ձերով ճարտարութեամբդ կազմեցէք . առէք դիք յիւրաքանչիւր գլուխ : Զի նիւթ պատրաստական 'ի ձէնջ հիւթեցաւ, իսկ ճշմարտութիւն գործոյդ յամենասուրբ ձեռացն Քրիստոսի կազմեցաւ . զոր 'ի սպասաւորաց այտի իսկ ընկալեալ, ընդ Ստեփաննոսի լինիք պսակակից : Նա և զայն եւս քաջապէս տեսանէր, զի դեռ եւս շողայր սուրն 'ի վերայ պարանոցի երանելեացն :

Սոր իբրեւ ետես սուրբն Ղեւոնդ, եթէ ոչ ևս զմի մի կամին հար-

ցանել և դատել, այլ միանգամայն հրաման եղել մահու, ասէ ցերանելին Յովսէփ. Մատիբ, յառաջեա ընդդէմ սրոյն, զի դու աստիճանաւ 'ի վեր ես քան զամենեսեան : Եւ զայս իբրեւ ասաց, կարգեցան կացին մի ըստ միոջէ. և առ ճեպ տագնապի ստիպելոյ դահճացն՝ միանգամայն հատին ընկեցին զպարանոցս երանելեացն առաջի սուրբ եպիսկոպոսին. և նորա ընդ հանելոգւոցն ազաղակեաց և ասէ. Տէր Յիսուս, ընկալ զոգիս մեր ամենեցուն, և խառնեա զմեզ 'ի գունդս սիրելեաց քոց : Եւ միանգամայն կստորեցան ամենեքեան 'ի նմին տեղւոջ :

Եւ եթէ զմագպեան եւս, որ հաւատաց 'ի Քրիստոս, կամիցիս ընդ նոսա 'ի համար արկանել, թուով են եւթն. թող զերկուսն եւս. որ 'ի Վարդէսն կատարեցան, և մեւս եպիսկոպոսն Թաթիկ անուն յԱստ.

րեստանի : Բայց անդէն 'ի տեղւոջն վեցեքին, որոց անուանքն են այսոքիկ. Մահակ եպիսկոպոս յՌըշտունեաց, սուրբն Յովսէփ 'ի Վայոյ ձորոյ՝ 'ի գեղջէ Հողոցմանց, Ղեւոնդերէց 'ի Վանանդայ՝ 'ի գեղջէ Իջաւանից, Մուշէ երէց յԱղբակոյ, Արշէն երէց 'ի Բագրեւանդայ՝ 'ի գեղջէ յԵղեգեկայ, քաջաջ սարկաւազ՝ ուստի եպիսկոպոսն էր յՌըշտունեաց. իսկ երանելի մագպետն 'ի Նիւշասյուհ քաղաքէ, Սամուէլ երէց յԱյրարատոյ՝ 'ի գեղջէ յԱրածոյ, Աբրահամ սարկաւազ 'ի նմին գեղջէ :

Արդ, զվեց զայս սուրբս յանապատին՝ ուր կատարեցին, Դենչապուհ, մագպետն և Ջնիկանն և մայպետն անդէն 'ի տեղւոջն պահապանս ընտրեցին յիւրաքանչիւր սպասաւորացն, և պահել հրամայեցին զմարմինս երանելեացն ցաւուրս տասն կամ եւս աւելի, մին-

չեւ կարաւանն արքունի անցեալ
գնասցէ . զի մի այլադէնքն եկեալ
բառնայցեն զոսկերս դոցա, և բաշ
խեալ սփռեցեն ընդ աշխարհս ա-
մենայն, յոր և մարդիկ եւս առա-
ւել յորդորեալ մոլորիցին զկնի
նաժարացւոց աղանդին :

Իսկ խուժիկն, զոր յառաջագոյն
ասացաք, զինու հանդերձ մնայր
անդէն ընդ պահապանսն որպէս
զմի 'ի նոցանէ . այր լի իմաստու-
թեամբ և կատարեալ աստուածա-
յին գիտութեամբ, սպասէր և դէտ
ակն ունէր՝ եթէ որով օրինակաւ
հնարս գտցէ զոսկերս սրբոցն գա-
ղանալ 'ի նոցանէ :

Եւ իբրեւ աւուրք երեք անցին 'ի
վերայ, արհաւիրք մեծ անկանէին 'ի
վերայ ամենեցուն, և իբրեւ թրմ-
բրեալ և կիսամեռք անյարիրք ան-
կեալ դնէին զերիս աւուրսն : Իսկ
'ի չորրորդումն աւուրն՝ երկուք 'ի
պահապանացն չարաչար լլկեցան 'ի

դիւէ : Դարձեալ հասարակ գիշերաւ չափ՝ ձայնք ահեղք հնչէին, և թնդիւնք և որոտածայնք 'ի ներքուստ՝ որպէս դղրդումն գետնաչարժի . երկիրն դողայր 'ի ներքոյ նոցա, և շողիւնք սուսերաց փայլատակունս արձակէին շուրջ զնորք : Եւ զամենեան զդիակունսն կանգնեալ տեսանէին, և զնոյն բանս ատենին ահագինս բարբառէին 'ի լսելիս նոցա . մինչեւ խուճապել նոցա ընդ միմեանս, դեռ եւս զիւրեարս սատակէին : Եւ այսպէս տագնապեալք և ցնորեալք, մինչեւ այր զընկեր 'ի փախուստ չգիտէր ընդ որ երթայր : Եւ եկեալ պատմէին մեծաւ զարմացմամբ զամենայն անցս չարչարանացն, զոր կրեցին :

Ի խորհուրդ մտին նախարարքն երեքեան, և սկսան զարմանալով ասել ցմիմեանս . Զի՞նչ գործեսցուք, զի՞նչ արասցուք վասն անքնին աղանդոյն քրիստոնէիցն . քան

զի մինչ գեռ կենդանի էին, զարմա-
նալի էր կեանք նոցա. ընչատեացք
էին իբրեւ զանկարօտս, սրբասէրք
էին իբրեւ զանմարմինս, անաչառք
էին իբրեւ զարդարադատս, աներ-
կեւզք էին իբրեւ զանմահս : Եթէ
զայս ամենայն ասեմք իբրեւ զոր
գիտաց և իբրեւ զյանդգնելոց, իսկ
զայն զի առնիցեմք, զի ցաւօտք
ամենայն 'ի կարաւանի աստ նոքօք
առողջանան : Եւ կամ որ մեծս է
քան զայդ ամենայն, ոյր սւրուք
դի կանգնեալ երեւեցաւ 'ի կեն-
դանեաց, կամ բարբառ բանից ոք
լուաւ 'ի նմանէ :

Օ ի սուտ չեն մեր սպասաւ որքն .
մեր մեզէն իսկ հասեալ է 'ի վերայ
ստուգութեան սոցա : Եւ եթէ կա-
մեցեալ էր սոցա մարմնաւոր ինչ
ազահութիւն 'ի ներքս խառնել,
սակաւ մի ակնարկէին քրիստոնէից
'ի կարաւանիս, զկշիռ իւրաքանչիւր
մարմնոց նոցա ոսկի առնուին : Դար-

ձեալ և արքղ , որ 'ի դիւէ չարչարեցան , զի յայնժամ ցաւոտք չէին՝ և մեք գիտեմք , յայտ է եթէ սյսօր նշանն մեծ երեւեցաւ : Եթէ լուռ լինիմք , սյսպէս մեզ և անձանց մերոց կասկած իսկ է . և եթէ տանիմք զդոսա առաջի Թագաւորին , լսելով նորա 'ի դոցանէ զայդ ամենայն մեծամեծ սքանչելիս , գուցէ և օրինացս մերոց քակտումն ինչ հասանիցէ :

. Եւ սպաստասխանի մոգպետն և ասէ ցնոսա . Ո՛չ զիս ոստիկան արարին 'ի վերայ ձեր երկոցունցդ . զի՞ այդչափ նեղեալ տագնապիք յանձինս ձեր . դուք զդործ ձեր կատարեցէք , և զհրամանն արքունի 'ի գլուխ տարայք : Արդ , եթէ համբաւդ այդ յայտնեացին , և հարցափորձ ինչ լինիցին առաջի արքային , այդ խնդիր մեր մոգսոց է . դուք անհոգ լերուք , և մի ինչ ածէք զմտաւ : Եւ եթէ զարհուրե-

ցայք ինչ յոգիս ձեր , վաղագոյն
առաւօտուցն՝ ՚ի դարիթիր եկայք .
զի վաղիւ անդ մովպետան մովպետ
ուաս յազէ , և նոյն հաճեալ հա-
ւանեցուսցէ զմիտս ձեր :

Իսկ խուժիկն իբրեւ լուաւ զայս
ամենայն , և գիտաց՝ եթէ փոյթ ինչ
ոչ է նոցա յայնմ հետէ սուրբ ըս-
պանելոցն , փութացաւ վաղվաղա-
կի էառ տասն այր , որոց զչափ գի-
տէր զքրիստոնէութեանն , և հա-
սեալ ՚ի տեղին՝ շէն եգիտ զամե-
նեսեան : Եւ քանզի կասկած ունէր
տակաւին ՚ի նոցուն ՚ի դահճացն ,
դարձեալ փոխեցին անտի զսուրբսն
յայլ տեղի բացագոյն իբրեւ եր-
կու հրասախօք : Եւ իբրեւ յանհո-
գըս եղեն , սրբեցին կազմեցին զոս-
կերս երանելեացն . բերին ՚ի բա-
նակն և ունէին ՚ի ծածուկ . և առ
սակաւ սակաւ յայտնեցին նախ զօ-
րականին Հայոց , և ապա բազում
քրիստոնէից՝ որ էին ՚ի կարաւա-

նին : Եւ զառաջի սլտուղ ընձային մատուցանէին կապեալ նախարարացն . և անդէն վաղվաղակի արձակեցան նոքա 'ի կապանաց իւրեանց , և սպառնալիք մահուանն անցին զնոքօք . և հրովարտակք ԹուղուԹեան առաքեցան յաշխարհն Հայոց :

Արդ , այս երանելի Խուժիկս , որ արժանի եղեւ 'ի ծածուկ սպասաւոր լինել սրբոցն , որ ինչ 'ի մահուանէն և այսր ասացաւ դատակնիք վճռիս այսորիկ , սա երկրորդեաց մեզ զամենայն կարգաւ . ըզչարաչար քարշումն , և զհարց և զփորձ դատաւորացն , և զլուրաքանչիւր անձանց սրբոցն զպատասխանիսն , և զկատարումն մահուան նոցա , և զահագին արհաւիրսն՝ որ 'ի վերայ պահապանացն անկաւ , և զհեծեծումն քննութեան՝ նախարարացն երեցունց , և զամփոփումն սուրբ ոսկերաց նոցա ,

ուչ խառն 'ի խուռն 'ի մի վայր ժողովելով , այլ զմի մի 'ի նոցանէ սւրոյն սւրոյն 'ի վեց տապանս ժողովէր , և զանուանս իւրաքանչիւր ուսեալ և 'ի վերայ տասանացն նըշանակեալ էր : Եւ զկապանսն երկաթիս ընդ իւրաքանչիւր ոսկերսն եղեալ էր , քանզի դահճացն 'ի բաց ընկեցեալ էր . որպէս և ըզհանդերձս զիւրաքանչիւր տապանակի նշանակեալ էր :

Եւ կատարեցան սոքա վեցեքեան սուրբ և ցանկալի մահուամբն իւրեանց , որ օր քսան և հինգ էր հրոտից ամսոյ , 'ի մեծ անապատին Սպար աշխարհի 'ի սահմանս Նիւշապուհ քաղաքի :

Դարձեալ վասն խոստովանող աշակերտաց
նոյրանց :

ԻՍԿ աշակերտք երանելեացն 'ի
կապանս կային 'ի ներքս 'ի քաղա-
քին . եկն գահճապետ մի արքունի
և եհան զնոսա 'ի քաղաքէ անտի
արտաքս :

Եհան 'ի նմին քաղաքէ ասորեա
տանեայս քրիստոնեայս արս հինգ ,
քանզի և նոքա 'ի կապանս էին վասն
անաւանն Քրիստոսի . եհարց ցնո-
սա բանիւք , և ոչ հաւանեցան եր-
կիր պագանել արեգական : Չարչա-
րեաց զնոսա գանիւ , և նոքա եւս
առաւել 'ի նոյն միտս պնդեցան .
կտրեաց զնոցա ունչս և զական-
ջըս , և ետ տանել յԱսորեստան , զի
կայցեն 'ի մշակութեան արքունի :

Երթային մեծաւ յօժարու թեամբ,
 իբրեւ այն՝ թէ մեծ սլարգեւս գը-
 տեալ 'ի թագաւորէն :

Արդ, եկն դարձեալ նոյն դահճա-
 պետն առ աշակերտս սուրբ սպա-
 նելոցն, ընտրեաց երկուս 'ի նոցա-
 նէ որ համեստագոյնքն էին, առեալ
 մեկուսի յայլոցն՝ և ասէ ցնոսա .
 Զի՞նչ անուանք են ձեր : Ետ պա-
 տասխանի մինն և ասէ . Առ 'ի ծնո-
 ղաց ինձ խորէն, և դմա Աբրահամ .
 Իսկ ըստ շնորհատուր կարգիս՝ ծա-
 ոայք Քրիստոսի եմք, և աշակերտք
 երանելեացն՝ զոր սպանէք :

Այս պատասխանի դահճապետն
 և ասէ ցնոսա . Իսկ արդ զի՞նչ գործ
 է ձեր, և կամ բնաւ ոյր իսկ ածեալ
 է զձեզ այսր : Առ այս ետ պատաս-
 խանի Աբրահամ և ասէ ցնոսա .
 Զայդ ձեզ 'ի վարդապետաց մերոց
 արժան էր ուսանել . զի ոչ դուզ-
 նաքեայք որ էին նոքա, այլ ունէին
 ստացուածս հայրենիս ըստ արժան

բաւականին , ըստ նմին և սպասաւորս , էր որ իբրեւ զմեզ , և էր որ լաւագոյն քան զմեզ . որոց սնուցեալ և ուսուցեալն էր , ընդ նոսա եմք եկեալ : Քանզի և պատուէր իսկ ունիմք յաստուածատուր օրինացն մերոց՝ սիրել զնոսա իբրեւ զսուրբ ծնողս , և սպաս տանել նոցա իբրեւ հոգեւոր տերանց :

Յասեաւ դահճասպետն և ասէ . իբրեւ զանխորատ և զաներկեւղ ըստամբակս խօսիս : Մինչդեռ 'ի խաղաղութեան և յաշխարհի էիք , բարիք էր . յորժամ գրուահ եղեն նոքա յիրս արքաւնի և մահապարտ գտան ըստ գործոց իւրեանց , ձեզ չէր արժան ամենեւին մօտ երթալ առ նոսա : Ոչ տեսանէք 'ի մեծ կարուանիս , յորժամ ոք 'ի պատուաւորացն 'ի դիպահաւոջն արքունի լինիցի , սգոյ հանդերձ ագանի , և զատեալ և որոշեալ 'ի բացէ նստի միսյնիկ , և ամենեւին հուպ ոչ ոք

իշխէ երթալ առ նոսա : Եւ դու այդպէս իբրեւ զանյանցի աշակերտ պարծելով խօսիս :

Առ այս ետ պատասխանի խորէն և ասէ . Ոչ ձեր կարգդ անիրաւ է և ոչ մերս ստու թեամբ . նախարարն յանցաւոր՝ ուստի զպարգեւն գլտեալ էր , այնպէս պարտ էր նմա հպատակ լինել , զի 'ի պատուոյն վերայ և այլ եւս պարգեւս մեծ ամեծ ըս գտանէր 'ի նմանէ : Արդ , փոխանակ զի զայն չարար , ձախողակի յետո ընդդէմքն պատահեաց նմա : Եւ մեր վարդապետքն եթէ առ Առտուած յանցուցեալ էին , և կամ առ թագաւորն մեղուցեալ ինչ էին , նոյն օրինակ և մեք առ նոսա առնէաք . ոչ յաշխարհի մօտ երթայաք , և ոչ 'ի տար սշխարհ այսր զհետ նոցա գնայաք : Արդ , քսնզի առ երկոսին կողմանսն արդարու թեամբ կեցեալ են , և դուք զուր տարապարաուց սպանէք զնոսա , մեք արդ

եւս առաւել սպասաւորեմք սուրբ
ոսկերաց նոցա :

Ասէ ցնոսա դահճապետն . ես
յառաջագոյն իսկ ասացի , եթէ կա-
րի ստամբակ ոմն ես դու . ահա յայտ
եղեւ աւադիկ , եթէ յամենայն վնաս
նոցա խառն էք դուք : Աբրահամ
ասէ . Յօր վնաս : Դահճապետն ա-
սէ . Առաջին 'ի մահ մոգուց , ա-
պա և յայլնն ամենայն : Աբրահամ
ասէ . Այդ ոչ միայն 'ի մէնջ է ,
այլ ըստ կարգի և ձերոց օրինացդ .
Թագաւորք ձեզ տան հրաման , և
դուք 'ի ձեռն ձերոց սպասաւորացդ
գործէք :

Դահճապետն ասէ : Ի Միհր աւ-
տուած երդուեալ է իմ , խստագոյն
եւս խօսիս քան զվարդապետն քո .
յայտ է եթէ վնասակարագոյնք եւս
էք դուք : Արդ , ոչ է հնար ձեզ
ապրել 'ի մահուանէ , բայց եթէ
երկիր պագանիցէք արեգական , և
կատարիցէք զկամս օրինաց մերոց :

Խորէն ասէ . Յայժմ իբրեւ ըզմարդ չարախօսէիր , և արդ իբրեւ զչուն անպիտան ընդ վայր հաջես : Եթէ գոյր արեգական ականջք , դու տայիր նմա թշնամանս դնել . արդ , նա բնութեամբ անզգայ է , և դու չարութեամբ սնզգայագոյն քան զնա : Յիմ տեսեր զմեզ պակասագոյն քան զհարսն մեր , մի բաւ նիւք զփորձ առնուլ կամիս զմեր , այլ հանդէս արա քում չարութեանդ և մերում բարութեանս , և ամաչեցեալ քտանի հայրն քո սատանայ , ոչ միայն 'ի մէնջ' որ կատարեւագոյնքս եմք , այլ և որ կարի վտորիկն թուի քեզ , նա դիցէ վէրս սաստիկս յոգի և 'ի մարմին քո :

Օչայս իբրեւ լուաւ դահճապետն , սրտմտեալ բարկացաւ 'ի վերայ նուցա : Եւ քարշել չարագոյն քան զառաջինսն . և այնչափ սաստիկ քարշեցին , մինչեւ բազմաց կարծիք եղեն՝ թէ մեռան : Իսկ իբրեւ ժամք

երեք 'ի վերայ անցին, դարձեալ խօսել սկսան երկոքեանն և ասեն . Փոքր համարիմք զանարգանս զոյս և առ ոչ ինչ զցաւս մարմնոյս առ մեծ սէրն Աստուծոյ, որով կատարեցան հարքն մեր հոգեւորք : Հայա, մի դլար և մի դադարեր, այլ զոր ինչ առ նոսայն արարեր, զնոյն և առ մեզ կատարեա : Եթէ չարագոյն թուին քեզ գործքն նոցա, կրկին և զմերս համարեսլիր . զի նոքա բանիւք հրամայէին, և մեք գործովք զարդիւնսն կատարէաք :

Յայնժամ եւս առաւել զայրադնեցաւ 'ի վերայ նոցա, և հրամայեաց զմահու գան հարկանել : Եւ առ մի մի 'ի նոցանէ փոխեցաւ վեց վեց այր 'ի դահճացն : Եւ մինչդեռ կիսամեռք յերկիր անկեալ դնէին, հրամայեաց զերկոցունց ականջս մօտ կտրել : Եւ այնպէս բրեցին, որպէս թէ չիցէ լեալ 'ի տեղւոջն :

Օտարթեան որպէս 'ի քնոյ 'ի սաս-

տիկ հարուածոցն , սկսան աղաչելով պաղատանս մատուցանել , և ասեն . Աղաչեմք զքեզ , քաջ զինուոր թագաւորին , կամ կատարեա զմեզ իբրեւ զհարսն մեր մահուամբ , և կամ արա զպատուհասդ ըստ օրինակի վերջնոցս : Զի ահա լսելիք մեր առողջացան զանախտաւորութիւն երկնաւոր , իսկ հոտոտելիքս դեռ եւս աստէն 'ի տեղւոջ կան յանցս չարչարանաց , մի՛ կիսապարդեւ առներ զմեզ յերկնից բարութենէն : Սրբեցեր զմարմինս մեր քարշելով և զլսելիս մեր կտրելով , սրբեա և զուրնգունս մեր հատանելով . քանզի որչափ տգեղս առնես զմեզ երկրաւորաւս , գեղեցկագոյնրս առնես զմեզ երկնաւորաւն :

Լստ պատասխանի հեզութեամբ դահճապետն և ասէ . Եթէ և այլ յամեմ ես առ ձեզ մօտ կալով , կարծեմ՝ եթէ և աշակերտէք զիս 'ի ձեր յամառութիւնդ : Զի ահա

արդ և զխորհուրդս արքունի 'ի վեր հանեմ ձեզ : Տայդ վայր եղեւ հրաման պատուհասիդ ձերոյ , և 'ի վերայ դորին պատուհասի՝ երթալ ձեզ յԱսորեստան , և լինել ձեզ մշակ յարքունիս . զի սր ընդ ձեզ հայեսցի , մի 'ի դմին յամառութեան պնդեսցի ընդդէմ հրամանաց թագաւորին :

Ասէն ցնա երանելիքն . Դու զմեր երկիրս կիսագործ թողեր . մեք յարքունի երկիրն կէս մարմնովք մերովք ոչ վաստակեմք : Իբրեւ զայս լուաւ դահճապետն , աղաչեաց ըզզինուորսն՝ որ տանէին զնոսա , և աւսէ . Միայն աստի դուք առէք գնացէք , և հասեալ յԱսորեստան՝ ուրկամ իւրեանց է և չըջեսցին :

Այս են Հայոց խոստովանողք , որ զխեղութիւնն և զչարչարանսն ինդութեամբ ընկալան յանձինս իւրեանց : Եւ վասն զի վրիպեցին 'ի սուրբ մահուանէն , սպով և տրտ-

մութեամբ երթային զերկայնու-
թիւն ճանապարհին : Ոչ ծանր թը-
ւէին նոցա կապանք ոտիցն և ձե-
ռացն , իբրեւ զայն՝ թէ ընդէր ոչ
եղաք արժանի հաւասարել ընդ
քաջ նահատակսն :

Եւ իբրեւ տարան հասուցին ըզ-
նոսա յերկիրն Բաբելացւոց , 'ի գա-
ւառ մի զոր Շահուղն անուանեն ,
թէպէտ և էին յարքունի պատու-
հասին , սակայն և յայտ և գաղտ
մեծապէս ընկալեալ եղեն 'ի բնակ-
չաց աշխարհին : Սակայն երանելիքն
և յայնմ յոյժ տրումագին էին , իբր
այն՝ եթէ սակաւ վաստակեցաք և
մեծապէս հանգչիմք . և հանապազ
'ի նմին զղջման կային :

Եւ անդէն թեւակոխէին տեսա-
նել զսուրբ կապանս նախարարա-
ցըն , լինել սպասաւոր մարմնաւոր
պիտոյից նոցա : Իմացուցին զայս
մեծամեծաց աշխարհին , որք էին
'ի նմին սուրբ ուխտի քրիստոնէու-

Թեանն : Եւ հաւանեալ ամենեցուն մեծամեծաց և փոքունց՝ ազդ առնել ամենայն երկրին , զի հաճոյ թուեսցի ամենեցուն՝ ՚ի ձեռն մարմնաւոր պիտոյիցն կցորդ լինել սուրբ կապելոցն ՚ի հեռաւոր օտարութեանն :

Եւ այսպէս ամ յամէ ժողովէին՝ ըստ իւրաքանչիւր կարի մարդկանն , ոմն սակաւ և ոմն շատ , ոյր զինչ և ՚ի ձեռս պատրաստութիւն լինէր , եթէ դրամոց և եթէ դահեկանաց , ժողովէին կազմէին տային յերանելիսն՝ տանել նոցա : Եւ այսպէս յարբանեկութեան կային , մինչեւ տասն ամն լցաւ սպասաւորութեանն :

Եւ վասն զի յոյժ խստագոյնս պահէին ՚ի ջերմոջ աշխարհին , և անդադար էին ՚ի ճանապարհորդութեանն ընդ նոյն Շահուղ , ընդ Մեշոփն և ընդ Քաշկար և ընդ ամենայն Ասորեստան և Խուժաստան ,

սաստիկ տապով հարեալ 'ի խորշակէ մեռանէր սուրբն խորէն , և աւանդեալ լինէր 'ի բնակչաց աշխարհին ընդ սուրբ վկայսն :

Իսկ երանելին Աբրահամ կայր 'ինմին առաքինու թեան անդադար . և զամենայն սուրս հաւատացելոցն շրջէր ժողովէր և տանէր 'ի մեծ հեռաստանն , և ինքն մատակարարէր ըստ իւրաքանչիւր կարօտութեան . եւ այնպէս յերկարեցաւ մինչեւ յերկոտասաներորդ ամն պատժաւորացն , մինչեւ աղաչել զնա միաբան ամենեցուն , զի հաւանեցի երթալ յաշխարհն Հայոց . զի ընդ մտանել նորա առ նոսա , 'ի նմատեսցին և զքիջ նահատակսն՝ որք կատարեցան սրով , 'ի նմա տեսցեն և զսուրբ կապանս չարչարանացն :

Եւ յորժամ մարտիրոսք և խոստովանողք և կապեալք նովաւ տեսանին , նովաւ օրհնի աշխարհն աւմենայն , նովաւ օրհնին և տղայք

նոցա յաճուժն , նովաւ զգաստա-
 նան երիտասարդք նոցա 'ի սրբու-
 թիւն , նովաւ համեստանան ծերք
 նոցա յիմաստութիւն : Նովաւ ու-
 սանին իշխանք նոցա զմարդասիրու-
 թիւն , նովաւ անկանի գութ յԱս-
 տուծոյ 'ի սիրտս թագաւորին՝ շի-
 նել և խաղաղութիւն առնել բոլոր
 աշխարհին : Նովաւ եկեղեցիքն պար-
 ծին իբրեւ քաջ և կատարեալ զին-
 ուոր , նովաւ վկայարանքն զարդա-
 րին , նովաւ վկայքն ցնծացեալ բեր-
 կրին : Նովաւ և դաշտն Աւարայրի
 պայծառացեալ ծաղկալից լինի , ոչ
 յանձրեւաբեր ամպոց , այլ 'ի սուրբ
 և յարիւնաբուխ վկայից ցանեալ և
 ցրուեալք սպիտակութիւնք սուրբ
 ոսկերացն : Յորժամ կոխեսցեն ա-
 մենավաստակ ոտք խոստովանողին
 զլայնատարած տեղիս պատերազմին ,
 յորժամ կենդանի մարտիրոս ընդ-
 նա շրջեսցի , կենդանի առ կենդա-
 նիս երթեալ՝ ամենայն աշխարհին

կրկին լինի կենդանութիւնն :

Վիտեմք, ասեն, յորժամ տեսցեն զսա ամենայն միայնակեացք աշխարհին Հայոց, սովաւ յիշեացեն զհոգեւոր դունդս պատերազմողացն, որ փոխանակ մեր, ասեն, ետուն զանձինս 'ի մահ, և հեղին զարիւնս իւրեանց 'ի հաշտութիւն պատարագ Աստուծոյ : Սովաւ յիշեն զսուրբ քահանայսն, որ խողաւ ղեցան յօտարութեանս և ցածուցին զսրտմտութիւն բարկութեան թագաւորին : Սովաւ թերեւս և զմեր կապանս յիշեսցեն, և աղօթս առնելով խնդրեսցեն յԱստուծոյ, զի գերեդարձ լիցի մեզ անդրէն 'ի հայրենի երկիրն մեր :

Քանզի յոյժ անձկացեալ եմք՝ ոչ միայն ըստ մարմնոյ կարօտութեան, այլ առաւել տեսանել ըզսուրբ եկեղեցիսն մեր և զսրբասէր պաշտօնեայսն մեր, զոր 'ի նմա կարգեալ հաստատեցաք : Եւ եթէ

միւսովս յաջողեցցէ մեզ Աստուած երթալ և ընուլ զկարօտութիւն մնացելոցն , դիտեմք զի և մեզ բանայ Աստուած զդուռն ողորմութեան իւրոյ՝ ընդ նոյն ճանապարհ երթալ, ընդ որ ոտք սրբոյս կարապետեն :

Օյայս խորհուրդ խորհելով աստուածաշնորհ նախարարացն , մեծաւ թախանձանօք ածէին զխոստովանողն 'ի հաւանութիւն : Եւ վասն զի ոչ էր սովորութիւն երբէք բարւոյն ընդդէմ դառնալ , ըստ առաջին սովորութեան և յայսմ վայրի փութացաւ վաղվաղակի կատարել զհրամանն զմիաբան հաւանեցելոցն յաստուածային առաքիւնութիւնն : Եկն եմուտ յաշխարհն Հայոց :

Փութացան և ելին ընդ առաջ նորա վաղվաղակի արք և կանայք , մեծամեծք և փոքունք , և ամենայն բազմութիւն աղատաց և շինակա-

նաց : Անկանէին և փարէին զոտիւք
 և զձեռօք սուտի սրբոյն և ասէին .
 Օրհնեալ Տէր Աստուած 'ի բար-
 ձունս , որ առաքեաց մեզ հրեշտակ
 յերկնից՝ բերել մեզ աւետիս յա-
 րու թեան , զի լինիցիմք ժառանգք
 արքայութեան : Զի ահա 'ի քեզ
 կերպարանեալ տեսանեմք զամենե-
 սեան զհրաժարեալն յուսով յա-
 րութեամբ , և զկապեալն ակնկա-
 լութեամբ արձակելով : Ի քեզ տե-
 սանեմք և զաշխարհին շինութիւն
 խաղաղութեան . քեւ եկեղեցիքն
 մեր ցնծացեալ բերկրին , և քեւ
 սուրբ վկայքն մեր անդադար լիցին
 մեզ 'ի բարեխօսութիւն առ Աս-
 տուած : Օրհնեա զմեզ , սուրբ հայր
 մեր . դու ես բերան հանգուցելոցն ,
 խօսեաց ընդ մեզ յայտնի օրհնու-
 թեամբ , զի յոգիսն մեր լուիցուք 'ի
 ծածուկ զօրհնութիւնս սրբոյն :

Հարդեցեր ճանասլարհ այնոցիկ
 որ անձկացեալ էին գալ յերկիր

իւրեանց, խնդրեա յԱստուծոյ՝ զի ստէսլ եկեացեն զհետ սուրբ կարապետիդ : Եւ որպէս հորդեցեր զարգելեալ ճանապարհ երկրի, բաց և յերկինս զդուռն աղօթից մերոց, զի և մեր մեղաւորաց մտցեն պաղատանք առաջի Աստուծոյ՝ ՚ի բարեխօսութիւն նոցին կապելոց, և մինչ դեռ եմք յերանելի մարմինս, որպէս տեսաք զքո երանելի սրբբութիւնդ, տեսցուք և զսիրելի անձկալիսն մեր, որ ՚ի բազում ժամանակաց հարեալ և պաշարեալ եմք յոգիս և մարմինս մեր : Արդ, հաւատամք յանսուտ յոյսն, զի որպէս լցեալ կատարեցաւ ՚ի քեզ տեսիլս ՚ի սուրբ սէր քո, այսպէս և ընդ մօտոյ ունիմք տեսանել ըզճշմարիտ վկայսն Քրիստոսի, որ հանապազ խանդակաթ եմք ՚ի տեսիլս երկնաւոր գեղոյ նոցա :

Իայց երանելի խոստովանողն, թէպէտ և այսպէս սիրով ընկալեալ

եղեւ յամենայն աշխարհէն , ոչինչ կամեցաւ ամենեւին մերձենալ առ ոք ըստ մարմնոյ կարօտութեան . այլ ընտրեաց իւր տեղի մի զատ յամենայն բազմամբոյս ժողովրդոց , և առաքինի եղբարքք երիւք կատարեաց զկեանս իւր մեծաւ ճգնութեամբ :

Ո՞ր եթէ կամիցի ոք 'ի կարգարկանել , դժուարաւ կարասցէ ասել զվարս առաքինութեան նորա : Զի եթէ զտքնութիւն ասիցես , իբրեւ զկանթեղ անշէջ կայր զամենայն գիշերս , և եթէ զսակաւապիտութիւնս կերակրոցն , համարեաց՝ եթէ զանկերակուր հրեշտակացն բերէր զնմանութիւնն : Եթէ զհեզութիւն ցածութեանն կամիցիս ասել , ոչ զոք 'ի կենդանեաց կարիցես գտանել նման նմա . և եթէ զանընչասիրութիւնն կամիցիս ասել , դարձեալ զոր օրինակ չպատրի մեռեալ 'ի կարասի , զնոյն օրինակ

Ճշմարտութեամբ և առ երանելին
իմաստիւր :

Այնպէս ճայնիւ հանապա-
ղորդեալ էր 'ի պաշտաման, և ան-
հատ աղօթիւք միշտ ընդ Աստուծոյ
'ի բարձունս խօսէր : Աղ եղեւ նա
անհամելոց, և խթան ընդոստու-
ցիչ ամենայն հեղգացելոց : Դարո-
վեցաւ նովաւ ագահութիւն, և
կարի յոյժ ամաչեաց նովաւ շուայ-
տութիւն որկորամոլութեան : Ա-
ռողջութիւն եղեւ նա աշխարհիս
Հայոց, և բազում վիրաւորք 'ի ծա-
ծուկ նովաւ գտին զառողջութիւն :
Եղեւ նա վարդապետ կատարեալ
վարդապետաց իւրոց, և սուրբ հայր
խրատտու հարանց իւրոց : Ի լուր
համբաւոյ նորա իմաստնացան տը-
գէաք, և 'ի տեսիլ մերձաւորու-
թեան նորա զգաստացան լկտիք :
Բնակեալ էր ըստ մարմնոյ 'ի նեղ
խցկանն, և ահ սրբութեան նորա
արկեալ էր զհեռաւորօք և զմեզ

ձաւորօք : Զարհուրեցան դեւք և փախեան 'ի նմանէ . իջին հրեշտակք և բանակեալ էին զնովաւ :

Յոյնք երանի ետուն վասն նորա աշխարհին Հայոց , և բազում բարբարոսք փութացան տեսանել զնա մարմնով : Սիրելի եղեւ նա սիրելեացն Աստուծոյ , և զբազումս 'ի թշնամեաց ճշմարտութեանն ած 'ի հաւանութիւն սուրբ սիրոյ . Սկիզբն արար առաքինութեանն անդատին 'ի տղայ տիոց իւրոց , և նովին առաքինութեամբ կատարեցաւ 'ի վախճան կենաց իւրոց : Որպէս ոչ խառնեցաւ 'ի կարգս սուրբ ամուսնութեան աշխարհիս , այսպէս չեմուտ ընդ մարմնաւոր պիտոյիւք ամենայն ապականացու իրաց աշխարհիս : Եւ եթէ պարտ է պարզաբար ասել , որպէս փոխանակեաց զպէտս մարմնոյ ընդ պիտանացու հոգեւոր իւրաց , այսպէս փոխադրեալ եղեւ յերկրէ 'ի յերկինս :

Անուանի նախարարացն , որի կամօք յօթա-
րո-նեամբ շասն սիրոյն Քրիստոսի ետուն
շանյինս ՚ի կապանս արչոնի :

ՅԱԶԳԻՆ ՍԻԼՆԵՏԱԿ ԵՐԿՈՒ ԵՂ-
բարբ Բարգէն և Բակուր , յազ-
գէն արծրունեաց Ներշապուհ և
Շաւասայ և Շնգին և Մեհրուժան
և Պարգեւ և Տաճատ , յազգէն մա-
միկոնէից Համազասպեան և Հա-
մազասպ և Արտաւազդ և Մուշեղ ,
յազգէն կամսարականաց Արշաւիր
և Թաթուլ , Վարձ , Ներսէհ և
Աշոտ , յազգէն ամատունեաց Վա-
հան և Առանձար և Առնակ , յազ-
գէն գնունեաց Ատոմ , յազգէն
դիմաքսենից Թաթուլ և Սատոյ ,
և երկու եւս այլովք ընկերօք ,
յազգէն անձեւացեաց Շմաւոն և
Զուարէն և Առաւան , յազգէն ա-
ռաւեղինից Փասպակ և Վարազդէն

և Դաղ, յարծրունեաց տոհմէն Ապրրսամ, 'ի տոհմէն մանդակունեաց Սահակ և Փարսման, յազգէն տաշրացեաց Վրէն, յուստոնեան տանէն Բարիկ և Յուխնան :

Այս երեսուն և հինգ արք, են որ յաւագ նախարարացն, և են որ 'ի կրսերագունիցն, սակայն ամենեքեան ըստ մարմնոյ են նախարարազունք, իսկ ըստ հոգեւոր առաքինութեանն ամենեքեան երկնային քաղաքացիք : Եւ բազում եւս այլ ազատ մարդիկ, են որ յարքունի տանէ և են որ 'ի տանէ նախարարացն իսկ նոցուն, նիզակակիցք և մարտակիցք քաջ նահատակացն : Եւ ամենեքին սոքա կամօք մատնեցան 'ի սուրբ կապանս չարչարանացն :

Այլ մեք առ այժմ ոչ ընդ այս եմք զարմացեալ միայն . զի կամօք չոգան մտին 'ի փորձութիւնն, այլ առաւել ընդ այն եմք սքանչացեալ,

զի մարդիկ փափուկ իբրեւ զնոսա՝
 ընդարձակասուն բնակիչք ձիւնե-
 ղէն լերանց՝ եղեն բնակիչք խորշա-
 կաբեր դաշտաց : Որ զօրէն ազատ
 էրէոյ շրջէին՝ ՚ի մէջ ծաղկաբեր լե-
 րանց , ընկեցան ՚ի բոցակէզ աշ-
 խարհն արեւելից կապեալ ոտիւք
 և կապեալ ձեռօք : Հաց նեղու-
 թեան և ջուր կարօտանաց , խաւար-
 արգել ՚ի տուէ և անլոյս ՚ի գիշե-
 րի , անվերարկուք և անանկողինք ,
 գազանաբար գետնախշտիք լինէին
 զինն ամ և զվեց ամիս : Եւ այնպէս
 մեծաւ խնդու թեամբ տանէին զնե-
 ղու թիւնն , զի ամենեւին ոչ ոք տրու-
 տունջ հայհոյութեան ՚ի բերանոյ
 նոցա լուաւ , այլ յորդառատ գո-
 հացողութիւն ըստ նմանութեան
 բարեկեցիկ մարդկան , որ են յաս-
 տուածպաշտութեան :

Եւ մինչդեռ էին յայնպիսի նե-
 ղութեան , կարծիք եղեն ՚ի միտա-
 թագաւորին՝ թէ առ յոյժ վշտին

ձանձրացեալ են դառնու թեան կե-
նօքն իւրեանց : Յղեաց առ նոսա
զմեծ հազարապետն և ասէ . Գո-
նեայ յայսմ հետէ զգաստացայք
յանձինս ձեր , և մի կայք 'ի նոյն
յամառու թեան . երկիր պագէք ա-
րեգական և արձակիք 'ի չարաչար
կապանացոյ , և ունիք անդրէն զիւ-
րաքանչիւր հայրենի կեանս ձեր :

Ետուն պատասխանի երանելիքն
և ասեն . Առ փո՞րձ ինչ եկեալ հար-
ցանես ցմեզ , եթէ արգարեւ թա-
գաւորն իսկ յղեաց զքեզ : Եր-
դուաւ հազարապետն և ասէ . Չիք
այդր բան աւելի կամ պակաս՝ որ
ոչ 'ի բերանոյ նորա ելեալ է : Ասեն
ցնա անդրէն . Որք միանգամ աշա-
կերտեալ են ճշմարտութեանն , ոչ
երբէք փոխին 'ի նմանէ . այլ որ ենն՝
նոյն կան : Միթէ յայնժամ առ չի-
մանալ ինչ պնդեցաք , և այսօր նե-
զութիւնս իմաստնացոյց ինչ զմեզ .
այլ ոչ այնպէս : Այլ զղջումն մտաց

մերոց այս է, եթէ ընդէր ընդ առաջինսն չկատարեցաք զկեանս մեր : Բայց արդ աղաչեմք զքեզ և քեզ զթագաւորն ձեր, մի այլ վասն այդպիսի իրաց հարցանէք ցմեզ . այլ զինչ եդեալ է 'ի մտի ձերում վասն մեր՝ կատարեցէք :

Իբրեւ լուաւ զայս մեծ հազարապետն, յոյժ գովեաց 'ի միտս իւր զպնդու թիւն հաստատութեան նոցա . և յայնմ հետէ սկսաւ արկանել սէր ընդ նոսա՝ իբրեւ ընդ սիբելիս Աստուծոյ : Եւ բազում բանիւք ողորանօք ածէր զթագաւորն 'ի հաւանութիւն, զի թողութիւն արասցէ նոցա 'ի կապանացն իւրեանց : Զի թէպէտ և փոխեցաւ նա 'ի դործոյ հազարապետութեանն արքունի, և 'ի բազում իրս գտաւ քնասակար, ինքն իսկ յանձն իւր կրթէր զաւեր աշխարհին Հայոց՝ վասն որոյ և մեծաւ անարգանօք յուղարկեցաւ 'ի տունն իւր, սա-

կայն զկապելոցն ոչ երբէք չարախօս կամէր լինել մինչեւ ցօր վախճանի կենաց իւրոց :

Իսկ յերանելեացն բազումք 'ի նօցանէ՝ որ մանկագոյնքն էին, ուսան զդպրութիւն հայրենի աշխարհին իւրեանց, և եղեւ նոցա այն կերակուր հոգեւոր, որով զանձինս քաջալերէին և զընկերսն մխիթարէին : Եւ այնպէս զմայլեցան 'ի միտս և յողիս իւրեանց, զի և որ ծերագոյնքն էին 'ի նոցանէ, փափկացան մատաղացան մանկացան : Զի թէպէտ և դպրութեան ժամանակքն անցեալ էին, սակայն բազում սաղմոսս 'ի բերան առեալ՝ հոգեւոր երգակից լինէին մատաղերամ բազմութեան մանկաւոյն :

Եւ այնպէս բարձրացուցանէին զպաշտօն սրբութեան, մինչեւ ումանք 'ի դառն դահճացն՝ մեծապէս քաղցրութիւն անկանէր ընդ լսելիս նոցա, և որչափ 'ի ձեռս իւրեանց

էր՝ արտաքոյ արքունի հրամանին
 դիւրութիւն առնէին նոցա , և սէր
 խնամոյ ունէին առ ամենեւեան , և
 բազում անգամ զմարմնաւոր պէտս
 նոցա լնուին նոքա : Մանաւանդ զի
 նշանք եւս բժշկութեան յԱստու-
 ծոյ յաջողեալ լինէր 'ի ձեռս նոցա ,
 որպէս զի բազումք 'ի դիւահարաց
 սրբեցան 'ի նմին քաղաքի՝ ուր կա-
 պեալքն կային : Իբրեւ ոչ ոք գոյր
 առ նոսա քահանայ , դիմէին առ
 նոսա հիւանդք և ախտաժեւոք քա-
 ղաքին , և ընդունէին 'ի նոցանէ զիւ-
 րաքանչիւր ցաւոց զառողջութիւն :

Նա և որ մեծ իշխանն էր աշխար-
 հին , զոր և Հարեւշղոմ Շասպուհ
 անուանէին , և նմա իօկ յանձն էին
 ամենայն պատժաւորքն , մեծապէս
 գութ սիրոյ էարկ առ ամենեւեան :
 Զծերս 'ի նոցանէ առ հարս ունէր ,
 և զմանկագոյնս 'ի նոցանէ իբրեւ
 զսիրելի որդիս գգուէր : Բազում
 անգամ գրեաց , եցոյց յարքունիս

զվիշտօ նեղութեան կապելոց , և զառն առն իւրօքանչիւր զքարօ ազնուականութեանն ցուցանէր նոցա . առաջի մեծամեծացն տառապէր ջանայր ազգի ազգի հնարիւք , մինչեւ բազում բարեխօսիւք ածին 'ի հաւան զթագաւորն : Հրամայեաց լուծանել զկապանս նոցա , և բառնալ 'ի նոցանէ զսուգ պատուհասին , և ագանել նոցա հանդերձ՝ զօրէն նախարարութեանն . կարգեաց նոցա ռոճիկ , և զպատրաւ տութիւն սպառազինութեանն հըրամայեաց յարքունուստ : Գրեաց և յանձն արար մեծ սպարապետին , զի ընդ զօրս արքունի երթիցեն 'ի գործ պատերազմի :

Եւ իբրեւ այս այսպէս կարգեցաւ , և կազմեցաւ նոր հրաման թագաւորին , 'ի բազում տեղիս՝ ուր և հասին՝ առաւելեալ գտան 'ի գործ արութեան , մինչեւ գովութեան հրովարտակ վասն նոցա 'ի դուռն

տային : Որպէս զի քաղցրացաւ իսկ մտաց թագաւորին , հրամայեաց զամենեսեանն ածել զառաջեալ : Եկին և յանդիման եղեն Յազկերտի արքայից արքային : Ետես զնոսա զըլարթու թեամբ , խօսեցաւ ընդ նոսա բանիւք խաղաղութեամբ , և խոստացաւ տալ նոցա զիւրաքանչիւր իշխանութիւն ըստ կարգի հայրենի պատուոցն , և արձակել զնոսա յաշխարհն օրինօք քրիստոնէութեանն , յորոյ վերայ և մեծապէս էին չարչարեալ :

Եւ մինչդեռ անգէն մեծաւ խընդութեամբ շրջէին 'ի կարաւանին առաջի թագաւորին , 'ի նմին ժամանակի հասանէր վախճան կենաց թագաւորին՝ յինն և 'ի տասներորդ ամի թագաւորութեանն իւրոյ : Եւ ընդ հակառակս ելեալ երկու սրդիք նորա 'ի վերայ տէրութեանն կռուէին . սաստկանայր գործ դառնութեան պատերազմին զերկուս ամս :

Եւ մինչդեռ նորա յայնմ խոսվութեան էին , ապստամբեաց և Ազուանից արքայն . վասն զի քեռորդի էր նոցա , և ըստ կարգի հայրենի հաւատոցն՝ քրիստոնեայ էր յառաջ , և Յազկերտ արքայից արքայ բռնի մոգ արար : Եւ նորա գըտեալ ժամանակ անձինն պարապոյ , հարկեցաւ զանձն 'ի մահ դնել . լաւ համարեցաւ մեռանել 'ի պատերազմի , քան ուրացութեամբ ունել զթագաւորութիւնն : Վասն այսր ամենայնի յապաղումն եղեւ չար ձակեւոյն նոցա յաշխարհն :

Իսկ կրտսեր որդւոյն Յազկերտի դայեակն , Ռահամ անուն 'ի Մեհրան տոհմէն , թէպէտ և ետես ըզգունդն Արեաց ընդ երկուս բաժանեալ , սակայն կիսովն գազանաբար յարձակեցաւ 'ի վերայ երէց որդւոյ թագաւորին . հար , սատակեաց զգունդն , և ձերբակալ արարեալ զորդի թագաւորին , անդէն

՚ի տեղւոջն հրամայէր սպանանել :
Եւ զմնացեալ զօրսն ածէր հաւա-
նեցուցանէր, և առնէր միաբանու-
թիւն ամենայն Արեաց գնդին . և
Թագաւորեցուցանէր զիւր սանն ,
որում անուն էր Պերող :

Ս ՚ի Թէպէտ և Արեաց աշխար-
հին առնէր մեծապէս խաղաղու-
թիւն , սակայն՝ Աղուանից արքայն
ոչ կամէր նուաճել անդրէն ՚ի ծա-
ռայութիւն , այլ խրամատեաց ըզ-
պահակն ճորայ , և անցոյց յայս
կոյս զօրսն Մասկթաց . միաբա-
նեաց զմետասան Թագաւորս ըզ-
լեառնորդեայսն , և ընդդէմ եկաց
պատերազմաւ Արեաց գնդին , և
բազում մնասս արար զօրացն ար-
քունի : Թէպէտ և երկիցս և երիցս
ետուն հրովարտակ աղաչանաց , ոչ
ինչ կարացին ածել զայրն ՚ի հաւա-
նութիւն . այլ գրով և պատգամաւ-
յանդիմանէր զնոսա վասն զուր
աւերածին աշխարհին Հայոց : Յի-

չեցուցանէր նոցա զմահ նախարարացն և զչարչարանս կապելոցն : Ի վերայ անչափ սիրոյ և վաստակոց փոխանակ կեանս առնելոյ՝ զարեւ հատէք , ասէր : Լաւ լիցի ինձ , աւսէ , զնոցա չարչարանսն յանձն իմ առնուլ , քան թողուլ զքրիստոնէութիւնն :

Եւ իբրեւ տեսին , թէ ոչ բռնութեամբ և ոչ սիրով կարացաք ածել 'ի հաւանութիւն , գանձս սաստիկս ետուն տանել յաշխարհն Խայլանդրաց . բացին զդրունսն Ալանաց և հանին գունդ բազում 'ի Հոնաց , և կռուեցան տարի մի ընդ Աղուանից արքայի : Թէպէտ և թութափեցան և ցրուեցան զօրքն իւր 'ի նմանէ , սակայն զնա ոչ կարացին հնազանդել . այլ և հարուածք եւս մեծամեծք հասին 'ի վերայ նոցա , էր որ կռուով և էր որ ախտիւ չարչարանօք : Եւ յայնչափ ժամաւ նակաց ընդերկարել պաշարմանն ,

մեծ կէս աշխարհին աւերեցաւ ,
այլ ոչ ոք 'ի նմանէ երկմտեալ բա-
ժանեցաւ :

Յղեաց առ նա դարձեալ թա-
գաւորն Պարսից . Ջքոյրդ իմ, ասէ ,
և զքեռորդիդ 'ի բաց տուր ածել ,
զի 'ի բնէ մոգք էին և դու քրիս-
տոնեայ արարեր , և աշխարհդ քեզ
լլցի : Իսկ սքանչելի այրն ոչ 'ի տէ-
րութեանն վերայ կռուէր , այլ յստ-
տուածպաշտութեանն . Ջմայրն և
զկինն ետ տանել , և զաշխարհն բռ-
վանդակ 'ի բաց եթող . և ինքն
զաւետարանն առ և յաշխարհէն
'ի բաց կամէր գնալ :

Չայս իբրեւ լուաւ թագաւորն ,
կարի զեղջ և ապաշաւ անկանէր 'ի
միտս նորա , և զամենայն մնասս ի-
րացն զհարբն իւրով արկանէր : Ան-
սուտ երդումն կնքէր և տայր տա-
նել առ նա , եթէ յաշխարհէդ մի-
այն մի գնար , և զինչ ասես առնեմ :
Խնդրեաց զմանկութեան սեփհա-

կանն , զոր հօր իւրոյ շնորհեալ էր նմա 'ի տղայու թեանն հազար երդ . առ զայն 'ի թագաւորէն , և նստաւ 'ի նմա միայնակեցօք հանդերձ : Եւ այնպէս հանապազորդեաց զինքն յաստուածային պաշտամանն , զի և չիչէր տմենեւին՝ թէ և թագաւոր լեալ իցէ յառաջ :

Եւ այս ամենայն յերկար խռռ վու թիւնք , որ եղեն մինչեւ 'ի հինգերորդ ամն Պերոզի արքայից արքայի , պատճառք եղեն չարձակելոյն նախարարացն Հայոց . այլ ոռճկաւ և 'ի տաճար մտանել յարքունիս մեծապէս առատացոյց քան զամաց սովորու թիւնն : Եւ 'ի նմին հինգերորդ ամին զբազմաց նոցա անդրէն զկեանսն շնորհեաց , և այլոցն առ յոյսն խոստացաւ՝ յամն վեցերորդ միանգամայն արձակել զամենեսեան կենօք և պատուով :

Իայց 'ի տեղի այսր ինձ դարձեալ դաւ պիտի :

ԻՍԿ կանայք երանելի առաքի-
նեացն և կապելոցն և անկելոցն ՚ի
պատերազմին՝ ընդ ամենայն աշ-
խարհն Հայոց համօրէն համարել
ես ոչ կարեմ, զի բազում այն են՝
զոր ոչ գիտեմ, քան թէ գիտիցեմ:
Զի հինգ հարիւրով չափ յականէ
յանուանէ ճանաչեմ, ոչ որ միայն
աւագագոյնքն էին, այլ զբազումս
ի կրսերագունաց անտի:

Ամենեքեան միահամուռ զերկ-
նաւոր նախանձ բերելով, ոչ ինչ
ընդհատ երեւեցան յայնցանէ՝ որ
ոչ ճաշակեցին զաշխարհ, քանզի ե-
թէ աւագագոյնք էին, և եթէ ման-
կագոյնք, զմի առաքինութիւն հա-
ւատոյ զգեցան: Ոչ ինչ յիշեցին
ամենեւին զանուն փափկութեան
մայրենի ազատութեանն, այլ իբ-
րեւ մարդք՝ որ վշտամբերք լեալ ի-
ցեն անդստին ՚ի շինական սովորու-
թեանցն տանջելով վարեալ զկեա-
նըս աշխարհիս, անդրագոյնք եւս

քան զնոսա յանձն առին զհամբերութիւն վշտաց :

Ոչ միայն յոգիսն մխիթարեալ կացին առ աներեւոյթ զօրութիւնն յուսոյն յաւիտենից, այլ և մարմնոյ նեղութեամբք առաւել եւս բարձին զբեռն ծանրութեան : Զի թէ պէտ և ունէին զիւրաքանչիւր ձեռնասուն սպասաւորս, ոչ ոք երեւէր 'ի նոցանէ՝ թէ ո՞ր տիկինն իցէ և կամ որ նաժիշտն . մի հանդերձ էր հասարակաց, և միապէս գետնախշտիք երկոքեան : Ոչ ոք ումբ անկողնարկ լինէր . քանզի և չճանաչէին իսկ զխոտեղէնան ընտրել 'ի միմեանց . մի գոյն թխութեան փսրայիցն, և մի գոյն սեւութեան անարից բարձիցն :

Ոչ գոյր նոցա համեմ խահամոքք անուշարար առանձին, և ոչ հացարարք որոշեալ 'ի պէտս սպասու ըստ ազատաց կարգի, այլ հասարակաց էր : Շարաթամուտն ըստ

կարգի միայնակեցաց, որ յանապատ
բնակեալ են : Ոչ ոք ումեք ջուր 'ի
ձեռս արկանէր, և ոչ կրտսերք ա-
ւաքաց դաստառակս մատուցանէ-
ին . չանկաւ օշնան 'ի ձեռս փափ-
կասուն կանանց, և ոչ մատուցաւ
եւղ 'ի զուարթութիւն խրախու-
թեան : Չեղան առաջի սուրբ սկը-
տեղք, և ոչ անկան բաժակակալք
յուրախութիւն . չեկաց ուրուք
նոցա նուիրակ առ դուրս, և ոչ կու-
չեցան պատուականք յարանց 'ի
տաճարս նոցա . չյիշեցան նոցա՝
թէ գուցէ որ ամենեւին 'ի բնակա-
սնունդ դայեկաց և կամ բնաւ 'ի
սիրելի հարազատաց :

Փոշոտեցան և ծխոտեցան սրա-
հակք և սրսկապանք նորեկ հար-
սանց, և սարդի ոստայնք ձգեցան
'ի սենեակս առաքաստաց նոցա .
կործանեցան բարձրօգահք տաճա-
րաց նոցա, և խանգարեցան սպառք
երախանաց նոցա . անկան կործա-

նեցան ասլարանք նոցա , և տապալ-
լեալ աւերեցան ամուրք ապաստա-
նի նոցա : Չորացան ազազեցան բու-
րաստանք ծաղկոցաց նոցա , և դաշ-
տախիլ եղեն որթք գինեբեր այ-
գեաց նոցա : Աչօք իւրեանց տե-
սին զյափշտակութիւն արարոց իւ-
րեանց , և ականջօք իւրեանց լուան
զչարչարանս վշտաց սիրելեաց իւ-
րեանց . առան գանձք իւրեանց
յարքունիս , և ոչ մնացին ամենե-
ւին զարդք երեսաց իւրեանց :

Տիկնայք փափկասունք Հայոց
աշխարհին , որ գրգեալք և գը-
գուեալք էին յիւրաքանչիւր բաա-
տեռունս և ՚ի գահաւորակս , հանտ-
պազ բոկ և հետի երթային ՚ի տու-
նըս աղօթից , անձանձրոյթ իւրնդ-
րեալ ուխտիւք՝ զի համբերել կա-
րասցեն մեծի նեղութեանն : Որ ՚ի
մանկութենէ իւրեանց՝ անեալ էին
ուղղովք զուարակաց և ամճովք
էրէոց , խոտաբուտ կենօք իբրեւ

զվայրենիս ընդունէին զկերակուրն մեծաւ խնդութեամբ, և ոչ յիշէին ամենեւին զսովորական վափկութիւնն : Սեւացեալ ներկան մորթք մարմնոյ նոցա, վասն զի ցերեկ արեւակէզք էին և զամենայն գիշերսն գետնաբեկք : Սաղմոսք էին մշտնջենաւորք՝ մրմունջք ՚ի բերանս նոցա, և մխիթարութիւնք կատարեալք ընթերցուածք մարգարէիցն : Միաբանեցին երկու երկու իբրեւ ամուլք հաւանք և հաւասարք՝ ուղիղ տանելով զակօսն արքայութեանն, զի առանց վրիպելոյ հասցեն ՚ի նաւահանգիստն խաղաղութեան :

Սոռացան զկանացի տկարութիւն, և եղեն արուք առաքինիք ՚ի հոգեւոր պատերազմին . մարտ եղեալ կռուեցան ընդ մեղսն կարեւորս, հատին կտրեցին և ընկեցին զմահաբեր արմատս նորա : Միամըտութեամբ յաղթեցին խորաման-

կուժեանն , և սուրբ սիրով լուս-
ցին զկապուտակ ներկուածս նա-
խանձուն . հատին զարմատս ագա-
հուժեան , և չորացան մահաբեր
պտուղք ոստոց նոցա : Խոնարհու-
թեամբ կռփեցին զամբարտաւա-
նուժիւն , և նովին խոնարհու-
թեամբ հասին երկնաւոր բարձ-
րուժեանն : Աղօթիւք բացին ըզ-
փակեալ դրունս երկնից , և սուրբ
խնդրուածովք իջուցին զհրեշտակս
'ի փրկութիւն . լուան աւետիս 'ի
հեռաստանէ , և փառաւորեցին
զԱստուած 'ի բարձունս :

Այրիք որ 'ի նոսա էին՝ եղեն վե-
րըստին հարսունք առաքինութեան
և բարձին յանձանց զնախատինս
այրութեանն : Իսկ կանայք կապե-
լոցն կամօք կապեցին զմարմնաւոր
ցանկութիւնս , և եղեն կցորդ
չարչարանաց սուրբ կապելոցն . 'ի
կեանս իւրեանց նմանեցին քաջ նա-
հատակացն մահուամբ , և 'ի հե-

ուստանէ եղեն վարդապետք մխիթարիչք բանդարգելեացն : Մատամբք իւրեանց վաստակեցին և կերակրեցան , և զկարգեալ ոռճիկ նոցա յարքունուստ՝ ամ յամէ թուշակ առնէին և տային տանել նոցա ՚ի մխիթարութիւն : Անարիւն ճիպուանց նմանեցին , որ երգոյն քաղցրութեամբ առանց կերակրանաց կեան , և կենդանի են միայն զօդն ծծելով , զանմարմնոցն բերեն ըզնմանութիւն :

Իսպուտ ձմերաց հալեցան սառնամանիք , եհաս դարուն և եկին նորեկ ծիծեռունք , տեսին և խընդացին կենցաղասէր մարդիկ , և նոքա ոչ երբէք կարացին տեսանել զանձկալիսն իւրեանց : Ծաղիկք գարնանայինք յիշատակեցին զպրսակասէր ամուսինս նոցա , և աչք իւրեանց կարօտացան տեսանել ըզցանկալի գեղ երեսաց նոցա : Սպառեցան բարակք որսականք , և խը-

ցեալ կուրացան արշաւանք որսորդաց : Բնագրօք յիշատակեցան նոքա , և ոչ մի տօնք տարեկանաց ոչ ածին զնոսա 'ի հեռաստանէ . 'ի ճաշակատեղս նոցա հայեցան և արտասուեցին , և յամենայն յատեանս յիշեցին զանուանս նոցա . բազում արձանք կանգնեալ էին յանուն նոցա , և անուանք իւրաքանչիւր նըշանակեալ 'ի նոսա :

Եւ իբրեւ այնպէս յամենայն կողմանց ալէկոծ լինէին միտք նոցա , ոչ ինչ կասեալ թուլացան յերկնաւոր առաքինութենէն : Արտաքնոցն երեւէին իբրեւ այրիք սգաւորք և չարչարեալք , և յոգիս իւրեանց զարդարեալք և մխիթարեալք երկնաւոր սիրով : Ոչ եւս սովորեցին հարցանել զեկեալ ոք 'ի հեռաստանէ , եթէ ե՛րբ լինիցի մեզ տեսանել զսիրելիսն մեր . այլ այն էին իղձք աղօթից նոցա առ Աստուած , եթէ որպէս սկսանն՝ քա-

ջուլթեամբ 'ի նմին կատարեսցին լե
երկնաւոր սիրովն :

Եւ մեք և նոքա հասարակ ժա-
ռանգեսցուք զքաղաքամայրն բա-
րեաց , և հասցուք խոստացելոց
սիրելեացն Աստուծոյ 'ի Քրիստոս
Յիսուս 'ի Տէր մեր :

ՎԵՐՁ

Ն Ո Ր Ի Ն

ԵՂԻՇԱՅԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

ԲԱՆ ԽՐԱՏՈՒ

ՅԱՂԱԳ Ս ՄԻԱՆՁԱՆՑ

ՄԱՐԴԻԿ, որ են 'ի մարմնի և կամօք ետուն զանձինս իւրեանց յաստուածպաշտութիւն, անդրստին 'ի տղայութենէ խոկան՝ կրթին 'ի վշտամբերութիւն. հեռանան 'ի հայրենի բնակութենէն, և վարին յանապատ յանշէն երկիր. ոչ իբրեւ չարակնեւով նախանձուտք փախուցեալք 'ի բազմամարդոյ աղքատաց, այլ զի տեսանեն զաշխարհս լի ամենայն չարեօք, խոյստան 'ի խորշս և 'ի ստորոտս անապատ վայրաց :

Օր տեսանեմք իսկ յաճախ 'ի կողմանս հարաւոյ բազմութիւն աւրանց՝ առանց կանանց միաբանութեան, յազգաց և 'ի լեզուաց ըզմիով վայրօք հասեալք, ժողովեալք իբրեւ 'ի հայրենի գաւառս՝ առնեն զքնակութիւնս երկու ընդ երկուս, և կամ երեք ընդ երիս, և կամ եւս բազումս քան զսոյնս : Եւ շինեն իւրաքանչիւր իցկունս զատուցեալս 'ի միմեանց . որմք դուզնաքեայ առ ցրտոյն պահպանութիւն, և զոյգ նմին ձեղուն՝ առ արեգական պահպանել . յատակք անպաճոյճք՝ շատացեալք խոտեղէն անկողնօք : Եւ քանզի բնութիւնս մեր զուղակ է՝ սիրէ ծածկել զմերկութիւն, առնեն և նոքա հանդերձս անպաճոյճս և յոյժ գձուձս, կողորս ամարանի և թեզանաւորս ձմերանի, արկանեն և աղաբողոնս մեկնաւորս :

Սանաւանդ 'ի պարս շրջագայ

անդադար պաշտամանն՝ երգս հոգեւորս հօրն բողոքեցուն մատուցանեն զուարթ հոգւով: Կան ընդդէմ միմեանց զաչս 'ի վայր արկեալ՝ ըզճայրս ոտից մատանցն նկատելով, իբր թէ մի կէտ տեսակի ամենեքեան հայեսցին. զաջ ձեռն 'ի վերայ ծնօտին եդեալ և զահեակն 'ի վերայ կրծիցն, որպէս կարծեմ ուսեալ 'ի բնական հարցն: Երկու են պատուականագոյնք 'ի մարմնի, կենդանական և խոհական, երկոքումքք երկոցունց սպասաւորեալ. կենդանականին՝ սրտմտականն է հակառակ, իսկ խոհականին՝ արտաբերական բանս: Արդ, ձախուն զերասանակ 'ի ձեռն առեալ զսրտմտական սանձակոծիցէ, և զաջ ձեռն 'ի վերայ աջոյ ծնօտին եդեալ՝ խոհականին սպաս ունի առ դրան բերման բանին, զի մի այլակութիւն յուղիղ փառաւորութիւնն խառնեսցի: Եւ ընդ այսու երկու մասամբքս նա-

հանջին ամենայն զգայութիւնքս :
աչք յուղիղ տեսութիւն և ականջք
'ի զգաստ լսողութիւն , միտք 'ի
սուրբ իմաստութիւն , և այլն ըստ
իւրաքանչիւր մասին :

Եւ իբրեւ այսպէս կարգեալք
և յօրինեալք , ամենեքեան 'ի նմա-
նութիւն վեցթեւեան սերովքէից
շուրջ պարփակեալք , ձայնս ան-
հատս 'ի վեր հնչեցուցանեն , և
օրհնութիւն եռաչափս 'ի խոր-
հուրդ միաբանութեան արարչին
իւրեմնց բոլորեն : Զտիւն ամե-
նայն պարապեն երգոցն քաղցրու-
թեան , յագեալք և զմայլեալք 'ի
կերակուրսն երկնայինս՝ առլցեալք
հասանեն 'ի ժամ երեկոյին : Եւ
քանզի մարմին ունին ըստ բնու-
թեանս մերում զգայութեանս ,
ուտեն՝ զի մի քաղցիցեն , և ըմ-
պեն՝ զի մի ծարաւեսցին ,

Արդ , դու իբրեւ լիցես զու-
տեւն , մի առ մերս ընթանայցես :

զի հաց է նոցա անսպաճոյճ և բան-
ջար վայրենի՝ զոր համով աղին հա-
մեմեն , և ջուր յստակ՝ զոր յամ-
պոց բերմանէ 'ի գուբս ժողովեն :
Սակայն և զայս ոչ երբէք 'ի տուրն-
ջեան մատուցանեն 'ի դարմանս պի-
տոյից մարմնոց . այլ միաբան պա-
հելով զերկայնութի աւուրն , տեղի
տան արեգական մտանելոյ . ձգեն
երկայնեն զերեկունն , մինչեւ աւ-
աեղք յիւրաքանչիւր կայանս պայ-
ծառանան . գոհանան իբրեւ ընդ մի
բերան ասելով . Ի իսաւարային ժա-
մու զիսաւարային կերակուրս խա-
ւարային մարմնոյս տացուք :

Եւ զայս ասելով՝ 'ի ձայն բարձր
փառատրեն զսուրբ Երրորդութիւ-
նրն , խնդալից ուրախութեամբ ա-
կրմբին յիւրաքանչիւր տեղիս : Եւ
որպէս ասացաքն՝ ուտեն հաց և զու-
պա , և ըմպեն ջուր ցուրտ : Քանզի
գոն 'ի նոսա ծերք փափկավարք ,
մատուցանեն ջուր ջերմ , զոր և

բարեխառն անուանեն. այլ գինի և կամ այլ ինչ զանազանեալ, և գտանի ոչ ՚ի սուրբ միայնանոցս նոցա :

Եւ յարուցեալ յանպաճոյճ ընթրեացն, միաբանութեամբ ասեն. Փառք քեզ Տէր, փառք քեզ թագաւոր մեր, զի ետուր մեզ կերակուր ուրախութեան. լցո զմեզ Հոգւով սրբով, զի գտցուք առաջիքո հաճոյք, և մի ամաչեսցուք. զի դու հատուցանես իւրաքանչիւր ըստ գործոց իւրեանց : Եւ այսպէս սեառնագրելով զինքեանս՝ տան զանձինս սակաւ մի անօսր քնոյ. զի մի տհալ կերակրովք գեղեցիկ շինուած մարմնոյն շփութեալ խանգարիցի : Նա և եթէ յամեն եւս ՚ի քունն, երազ հոգեկան տեսանեն, և անդէն զանուրջսն մեկնեն իբր զբանս սուրբ մարգարէիցն :

Եւ զարթուցեալք առհասարակ անդէն ՚ի շրջանս պարուց բոլորին. ոչ հակառակք և ոչ ընդդիմա-

ցեալք , քաղցր հաւանութեամբ
 և հեղ հանդարտութեամբ : Առաջ
 նորդք դասուցն հնչումն ձայնի
 արձակեն , երգս հոգեւորականս
 քաղցրանուագս փոփոխելով . իսկ
 այլ կրսերագոյնքն ձայնիցն միտ դը-
 նելով , խառնեն զիւրաքանչիւր
 բարբառսն յարմարելով և կազմե-
 լով զմիաբանութիւն հնչմանն , զի
 իբրեւ 'ի միոջէ բերանոյ ամենայն
 բազմութիւն ձայնիցն հնչիցէ : Եւ
 այսպէս յերկարելով զձայնաւոր
 պաշտօնն , ծունր դնեն ամենեքեան ,
 յաղօթս կան լռութեամբ . և 'ի
 ձեռն առաջնորդի աղօթիցն կանգ-
 նեալք ամենեքեան զփառատրու-
 թիւնն կատարեն :

Եւ կատարեալ զտունջեան պաշ-
 տօնն , լաւ համարեցան զգիշերսն
 վաղայարոյց լինելով մինչեւ յառա-
 լօտ աղօթիցն պարապեալք , և ըն-
 թեռնուն զգիրս սուրբս . իսկ որք
 ունին շնորհս վարդապետութեան ,

առնեն մեկնութիւնս 'ի միսիթա-
րութիւն լսողացն : Պատմեն վասն
լինելութեան աշխարհին յոչընչէ ե-
ղեալ , և կարգեալ մի ըստ միջէ
զխրատս բարեաց կարգեն 'ի լսելիս
ժողովրդոցն վկայութեամբ սուրբ
գրոց : Եւ այսպէս ուսուցանելով
մինչեւ մուանալ լսողացն զամենայն
իրս աշխարհականս , և չիշել ա-
մենեւիմբ զհարկաւոր կերակուր
և ըմպելիս :

Եւ այնպէս ուրախացեալք 'ի
սէրն Աստուծոյ , մինչեւ չհամար-
եալ զինքեանս 'ի մարմնի , այլ յեր-
կինս . և հեշտութեամբ անցուցա-
նեն զերկայնութիւն գիշերոյն մին-
չեւ յառուօտ : Քանզի սոսկացեալք
են յերկրէս և զգեցեալք զերկինս :
Ամաչէ մահ առ դրունս նոցա , և
դառնացան դժողք յիջանել նոցա :
Կենդանութիւն նոցա դրունք են
աղօթից աշխարհի , և սսկերք նոցա
գանձ են ամենայն ապաւինելոց :

Լուր նոցա յորդորիչ է ամենայն հեղգացելոց, և գործք նոցա վար, դասպետութիւն ամենայն կամեցողաց. դասակիցք են հրեշտակաց, և օթեւանք սուրբ Երրորդութեանն :

Արդ, զայս ամենայն գիտելով, եղբարք, պարտիմք թեւակոխել. և զնոյն նախանձ սրբութեան յանձինքս բերելով, նմանողք լիցուք այնպիսւոյ բազմագունդ միայնացելոց յաշխարհէ և դիմելոց ՚ի քաղաքամայրն վերին, որ ազատ է յախտից երկրաւորաց. քանզի ընկերակիցք են մերոյ բնութեանս, որ զօրացուցանէ զտկարութիւնս : Միայն կամեաց, բուռն հար հաւատովք, յուսա, սիրեա, և կարես տեսանել զայնպիսի նահատակութիւն : Զի ոչինչ համեմատ են չարչարանք ժամանակեանք առ կեանսն՝ որ պատրաստեալ է այնպիսի ճգնողաց :

Քանզի յոյժ իսկ երկուցեալ եմ ես ընդ հեղգութիւնս մեր .

գրեթէ զամենեւեան տեսանեմ
 թաւալեալ յերկրաւոր ստացուա-
 ծըս : Իսկ արդ, բնութիւնս իմ ոչ
 կշտամբեալ յանդիմանէ զիս, եթէ
 ստեղծայ մերկ, և եթէ եղայ ՚ի
 դրախտին մերկ, և եթէ ելի անտի
 մերկ, և եթէ ծնայ մերկ, և եթէ
 անդրէն յերկիր մերկանդամ եր-
 թամ : Արդ, եթէ տանել աստի ոչ
 կարեմք, զի և ս աստէն ՚ի սմին թար-
 թափիմք յաշխարհիս : Մերկացիր
 սոսկացիր, ո՛վ միայնակեացդ, մի
 թաւ ամուր ընդունակ լինիր նեն-
 գաւոր թշնամւոյն. գուցէ ՚ի դարան
 մտեալ մօտալուտ՝ զքեզ անդէն ՚ի
 քեզ արշաւեսցէ կողոպտել. զեր-
 ծանել ՚ի քէն զգանձսն երկնաւորս :
 Բաւական համարեաց քեզ զտերու-
 նեան կանոն, ոչ ոք յերկրաւորացս
 կարէ երկուց տերանց ծառայել.
 որ յայանագոյն իսկ ցուցանէ ա-
 ռանց միջնորդի և մեկնութեան.
 Ոչ կարէք դուք, ասէ, Աստուծոյ

հաճոյ լինել և մամուլնայի :

Եւ արդ ես տեսանեմ 'ի մե-
րում աշխարհիս և ոչ զոք ազա-
տեալ յայսպիսի աղետից : Յետո
ընդդէմ ընթերցաք զգեղեցիկ գը-
րեալսն . 'ի պատճառս ուխտաւո-
րութեան հեռացաք 'ի սուրբ ծնո-
ղացն , և արարաք բազում հարս
օտարոտիս . զորս պատուելոյ արժա-
նի էր՝ անարգեցաք , և յորս ոչն
ունէաք իշխանութիւն դնել մեծա-
րանս՝ զախօ աղետից մերոց յոյժ
ծախեցաք : Ազատացաք 'ի հարկաց
արքունի՝ զորս առանց մեղաց էր
հարկելն , և մտաք ընդ հարկաւ ըս-
տացուածոց , որ լի են անառակ ա-
գահութեամբ : Չելոք յանկողինս
սուրբ հարսանեաց , և սրարաք մեզ
բարձրագահոյս առաւել քան զաշ-
խարհի : Փափկանամք յանկողինս
յարմարեալս , և յածեալ կոծին
միտք մեր 'ի խորհուրդս ազտեղևս
զգիշերն ամենայն :

Կօշիկք ոտից մերոց յանդիմանեն զմեզ, եթէ ոչ են սուրբ ճանապարհք մեր: Հանդերձք մեր աղաղակեն զգործոց մերոց, եթէ մերկեմք յերկնաւոր զգեստուցն: Երիվարք մեր ցուցանեն զմեզ, եթէ ոչ եմք յափշտակելոց ընդ առաջ Տեառն 'ի վերայ օդոց: Շինուածք ապարանից մերոց յայտ առնեն, եթէ ոչ ունիմք մեք տաճար առանց ձեռագործի յերկինս, յոր մտանելոց են ամենայն դառք սոսկացելոցն յերկրաւոր սխտից: Կալուածք անդաստանաց մերոց կշտամբեն զմեզ, եթէ չիք մեր բաժին 'ի վիճակսն երկնաւորս:

Սրգուզք անյագք եղաք 'ի կերակուրս, և առանց չափոյ արբաք գինի պղտորիչ խորհրդոց և մտաց: Խոր 'ի քուն ննջեմք ամենեքեան, և երազ թուի մեզ ճշմարտութիւնն: Կափուցեալ են աչք մտաց մերոց 'ի տեսական խորհրդոց, և անյագ

պակշոտեալ հայել 'ի կեանս աշխարհիս : Արգելեալք զլսելիս 'ի սուրբ ընթերցուածոց, և ունկնդիր եմք բառաչման խաչանց մերոց : Ոչ եկն մեզ հօտ անոյշ 'ի Հոգւոյն սրբոյ, վասն զի սիրեցաք մեք զեւզ անստալից աշխարհիս : Ոչ ճաշակեցին քիմք ոգւոց մերոց զկերակուր երկնային, վասն զի պարարեցաք զանձինս մեր 'ի զանազան խորտիկրս : Մուծ է գոյն դիմաց մերոց, վասն զի ոչ զուարթացան երեսք մեր 'ի խորհուրդս սրբութեան : Ցաւալից են անդամք մարմնոց մերոց, վասն զի յառաջ քան զմարմինս՝ զոգիս անստացուցաք : Գերեզմանաց բռելոց նմանեցաք յանձինս մեր, վասն զի ունայն եմք 'ի շնորհաց սուրբ Հոգւոյն :

Վասն այսորիկ և ամենայն չարիք եկին հասին յաւուրս մեր. կենդանեալ մերով տեսաք զդիակուսանձանց մերոց : Քաջ նահատակք

մեր անկան 'ի պատերազմի, և սուրբ քահանայք մեր խողխողեցան 'ի ձեռաց անօրինաց . գեղեցիկ երիտասարդքն զենան 'ի սպանումն, և բազում կուսանք վարեցան 'ի գերութիւն . գիրդ կանայք անկան 'ի տառապանս սյրութեան, ' և բազում որքք կականին դառնապէս : Ազատ եկեղեցի անկալ 'ի ծառայութիւն հեթանոսաց, և սուրբ քահանայք նորա կուփին չարչարին յանօրէն հարկահանաց : Բարձեալ է ողորմութիւն յաշխարհէ, և հեռացեալ է Կութ յիւրաքանչիւր մըտաց : Երկինք 'ի վերուստ բարկացեալ են, և երկիր 'ի ներքուստ կայ յերերի տատանման :

Շինուածք մեր եղեն գերեզմանք դիականց մերոց, և վաստակք ձեռաց մերոց տապալեցան 'ի վերայ մեր : Պայթեաց և պատառեցալ թանձրութիւն երկրիս, և բազում մարդիկ 'ի վայր հոսեցին : Ոչ սպա-

օեաց որդի հօր , և ոչ քոյր զաչս
 եղբօր կալաւ , և ոչ եւ ձայն լալոյ
 կանանց 'ի վերայ ծննդոյ իւրեանց ,
 վասն զի լքոյց սով զբերանս նոցա :
 Հզօրք խորտակեցան յանկարծակի
 իբրեւ զմայրս բարձունս Լիբանա-
 նու . հնձանք եղեն բարկութեան ,
 և ճմլեցան ամենեքեան իբրեւ զող-
 կոյզս ընդ ոտամբ , փոխանակ գի-
 նւոյ՝ արիւն անմեղաց ցայտեցաւ
 'ի հանդերձս մեր : Դառնացաւ քան
 զլեղի կերակուր 'ի քիմս մեր , և 'ի
 քացախ դարձաւ սուրբ ըմպելիք
 մեր : Ընդ հարեալն հարաք ամե-
 նեքեան յոգի և 'ի մարմինս մեր , և
 ընդ մեռեալն զմահ ճաշակեցաք :
 Արդ , ոչ ապաքէն վասն մերոյ հեղ-
 գութեան անցին այս անցք չար-
 չարանաց ընդ աշխարհ :

()՝ն անդր 'ի բաց կաց յաշխար-
 հէ , որ վաղդ ելեր մեկնեցար յա-
 ղետից սորա . թօթափեալ ընկեա
 'ի բաց զկեղեւանս ակտալից աշ-

խարհիս : Մերկեաց իբր զըմբշամարտիկ , օժ իւղովն Քրիստոսի , զի մի կռուեսցին 'ի քեզ ձեռք ախոյանին : Իսկ արդ՝ եթէ հեթանոսք , որ ըմբռնեցան 'ի տեսական իմաստութիւն , ոչ միայն 'ի ստացուածոց 'ի բաց կացին , այլ և յօրինաւոր կերակրոց հրաժարեցին , համառօտ և անպաճոյճ ըմպելեօք շատացան յանձինս իւրեանց , և առաքինի մահուամբ վախճանեցան 'ի կատարած կենաց իւրեանց , որչափ եւս առաւել մեք պարտիմք նմանողք լինել սիրելեացն Քրիստոսի , որք հրեշտակակրօնք զանձինս կարգեցին , խառնելով զինքեանս 'ի գունդըս վերնոցն :

Այլայք և մեք , ո՛վ միայնացեալք , զօրէն թշնամեացն մտցուք 'ի մերն ստացուած իբր յօտար երկիր , արմատախիլ զժառատունկս թշնամւոյն կոտորեսցուք . իբրեւ զգերի առեալ ծախիցեմք 'ի նեղեալս զինչս

մեր , ոչ զի ատիցեմք զազգականա ,
այլ զի սիրիցեմք զազքաւոսն , որ են
զօրականք Քրիստոսի և ճշմարիտ
բարեխօսք : Ասլա թէ աստէն կապիս
ընչիւք , և քեզէն վարես զքեզ յան-
դարձ գերու թիւն , ուր չիք անդ
գինք փրկանաց : Փուլթա , փուլթա
ճեպեա , եղբայր , ապրիլ յայնպիսի
անողորմ գեհենէ . զի կարիցես հա-
սանել յամուր քաղաքն , ուր ոչ գոյ
քեզ կասկած կամ երկեւղ խախ-
տիլ և վարիլ 'ի գերու թիւն :

Եւ եթէ եկեսցես զհետ գեղեցիկ
վարդապետութեան հարցն , զորս
վերագոյնն գծագրեցի քեզ զվարս
սուրբ միայնակեցայն , յայնժամ
կարասցես համբանալ զաչս մտա-
ցրդ առանց ակտից չարչարանաց ,
հայել և տեսանել զքեզ գեր 'ի վե-
րոյ քան զամենայն երկինս : Երանի
տայցես անձինդ քաջապէս ճողոպ-
րեալ 'ի վշտալից կենաց աշխարհիս ,
և խառնեսցիս յերամ միայնակե-

ցացն, 'ի գուռնդս սրբոց արդարոցն,
 'ի վիճակ առաքելոցն, 'ի գումարս
 մարգարէիցն, 'ի կաճառս մարտիրոս
 սացն, 'ի բանակս հրեշտակացն և
 'ի ժողովս անդրանկացն, 'ի մեծ քա-
 ղաքն երկնից, 'ի բազմականսն աբ-
 րահամեան, և 'ի կերակուրս երկ-
 նայինս և յըմպելիս անկարօտս: Դու
 ես այնուհետեւ մարգարէն, որ ոչ
 պատուեցար 'ի մարմնական աշխար-
 հիս . այլ թեւածեալ թռուցար
 յանմարմին աշխարհի, և հանգու-
 ցեալ դարդարեցեր յանասական ու-
 րախու թիւնսն : Յորս լիցի և մեզ՝
 վերջին գրչու թեամբ աշխատողացս՝
 միաբանու թեամբ սուրբ ուխտիւս
 վայելել, շնորհօքն Տեառն մերոյ
 Յիսուսի Քրիստոսի, որում փառք
 յաւիտեանս . ամէն :

ՑԱՆԿ ԱՆՈՒԱՆՑ

- Աբրահամ խոստովանող 358 . 361 . 368 .
Աբրահամ նահապետ 87 . 202 .
Աբրահամ սարկաւազ 248 . 275 . 349 .
Ադէն 287 .
Ալանաց դրուներ 388 .
Ակէ 174 .
Ակէացիք 187 .
Աղբակ 349 .
Աղձնիք 15 . 93 . 175 . 254 .
Աղուանք 15 . 32 . 93 . 116 . 129 . 138 — 140 .
144 — 146 . 150 . 175 . 177 . 246 . 254 . 257 .
386 — 388 .
Ամատունի 48 . 76 . 174 . 187 . 199 . 377 .
Այրարատ 47 . 150 . 349 .
Այրուկ 187 .
Անանիա 48 .
Անատոլ 9 . 135 .
Անգղ 105 .
Անի 126 .
Անձաւացի , Անձեւացի 48 . 76 . 187 . 377 .
Անտիոքացիք 197 .
Անտիոքոս 254 .
Աշնակ 147 .
Աշոտ 377 .
Ապահունի 48 . 75 . 138 . 174 .

- Ապոք 15 . 271 . 276 . 356 .
 Ապարհայիկ 220 .
 Ապրսամ 187 . 378 .
 Առանձար 199 . 377 .
 Առաւան 377 .
 Առաւելէն 377 .
 Առնակ 377 .
 Ափացիք 133 .
 Ասորեստան 348 . 357 . 365 . 367 .
 Ասորեստանեայ 357 .
 Ասորի 135 .
 Ատամ 131 . 187 . 255 . 377 .
 Ատորոմիզդ 246 . 247 .
 Ատրպատական 128 . 137 . 148 .
 Արագած 147 .
 Արած 349 .
 Արդեանք 147 .
 Արզնարզիւն 15 .
 Արիք 14 . 49 . 156 . 178 . 221 . 224 . 232 .
 272 . 386 . 387 .
 Արծրունի 48 . 75 . 186 . 187 . 220 . 248 . 378 .
 Արհմն 43 . 55 .
 Արհնի 126 .
 Արձախ , Արցախ 173 . 239 . 243 .
 Արմաւիր 147 .
 Արշակ Բ . Հայոց 7 .
 Արշակունի 7 .
 Արշարունի 143 . 187 .
 Արշաւիր 143 . 187 . 221 . 377 .
 Արշէն 240 . 248 . 295 — 301 . 327 . 349 .

- Արուճ 147.
 Արսէն 187. 228.
 Արտագերս 126.
 Արտազ 187.
 Արտակ մոկացի 75.
 Արտակ պալունի 187. 227. 290.
 Արտակ ռըշտունի 75. 174.
 Արտաշատ 48. 126. 147. 186. 248.
 Արտաշէս Գ. Հայոց 7.
 Արտաշէր 224.
 Արտաւազդ 377.
 Արտէն 174.
 Արցախ, տես Արձախ.
 Արփանեալ 127.
 Աւարայր 369.
 Աքաբ, որ և Աքաաբ 205.
 Բաբգէն 377.
 Բաբեղացի 366.
 Բաբիլոն 21.
 Բաբիկ 378.
 Բագրատունի 133. 174.
 Բագրեւանդ 47. 349.
 Բակ 233.
 Բակուր 377.
 Բաղասական 142. 257.
 Բասեան 47.
 Բասիլ 48.
 Բարձրաբուղ 126.
 Բզնունիք 47.
 Բէլ 272. 273.

- Գաբեղեան 138. 174. 187.
 Գադ 48.
 Գադերոնի 133.
 Գադէշոյ, Գադիշոյ 75. 174.
 Գազրիկ 143. 187.
 Գառնի 126. 147.
 Գարեգին 22.
 Գարեգին Արուանձատյ 228.
 Գաւ 178.
 Գեդէնի 206.
 Գեղք 220.
 Գիտ, որ և Գիւտ 76. 174.
 Գղուար 178.
 Գնթունի 187. 221. 228.
 Գնունի 131. 187. 228. 377.
 Գուդք կամ Գութք 15.
 Գուեալ 127.
 Դաղ 378.
 Դասն 93.
 Դաւիթ երէց 1.
 Դաւիթ մարգարէ 206.
 Դենիմազդէղն 42. 156. 252. 314.
 Դենշապուհ 38. 275. 304. 305. 308. 309. 313.
 327. 328. 331. 339. 342. 345. 349.
 Դիմաքսեան 143. 187. 228. 377.
 Դրունք Աւանաց 388.
 Դրսհանակերտ 147.
 Եգիպտացի 203.
 Եզնակ, որ և Եզնիկ 47.
 Եղբայր 48.

- Եղեգեակ 349.
 Եղևաս 205.
 Եղևայ, որ և Եղևէ 48.
 Երամօնք 147.
 Երան և Տաներան, Արեաց և Անարեաց 41. 49.
 Երեմիա 48.
 Երեմիաս 48.
 Երիքով 207.
 Երկայնորդք 126.
 Եւղաղ 48.
 Եւրովպէ 133.
 Եփթայեա, որ է Եփթայէ 206.
 Եփղարիոս 135. 136.
 Զանգակ 174.
 Զանդիկ 111.
 Զարաւանդ 139. 199.
 Զարեհաւան 254.
 Զուարէն 377.
 Զրադաշտական 32.
 Զրադեշտ, որ և Զրադեշ, Զրադաշտ 315.
 Զրուան 42.
 Ընծային, Ընծայացի 187. 221. 228.
 Ընջուղ 174.
 Թաթիկ 47.
 Թաթիկ այլ 348.
 Թաթուլ դիմաքսեան 187. 377.
 Թաթուլ կամօսարական 377.
 Թաթուլ վանանդեցի 221.
 Թաւասոպարք 178. 246.
 Թէոդոս փոքր 9. 132. 135.

- Իջաւանք 349 .
 Իարայէլ 206 .
 Իտաղական երկիր 31 .
 Լոփնաս 142 .
 Լփիւք 15 . 93 . 143 . 178 . 246 .
 Խաղիաղ 140
 Խաղտիք 177 . 239 .
 Խայլանդուրք , Խայլենդուրք 19 . 272 . 338 .
 Խարաման , տես Հարաման
 Խիբիովան 247 .
 Խոսրով 187 .
 Խորանիստ 126 .
 Խորէն խոստովանող 358 . 360 . 368 .
 Խորէն խորխոռուների 186 . 221 . 227 . 290 .
 Խորխոռուների 75 . 138 . 174 . 186 . 221 . 227 .
 Խուժաստան 86 . 367 .
 Խուժիկ 310 . 350 . 354 . 355 .
 Խուրս 187 .
 Խրսան 178 .
 Ճախանիստ 127 .
 Ճաւդէք 15 . 93 .
 Կամնարական 377 .
 Կապկոհ , որ և Կապկոխ 145 .
 Կապոյտ 127 . 240 .
 Կատիշք 220 .
 Կարէն 187 .
 Կորդիք 177 .
 Կորդուք 15 . 93 .
 Կուսշ 147 .
 Կուր 140 .

- Կուրան 307 .
 Համազասպ 377 .
 Համազասպեան 221 . 377 .
 Հայք , ազգ 1 . 2 . 7 . 8 . 15 . 20 . 28 . 32 . 38 . 41 .
 77 . 78 . 95 . 97 . 98 . 105 . 119 . 128 . 131 . 152 .
 134 . 136 . 157 . 159 . 140 . 143 — 145 . 153 . 162 .
 170 . 171 . 175 — 178 . 183 . 199 . 200 . 220 . 223 .
 224 . 227 . 229 . 231 — 233 . 236 . 243 . 244 . 247 .
 250 . 299 . 310 . 354 . 365 . 390 .
 Հայք , աշխարհ 8 . 15 . 28 . 33 . 39 . 76 . 78 . 80 . 88 .
 92 . 93 . 96 . 103 . 105 . 106 . 108 . 116 . 133 . 147 .
 149 . 152 . 161 . 167 . 175 . 180 . 181 . 185 . 199 .
 217 . 218 . 233 . 242 . 246 . 247 . 256 . 257 . 259 .
 269 . 272 . 313 . 328 . 355 . 368 . 370 . 371 . 375 .
 376 . 381 . 387 . 391 . 364 .
 Հայք ստորին 176 .
 Հարաման , որ և խարաման 42 . 44 . 82 .
 Հարեւշղում 383 .
 Հեճմատակ 178 . 246 .
 Հեռան 257 .
 Հէր 139 . 199 .
 Հմայեակ դիմաքսեան 187 . 228 .
 Հմայեակ մամիկոնեան 243 .
 Հնդիկք 109 .
 Հողոցիմք 349 .
 Հոն 18 . 76 . 130 . 145 . 146 . 150 . 178 . 220 .
 244 . 247 . 257 . 272 . 288 .
 Հոռում , Հոռովմ 9 . 15 . 18 . 45 . 176 . 257 .
 Հոռում , տես Հոռում .
 Հոռովմ , որ և Հոռում 134 .

Հրեայ 70. 111.

Չողկերացիք և Չողկերացիք 147.

Ղեկանդ երէց 188. 200. 216. 255. 248. 258.
286. 315. 352. 347. 349.

Ճիւղք 178. 246.

Ճորայ պահակ 19. 178. 387. ~~ճորայ~~ 158.
կողմանք 140.

Մաղդէն 42. 156.

Մասքութք 387.

Մակարայեցիք 197.

Մակուբան 307.

Մամիկոնեայ, Մամիկոնեան 75. 176. 227. 377.

Մանազկերաց 47.

Մանդակունի 187. 378.

Մանէճ 76. 174.

Մանէն 174.

Մատաթի 198.

Մատեան գունդ 220. 224.

Մարդ աղի 48.

Մարդաստան 48.

Մարիամ մայր Տեառն 45. 68.

Մարկիանոս 155. 162.

Մեհրան 336.

Մեհրուժան 377.

Մեղիտ 47.

Մեշոկն 367.

Միհր 55. 61. 320. 361.

Միհրնեբսեհ 41. 49. 166. 167. 170. 179. 181.

183. 246. 249. 258. 260. 274. 380. 381.

Մծբին 0.

- Մոկք 48 . 75 . 220 .
 Մովան 310 . 319 .
 Մովսէս 61 . 202 .
 Մուշ գիմնաբան 143 .
 Մուշեայ , Մուշէ եպիսկոպոս 48 .
 Մուշեղ 377 .
 Մուշէ երէց 248 . 349 .
 Մուշկան Նիւսալաւուրտ 183 . 198 . 217—219 .
 224 . 229 . 232 . 233 . 235 . 241 . 245 . 246 . 255 .
 Յապկերտ Ա . 80 .
 Յապկերտ Բ . 8 — 386 .
 Յեսու 206 .
 Յշնք 9 . 13 . 16 . 138 . 152 . 176 . 177 . 254 .
 255 . 257 . 376 .
 Յովաննէս մկրտիչ 69 .
 Յովսէփ եպիսկոպոս 47 . 49 . 76 . 132 . 188 .
 200 . 235 . 248 . 258 . 282 . 297 . 329 . 330 .
 338 . 348 . 349 .
 Յովսէփ Աստուածահայր 45 .
 Յորդանան 70 .
 Յուխնան 378 .
 Նածարացիք , Նածրացիք 45 . 307 . 350 .
 Ներշապուհ 75 . 132 . 137 . 186 . 220 . 377 .
 Ներսէհ կամսարական 377 .
 Ներսէհ ուրծացի 174 .
 Ներսէհ քաջբերունի 187 . 221 . 228 .
 Նիւշապուհ 271 . 349 . 356 .
 Նիսալաւուրտ , Նիւսալաւուրտ . տես Մուշկան .
 Նոյ 201 .
 Շահ 187 .

- Շահուղ 366, 367.
 Շասուհ Բ. որմղդեան 8. 80. 103.
 Շասուհ Հարեւշում 383.
 Շաւասպ 377.
 Շմաւոն անձեւացի 76. 187. 377.
 Շնգին 377.
 Ողական 127.
 Ոստանիկ 15. 174.
 Ոտն Արագածու 147.
 Որմիղդ 42. 43. 55.
 Որմիղդ արքայ 80.
 Որոան 127.
 Ուրծ 138. 174.
 Պալունի 187.
 Պալունիք 138. 227.
 Պալունիք մեւս եւս 174.
 Պարգեւ 377.
 Պարսիկ 7. 9. 40. 304.
 Պարսիկք 8. 19. 126. 144. 145. 152.
 241. 242. 254.
 Պարսք 93. 97. 108. 110. 112. 130. 136.
 139. 163. 167. 176. 178. 179. 198.
 217. 223. 233. 239. 240. 243. 245.
 257. 389.
 Պաւղոս Առաքեալ 17.
 Պետրոս երէց 174.
 Պերոզ 387. 390.
 Պիղատոս պոնդացի 70.
 Ջնիկան 310. 349.
 Ռահամ 386.

- Ռափսոնեան 378 .
 Ռըմբոսեան 132 . 137 .
 Ռըշուունիք 48 . 75 . 173 . 187 . 247 . 258 .
 339 . 349 .
 Սագաստան 85 .
 Սահակ եպիսկոպոս ռըշուունեաց 48 . 247 . 258 .
 286 . 296 . 315 . 321 . 328 . 333 — 349 .
 Սահակ եպիսկոպոս Տարօնոյ 47 .
 Սահակ մանդակունի 378 .
 Սահակ նահապետ 87 .
 Սահակ սարկաւազ 174 .
 Սահառունի 187 .
 Սամուէլ երէց 248 . 275 . 349 .
 Սասան 7 .
 Սատոյ 377 .
 Սեբուխտ 140 .
 Սերք 133 .
 Սինէ , որ և Սինեայ , Սինայ 61 .
 Սիւնիք 48 . 75 . 115 . 117 . 138 . 151 . 168 .
 186 . 259 . 263 . 377 .
 Սլկունի 187 .
 Սուրմակ 47 .
 Ստահրաշապուհ . որ և Վաւաշապուհ 7 .
 Ստեփանոս 347 .
 Սրուանձտայ ազգ 228 .
 Սրուանձտեայք 187 .
 Վահան Աղուանից 145 .
 Վահան ամատունի 76 .
 Վահան գնունի 228 .
 Վահեւունիք 76 . 138 . 174 . 187 .

Վաղինակ 263 .

Վայոյ ձոր 349 .

Վան 127 .

Վանանդ 48 . 349 .

Վանանդեցի 221 .

Վասակ մամիկոնեան 176 .

Վասակ սիւնի մարզպան 75 . 115 — 118 . 122 .

132 . 138 — 140 . 147 . 149 . 153 . 168 .

170 — 183 . 200 . 217 . 230 . 232 . 233 .

235 . 236 . 239 — 241 . 245 . 247 — 249 .

254 — 270 .

Վասակաշատ 127 .

Վատ 178 .

Վարազդէն 277 .

Վարազշապուհ 174 .

Վարդան մամիկոնեան սպարապետ 75 . 137 .

141 . 150 . 181 . 185 . 186 . 188 . 196 .

220 . — 225 . 290 .

Վարդանաշատ 147 .

Վարդէս 348 .

Վարձ 377 .

Վիրք 15 . 32 . 88 . 93 . 138 . 140 . 175 .

178 . 254 . 257 . 259 .

Վուրկ 143 .

Վ. ռ. ամ Բ . 8 .

Վ. ռ. ամական 130 .

Վրէն 187 . 278 .

Վրկան 271 .

Տաճատ արծրունի 277 .

Տաճատ Կնթունի 187 . 221 . 228 .

- Տաճատ եպիսկոպոս 47.
 Տաճկաստան 15. 112.
 Տայք 47. 242.
 Տաշրացի 187. 378.
 Տարուբերան 48.
 Տարօն 47.
 Տիզբոն 10.
 Տիրան Բ. 7.
 Տիրոց 174.
 Տղմուտ 221.
 Տմարիք 177. 239. 241.
 Տրդատիոս 133.
 Տրպատունիք 187.
 Փայտակարան 167. 179.
 Փանդուրակ 67.
 Փապակ 377.
 Փառախոտ 147.
 Փասիս 178.
 Փարսման 187. 378.
 Փենեհէզ 204.
 Փիւքաւնան 178.
 Փոսիս 178.
 Քաղդէացիք 21.
 Քաշկար 367.
 Քաջաջ 248. 349.
 Քաջբերունի 187. 221. 228.
 Քասու 48.
 Քողեանք 187.
 Քուշանք 13. 14. 18. 31. 89. 109. 271—273.

UNIVERSITY OF MICHIGAN

